

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jakub Václav Zentner

ŽIDOVSKÁ OBEC V LIBOCHOVICÍCH V RANÉM NOVOVĚKU

Jewish community of Libochovice in early modern times

2009

Vedoucí práce: Praha
Prof. PhDr. Jaroslav Čechura DrSc.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených pramenů a literatury.

V Praze

Anotace

Diplomová práce přináší obraz židovské společnosti v raném novověku na příkladu města Libochovic. Po úvodním objasnění podstaty židovské náboženství a kultury jsou připomenuty základní souvislosti historického vývoje židovské národa v Čechách a okolnosti, které utvářely zvláštní postavení židů v křesťanské společnosti středověku a raného novověku. Další kapitoly se zabývají počátky židovského osídlení Libochovic a jeho demografickým vývojem v průběhu 16.–18. století. Práce se dále věnuje topografii židovského sídelního okrsku, pojednává o způsobu obživy (řemesla a obchod) ve vztahu k většinové společnosti a o životě židovské obce (samospráva), včetně popisu základních kultovních institucí (synagoga, mikve, hřbitov). Ve stručnosti je zmíněn vývoj židovské obce v 19. století a její zánik během holocaustu. Součástí práce je jako textová příloha edice patnácti soupisů libochovických židů z let 1697–1846 a obrazová příloha.

Klíčová slova: *dějiny židů v raném novověku, vývoj židovského osídlení, vztah židů a křesťanů, židovští a křesťanští řemeslníci, samospráva židovské obce, židovský hřbitov, synagoga.*

Annotation

The thesis deals with the Jewish community in the early modern times on the example of the town of Libochovice. After fundamental information about the essence of the Jewish religion and culture, there are reminded basic historical connections of the historical development of the Jewish in the Bohemia and conditions which formed special status of the Jewish in the Christian society in the middle age and in the early modern times. Following chapters describes the origin of the Jewish settlement in Libochovice and demographical development from 16th to 18th century. The thesis continues with treatise about the topography of the Jewish quarter, about the Jewish trades and crafts in the relationship with the Christians and about the life of the Jewish community in the religions meaning (synagogue, mikveh and cemetery). Briefly there is also written about the historical continuation of the Jewish community in the 19th and 20th century and their death during the holocaust. The part of this thesis is the edition of the fifteen listings of the Jews of Libochovice from years 1697–1846 and the pictures supplement.

Key words: *history of the Jews in the early modern times, develop of the Jewish settlement, relationship between Christians and Jews, Jews and Christians artisans, autonomy of the Jewish community, Jewish cemetery, synagogue.*

OBSAH

PŘEDMLUVA A PODĚKOVÁNÍ.....	159
ÚVOD	160
LITERATURA A PRAMENY	164
I. POČÁTEK LIBOCHOVSKÉ ŽIDOVSKÉ OBCE A CO MU PŘEDCHÁZELO.....	170
I. 1. Původ židů, jejich náboženství.....	170
I. 2. Židé v Čechách do konce 15. století	172
<i>Vztah církve k judaismu</i>	<i>172</i>
<i>Vztah státní moci k židům.....</i>	<i>174</i>
I. 3. Počátky židovského osídlení v Libochovicích.....	177
II. LIBOCHOVIČTÍ ŽIDÉ V PRŮBĚHU 17.–18. STOLETÍ.....	183
II. 1. Utváření židovské obce a třicetiletá válka	183
II. 2. Rozvoj libochovické židovské obce po skončení třicetileté války do roku 1740.....	186
II. 3. Prusko-rakouské války v 18. a Libochovice	189
II. 4. Demografický vývoj židovské obce v druhé polovině 18. století.....	191
II. 5. Daně a platby	194
III. ŽIDOVSKÁ ČTVRŤ V KŘESŤANSKÉM MĚSTĚ.....	200
III. 1. Vznik a vývoj židovského sídelního okrsku v Libochovicích	200
III. 2. Topografie židovského sídelního okrsku.....	206
IV. „ŠEST DNÍ BUDEŠ PRACOVAT“ ANEB ŽIVOBYTÍ LIBOCHOVICKÝCH ŽIDŮ	224
IV. 1. Řezníci.....	225
IV. 2. Kožešníci, ševci a krejčí a ostatní řemesla.....	228
IV. 3. Vinopalníci a koželuhové.....	229
IV. 4. Obchod	232
IV. 5. Peněžnictví	236
IV. 6. Zemědělství	2

IV. 7. Žebráci a zloději	239
V. „SVATÉ SHROMÁŽDĚNÍ“ V LIBOCHOVICÍCH.....	241
V. 1. Organizace židovské obce po stránce správní	241
V. 2. Synagoga a mikve.....	247
V. 3. Hřbitov.....	251
VI. ROZVOJ ŽIDOVSKÉ OBCE OD KONCE 18. STOLETÍ A JEJÍ ZÁNİK	258
VI. 1. Josefské reformy	258
VI. 2. Libochovická židovská obec v 19. a první polovině 20. století	260
VI. 3. Holocaust.....	266
VII. EDICE SOUPISŮ LIBOCHOVICKÝCH ŽIDŮ 1697–1846	270
VII. 1. Celkový přehled editovaných soupisů	270
VII. 2. Ediční poznámka.....	279
ZÁVĚR	283
PRAMENY A LITERATURA	289
Nevydané prameny	289
Vydané prameny a paměti	291
Literatura	291
SEZNAM ZKRATEK.....	295
ZUSAMMENFASSUNG (Deutsch).....	297
SUMMARY (English)	299
TEXTOVÁ PŘÍLOHA – EDICE SOUPISŮ	
LIBOCHOVICKÝCH ŽIDŮ 1697–1846	154
JMENNÝ A MÍSTNÍ REJSTŘÍK K TEXTOVÉ PŘÍLOZE.....	238
GRAFICKÁ PŘÍLOHA	246

PŘEDMLUVA A PODĚKOVÁNÍ

Vyprávění prarodičů o lidech se zcela odlišnou kulturou, kteří v minulosti žili v místech, ve kterých pisatel těchto řádků prožíval mládí, vyvolávala v autorovi již od dětských let neklid, který toužil po upokojení. Nasytit touhu po poznání mohla jen výprava do minulosti. Proto se autor rozhodl na toto dobrodružství vybavit studiem historie a archivnictví na pražské filozofické fakultě. Zde se mu dostalo skvělé péče ze strany mnohých akademických pracovníků. Ačkoliv během let upoutala jeho pozornost i jiná témata, rozhodl se při výběru tématu diplomové práce zůstat věrný regionální historii, která stála na počátku jeho zájmu o dějiny.

Zvláštní poděkování patří po Pánu Bohu těm, kteří mě jakýmkoliv způsobem při studiu i sepisování této práce podporovali, předně mamince a † tatínkovi a celé rodině za morální a hmotnou podporu. Panu Prof. PhDr. Jaroslavu Čechurovi DrSc. děkuji za vedení diplomové práce a všem ostatním vyučujícím na historických ústavech a katedrách pražské filosofické fakulty za vynikající přípravu pro práci historiografa.

Vděčností jsem zavázán také všem, kteří mi pomáhali více proniknout do židovské kultury, především panu Jaroslavu Achabu Heidlerovi (Ústí nad Labem), který mě ještě jako gymnazistu seznámil s krásou Starého zákona i jeho jazyka a dále všem, díky nimž jsem mohl více poznat dějiny, náboženství, kulturu a současnost židovského národa. Chci poděkovat P. PhDr. Josefu Blahovi SJ, panu Morizi Aronu Weisbergerovi, rodinám Getreuer a Reichel z Izraele, jejichž předkové pocházeli z Libochovic a u nichž jsem se ve Svaté zemi setkal s vřelým přijetím. Dále potomkům libochovických židů žijícím v Evropě – paní Haně Zimmermann (Mnichov) a paní Regině Gotschal (Rosenheim).

Děkuji rovněž pracovníkům pražského Židovského muzea, především pánům Mgr. Jiřímu Fiedlerovi a Mgr. Danielu Polakovičovi za cenné rady a doplnění. Práce by nevznikla ani bez tiché a nenápadné práce mnoha archivářů, díky nimž jsem mohl studovat potřebné archivní fondy. Především zde děkuji panu Mgr. Petru Kopiczkovi a Mgr. Elišce Králové ze Státního oblastního archivu Litoměřice za nebývale vřelý přístup.

V neposlední řadě bych rád poděkoval také paní učitelce Mgr. Marii Škorpové, která mě již na základní škole dobře připravila pro studium historie, a společně s panem Mgr. Lukášem Snopkem provedla jazykovou úpravu této práce. Děkuji také kolegům Bc. Janu Malému, Peteru Lazovému a Vítu Zajacovi za pomoc s překlady cizojazyčných resumé a vypořádání se s technickými záludnostmi počítačových systémů.

ÚVOD

Ústředním tématem této práce, jak vyplývá z jejího názvu, je historie židů v Libochovicích od začátku 16. století do konce 18. století. Spodní hranice je vymezena prvními zmínkami o židech v malém poddanském městě na řece Ohři. Horní hranice se shoduje se reformami císaře Josefa II. s tím, že následný vývoj židovské obce v 19. století a její zánik ve století 20. zmíníme stručně.

Záměrem autora bylo vytvořit regionální historickou studii, která umožní detailní pohled na život příslušníků židovské minority v raném novověku na českém venkově. Vzhledem k tomu, že práce se zabývá primárně židovskou obcíⁱ v Libochovicích, poskytuje historický pohled sice lokálně omezený, zato do značné míry reprezentativní. Libochovice jsou totiž svojí velikostí, polohou i historickým vývojem místem, které se v žádném ohledu příliš nevymyká z většiny českých poddanských měst. Platí to i o místní židovské obci, která se svojí velikostí řadila mezi středně velké venkovské (tzn. mimopražské) židovské obce v Čechách a s několika drobnými výjimkami se nijak zvlášť neodlišovala od průměru. Tyto skutečnosti už předznamenávají, že práce nezkoumá realitu nikterak výjimečnou, ale zcela všední, prostou, postrádající jakýkoliv napínavý příběh.

Cílem výzkumu nebylo hledat cosi mimořádného, ale naopak umožnit čtenáři pohlédnout proti toku času do každodenního života svébytné náboženské menšiny v 17. a 18. století a objasnit okolnosti jejich soužití s majoritní společností. Vzhledem k tomu, že původci většiny historických pramenů, ze kterých je možno pro dané téma čerpat, nepocházejí z řad židůⁱⁱ a s ohledem na to, že autor sám vychází z pozice, která je ovlivněna náboženstvím a kulturou, vůči které židé tvořili menšinu, neklade si práce za cíl zkoumat především vnitřní život židovské obce po stránce náboženské. Naopak chceme popisovat židovskou obec ve vztahu s okolním křesťanským prostředím, resp. kulturou ovlivněnou katolickou vírou v čase, kterou část historiografie 19. století pokládala za dobu temna.

První kapitola, která následuje po přehledu pramenů a literatury, vychází z potřeby seznámit se s celkem dějin a náboženstvím národa, o jehož historii chceme psát. Na tomto místě se stručně věnujeme dějinám židů v Čechách do doby před jejich usídlením v Libochovicích. Zabýváme se zde podmínkami, v nichž žili v křesťanském prostředí –

ⁱ Židovskou obcí se v této práci rozumí pospolitost židů bez institucionálního významu tohoto pojmu ve smyslu rabínského práva.

ⁱⁱ Autor se rozhodl používat v substantivu slova „žid“/„židé“ malého začátečního písmena, neboť považuje společenství židů za uskupení primárně náboženské a teprve sekundárně národní či etnické.

tedy zejména jejich postavením ve společnosti z pohledu církevního a potažmo i světského práva. Postupně se tak dostáváme do začátku 16. století, tedy do doby, kdy se první židé usazují v Libochovicích. Osvětlujeme zde příčiny jejich příchodu a rozebíráme nejstarší zmínky o jejich přítomnosti tak, abychom mohli vytušit cosi o jejich soužití se starousedlým obyvatelstvem, respektive vrchností.

Dostáváme se do druhé kapitoly, která shrnuje obecný historický vývoj židovské minority v 17. a 18. století v kontextu historie města Libochovic a ve vztahu k vrchnosti. První podkapitola navazuje na předchozí text a pokračuje v líčení historického vývoje až do konce třicetileté války. Pohybujeme se dosud v čase, kdy židovská populace Libochovic představovala jen nevýraznou menšinu. To se změnilo od třetí čtvrtiny 17. století., kdy se libochovické panství dostalo do správy rodu Dietrichsteinů. Demografický rozvoj židovské obce v kontextu širších historických událostí (např. války o rakouské dědictví) je předmětem následujících tří podkapitoly. Nakonec jsme se pokusili zrekonstruovat výši zdanění židovského obyvatelstva.

Popis míst, kde židé žili – tedy historická topografie židovských domů a židovského sídelního okrsku je tématem třetí kapitoly. Po úvodním objasnění existence odděleného způsobu bydlení obou náboženských skupin se dostáváme k teorii vzniku židovského sídelního okrsku v Libochovicích, jeho povšechnému popisu i vylíčení dalšího rozrůstání. Následně jsme přistoupili k topografickému sepsání historie jednotlivých „židovských“ domů. Ačkoliv ne všude šlo zaznamenat kontinuální vývoj všech stavení, v některých případech prameny umožnily doslova nahlédnout do soukromí židovských domácností.

Ve čtvrté kapitole se věnujeme živobytí libochovických židů. Popisujeme řemesla, kterým se židovští obyvatelé věnovali, a jejich obchodní aktivity. V této souvislosti se dozvídáme mnohé o sporech, které mezi sebou měli židovští a křesťanští příslušníci téhož řemesla. Nechybí ani zmínka o žebrácích a nemohoucích, kteří své živobytí zakládali na dobročinnosti souvěrců. Začátkem 18. století se mezi libochovickými židy vyskytuje i skupina lupičů, kteří díky vrchnostenským zprávám neunikají ani naší pozornosti.

Teprve tehdy, kdy již víme, kdo jsou židé, jak se do Libochovic dostali, v jakém počtu a v jakých podmínkách zde žili a čím se živili, se dostáváme k tomu, abychom poodkryli něco z vnitřního života židovské obce. V páté kapitole po připomenutí skutečnosti, že živé zachovávání náboženských tradic nejvíce ovlivňovalo život židovské obce, se věnujeme otázce její samosprávy. Jsou zde shrnuty dostupné poznatky o libochovických rabínech a židovských rychtářích. V druhé podkapitole obracíme pozornost k historii libochovické synagogy i rituální lázně a k tomu, jaký měly tyto instituce význam pro

život společenství židů. Na témže místě je pojednáno o vzniku židovského hřbitova; následuje rozbor jeho nejvýznamnějších náhrobků.

Šestá kapitola shrnuje historický vývoj v období, které stojí již na okraji této práce, resp. přesahuje jej. Stručně zde líčíme, jaký vliv měly na život židovské obce reformy Josefa II., vývoj židovské populace v Libochovicích v 19. a první polovině 20. století až po připomenutí tragického zániku libochovické židovské obce v době vlády nacionálního socialismu. Nakonec zmiňujeme devastaci zbylých kulturních památek v následujícím období komunistické nesvobody. Ačkoliv se tato kapitola vymyká období, které si vzal autor za cíl zkoumat především, rozhodl se ji do práce zařadit. Důvodem byla jak potřeba připomenout tragédii židovského národa ve 20. století, tak umožnit srovnání těchto událostí s životem, který vedli v Libochovicích v tzv. „době temna“. Současně chtěl autor zachovat pro příští generace nebo další badatele to, co během dlouhodobého studia mimoděk nasbíral. Vzhledem k tomu, že dějiny libochovických židů v novověku jsou (stejně jako jejich dějiny v období předchozím) tématem dosud nezpracovaným, odkazuje autor v poznámkovém aparátu sedmé kapitoly nejen na prameny, ale i na zjištěné skutečnosti (různé jmenné seznamy a text zatěžující podrobnosti), které mohou usnadnit pokračovatelům další bádání.

Jako součást práce se autor rozhodl připojit edici 15 dosud nepublikovaných soupisů libochovických židů z let 1697–1846, vybraných z celkem čtyř archivních fondů. Edice přehledným způsobem dokumentuje židovskou populaci Libochovic. Pro lepší orientaci je k edici připojen i jmenný rejstřík. Sedmá kapitola je vlastně úvodem k této edici, zatímco samotné transkribované dokumenty uvádíme v textové příloze.

Závěr práce shrnuje objevené poznatky a dává prostor autorovi pro vlastní hodnocení. Součástí práce je přirozeně seznam pramenů a literatury a cizojazyčná resumé. Na konec připojujeme obrazovou přílohu s plánky, reprodukcemi archiválií, fotografiemi a grafy.

Studie shrnuje autorovo dlouhodobé bádání na dané téma, které začalo již prací, kterou vypracoval pro soutěž „Středoškolské odborné činnosti“ jako student prvního ročníku čtyřletého gymnázia v Roudnici n. L.ⁱⁱⁱ Od té doby se autor k tématu s většími přestávkami opakovaně vracel a dílčí výstupy částečně publikoval.^{iv} Na následujících stránkách se autor pokusil završit výsledky svého bádání.

ⁱⁱⁱ Jakub ZENTNER: Dějiny židovské obce v Libochovicích, Středoškolská odborná činnost 2000/2001.

^{iv} Tentýž: Zánik židů v Libochovicích, Libochovice 2004; ZENTNER, Jakub Václav: Libochovičtí židé v minulosti a současné památky na ně, Libochovice/Nymburk 2008; tentýž: Živobyti libochovických židů v raném novověku, in: Mlada HOLÁ a kol. (edd.): Historie 2007. Sborník prací z 13. celostátní studentské vědecké konference konané 6. a 7. prosince 2008 v Praze, Praha 2008, s. 131-163.

LITERATURA A PRAMENY

Dějiny židů se stávají v posledních letech častým tématem historických studií. Ve středu pozornosti však zatím zůstává obecná historie židů a dějiny větších židovských obcí, především židovské obce pražské. Přestože vznikly a vznikají práce, zejména obsažné průvodce po židovských památkách,^v které se věnují též židovskému osídlení na českém venkově,^{vi} patří tato kapitola dějin židů v naší zemi dosud k méně pobádaným. To platí mnohem více pro starší dějiny, které většině badatelů zůstávají skryty kvůli nedostatku pramenů, nebo jejich nesnadné paleografické čitelnosti. Většina autorů studií o dějinách židovských obcí se orientuje spíše na líčení jejich tragického zániku. Zpracování starších historických epoch zůstává v mnoha případech torzovité, popř. autoři čerpají ze starší literatury, pokud existuje.

Dosud nejobsáhlejší prací, která se podrobněji věnuje historii menších židovských obcí, je sborník editovaný *Hugo Goldem* s názvem *Židé a židovské obce v Čechách* z roku 1934.^{vii} Zde je otištěn dosud jediný příspěvek k historii libochovických židů od tehdejšího ředitele libochovické měšťanské a obecné školy *Karla Křenka* s názvem *Dějiny židů v Libochovicích*.^{viii} Práce má popularizačně-vzdělávací charakter a na prameny je odkazováno jen povšechně a neurčitě.^{ix} Ve stejném sborníku se nachází také práce *Antonína Jandy* o historii židů v nedaleké Budyni nad Ohří^x, která částečně doplňuje Křenkovu studii v popisu vztahu vrchnosti k židům, neboť obě panství ve sledovaném období, až na několik výjimek, podléhala stejné vrchnosti. Část pramenů

^v Jiří FIEDLER: *Židovské památky v Čechách a na Moravy*, Praha 1992; Blanka ROZKOŠNÁ / Pavel JAKUBEC: *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech*, Brno 2004; Jiří FIEDLER / Pavel EHL / Arno PAŘÍK: *Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy*, Praha 1992; Tíž, *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha 1992.

^{vi} Např.: Michal FRANKL a kol.: *Židé v Kolíně a okolí*, Kolín 2005; Alena KAŠPAROVÁ / Michal KAMP: *Židé na Havlíčkovobrodsku. I., Golčův Jeníkov, Havlíčkův Brod, Světlá nad Sázavou, Havlíčkův Brod* 2008; Alžběta LANGOVÁ / Renáta RŮŽIČKOVÁ: *Židé v Chrudimi, Chrudim* 2006; Arnošt LEDERER / Blanka ROZKOŠNÁ: *Z dějin Židů ve Vlachově Březí, Vlachovo Březí* 2006; Soňa NEZHODOVÁ: *Židovský Mikulov*, Brno 2006; Dimitrij SLONIM: *K historii židů v jihočeské Blatné a okolí*, Blatná 2003 a dále četné práce Jaroslava Klenovského a jiné.

^{vii} Hugo GOLD (ed.): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart – Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*, Prag/Brünn 1934.

^{viii} Karel KŘENEK: *Dějiny Židů v Libochovicích*, in: Hugo GOLD (ed.): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart – Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*, Prag/Brünn 1934., s. 372-377, dále jen KŘENEK.

^{ix} Např. ve „*staré gruntovní knize...*“, apod.

^x Antonín JANDA: *Dějiny židů v Budyni n./O.*, in: Hugo GOLD (ed.): *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart – Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti*, Prag/Brünn 1934, s. 78-90.

k starším dějinám židovské obce Křenek čerpá z dosud nepřekonaných^{xi} vlastivědných prací týkajících se Libochovic, a sice *Dějepisného místopisu* od Josefa Čapka^{xii} z roku 1878 a dosud jediných vydaných dějin Libochovic od Arnošta Kaubka^{xiii} z roku 1874. Především druhý jmenovaný, poplatný dějepisectví své doby, do své práce neváhal doslovně opsat velké množství pramenů a to nejen listin ale i korespondence a zápisy z městských knih, čímž má jeho dílo dodnes svůj význam především jako edice pramenů k dějinám města. Zde se nachází opisy některých listů s nejstaršími zmínkami o židech v Libochovicích.

Pro účely této práce byla též cenná edice dokumentů *Bohumila Bondy a Františka Dvorského*^{xiv}, kde jsou otištěny tři nejstarší písemnosti k dějinám libochovické židovské obce, ale i některá tehdejší nařízení upravující vztah židů a křesťanů obecně. Pro tento účel byla také použita edice dokumentů lateránských a basilejského koncilu.^{xv} O vztah katolické církve, resp. papežů, a židů v raném novověku pojednává studie *Thomasa Brechenmachera Der Vatikan und die Juden*.^{xvi}

Ze všeobecné literatury přinášející základní přehled patří především sborník *Die Juden in den böhmischen Ländern* editovaný Ferdinandem Seibtem^{xvii}, práce *Tomáše Pěkného*^{xviii} a méně známá disertační práce *Vladimíra Lipschera*,^{xix} která, přestože vyšla roku 1983 v exilu, podrobně zachycuje obraz židovské společnosti v raném novověku v českých zemích. Podrobnější seznam další literatury uvádím na závěr.

Přímo o historii venkovských židů v raném novověku pojednávají rovněž práce německých a rakouských badatelek *Claudia Ulbrich*^{xx} a *Sabine Ullmann*^{xxi}. Tyto mikrohistorické studie, z nichž bral autor inspiraci pro tuto práci, se snaží detailním

^{xi} Obě práce doplněné velkým množstvím další literatury bez vědeckých nároků shrnuje naučně-populárně pojatý CD-Rom, který nedávno vytvořil Jiří RŮŽHA a kol.: *Historie města Libochovice nad Ohří a okolí*, CD-Rom, [vydání se připravuje].

^{xii} Josef ČAPEK: *Dějepisný místopis města Libochovic*, Roudnice 1878, dále jen ČAPEK.

^{xiii} Arnošt KAUBEK: *Děje města Libochovic nad Ohří*, Litoměřice 1874, dále jen KAUBEK.

^{xiv} Bohumil BONDY/ František DVORSKÝ: *K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku*, I a II, 906-1620. Praha 1906, dále jen BONDY/DVORSKÝ.

^{xv} Josef WOHLMUTH (ed.): *Dekrete der ökumenischen Konzilien, Band 2. Konzilium des Mittelalters*, Paderborn/München/Wien/Zürich 2000.

^{xvi} Thomas BRECHENMACHER: *Der Vatikan und die Juden*, München 2005. O středověkém papežství ve vztahu k židům srov. Edward A. SYMAN: *The popes and the Jews in the Middle Ages*, New York 1965.

^{xvii} Ferdinand SEIBT: *Die Juden in den böhmischen Ländern*, München/Wien 1983.

^{xviii} Tomáš PĚKNÝ: *Historie Židů v Čechách a na Moravě*, Praha 2001, dále jen PĚKNÝ.

^{xix} Vladimír LIPSCHER: *Zwischen Kaiser, Adel, Zünften: Die Juden im Habsburgerreich des 17. und 18. Jahrhunderts am Beispiel Böhmens und Mährens*, Zürich 1983.

^{xx} Claudie ULBRICH: *Shulamit und Margarete. Macht, Geschlecht und Religion in einer ländlichen Gesellschaft des 18. Jahrhunderts*, Wien/Köln/Weimar/Böhlau 1999, o židech pojednávají s. 184-302.

^{xxi} Sabine ULLMANN: *Nachbarschaft und Konkurrenz. Juden und Christen in Dörfern der Markgrafschaft Burgau 1650 bis 1750*, Göttingen 1999.

zpracováním historií konkrétních hornoněmeckých židovských obcí poodhalit nejen všední život židovských obyvatel v raném novověku, ale na jejich základě říci i cosi obecnějšího – např. o vztahu židů a křesťanů, postavení židovských obchodníků a řemeslníků mezi křesťanskými cechy nebo o formě vzájemného soužití příslušníků obou náboženství. Historii židů v raném novověku se věnuje také sborník *Hofjuden und Landjuden. Jüdisches Leben in der früher Neuzeit*.^{xxii} Jmenované studie formou zpracování regionálních dějin i svým časovým zaměřením přinesly významné podněty i pro tuto práci.

Pro účely předkládané studie však největší množství poznatků bylo třeba hledat v archivních pramenech, kde jsme se pokusili ověřit i všechny informace, týkající se židů v Libochovicích, uváděné v literatuře.

Největším zdrojem archivních pramenů byl archivní fond *Velkostatek Libochovice* spravovaný žitenickou pobočkou Státního oblastního archivu v Litoměřicích.^{xxiii} Zde se nachází část *pozemkových knih*, ze kterých jsme čerpali informace pro historii jednotlivých židovských domů. Ve stejném fondu se nalézají také nejstarší *urbář libochovického panství z 1675*^{xxiv} zachycující povinnosti židů k vrchnosti a *sedm kartónů nezpracovaného aktového a účetního materiálu*,^{xxv} z nichž se asi třetina písemností s různou vypovídací hodnotou týká historie židů v Libochovicích ve sledovaném období. Najdeme zde účty o zaplacení židovských berní, seznamy židů, povolení o provozování řemesel, nákresy některých židovských domů a povolení k jejich stavbě, soudní agendu patrimoniální zprávy ve vztahu k židům atd. Ve stejném fondu se nalézají také *karton aktového materiálu k provozování vinopalny*,^{xxvi} kterou mívali židé v pronájmu.

Další archiválie ukrývá Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích, kde se ve *fondu archivu města Libochovice* nachází zbytek *pozemkových knih*^{xxvii} a další

^{xxii} Sabine HÖDL / Peter RAUSCHER / Barbara STAUDINGER (edd.): *Hofjuden und Landjuden. Jüdisches Leben in der früher Neuzeit*, Berlin/Wien 2004.

^{xxiii} V současnosti z větší části deponovaný v pobočce téhož archivu v Mostě.

^{xxiv} Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Žitnice (dále jen SOA Litoměřice), fond Velkostatek Libochovice (dále jen Vs. Libochovice), *Urbář města Libochovic z r. 1675*, sign. XX.Pm., kart. 474.

^{xxv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XIII, kart. 214-220.

^{xxvi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XII.E.c., kart. 195.

^{xxvii} Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích (dále jen SOKA Litoměřice), fond Archiv města Libochovice (dále jen AM Libochovice): *Manuál trhových smluv* od r. 1554, inv. č. 49; *Zbytek gruntovní knihy z r. 1615*, inv.č. 82; *Gruntovní kniha z r. 1651*, inv. č. 83; *Obnovená gruntovní kniha*, inv. č. 84. *Navazující pozemková kniha pro židovské domy viz SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha*, inv. č. 150. Ve stejném archivu Vs. Libochovice, [nejstarší] *Pozemková kniha č. 1a*.

městské knihy^{xxviii} zachycující mimo také jiné majetkové změny, soudní procesy a jednání městské rady ve vztahu k židovské obci. V *pozůstalostních fondech Karla Křenka, Arnošta Kaubka a Antonína Jandy* v témže archivu nalezneme též poznámky k jejich historickému bádání, kde v případě pozůstalosti Karla Křenka^{xxix} najdeme rukopis jeho výše uvedené práce o židech v Libochovicích. Podobně z pozůstalosti Arnošta Kaubka se zachovala jeho nevydaná historie libochovických (křesťanských) domů.^{xxx} Pozůstalost Antonína Jandy skrývá zase rukopis jeho nevydaných Dějin města Libochovic nad Ohří s četnými excerpceci z pramenů.^{xxxi} V několika případech jména majitelů křesťanských domů umožnila lokalizovat židovské domy, pokud v pozemkových knihách bylo jejich místo popisováno pomocí sousedních domů křesťanských.

Neméně důležité byly fondy uložené v prvním oddělení Národního archivu v Praze jako např. *Berní rula*,^{xxxii} *Tereziánský katastr*,^{xxxiii} *centrální soupisy židů z let 1724, 1733*^{xxxv} a *1783*^{xxxvii} a *knihy familiantů*^{xxxviii} a některé písemnosti státní správy ve *fondech Stará a Nová manipulace* vztahující se k židům v Libochovicích v daném období. Z mapových plánů byl užitečný *plán města z roku 1727*^{xxxix} a mapový podklad ke *stabilnímu katastru*^{xl} včetně spisového materiálu. Zde se nacházejí také *židovské matriky*,^{xli} které jsou důležitým pramenem vypovídajícím o četných demografických jevech v židovské obci na konci 18. století. Protože nejstarší dochované matriky zachycují časové období až po roce 1788, bylo jejich využití pro potřeby této práce jen omezené.

^{xxviii} Viz odkazy v textu.

^{xxix} SOKA Litoměřice, fond Pozůstalost Karla Křenka, kart. 1.

^{xxx} SOKA Litoměřice, fond Pozůstalost Arnošta Kaubka, kart. 1. Koubkova Posloupnost ve strojopise in: SOKA Litoměřice, AM Libochovice (doplňk inventáře), kart. 34.

^{xxxi} SOKA Litoměřice, fond Pozůstalost Antonína Jandy, kart. 1.

^{xxxii} První oddělení Národního archivu (dále jen NA), fond Berní rula (dále jen BR), inv. č. 16.

Litoměřicko.

^{xxxiii} NA, fond Tereziánský katastr (dále jen TK), fasc. 38, spisy 14/1.

^{xxxiv} Nejstarším je soupis konzumentu soli. Viz Eduard MAUR / Dagmar PÍŠOVÁ (edd.): Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702, in: Historická demografie 18/1994, s. 7-67, Praha 1994.

^{xxxv} NA, fond Soupisy židů (dále jen HBS), Soupisy židů z r. 1724, kart. 4, Složka 10 a 12 – panství Libochovice.

^{xxxvi} NA, HBS, Soupisy židů pro rok 1733, inv. č. 29, kart. 9.

^{xxxvii} Jana SIMKOVIČOVÁ (ed.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1783. Litoměřický kraj, in: Ivana EBELOVÁ (ed.): Soupis židovských familiantů v Čechách z r. 1783, Praha 2008.

^{xxxviii} NA, fond Židovští familianti HBF.

^{xxxix} NA, Sbírka map a plánů, inv. č. 1095, sign. F/X/18.

^{xl} NA, fond Stabilní katastr – indikační skici, Litoměřicko, č. 266.

^{xli} NA, fond Židovské matriky HBMA: Matrika narozených 1788-1838, inv. č. 1012; Matrika oddaných 1790-1839, inv. č. 1014, Matrika zemřelých 1788-1839, inv. č. 1016.

Cenné prameny skrývá též *fond českého zemského židovstva* (Landesjudenschaft) uložený v Archivu Židovského muzea v Praze.^{xlii} Objevíme zde např. seznamy zaplacené zemské kontribuce ze všech venkovských židovských obcí. Ve fondu Židovská obec v Libochovicích jsou starší dokumenty až z druhé poloviny 19. století, které o historii židovské obce v raném novověku nevypráví mnoho. Výjimkou jsou fotografie dnes již zbořené synagogy, které se nacházejí ve sbírce negativů Židovského muzea v Praze. Díky nim víme, jak synagoga zevnitř i zvenčí vypadala.^{xliii}

Několik drobných zmínek o libochovických židech bylo nalezeno také ve fondu Komerčních záležitostí neuherské části monarchie, uložených ve *Finančním a dvorském komorním archivu Rakouského státního archivu ve Vídni*.^{xliv}

Mezi písemnými prameny z doby raného novověku takřka postrádáme historické dokumenty vzešlé z činnosti židovské obce,^{xlv} které jsou dnes již patrně nenávratně ztraceny.^{xlvi} O to větší cenu mají texty na náhrobcích na židovském hřbitově. Na význam tohoto kamenného archivu pro dějiny židovských obcí právě na příkladu židovského hřbitova v Libochovicích upozornila v roce 2002 ve své bakalářské práci *Zdeňka Vostrá*.^{xlvii} Její studie přináší kvalitní rozbor židovského hřbitova a překlad, resp. interpretaci hebrejského textu vybraných náhrobků z libochovického hřbitova. Přepisy dalších židovských náhrobků (nejen) na libochovickém hřbitově v nedávné době vytvořil *Jaroslav Achab Heidler*,^{xlviii} jemuž děkuji za poskytnutí přepisů a překladů zajímavějších z nich. Právě nápisy na náhrobních kamenech židovského hřbitova se staly cenným pramenem informací o některých osobách, které by nám kvůli chybějícím jiným pramenům zůstaly navždy zapomenuté.

V neposlední řadě jsou pramenem dosud stojící židovské domy, které se podle rozměru jejich parcel podařilo identifikovat s domy popisovanými v pozemkových knihách, jež někdy uvádějí rozměry domovní parcely. Cenná je též *fotodokumentace*

^{xlii} Archiv Židovského muzea v Praze (dále jen AŽMP), fond Zemské židovstvo v Čechách / Landesjudenschaft Böhmen (dále jen Landesjudenschaft), fasc. XXVI-XXIX aj.

^{xliii} AŽMP, negativ č.č. 2.134; 19.734; 2.193.

^{xliv} Österreichisches Staatsarchiv Wien, Finanz- und Hofkammerarchiv
fond Komerz – Böhmen, fasc. 74, kart. 1308.

^{xlv} Archiv židovské obce v Libochovicích je torzovitě zachován až pro období od druhé poloviny 19. století v Archivu Židovského muzea v Praze.

^{xlvi} Mezi těmito materiály se měla podle Karla Křenka nacházet i kronika libochovické židovské obce sepsaná v polovině 19. stol. jejím předsedou Alexandrem Gundelfingerem.

^{xlvii} Zdeňka VOSTRÁ: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002.

^{xlviii} Viz internetovou stránku www.chewra.com.

zbořené synagogy^{xlix} z roku 1985 a některé *předměty z jejího inventáře* zabavené roku 1942 nacistickými úřady a dnes většinou uložené v depozitářích Židovského muzea v Praze jakož i textilie, pergamen a některé modlitební knihy, které se mezi sutinami synagogy objevily^l při její demolici a které jistý libochovický občan zachránil před odvozem na skládku.^{li} Spolu s texty na židovském hřbitově jsou tyto památky pro sledované období jediným svědectvím židovské obce o sobě samé.

Z uvedených pramenů jsme se pokusili odhalit nanejvýš zajímavou zapomenutou minulost náboženské skupiny, ve většině našich obcí dnes již neexistující, jejíž příslušníci měli (s jistým omezením) jako jediní jinověrci v době raného novověku umožněno žít v nábožensky takřka uniformním prostředí tehdejších Čech. Přestože stáli mimo rámec křesťanské společnosti v zemi, kde se považovali a byli považováni a vyhnance, patří židé mezi ty, kteří spoluvytvářeli dějiny mnohých našich měst a vesnic. Mezi městy, jejichž dějiny jsou zpestřeny a ovlivněny přítomností židovského obyvatelstva, patří i knížecí město Libochovice nad Ohří.

^{xlix} Uloženo ve spisovně Stavebního úřadu Libochovice.

^l Pravděpodobně jako již nepoužívané byly zasrčeny za trámy na půdě synagogy.

^{li} Naneštěstí dotyčná osoba, která si nepřeje být jmenována, tyto cenné předměty uchovává na pavlači svého domu, místo aby je poskytla odborným institucím.

I. POČÁTEK LIBOCHOVKCÉ ŽIDOVSKÉ OBCE A CO MU PŘEDCHÁZELO

I. 1. Původ židů, jejich náboženství

Historii a kulturní dědictví židovské obce v Čechách lze chápat jen v souvislostech historických okolností a se znalostí podstaty židovského náboženství, resp. jeho odlišnosti od u nás převažujícího křesťanství. Pro ozřejmění těchto skutečností se alespoň povšechně pokusme přiblížit světový názor lidí, o nichž práce pojednává.

Židé jsou starobylým nábožensko-národním společenstvím. Svůj původ odvozují od chaldejského kočovníka Abraháma, který podle biblického podání uposlechl Božího příkazu vyjít ze svého domova v Mezopotámii do země, kterou mu Bůh ukáže. Radikálně novým na této skutečnosti je, že toto putování skupiny nomádů se neděje na příkaz místního bůžka nebo nějakého lokálního kultu, ale na příkaz nezobrazitelného a nepojmenovatelného Boha, který zcela uniká lidskému chápání a představivosti. Na začátku židovství stojí tedy akt víry. Tato víra se neomezuje na pasivní přijetí faktu o Boží existenci, ale aktivně odpovídá na poznání skutečnosti Boha. Náboženství v židovství není ideologický systém, nýbrž žitou zkušeností národa s Boží přítomností a jednáním. Tato zkušenost, udržovaná ve společenství Izraele a zaznamenávaná v posvátných textech Bible, se postupně prohlubuje. V historických knihách Starého zákona můžeme sledovat, jak se poznání Boha vyvíjí a konkretizuje.

V hebrejštině nemá slovo židovství svůj původní ekvivalent. Pojem židovského náboženství (judaismus) tedy zahrnuje nejen náboženství, ale i celé kulturní, politické a filozofické prostředí i životní styl židovského národa. Společenství všech židů nazývané biblicky Izrael, se uskutečňuje na příbuzenském základě, s čímž souvisí omezení židovského náboženství na židovský národ.

Židovské náboženství je vztahem Boha se svým vyvoleným národem i jednotlivcem. Tento vztah z Boží strany trvá za všech okolností a měl by být opětován i ze strany člověka. Všední život žida má být proto prostoupen Boží přítomností prostřednictvím dodržování přikázání (micvot), která jsou chápána jako prostředky k dosažení svatosti. Zachovávání těchto nařízení vychází a je motivováno přikázáním „*milovat Boha z celého srdce, mysli a ze všech sil*“.^{lii} Přikázání doprovázejí život věřícího žida po celý život a

^{lii} Bible (Český ekumenický překlad, dále jen ČEP), Pátá kniha Mojžíšova 6,4-9 je základní modlitbou židů: „*Slyš, Izraeli, Hospodin je náš Bůh, Hospodin jediný. Budeš milovat Hospodina, svého Boha, celým*

odráží se v řadě liturgických obřadů, jejichž centrem je především rodina, pak synagoga a škola, hřbitov aj.

Židovství má mnoho společného s křesťanstvím. Stoupenci obou náboženství věří ve stejného Boha a opírají se o tutéž Bibli, resp. její starozákonní knihy. V obou případech jde o náboženství, kde víra je z podstatné části předmětem zjevení a tudíž nezávislá na lidské spekulaci. Jak židé, tak i křesťané věří v odpuštění hříchů, v existenci nesmrtelné duše, zmrtvýchvstání, příchod Mesiáše a konečné nastolení nebeského království, kterému bude předcházet soud, kde budou s trvalou platností potrestáni ti, co konali zlo, a dobří odměněni účastí na věčné blaženosti.

Základní otázka, ve které se židé s křesťany rozcházejí, je interpretace historické postavy Ježíše z Nazareta a z ní pramenící důsledky. Většina židů v Ježíši slíbeného Mesiáše nepoznala a nepoznává. Ježíšovi učedníci a následovníci, mezi které patřili zpočátku především židé, Ježíše jako slíbeného Mesiáše čili Krista přijali a přirozeně jej pokládají za toho, který svým prvním příchodem dovršil Starý zákon a svým učením, životem, obětí na kříži a zmrtvýchvstáním umožnil rozšířit starozákonní poselství o Božím vyvolení židovského národa na všechny, kdo tuto skutečnost (Evangelium) přijmou. Toto společenství „nového Izraele“^{liii}, za které se církev považuje, tak v Božím plánu spásy nahradilo židovský národ.^{liv}

Z tohoto důvodu křesťané pohlíží na nepokřtěné židy jako na národ, který tragicky nepoznal své přední místo v Božím plánu spásy. Důvodem, proč byli židé s několika výjimkami jako jediní jinověrci uvnitř křesťanské společnosti trpěni, byla naděje, že se jednou obrátí.^{lv} Židé naopak Ježíše pokládají někdy za šarlatána, jindy za pozoruhodného učitele, ale křesťanství s vírou v Ježíše jako Mesiáše je pro ně náboženskou herezí.^{lvi}

svým srdcem a celou svou duší a celou svou silou. A tato slova, která ti dnes přikazují, budeš mít v srdci. Budeš je vštěpovat svým synům a budeš o nich rozmlouvat, když budeš sedět doma nebo půjdeš cestou, když budeš uléhat nebo vstávat. Uvážeš si je jako znamení na ruku a budeš je mít jako pásek na čele mezi očima. Napíšeš je také na veřeje svého domu a na své brány.“

^{liii} Chápáno nikoliv ve smyslu politickém či etnickém, ale duchovním.

^{liv} Bible ČEP, Kniha Zjevení 21,2.

^{lv} Bible ČEP, Římanům 2,28n: „Pravý žid není ten, kdo je jím navenek, a pravá obřízka není ta, která je zjevná na těle. Pravý žid je ten, kdo je jím uvnitř, s obřízkou srdce, která je působena Duchem, nikoli literou zákona.“

^{lvi} S velkou úctou k postavě Ježíše Nazaretského a současně s odmítnutím jeho učení vysvětluje rabín Jakob Neusner důvody, proč je rovněž talmudský judaismus nucen odmítnout víru v Ježíše jako Krista. Je to především proto, že Ježíš Nazaretský se svým učením zcela vymyká tradici učitelů Zákona a proroků, neboť sám se staví na místo Zákona. Na rozdíl od proroků nemluví ve jménu Božím, ale ve jménu svém. Dodržování přikázání Zákona nahrazuje výzvou následování sebe samého. Tím relativizuje jedinečnost společenství Izraele jako vyvoleného národa založeného na základě pokrevnosti a nahrazuje jej novým společenstvím svých učedníků, které se konstituuje na základě víry v Ježíše samého. Ačkoliv se Ježíšovo učení v mnoha morálních otázkách shoduje s judaismem, postoj, se kterým Ježíš učí – nikoliv jako výklad

V tom spočívá nepřekonatelný rozpor obou náboženství. Pozoruhodnou shodou historických událostí však nedlouho po vytvoření křesťanské církve došlo v době římských válek v letech 66–70 po Kr. ke zničení jeruzalémského chrámu, a tedy znemožnění židovského obětního kultu. Židé byli rozptýleni do všech částí antického světa, ale uchovali si svoji víru, liturgický jazyk i kulturu.

I. 2. Židé v Čechách do konce 15. století

Na území střední Evropy židé pronikali již v době raného středověku – ve 4. až 8. století. Přicházeli zejména z Itálie, kam bylo mnoho židů zavlečeno po jejich porážce ve válce s Římany. Odtud později putovali na území našich zemí nejprve jako kupci. První písemné doklady o tom jsou z 10. století. Takzvaný Raffelstättenský celní řád z roku 906 dokládá kontakty židovských obchodníků na Moravě. Zpráva cestovatele a diplomata Ibrahima Ibn Jákuba z roku 965 hovoří o přítomnosti židů v Praze jako kupců s otroky a orientálním zbožím. Brzy se významným obchodním artiklem stala sůl, kterou židovští obchodníci dováželi do Prahy ze Solnohradska Zlatou stezkou přes Prachatice a Příbram a dále na sever údolím Labe přes Litoměřice a Ústí nad Labem do Míšeňska.^{lvii}

Další zprávy se nacházejí v českých literárních pramenech. Patří k nim např. Kosmova Kronika česká a její pokračovatelé. Tyto texty se zmiňují o určitém typu židovského osídlení v podobě kupeckých osad, vznikajících v 11. až 13. století v Praze, Brně, Litoměřicích, Jihlavě, Olomouci, Znojmě i jinde. Dokladem jsou židovské hřbitovy v těchto místech a pražská Staronová synagoga ze 13. století.

Přestože se židé od středověku, zejména v souvislosti s křížovými výpravami, stávali ze strany křesťanského obyvatelstva předmětem nevraživosti i násilí, které byly motivovány jak nábožensky – svalování viny za smrt Ježíše Krista, tak ekonomicky, nesrovnával se tento postoj vždy s oficiálním stanoviskem autorit jak církevních tak i v omezenější míře autorit světských.

Vztah církve k judaismu

Nejstarším dokladem o vztahu středověké církve k židovství je list papeže Řehoře I. neapolskému biskupovi Paschasiovi z roku 602. V souvislosti se stížností místních židů na to, že jim je zabraňováno vykonávat své náboženství, papež neapolskému biskupovi

Zákona, ale z vlastní moci – je pro judaismus nepřijatelný, neboť se tak Ježíš staví nad Zákon a tím na roveň samotného Boha. In: Jakob NEUSNER: Rabín mluví s Ježíšem, Praha 2007.

^{lvii} Maria TISCHLER: Böhmische Judengemeinde 1348–1519, in: Ferdinand SEIBT: Die Juden in den böhmischen Ländern, München/Wien 1983, s. 37–56.

připomíná, že přivádět ke křesťanskému náboženství lze jen s mírností a bez projevu nepřátelství. Papež prikazuje, aby židům bylo dovoleno v neomezené míře vykonávat své náboženství a všechny obřady.^{lviii}

Nejinak hovoří konstituce Inocence III. z 15. září 1199. Papež píše, že jakkoliv je nevěrnost židů zavrženíhodná, není dovoleno, aby byli věřícími těžce utlačováni. Přestože Inocenc III. konstatuje, že ačkoliv si židé přejí setrvat ve své zatvrzelosti vůči křesťanské víře, bere je pod svojí ochranu a přeje si, aby jim bylo u římského biskupa vždy dopřáno sluchu v jejich potřebách. Zakazuje všem křesťanům, aby židy nutili ke křtu násilím. Rovněž je křesťanům zakázáno jakýmkoliv způsobem židům škodit. Nikdo z věřících nemá právo narušovat jejich bohoslužby a znesvěcovat hřbitovy. Nesmí být tolerováno, aby jejich synagogy byly vykrádány. Za porušování této konstituce papež uvalil nejvyšší církevní trest – exkomunikaci.^{lix}

V kontextu papežských rozhodnutí je třeba chápat i rozhodnutí třetího a čtvrtého lateránského koncilu (1179 a 1215), který vymezil a v podstatě potvrdil oddělený způsob soužití křesťanů a židů ve středověku, jakož i odlišné zvláštní postavení židů v rámci křesťanské společnosti, které židy spíše znevýhodňovalo. Třetí lateránský koncil na jednu stranu nařizuje, aby s židy pro jejich lidskou důstojnost vždy bylo zacházeno laskavě, na druhou stranu mají být křesťanům podřízeni. Došlo ke kodifikování omezeného sociálního kontaktu s židy, což se projevovalo v odlišném způsobu oblékání, zákazu mít křesťanské služebnictvo jakož i nepřipustnost smíšených sňatků. O tom, že nařízení neměla rasový, nýbrž náboženských základ však svědčí ustanovení o podpoře těch židů, kteří se rozhodli přistoupit na křesťanskou víru.^{lx} V důsledku omezeného přístupu k řemeslům a zemědělství se židé začali specializovat na obchod a na oblast finančnictví, což byla pro křesťany činnost morálně pochybná.^{lxi}

Na rozdíl od papežských dokumentů, týkajících se vztahu křesťanů k židům, se v dokumentech partikulárních církví mnohdy setkáváme s více protižidovským

^{lviii} Denricus DENZINGER / Petrus HÜNERMANN (edd.): *Enchydriion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et moris – Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchliche Lehrentscheidungen*, editio XXXVIII, Friburgii Brisgovie / Basileae / Romae / Vindobonae 1998, (dále jen DENZINGER/HÜNERMANN), kan. 480, s. 218n.

^{lix} DENZINGER/HÜNERMANN, kan. 772n, s. 339n.

^{lx} *Iudaeos Christiani voluerint in hac parte praeferre, cum eos subiacere christiani oporteat et ab eis pro sola humnitate foveri*. III. Lateránský koncil, kan. 26, in: Josef WOHLMUTH (ed.): *Dekrete der ökumenischen Konzilien, Band 2 Konzilien des Mitterlatres*, Pedeborn/München/Wien/Zürich 2000, s. 223.

^{lxi} Obchod s penězi a do určité míry i se zbožím byl naopak křesťanům zakázán s ohledem na biblické nařízení žít se prací. Scholastičtí filozofové půjčování na úrok nepovažovali za práci s ohledem na skutečnost, že majetek sám o sobě, bez lidského přičinění, nemůže vynášet nový majetek. Židé, na které se nevztahovala povinnost dodržování křesťanské morálky, stejné přikázání vysvětlovali jinak, proto se mohli lichvařením žít.

naladěním než u dokumentů papežských. Příkladem toho může být pražská synoda z roku 1346, která poměrně všeobecná koncilní nařízení o odděleném soužití židů s křesťany vyhrocuje až do nepřátelské protižidovské roviny.^{lxii}

V době raného novověku, kterou hlavně v této práci sledujeme, stál poměr církve k židovství ve stínu jiných problémů, se kterými se musela potýkat raně novověká římskokatolická církev. Určující koncil, který pro následující staletí stanovil směřování církve, zasedal v Tridentu v letech 1545–1563, aniž by se jakkoliv k otázce vztahu k židům nově vyjádřil. Postoj římského katolicismu k židovství v raném novověku se tedy odvíjel od rozhodnutí středověkých papežů a koncilů. Názorně jej pak charakterizuje preambule buly papeže Pavla III. z roku 1540, kterou odmítal protižidovská nařízení o trávení studní, užívání lidské krve nebo tupení hostií:

„Ačkoliv židé, které všeobecná církev v rozličných částech světa toleruje jako svědectví naší víry, setrvávají raději ve své zatvrzelosti, slepotě a v nevěře, než aby přijali křesťanskou víru podle slov proroků a tajemství svatého písma a tak postarali se o spásu své duše. Přesto nesmíme, když ve své veliké nouzi potřebují naši ochranu, odepřít jim lásku a křesťanskou dobrotivost, aby podobnou láskou uchvácení poznali své omyly a rozohnění milostí nakonec dosáhli pravého světla stálé jasnosti, kterým jest Kristus.“^{lxiii}

Vztah státní moci k židům

Poměr státu k židům se od středověku odvíjel od církevního učení, ale více jej ovlivňovaly motivy hospodářské. Vztah světské vrchnosti k židovským poddaným výstižně charakterizoval František Palacký: *„Pokládání u nás někdy, jako i jinde, za jmění komory královské a nakládáno s nimi jako s včelami, kterýmž opatrný hospodář ujímá nadbytek medu, kdykoli k tomu příhodnou spatřuje chvíli. Zato ale zase chráněno jich jako včel a nedáno jim ublížiti, aby mohli těžiti bez přítrže ku prospěchu hospodářovu.“*^{lxiv}

Zvláštní postavení židů v křesťanské společnosti středověku kodifikoval u nás poprvé Přemysl Otakar II. Ve svých Statuta Judaeorum z roku 1262 uvádí v praxi

^{lxii} Jaroslav V. POLC / Zdeňka HLEDÍKOVÁ: Pražské koncily a synody předhusitské doby, Praha 2002, s. 151-153.

^{lxiii} BONDY/DVORSKÝ, s. 311. č. 452. Bula papeže Pavla III. proti pověrám, na základě jejichž jsou židé napadáni. 12. května 1540. *Licet Judaei, quos in diversis mundi partibus constitutos in testimonium fidei nostrae sacrosancta tollerat universalis ecclesia, in usa malint duritia et caecitate ac perfidia perdurare, quam prophetarum verba et sacrarum scripturarum arcana cognoscere et dictam fidem amplecti ac animarum suarum saluti consulere, qui tamen in suis necessitatibus nostra praesidia et favores implorant, nos eis Christiane mansuetudinis pietatem non debemus denegare, ut huiusmodi pietate ductisuos recognoscant errores et superna gratia illustrati tandem ad verum, qui Christus est, perpetua claritatis lumen delibere pervenire“.*

^{lxiv} Citováno podle PĚKNÝ, s. 278.

nařízení církevních sněmů a papežů. Privilegium kodifikovalo postavení židů jako přímých poddaných krále, které jim zaručovalo ochranu, přislíbilo náboženskou svobodu a povolovalo obchod, zejména s penězi. Porušování práv židů, zejména škodu na životě a majetku nebo poškozování jejich synagog a hřbitovů král sankcionoval těžkými tresty.^{lxv} Statuta Judaeorum přijímali i pozdější panovníci z rodu Přemyslovců i Lucemburků a tato se tak stala právním rámcem, který židům měl umožnit existenci v rámci středověké společnosti.

Za slíbenou ochranu měla židovská obec králi platit daně a v případě potřeby poskytovat půjčky. Každoroční daně představovaly vždy velmi vysokou částku. Kromě toho museli čím dál více odevzdávat platby mimořádné. Předpisy však neměly vždy sílu zabránit bezpráví, které se na židovském obyvatelstvu ve středověku dělo. To platilo zejména tehdy, když královská moc nemohla nebo z utilitárních důvodů nechtěla práva židů prosadit.

Skutečností je, že ne vždy se vztah křesťanů k židům držel příslušných církevních a světských předpisů a že nejednou se židé stávali obětmi pogromů, za jejichž výbuchem stála směs náboženských predsudků odsouzených církví a nevzdělanost s touhou po rychlém nabytí majetku, mnohdy podporovaná ekonomickými zájmy mocných. K velké sérii pogromů došlo v Evropě v souvislosti s morovou epidemií ve 40. letech 14. století. (Výmluvné je, že řádění mas unikli jen židé žijící pod ochranou papeže v okolí Avignonu.^{lxvi})

V Čechách židé žili nejvíce ve velkých královských městech a to jak kvůli větší příležitosti k obchodu, tak pro větší naději na ochranu ze strany královské moci. Kromě velkého pražského pogromu z roku 1389 byly české země za vlády Lucemburků v porovnání se západní Evropou místem spíše klidnějším a právní předpisy vymezující podmínky pro existenci židovské menšiny v křesťanské společnosti patřily pro židy k nejpříjemnějším ve střední Evropě.^{lxvii}

Ve 14. století získávala města stále větší míru nezávislosti na královské komoře a v některých případech dosáhla podílu na židovském regálu.^{lxviii} Současně měšťané začali podnikat v peněžnictví, ačkoliv dosud bylo půjčování za úrok teologicky hodnoceno

^{lxv} BONDY/DVORSKÝ, s. 15

^{lxvi} Thomas BRECHENMACHER: Der Vatikan und die Juden, München 2005, s. 16.

^{lxvii} Maria TISCHLER: Böhmische Judengemeinde 1348–1519, in: Ferdinand SEIBT: Die Juden in den böhmischen Ländern, München/Wien 1983, s. 37–56.

^{lxviii} Tamtéž, s. 43.

jako morálně závadné. To vedlo k tomu, že města, ovládána vlivnými kruhy patriciátu, začala usilovat o zlikvidování židovské konkurenci jak v peněžnictví, tak v řemeslech.

Po vypuknutí husitské revoluce se postavení židů ještě více zhoršilo, neboť církevní a královské zákony vymezující jejich postavení nebylo možno vymáhat a židé zůstali vydáni zcela na milost městskému patriciátu. Židé byli za husitských válek postiženi jak ze strany husitů, se kterými v některých případech v naději na lepší postavení spolupracovali, tak ze strany katolíků, kteří je obviňovali ze spolčování se s heretiky. Část židů v době nepokojů a postupně v letech následujících odešla (nebo byla donucena odejít) z měst na venkov. Od této doby se datuje počátek roztroušení židovského obyvatelstva po českém venkově v relativně malých obcích.

V důsledku náboženských nepokojů a oslabení státní moci se v Čechách nepodařilo obnovit nařízení basilejského koncilu (1431–1445), který na svém 19. zasedání vyhlásil nařízení o odděleném bydlení židů a jejich odlišném odívání. Po válce pokračoval nedobrovolný odchod českých židů z královských měst na panství venkovské šlechty. Politicky silnějším městům se podařilo židy vyhnat ze všech královských měst kromě Prahy a Kolína. Důvodem byly zejména zájmy cechů snažících se zlikvidovat židovskou konkurenci. Přestože se panovníci, např. Vladislav II. v 90. letech 15. století, pokoušeli obnovit předhusitské postavení židů a tedy opět získat kontrolu nad židovskými daněmi, jejich snahy nebyly úspěšné v královských městech a tím méně na statcích venkovské šlechty, kam se v předchozích letech mnozí z židů uchýlili. Královská moc tak ztratila v důsledku husitských válek v Čechách jeden ze zdrojů příjmů ve prospěch šlechty. Platby od židů naopak přinesly potřebný kapitál pro rozvíjející se podnikatelskou činnost šlechty právě v raném novověku.

Po upevnění královské moci ve státě po roce 1526 usiloval Ferdinand I. obnovit svoje právo nad českými židy a umožnit své komoře zisk z židovského regálu. Došlo tak ke dvojímu zdanění židů, neboť museli platit jak vrchnosti, na jejímž panství našli útočiště, tak královské komoře. Odrazem sporů o židovský regál jsou i první zmínky o jistém židu Jakubovi z Libochovic z 30. let 16. století, který byl předmětem sporu mezi královskou komorou a Zajíci z Házmburka.

I. 3. Počátky židovského osídlení v Libochovicích

V první polovině 16. století podobně jako v mnohých jiných venkovských městečkách a vesnicích se usazují židé. Nejinak tomu bylo v Libochovicích^{lxi} na panství Jana III. z Házmburka. Přesné datum příchodu židů do Libochovic neznáme a musíme se proto spokojit s konstatováním, že se na panství pánů z Házmburka objevují přibližně v první třetině 16. století.^{lxx} Jen zcela ojedinělé je zařazení Libochovic do seznamu 98 židovských obcí vzniklých do roku 1519.^{lxxi}

Vůbec nejstarší doklad o zmiňovaném židu Jakubovi z Libochovic se nachází v listu zemských hejtmanů z roku 1530 Janu Zajíci z Házmburka, ve kterém intervenují ve prospěch Anežky z Otradovic, jejíhož poddaného Machu z Radešína dal uvěznit jistý Jakub Žid z Libochovic, poddaný Jana z Házmburka. Hejtmané se v listu přimlouvají, aby se Jan z Házmburka přičinil o propuštění uvězněného Macha, neboť se nemůže věnovat hospodářství a přichází tak ke škodě.^{lxxii} Důvody, které vedly k uvěznění radešínského Macha, neznáme, ale s ohledem na středověký způsob obživy židů se lze domnívat, že jej žid Jakub dal uvěznit pro neplacení dluhů.

Z roku 1538 pochází zmínka patrně o tomto židu Jakubovi z Libochovic v listu Jana III. z Házmburka zemskému komořímu Zdislavu Berkovi z Dubé a na Lipé. Z textu se dozvídáme, že po židu Jakubu, kterého se Jan z Házmburka zastává, vymáhala pražská

^{lxi} Libochovice leží na levém břehu řeky Ohře. První zmínka o osadě „Lubochowitz“ je z r. 1282, ale je více než pravděpodobné, že území města bylo osídleno dříve. Samotný název je patrně odvozen od slovanského kmene Lubochovanů. Oblast úrodného dolního Poohří je součástí nejstaršího sídelního osídlení Čech. Libochovice byly jistě již na počátku 13. století trhovou vsí, vzniklou při levobřežní obchodní cestě podél Ohře, spojující Louny Budyni a Litoměřice. Základem středověkého půdorysu města je západo-východní tranzitní ulice, ve své jižní části rozšířena v obdélníkové náměstí, která vznikla patrně při uvedené obchodní cestě. Pro Libochovice byl klíčový rok 1292, kdy trhovská osada obdržela od Heimanna z Lichtenburga magdeburské právo, a tím byly Libochovice fakticky povýšeny na městečko, které se stalo centrem panství hradu Hasenburg. Význam městečka podtrhoval také farní kostel, který je doložen roku 1352. Mezi nově přichozími obyvateli městečka i okolí převládalo na přelomu 13. a 14. století německé obyvatelstvo, ale na začátku století 15. byly Libochovice už převážně české. Městečko velmi utrpělo za husitských válek, kdy bylo vojskem Jana Žižky vypáleno, a na náměstí byli upáleni tři katoličtí kněží. Libochovice nabyli na svém významu až v polovině 16. století, kdy došlo k přenesení sídla vrchnosti z hradu Hasenburg na libochovickou tvrz. Roku 1560 povýšil císař Ferdinand I. Libochovice na město a v letech 1560–1564, za vlády rodu Lobkoviců, vyrostl na místě gotické tvrze renesanční zámek.

^{lxx} Tvrzení, že židovské osídlení v Libochovicích se datuje od druhé poloviny 15. století, které uvádí Blanka ROZKOŠNÁ / Pavel JAKUBEC: *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech*, Brno 2004, s. 225 vychází pravděpodobně z Johanna Gottfrieda SCHALLERA: *Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt*. Ester Band. Leitmeritzer Kreis, Prag 1883, který na s. 44 datuje založení židovského hřbitova v Libochovicích do roku 1483. Zjevně se jedná ale o tiskovou chybu, neboť jak z dochovaných archivních pramenů víme, byl hřbitov založen o sto let později, roku 1583.

^{lxxi} Maria Tischler: *Böhmische Judengemeinde 1348–1519*, in Ferdinand SEIBT (ed.): *Die Juden in den böhmischen Ländern*, München/Wien 1983, s. 56. Autorka v textu o Libochovické obci nepojednává, jen ji bez citování zdroje zařazuje mezi ty, které vznikly před rokem 1519.

^{lxxii} BONDY/DVORSKÝ, s. 949, č. 1239.

židovská obec sumu 43 kop a 12 grošů českých jako nedoplatek na zemské kontribuci. V listu se odráží právní postavení žida Jakuba – poddaného feudálního pána, který byl současně povinován zvláštní „židovskou“ berní královské komoře.

Službu svou Vaší Milosti vzkazuji [...] Jakož jest pohnán před úřad Vaší Milosti a před pány vladyky krále Jeho Milosti rady soudu komorního poddaný můj Jakub Žid z Libochovic od Židův pražských pro sumu 43 kop 12 grošů českých, kteříž pokládají^{lxxiii}, že jsou za téhož poddaného žida Jeho Milosti Králi dali; jež mi se zdá takový jich půhon býti nepořádný, poněvadž týž Jakub Žid poddaný můj berní J[eho] M[ilosti] krále podle jiných poddaných mých, jsouc pode mnou osedlý, z šacunku statečku svého jest dal, což jest na něho přišlo. A jestliže by týž Jakub žid židům pražským co povinován byl a oni jej předemnou viniti chtěli, jim i každému od něho spravedlivě chtěl bych dopomoci. Proto Vaší Milost žádám a tu víru k Vaší Milosti má, že mimo to na téhož žida těžkosti dopouštěti neráčíte. Nebo na tom jsem, kdožby jej předemnou z čeho[koliv] viniti chtěl, k tomu bych jej přidržel, aby z toho práv byl. S tím dejž Pán Bůh aby se ve zdraví shledal. Dáno v Budyni v pátek před sv. Bartolomějem apoštolem Božím [23. srpna], léta 1538.

lxxiv

Vláda Habsburků na českém trůně v době předbělohorské se ve vztahu k židům vyznačovala ambivalentním přístupem. Ferdinand I., který na jednu stranu oficiálně potvrdil židovská privilegia, neváhal podporovat úsilí pražských i jiných měšťanů o vypovězení židů z královských měst. Svou roli zde hrál hospodářský kalkul, ale i vlna náboženských pověr a předsudků, která ovlivňovala „veřejné mínění“, ačkoli byla církví, resp. papeži opakovaně odsuzována. V roce 1541 došlo skutečně k vysídlení židů z českého království. Roku 1545 bylo židům sice opět dovoleno v Čechách pobývat, ale předešlé vypovězení znamenalo populační rozložení židovského obyvatelstva v českých zemích. K pogromům došlo tehdy také v nedaleké Roudnici nad Labem a Litoměřicích a není vyloučeno, že mnozí z těchto měst posílili židovské usedlíky na libochovickém panství, neboť šlechtické domény se tehdy neztídka stávaly útočištěm pro židovské uprchlíky. Podobné vypovězení židů ze země se opakovalo v roce 1557, ale

^{lxxiii} Patrně má být *dokládají*.

^{lxxiv} Problémem u tohoto pramene zůstává skutečnost, že jej zatím známe jen z opisu in: KAUBEK, s. 94, aniž autor uvádí pramen. Při studiu archiválií ve fondu Stará Manipulace v 1. oddělení Národního archivu v Praze tento list nebyl dohledán.

bylo opět roku 1563 odvoláno.^{lxxv} Zda se tehdy vysídlenci usadili na venkovském panství pánů z Házmburka nebo se týkala se tato vyhnání i židů v Libochovicích, z pramenů nevíme. Této době (60. léta 16. století) však odpovídají první záznamy o židovském obyvatelstvu v městských knihách.^{lxxvi}

Stejně s datem jejich příchodu a počtu, v němž přišli, není ani jisté, zda od počátku sídlili přímo v Libochovicích. Zpráva z let 1535 a 1538 sice zmiňuje žida Jakuba z Libochovic, ale někteří lokální dějepisci z 19. století tvrdí, že dříve než se židé natrvalo v Libochovicích usadili, měli své sídliště v sousední vsi Radovesicích.^{lxxvii}

Zde se údajně nalézalo židovské pohřebiště, které mělo zaniknout potom, co roku 1583 získali pozemek pro zřízení nového hřbitova v Libochovicích. Židovský hřbitov v Radovesicích prameny lokalizují v kamenitém svahu na řekou Ohře naproti starému radovesickému mostu přibližně na pozemku č. kat. 666. Do první poloviny 19. století se na místě údajného hřbitova těžil kámen (opuka) a jílovitá hlína pro okolní cihelny. Při těžbě se zde prý občas našel náhrobek s hebrejským textem. Jílovitá kamenitá půda ve svahu nad Ohří sice domněnce spíše nasvědčuje (ke zřízení hřbitovů dostávali židé často neúrodný nebo špatně obdělávatelný, zpravidla svažující se pozemek).^{lxxviii} Stávající důkazy^{lxxix} svědčící pro existenci hřbitova by bylo třeba doplnit dalším, nejlépe

^{lxxv} O odvolání přísahy se zasloužil papež Pius IV., který r. 1563 Ferdinanda I. zprostil jakési protižidovské přísahy. PĚKNÝ s. 69

^{lxxvi} Na druhou stranu však starší záznamy než ze z r. 1554 se nedochovaly.

^{lxxvii} ČAPEK, s. 27. Autor píše, že z této doby uchovává místní židovská obec pergamen.

^{lxxviii} Srovnej nepříhodnou svažující se polohu židovských hřbitovů v okolí: Roudnice n. L., Spomyšl, Vrbno, Čížkovice apod.

^{lxxix} ČAPEK, s. 77, uvádí, že r. 1795 se poblíž tohoto místa stalo neštěstí, kdy tři vesničané kopající jíl pro stavbu domu byli zeminou zasypáni. Na místě neštěstí byl postaven kříž. V této souvislosti se autor zmiňuje i o nedalekém židovském hřbitově, který se měl nacházet nedaleko tohoto kříže na místě, kde se nyní (1875) nachází důl. Židovský hřbitov na téže místě, západně od křížku připomínající tragédii z r. 1795, zmiňuje i „Poznamenání všech posvátných soch na farní osadě Libochovické“, které r. 1852 pořídil libochovický farář Josef Ehl a které se dosud nachází v knihovně na libochovickém děkanství. Při srovnání textu, kterým údajný radovesický židovský hřbitov ve svém soupisu soch z r. 1852 popisuje farář Ehl, a Místopisu z r. 1875 (učitel a ředitel kůru Josef Čapek, který jistě jako ředitel kůru mohl čerpat pro svá bádání mj. i z farní knihovny a archivu) je nabílední otázka, zda Josef Čapek nepřejal tuto informaci ze spisu faráře Ehla. Srovnej text faráře Ehla z r. 1852 (1.) s textem Josefa Čapka z r. 1875 (2.): „*Nedaleko této sochy, a sice ku západní straně zrovna na proti mostu, býval židovský hřbitov, jak to hroby dosvědčují, které při lámání kamene tam se naskytují*“ / „*Nedaleko této sochy a sice na západní straně býval někdy israelský hřbitov, jak to dosvědčují hroby při lámání kamene se objevující*“. Skutečnost, že v mladších historických pojednáních (viz KŘENEK) se zprávy o židovském hřbitově v Radovesicích neobjevují, je možné vysvětlit tím, že poslední, kdo si pamatoval a zaznamenal nalezení židovského náhrobku při těžbě kamene v Radovesicích, byl farář Ehl (1852) od kterého zprávu do svého místopisu opsál Josef Čapek (1875). Karel Křenek ve svém článku (1935) o židech zmínku o možném hřbitově v Radovesicích neuvádí jednak proto, že zmínka u Čapka, jehož místopis znal, bez uvedení zdroje (soupis soch faráře Ehla, který ovšem Křenek znát nemusel) mu připadala nevěrohodná a jednak proto, že těžbu na začátku 19. století v Radovesicích a případné objevení několika hebrejských náhrobků si přirozeně nepamatoval ani on, ani tehdy žijící pamětníci.

archeologickým průzkumem.^{lxxx} Jisté ovšem je, že židé, žijící na panství od první čtvrtiny 16. století museli někde pohřbívat do doby, než si založili svůj hřbitov v Libochovicích, jehož vznik je písemně doložen k roku 1583.

Co se týká případné radovesické osady, nepravidelná zástavba starších domků poblíž místa, kde se měl nacházet židovský hřbitov, není sice ještě důkazem židovského osídlení, přesto nelze vzhledem k uvedeným poznatkům existenci nějakého přechodného židovského sídliště v Radovesicích, které se vznikem židovské obce v Libochovicích v polovině 16. století zaniklo, zcela vyloučit.^{lxxxi} Údajnou památkou na osídlení židů v Radovesicích, jak píše místní dějepisec a řídící učitel Josef Čapek roku 1875^{lxxxii}, měl být svitek Tóry přenesený právě z jejich staré židovské obce, který se v Libochovicích uchovával ještě v druhé polovině 19. století.

Od poloviny 16. století se dochovaly torzovité zápisy o zakoupení domů v Libochovicích. Někdejší trhovou osadu mezitím roku 1558 od Házmburků koupil Jan starší z Lobkowicz a roku 1564 král Ferdinand I. povýšil Libochovice na město. Kvůli přestavbě zámku a budování zámecké zahrady v letech 1563–1569 měl Jan z Lobkowicz nechat zbořit přiléhající domy dvěma židům, kteří však ještě roku 1595 žádají o zaplacení 60 kop grošů slíbené náhrady.^{lxxxiii} Další zmínkou o židech v Libochovicích je zápis v městské pozemkové knize. Stojí zde, že roku 1565 jakýsi žid Abraham koupil v Libochovicích grunt od Matěje Kadlece za 31 kop míšeňských.^{lxxxiv} O který dům se jednalo, nevíme.

Zatím nevelké židovské osídlení v Libochovicích dokládá seznam mimopražských plátců židovské daně z roku 1570, který uvádí 7 a půl (!) osob, které odváděly berni České královské komoře.^{lxxxv} Počet zachycuje pravděpodobně hlavy rodin, eventuálně mužské příslušníky židovské obce. Skutečnost, že židé na házmburském panství platili

^{lxxx} Úplný (a tudíž destruktivní) archeologický výzkum by však nebyl proveditelný především proto, že judaismus zapovídá jakoukoliv manipulaci s ostatky zemřelých.

^{lxxxi} Podobná situace nastala r. 1615 v Roudnici nad Labem, kdy byli židé přesídleni z roudnického předměstí do jiné části města. Viz Hana LEGNEROVÁ/ Petr KOPIČKA: Jews, Burghers and Lords. The Social and Economic Relations in the Town of Roudnice nad Labem, 1592–1619, in: *Judaica Bohemiae* XLI/2005, 2006. s. 5–43.

^{lxxxii} ČAPEK, s. 27.

^{lxxxiii} Jiří RŮŽHA a kol.: Historie města Libochovice nad Ohří a okolí, CD-Rom, [vydání se připravuje]. Informaci zpochybňuje, že autor neuvádí své zdroje.

^{lxxxiv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Pozemková kniha č. 1a.: *Letha [15]65 Abraham Zid kaupil grunth od Matiege Kadleze za hotowych xxxi β mis prawech a mezich yakz gsam Wdrzeni byl/ W Pondiely den shho Antonina polozil abraham xxxi β o s saudie. A ty jsau Pusstieny Matiegowy Kadlezy/ [Dům je] doplazen.*

KŘENEK, s. 372, nesprávně uvádí, že psi se zápis nachází v „manuálech města Libochovice“.

^{lxxxv} Bohumil BONDY/ František DVORSKÝ: K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku, I a II, 906–1620. Praha 1906, s. 517 – 518, č. 728.

královské komoře, svědčí o tom, že navrácení královského židovského regálu bylo uplatňováno také mezi libochovickými židy.^{lxxxvi}

Zápis v manuálu trhových smluv z druhé poloviny 16. století dokládá rozdělení dědictví mezi židy Isákem a jeho švagrem Abrahamem roku 1582. Ze značně poškozeného písma pramene lze vyrozumět, že Izák přenechává dědictví po otci svému švagru Abrahamovi a současně si vymínuje právo v darovaném domě dožít.^{lxxxvii}

Dokladem o završení procesu vzniku libochovické židovské obce v právním slova smyslu koncem 16. století je zápis o pronájmu zádušního pozemku židovské obci ke zřízení židovského hřbitova.^{lxxxviii} (Obr. č. 26, s. 258.) K dohodě mezi libochovickými židy a konšely za souhlasu panského hejtmána Jakuba z Lhoty došlo „ve středu po svátku sv. Michaela archanděla“ (5. října) 1583. Přestože se jednalo o zádušní pozemek, farář nebyl prodeje účasten, neboť libochovická fara byla tehdy neobsazena. Protože židé nesměli vlastnit pozemek, získali hřbitov do trvalého pronájmu za 12 grošů míšeňských, které měli dvakrát do roka, na sv. Havla a sv. Jiří, odvádět libochovickému faráři. O tom, že hřbitov měl sloužit židům z okolí (snad jednotlivým rodinám usedlým na vesnicích, o nichž ovšem zprávy z této doby ještě nemáme, ale můžeme je tušit, nebo vzdálenějším židovským obcím, svědčí dodatek zápisu, který stanovuje poplatek 10 grošů navíc za každého přesporního pohřbeného. Prvních dvanáct grošů židé složili s datem zápisu a za pozemek židovská obec platila až do vykoupení z poddanských dávek roku 1851.^{lxxxix}

„Zápis židům libochowským na kus lada kněžského. Léta 1583 ve středu po sv. Michalu Arch[andělu]páni purkmistr a konšele města Libochowicz nad Ohří s povolením slovutného pána Jakuba Lhoty, hejtmána na Libochowiczých, prodali jsou kus lada tři čtvrtě po šíři a tolikéž z dél[k]y k dědině kněžské náležející a podle vinice urozeného pána Karla Wodolana ležící židům v Libochowiczých bydlejícím nyní i budoucím k pohřbu jejich mrtvých, a to na způsob tento: aby každého půl léta počnouc při sv. Jiří léta 1584 a při sv. Havle téhož léta po 12 groš. míšenských a také potom na časy budoucí a věčné ouroku pololetního z téhož kusu farářům, kteříž kdykoliv tu v Libochowiczých na faře bytem stálým byli, platili. A kdyby koliv který přesporní žid s vůli však Libochowských

^{lxxxvi} Bohumil BONDY / František DVORSKÝ: K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku, I a II, 906-1620. Praha 1906, s. 517 – 518, č. 728.

^{lxxxvii} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Manuál trhových smluv od r. 1554, inv. č. 49, nefoliováno, zápisy chronologicky po sobě.

^{lxxxviii} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Manuál trhových smluv od r. 1554, inv. č. 49, nefoliováno, zápisy chronologicky po sobě.

^{lxxxix} KAUBEK, s. 142; též V. CIMRMAN: Hřbitov Israelitů v Libochovicích, in: Vlastivědný sborník Podřipska, Roudnice nad Labem 1929-1930, s. 92.

židův tu na témž místě pohřben byl, od toho každého má se též pánu faráři Libochowskému 10 gr. m[íšeňských] dávati. Actum zápisem za ouřadu Floriana Rakovnického v pátek po provodě [13. dubna] 1584. Téhož dne odvedli židé ouroku svatojiřského poletního za b[ě]ž[ící] léto 12 gr.“^{xc}

Ve stejném prameni^{xci} se nachází i několik dalších zápisů vztahující k prodejm a nákupům domů libochovickými židy. Několik indicií naznačuje^{xcii}, že právě v této době – v 80. letech 16. století – mohlo dojít k přesunu židovských obydlí do vyhrazené části města. Snad tehdy vznikl v Libochovicích židovský sídlení okrsek se synagogou.

Vraťme se nyní k obecnému pohledu na historii židů v Čechách. Vláda Maxmiliána II. (1564–1576) a především Rudolfa II. (1576–1611) se vyznačovala nebývalou vstřícností k židovskému obyvatelstvu. Mnohem méně příznivě se jevila vláda stavovského direktoria (1618–1620). Snad proto při stavovském povstání zůstali pražští židé věrni císaři, což jim Ferdinand II. po vítězství na Bílé hoře oplatil mnohými privilegii.

Období přízně habsburských panovníků počínaje Maxmiliánem II., zdá se, nemělo na rozvoj libochovické židovské obec nijak příznivé důsledky. Mnoho židů totiž pobývalo v Praze, kde se pod ochranou panovníka mohli cítit bezpečněji než na venkově. Snad i tento trend ovlivnil to, že po celé 16. století se libochovická židovská obec příliš nerozvíjela.

^{xc} Zápis o pronájmu zádušního pozemku za účelem zřízení židovského hřbitova z 5. října 1583 (SOkA Litoměřice, AM Libochovice, Manuál trhových smluv od r. 1554, inv. č. 49, nefoliováno).

^{xci} SOkA Litoměřice, AM Libochovice, Manuál trhových smluv od r. 1554, inv. č. 49, nefoliováno, zápisy chronologicky po sobě.

^{xcii} Podrobně se hypotéze vzniku židovského sídelního okrsku věnujme ve III. kapitole.

II. LIBOCHOVIČTÍ ŽIDÉ V PRŮBĚHU 17.–18. STOLETÍ

II. 1. Utváření židovské obce a třicetiletá válka

Z přelomu 16. a 17. století se zachovalo jen málo pramenů dokládajících přítomnost židů v Libochovicích. Důvodem však s největší pravděpodobností není jejich nepřítomnost ve městě (či na předměstí), ale nedostatek pramenů pro toto období.^{xciii} Libochovice tehdy často střídaly své majitele, což může být důvodem skromného počtu zachovalých dobových pramenů k historii města vůbec.

Roku 1594 dosavadní majitel a horlivý rekatolizátor libochovického panství Jiří Popel z Lobkowicz upadl v nemilost u císaře Rudolfa II., který ho uvěznil na Lokti a zbavil majetku. Libochovice tak přešly do držení královské komory, která je chtěla prodat nekatolíkovu rytíři Ctiboru Tiburcímu Žďárskému ze Žďáru. O tom, že rekatolizace byla v Libochovicích úspěšná, vypovídá skutečnost, že se Libochovičtí prodeji panství nekatolické vrchnosti bránili a sepsali supliku císaři i arcibiskupovi.^{xciv} Rudolf II. proto Libochovice roku 1603 propůjčil sedmihradskému vévodovi katolíku Zikmundovi Báthorymu k doživotnímu užívání. Vévoda v Libochovicích pobýval do roku 1609, kdy následoval osud svého předchůdce Jiřího Popela z Lobkowicz. Jeho krátká vláda neměla pro historii místa větší význam. Roku 1610 císař Rudolf II., sháněje prostředky na žold pro vojsko pasovského biskupa, prodal Libochovice Adamu ze Sternberga. Tento věrný spojenec císaře Ferdinanda II. sice unikl defenestraci pražských místodržících 23. května 1618, ale v době vlády protestantských povstalců musel zemi opustit. Stavovské direktorium jeho majetek konfiskovalo a prodalo Petrovi ze Švamberka. Po porážce stavovského povstání Sternbergové získali Libochovice nazpátek a drželi je až do roku 1676.

Ačkoliv je pro tuto dobu pramenů k dějinám židů jen poskrovnu, je jisté, že kontinuita židovského osídlení v Libochovicích nebyla přerušena. Na konci 16. století dokládá židovské osídlení výše uvedená stížnost z roku 1595 pro nezaplacení náhrady dvěma židům, kterým v 60. letech nechal Jan starší z Lobkowicz při přestavbě zámku zbořit domy. Z roku 1611 svědčí o přítomnosti židů v Libochovicích nejstarší zachovalý náhrobní kámen na libochovickém židovském hřbitově. Označuje hrob Rut Gitl, dcery

^{xciii} Manuál trhových smluv z let 1554–1602 (SOkA Litoměřice, AM Libochovice, inv. č. 49) pro období po r. 1592 uvádí jen dva zápisy, městské knihy pro období 1600–1615 chybí úplně a gruntovní kniha datovaná do r. 1615 je poškozená a sestává jen z několika zbylých listů.

^{xciv} KAUBEK, s. 77.

Mojžíše (Moše), „ženy přímé“, jejíž „ruka vždy přetékala hojností“^{xcv}. (Obr. č. 28, s. 258.)

Po bitvě na Bílé hoře rozšířil Ferdinand II. pro židy možnost obchodu, podnikání i samosprávy a osvobodil pražské židovské kupce od mýt a cel. Císař potřeboval stálý zdroj finančních prostředků. Současně jako horlivý katolík jistě více dbal oficiálního přístupu k židům, jak ho stanovovaly církevní koncily a papežské výnosy. České země se navíc ve 40. a 50. letech 17. stol. stávaly útočištěm židů z východních oblastí Evropy. Židé odtud utíkali před pronásledováním ze strany kozáků, kteří právě pod vedením Bohdana Chmelnického povstali proti Polsku.

O židovském osídlení v Libochovicích v této době se leccos dovídáme ze zachovalých městských knih. V roce vydání Obnoveného zřízení zemského (1627) se setkáváme na jednom z několika zachovalých listů gruntovní knihy z let 1615–1650^{xcvi} se zápisem o výměně domu mezi židem Eliášem a Markem Řezáčem. Eliáš zjevně získal lepší bydlení, neboť ke své chalupě za městem přidal Markovi Řezáčovi navrch ještě 12 kop grošů. V zápise o převodu je dále stanoveno, že Eliáš musel s novým domkem zaplatit do obecní pokladny dalších 15 kop grošů. Čtyři kopy složil při koupi, další čtyři, které splatil ještě toho roku na podzim, přišly ve prospěch libochovického cechu kovářského a sedlářského a zbylých sedm kop grošů, které zaplatil roku 1629, byly určeny libochovickému záduší za účelem stavby nové fary. O který dům se však jedná, nemůžeme s jistotou říci.^{xcvii}

Podobně nelze spolehlivě identifikovat ani dům, o němž hovoří záznam z roku 1626. Tehdy měl žid Marek od Jana Kadaňského koupit dům Hozárovský,^{xcviii} aby jej vzápětí spolu s určitým doplatkem vyměnil s Dorotou Horákovou za dům Huspekovský, tedy pravděpodobně stavení na místě dnešních č. p. 33 a 34. (Dům byl později rozdělen.)^{xcix} K roku 1628 je k němu poznamenáno, že žid Marek za něj složil prvních 20 kop grošů, které si jeho dědičky po Jiřím Huspekovi, dcery Eva a Dorota Horáková, rozdělily v poměru 8 a 2 kopy. Následující zápis vztahující se k 10. dubnu 1630 však hovoří o tom,

^{xcv} Náhrobek č. j-16 (řádky v textu na náhrobku odděleny lomítkem): 'h hrbqyn hp/ m hrqyh hsa/ sm tb luyg tr/ hdy htyh lez h/ hxvvr l oynil hxvtp/ oyyxh rvreb hspn/ ais zymt vk hrbte/ hbent. Překlad: *Zde je uložena žena přímá, paní Rut Gitl, dcera Mošeho. Památka spravedlivého budiž požehnána, ruka její vždy přetékala hojností, budiž její duše přijata do svazků živých. Odešla 14. Tamuzu 371 malého počtu.* in: Zdeňka VOSTRÁ: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002, s. 11.

^{xcvi} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Zbytek gruntovní knihy z r. 1615, inv. č. 82, kart. 44.

^{xcvii} Podle mladší poznámky tužkou na listu by se mělo jednat o dům dnešní č. p. 91. V Kaubkově Místopisu (SOKA Litoměřice, AM Libochovice, kart. 34) však k domu č. p. 91 mezi majiteli o Jiřím Řezáči ani o židu Eliášovi zmínka není.

^{xcviii} V poznámce tužkou uvedeno, že jde o č. p. 39. Kaubek (SOKA Litoměřice, AM Libochovice, kart. 34) však ve své Posloupnosti k témuž domu uvádí jiné majitele.

^{xcix} SOKA Litoměřice, Pozůstalost A. Kaubka, kart. 1.

že stejným dědičkám zaplatil dalších 11 kop jistý Jan Kalivoda. Kam se v řadě majitelů ztratil žid Marek, nevíme.^c

Ještě zajímavější ovšem je, že ke stejnému datu, co Jan Kalivoda zaplatil onu splátku, prodává dům za 300 kop grošů míšeňských židům Maušlovi a Jojzlovi, ovšem bez polí, luk a vinic, které k domu náležely. Tím máme doloženo, že i v Libochovicích se dbalo na nařízení o tom, že židé nesmí držet v soukromém vlastnictví zemědělskou půdu. K domu museli Maušl a Jojzl přibrat „železnou“ zádušní krávu,^{ci} stejně jako platy vrchnosti a „všelike jiné závady“ na domě váznoucí. Oba židé prvních 35 kop grošů zaplatili ihned, zbylých 264 kop se zavázali splácet každoročně po 30 kopách. Utržené peníze Jan Kalivoda obratem rozdělil dcerám Jiřího Huspeky, takže z první splátky mu zůstalo jen 2 a půl kopy grošů.^{cii}

Už 20. října 1631 žid Mojžíš (Maušl) Janu Kalivodovi za dům doplatil a stavení odkázal svým synům Samuelovi a Jakubovi.^{ciii} Současně se dohodl, že převezme nesplacený dluh Jana Kalivody k dědičce domu Dorotě Horákové ve výši 75 kop grošů.

Jak se vyvíjel osud domu dál, není známo. Vzhledem k tomu, že ještě roku 1636 spolumajitel žid Jojzl za dům splácí poslední (uvedenou) splátku 8 kop a 20 grošů^{civ}, lze usuzovat, že dům přežil řádění saské armády, která zdejší krajinou táhla roku 1631 a poničila několik vesnic v okolí.

O osudech Libochovic za třicetileté války nemáme podrobnější informace. Jen víme, že průtahy vojsk prodělala okolní krajina ještě několikrát a Libochovice jistě nezůstaly ušetřeny, takže v Berní rule je ve městě z 87 domů 30 označeno jako pustých. Mezi nimi jsou i domy Maušlovský a Jojzlovský.^{cv}

^c V úvahu připadá možnost, že od něj nezaplacený dům Jan Kalivoda odkoupil. Možné také je, že již tehdy byl dům rozdělen a žid Marek splácel jednu a Jan Kalivoda druhou část domu.

^{ci} Železná kráva představovala drobný poplatek za pronájem zádušního hovězího dobytka farníkům, kteří původně měli ze zvířete také užitek. Železná se tato kráva nazývala proto, že platba zůstala i po smrti zvířete jako trvalé břemeno na domě, z kterého pocházel její první nájemce.

^{cii} SOKA Lvs, AM Libochovice, Zbytek gruntovní knihy z r. 1615, inv.č. 82, fol. 55.

^{ciii} SOKA Lvs, AM Libochovice, Zbytek gruntovní knihy z r. 1615, inv.č. 82, fol. 55-56.

^{civ} SOKA Lvs, AM Libochovice, Zbytek gruntovní knihy z r. 1615, inv.č. 82, fol. 56.

^{cv} NA, Berní rula, inv. č. 16 – Litoměřicko, fol. 315-318. Není ovšem jisté, zda se pod tímto označením rozumí dotyčné domy. V gruntovní knize (SOKA Lvs, AM Libochovice, Zbytek gruntovní knihy z r. 1615, inv.č. 82, fol. 55-56.) je totiž pod názvem Maušlovský dům označen jiný dům, podle Koubkovi Posloupnosti (SOKA Litoměřice, Pozůstalost A. Kaubka, kart. 1) ztotožněný s domem č. p. 91 a nikoliv č. p. 33. Tak či onak však byl též dům č. p. 33 podle Kaubka po třicetileté válce pustý.

II. 2. Rozvoj libochovické židovské obce po skončení třicetileté války do roku 1740

Po skončení třicetileté války se země postupně vracela do normálního stavu. Spolu s tím se obnovilo řádné vedení městských knih a jiných úředních dokumentů, kterým vděčíme za důležité informace o životě minulých generací. K jedinému datu 31. březnu 1651 vyvstává obraz židovského sídelního okrsku i se synagogou v jihozápadní části tehdejšího hrazeného města (viz III. kapitola, s. 48),^{cví} jehož existenci můžeme v předešlých desetiletích jen tušit. Toho dne se židovská obec shromáždila ve vrchnostenské kanceláři na zámku, aby si zde její členové (asi šest rodin) dali do městských a vrchnostenských pozemkových knih zapsat své majetky (šest domů), dluhy a pohledávky.^{cvii}

O velikosti tehdejší židovské obce vypovídá zmínka v níže editovaném soupisu z roku 1724 (s. 167), který pro město Libochovice s odkazem na jmenované pozemkové knihy uvádí šest rodin, které zde měly pobývat již před rokem 1650. Tyto rodiny se staly základem šesti hlavních židovských rodů v Libochovicích. Jednalo se o rodiny židů *Maušla, Lebla, Joachima, Josla, Jakoba a Eliáše zvaného Houskožrouta*.^{cviii} Jmenovaný počet nám potvrzuje i poznámka v Berní ruli z roku 1654, která pro Libochovice uvádí šest židů (mužů) starších dvaceti let – snad představitelů šesti židovských rodin, a tři židy starší deseti let.^{ciix} Poměrně malé početnosti obce odpovídají i 4 zl., které roku 1654 libochovičtí židé odvedli jako zemskou kontribuci.^{cx} V porovnání s Budyní (8 zl.), Roudnicí (20 zl.) či Mladou Boleslaví (52 zl.) je zřejmé, že židovská obec v Libochovicích byla v polovině 17. století poměrně malá.^{cxí} Na nízký počet židovského obyvatelstva měla jistě vliv třicetiletá válka, vždyť na jejím konci se nacházel v troskách i velký díl křesťanské části města. Podle Berní ruly bylo roku 1652 z 85 gruntů 37 označeno jako pustých nebo postupně „se usazujících“.^{cxii}

Město se po válce obnovovalo jen pomalu. Do konce třetí čtvrtiny 17. století sice situace židů v Libochovicích postupně přestala připomínat stav permanentního ohrožení válkou, hovořit nicméně nelze ani o rozvoji židovské obce. Až do roku 1676 židé stále

^{cví} V prostorách dnešní Kožečnické a Nerudovy ulice.

^{cvii} SOkA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83.

^{cviii} „Dieser 6 Familien haben Anno 1650 allhier Heüser gehabt und damahlen schon Sesshaft gewesen, ob mit oder ohne Königl. Konsens ist unbewust.“ In: NA, fond Soupis židů z r. 1724, kart. 4, složka Panství Libochovice, viz též tato edice s. 13.

^{ciix} NA, Berní rula, inv. č. 16 – Litoměřicko, fol. 318.

^{cx} NA, Stará manipulace, sign. J 4 7a.

^{cxí} NA, Stará manipulace, sign. J 4 7a.

^{cxii} NA, Berní rula, inv. č. 16 – Litoměřicko, fol. 318.

žili v nevelkém sídelním okrsku, který se ještě roku 1675 skládal jen ze synagogy, jatek a pěti židovských domů – domu *Calerovského*, *Leblovského*, *domu žida Eliáše*, *domu žida Jakuba* a *domu Jakuba Dlouhého*. Tak je to uvedeno v urbáři z roku 1675. Majitelé těchto domů platili ze svých obydlí dávky obdobně jako křesťané – 4 krejcary a 2 denáry na sv. Jiří a sv. Havla. Na dům připadala povinnost robotovat 2 dny v roce, a to, pravděpodobně stejně jako ostatní městští poddaní, při sběru chmele.^{cxiii} Kromě toho však židé odváděli vrchnosti další platby.

Nový rozvoj města i židovské obce nastal, když v roce 1676 panství zakoupil štýrský rod Dietrichsteinů. V letech 1683–1690 probíhala přestavba zámku, který dostal novou, raně barokní podobu. Barokní proměnu města dovršila i přestavba farního kostela v letech 1700–1705. Cesty mezi vesnicemi začala zdobit Boží muka a sochy světců. V průběhu 18. století dostávala krajina nový ráz, který z ní tvořil takřka sakrální prostor. V průběhu 18. století město postihly časté požáry^{cxiv} a průtahy vojsk, které při své zhoubné činnosti nečinily rozdíl mezi židem a křesťanem.

Správa Dietrichsteinů vzápětí umožnila oboustranně výhodný rozvoj libochovické židovské obce. Aby židé mohli vrchnosti odvádět požadované dávky, vrchnost postupně židovskou obec vybavila řadou privilegií, která dokonce nejednou protiřečila cechovním výsadám křesťanských řemeslníků. Právě zde tkvěla podstata občasných sporů libochovických měšťanů s židovskou obcí.

Konkrétní opatření, která na podporu židů kníže Gundakar z Dietrichsteina a jeho dědicové podnikli, neznáme; již od konce 80. let můžeme v pramenech sledovat rozvoj libochovické židovské obce, co do počtu jejích členů. Soupis Českého království z roku 1702, tzv. sčítání konzumentů soli, uvádí, že v Libochovicích žije 306 křesťanů a 60 židů starších 10 let.^{cxv} Více o židech z této doby vypovídá níže editovaný přehled vrchnostenských plateb z roku 1697 (s. 154)^{cxvi} a vrchnostenský soupis z roku 1700 (s. 155)^{cxvii}. První zahrnuje 10 představitelů jednotlivých rodin, resp. domácností platících

^{cxiii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Urbář města Libochovic z r. 1675, sign. XX. Pm., kart. 474.

^{cxiv} Roku 1661 vypukl oheň v panském pivovaru, zničil střechu, farní kostel, faru, radnici a více než polovinu města. Další požár, který zničil skoro celé město, propukl 16. září 1676. Ničivé požáry se opakovaly ještě v letech 17001, 1738 a roku 1767, kdy shořela synagoga a několik židovských domů. In: ČAPEK, KAUBEK.

^{cxv} Eduard MAUR / Dagmar PÍŠOVÁ (edd.), Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702 (edice pramene), in: Historická demografie 18/1994, s. 7-67, Praha 1994.

^{cxvi} SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, toho času deponováno v pobočce Most, fond Velkostatek Libochovice, kart. 219 (neinventarizováno).

^{cxvii} List není datován, tužkou připsán letopočet 1700. Rukopis se však shoduje s jinými písemnostmi z vrchnostenské kanceláře z doby okolo přelomu 17. a 18. století SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 215.

domovní daň za celkem za šest domů; druhý jmenovaný vypočítává 48 mužských jmen, snad hlav rodin nebo spíše starších mužských příslušníků. Mezi přízvisky uváděných židů jsou jména jako *Jakob Buntzlau*, *Joachim Tachau*, *Abraham Trebitsch*, *Abraham Kamayk*, *Simon Wrbitschan*, *Mates Wrany*, *Wolf Zlonitz*, *Slik Petschau*, *Wolf Patekh*,^{cxviii} která, zdá se, naznačují, odkud židovští obyvatelé pocházeli.^{cxix} Později se u těchto, snad nově příchodích, přízviska označující jejich původ vyskytují již méně. Do Libochovic přišli také někteří židé z cizích zemí.^{cxx} Nasvědčuje tomu poznámka v nájemní smlouvě židovské vinopalny z roku 1722, podle níž nájemce Elias Moises nesmí v panské vinopalně ubytovávat ani cizí ani nemocné židy z Polska a z Říše a už vůbec ne potulující se židy, kteří se nemohou prokázat zvláštním pasem.^{cxxi} Ještě lépe přítomnost židů z ciziny dosvědčují jména libochovických židů jako např. *Berl Chemnitz*^{cxixii} nebo *Salamon Polakh* s poznámkou „*ein fremding*“.^{cxixiii}

O vývoji židovského obyvatelstva v Libochovicích vypovídají ještě další soupisy, které jsou od 18. stol. poměrně podrobné, ale v udávaných počtech se mezi sebou někdy rozcházejí více, než by tomu nasvědčoval přirozený demografický vývoj. Uvádějí kromě počtu i způsob obživy rodiny a místo bydlení. Jeden z podrobnějších se dochoval v aktovém materiálu tereziánského katastru a zachycuje podobu židovské obce k roku 1717 (s. 159). Celkem registruje 31 rodin (137 osob).^{cxixiv} Průměrně má rodina okolo čtyř dětí a sdílí svůj dům s příbuznými, nebo bydlí v podnájmu. U některých rodin nebo přiřazených či přivdaných židů je doloženo, odkud a kdy do Libochovic přišli. Mezi místy původu se objevují jak nedaleká místa, jako např. Roudnice, Budyně, Slavětín, Cítov, Ústě, tak i vzdálenější obce v Čechách (Česká Lípa, Kolín). Ze sousedních zemí je to pak moravský Mikulov, Velké Meziříčí. O sedm let mladší soupis z roku 1724 (s. 167)^{cxixv} v Libochovicích uvádí již 174 židů. Doplněk tohoto soupisu z roku 1733 (s.

^{cxviii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 215.

^{cxix} Mladá Boleslav, Tachov, Třebíč, Kamýk n. Vltavou, Vrbičany (okres Litoměřice), Vraný (Kladno), Zlonice (Kladno), Bečov nad Teplou (Karlovy Vary, Pátek (Louny).

^{cxx} O migraci židů v raném novověku srov.: Klára WOITSCHOVÁ / Jiří WOITSCH / Michal ŘEZNÍČEK: Geografická mobilita židovského obyvatelstva v Čechách ve světle soupisu židovských rodin z roku 1793, in HD 30/2006, 31-66.

^{cxxi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XII.E.c., kart. 195, Vinopalna.

^{cxixii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 215.

^{cxixiii} NA, Soupis židů z r. 1724, kart. 4, Panství Libochovice.

^{cxixiv} Rodinou se zde i dále v textu, pokud není uvedeno jinak, rozumí též vdovy, vdovci a samostatně žijící osoby mimo manželství. NA, TK, fasc. 38, spisy 14/1, Beschreibung der Judenschafft..., s. 159 v textové příloze. Z toho je 24 mužů, 27 žen a dosud s rodiči žijících dětí je chlapců 43 a děvčat 37.

^{cxixv} NA, Soupis židů z r. 1724, kart. 4, složka 10 a 12 – panství Libochovice.

180)^{cxxvi} zaznamenává nárůst dosavadních 42 rodin o další čtyři rodiny (Abrahama Samuela, Simona Wrbitschana, Josefa Mendla a Arona Wolfa).^{cxxvii}

O šest let později, roku 1739, mělo v Libochovicích žít dokonce 53 židovských rodin.^{cxxviii} Stejný počet udává rovněž přehled vrchnostenských plateb z roku 1741 (s. 182). Tehdy – v době vrcholného baroka či době „temna“ – dosáhla židovská obec svého největšího rozmachu. Ten vzápětí zastavilo již starší protižidovské zákonodárství Karla VI. a Marie Terezie, ale i prusko-rakouské války, které poznamenaly Libochovice opakujícími se průtahy vojsk.

II. 3. Prusko-rakouské války v 18. stol. a Libochovice

Již roku 1741 prošla Libochovicemi při vpádu vojsk první protirakouské koalice armáda saská. Její část – 5.000 mužů – se tehdy utábořilo v Libochovicích, měště čítajícím přibližně 500 obyvatel. Dalších 20.000 vojáků si postavilo ležení v okolí. Po porážce nepřátelských vojsk ustupovala zdejší krajinou vojska francouzská, a poněvadž zdejší panský hejtman nechal zatknout francouzského vojenského posla, hrozili Francouzi vydrancováním města. K němu nedošlo jen díky tomu, že francouzský pozorovatel z nedalekého vrchu Jiřetín spatřil předvoj pochodující císařské armády. Toho se okupanti zalekli a kvapem odtáhli, přestože měli k drancování připraveno 300 vozů. Saské a francouzské vojsko tak bylo vystřídáno vojskem habsburským, které v počtu 4 pluků na dva týdny rozestavělo svá ležení v Libochovicích a okolí.^{cxxix}

V srpnu roku 1744 se v Libochovicích objevilo další vojsko, tentokrát pruská armáda v čele se samotným pruským králem Fridrichem II. V září Prusové odtáhli na Prahu. V prosinci 1744, potom, co Marii Terezii vojensky podpořil saský kurfiřt, museli Prusové z Čech kvapně ustupovat. Krajinou kolem Libochovic se vracela část pruské kavalerie. Prusy nato v Libochovicích vystřídali opět Sasové, kteří v městě a okolí „leželi“ od Vánoc roku 1744 až do května 1745. Posledním průtahem vojska byl návrat saského kurfiřta Augusta III. do Drážďan v lednu 1748; panovník se svým doprovodem nocoval na faře v Libochovicích.^{cxix}

^{cxxvi} NA, Soupis židů pro rok 1733, inv. č. 29, kart. 9.

^{cxxvii} Soupis uvádí jen hlavy rodin, počet osob v rodině není znám.

^{cxxviii} Podle dopisu z r. 1791, ve kterém židé žádají vrchnost o zvýšení familiantských míst na 56 rodin argumentující počtem z r. 1739. In Vs. Libochovice, kart. 215.

^{cxxix} KAUBEK, s. 303-307.

^{cxix} KAUBEK, s. 303-307.

O konkrétních škodách, které vojska městu a jeho obyvatelstvu způsobila, sice nevíme, ale můžeme se domnívat, že útrapy se nevyhnuly ani zdejším židům. K tomu všemu byli židé po válce podezírání ze spolupráce s nepřítelem. Marie Terezie na základě pochybných obvinění vydala 18. prosince 1744 edikt, podle kterého měli být židé navždy vypovězeni z království. Je nabíledni, že na vypovězení měly zájem především řemeslnické a obchodní kruhy v Praze, které s likvidací židovské konkurence spojovaly posílení vlastního hospodářského profitu. Jako první mělo být vyklizeno pražské ghetto, a jeho obyvatelé se proto museli přechodně usídlit na venkově. Mnoho pražských židů se uchýlilo do Libochovic, zatímco libochovičtí židé dojednávají kontrakty na své domy a další majetek pro případ, že by se skutečně museli vystěhovat. Vládla nejistota, neboť se stále doufalo, že k vysídlení nedojde.

Postupně se ukázalo, že absence židů v Praze má za následek pokles obchodních aktivit a chudnutí hlavního města Českého království a začaly se proto ozývat hlasy, které volaly po zrušení ediktu. Na moravském zemském sněmu se židů nejvíce zastával kníže Leopold z Dietrichsteina, pán na Mikulově a příbuzný držitele libochovického panství. Za české židy se dokonce přimlouvali i někteří zahraniční vládci včetně papeže Benedikta XIV. Roku 1748 byl edikt odvolán, ale pražské a české zemské židovstvo se muselo zavázat, že bude každoročně platit novou daň ve výši 300.000 zl. Je možné, že část pražských židů v Libochovicích zůstala. S jistotou víme, že někteří z nich za svého pobytu v Libochovicích zemřeli a byli pohřbeni na libochovickém židovském hřbitově. Libochovičtí židé po odvolání ediktu kupovali své předprodané domy nazpět, pochopitelně se ztrátou.^{cxxxi}

Po krátkém oddechu propukla mezi Pruskem a Rakouskem tzv. sedmiletá válka, kterou v Čechách roku 1756 zahájila bitva u nedalekých Lovosic. I toto několikaleté měření sil mělo pro Libochovice neblahé následky. V roce 1758 pruské vojsko spálilo panskou sýpku ležící mezi židovskými domy na západním předměstí. Pravděpodobně při tomto řádění došlo i k vypálení synagogy a možná k poškození některých židovských domů. S ohledem na to, že byla současně zničena panská sýpka, není pravděpodobné, že šlo o cílený projev antijudaistického naladění drancujícího vojska. To loupilo, co se dalo. Největší katastrofa měla přijít v dubnu roku 1759, kdy oddíl pruského vojska hrozil vypálením Libochovic, jestliže měšťané nezaplatí 3.000 tolarů výpalného. O tom, že výhrůžka byla míněna vážně, nebylo pochyb, neboť sousední Budyně nad Ohří již lehla popelem. Libochovický kaplan Václav Makovička proto urychleně mezi bohatšími

^{cxxxi} KAUBEK, s. 307.

měšťany vybral 4.724 zl. 22 krejcarů a 3 denáry, přičemž 800 zl. přispěla židovská obec. Město tak bylo ohně ušetřeno.

Peníze, které měšťané a židé zapůjčili, jim byly po válce vráceny z prostředků, které se vybraly podle nového rozpisu tak, aby se na výpalném spravedlivě podílelo celé město. Kníže z Dietrichsteina přitom zaplatil polovinu částky a zbylých 2.362 zl. 11 kr. a 1 ½ denáru bylo rozděleno mezi křesťany a židy tak, že duchovní správa a měšťané zaplatili dohromady 1.913 zl. a židovská obec 500 zl.

Poslední nájezd pruských vojsk Libochovice strpěly roku 1758, kdy nepřátelé spálili zdejší most.^{cxxxii} Rakousko-pruské války představovaly pro město pravidelně se opakující průtahy armád, které nepříznivě poznamenávaly život civilního obyvatelstva (bez ohledu na náboženství) trpícího nejen škodami na majetku, ale také epidemiemi, které s sebou přinášela ohromná vojenská ležení.

II. 4. Demografický vývoj židovské obce v druhé polovině

18. století

Demografický rozvoj židovské populace v druhé polovině 18. století podvazoval familiantský zákon. Ten dovoľoval uzavřít sňatek a získat právo inkolátu, tj. pobytu v království, jen nejstaršímu synovi z každé židovské rodiny. Mladší synové, pokud chtěli uzavřít státem uznaný sňatek, museli čekat na uvolnění jiného tzv. familiantského místa (např. vymřením jiného rodu) nebo opustit zemi. Počet židů tak měl být trvale udržován na stavu z roku 1725.^{cxxxiii}

Familiantský zákon se projevil na poklesu populace až od 40. let 18. století. To lze vysvětlit tím, že při přidělování familiantských čísel po vydání zákona roku 1726 získaly Libochovice nižší počet familiantských míst, než byl tehdejší početní stav zdejší židovské obce, ale rodiny přesahující numerus clausus byly ponechány na dožití. Od té doby měl zůstat počet židovských rodin v Libochovicích až do roku 1849 teoreticky neměnný, ačkoliv z hlediska civilního práva nemanželské soužití lze předpokládat.

Pro období kolem poloviny 18. století se různé soupisy v počtech libochovických židů rozcházejí. Jde totiž primárně o takové, které vznikly za účelem evidence výběru plateb a

^{cxxxii} KAUBEK, s. 316.

^{cxxxiii} Podrobně o sňatkových nařízeních v Habsburské monarchii v 18. století in: Ivana EBELOVÁ / Michal ŘEZNÍČEK / Klára WOITSCHOVÁ / Jiří WOITSCH: Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska V. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794, Praha 2007, s. 21–30.

berní, nikoliv osob, resp. rodin. Za spolehlivý lze snad považovat jen soupis z roku 1753 (s. 184)^{cxxxiv}, který udává 42 plátců berně.

V souvislosti se začátkem přímé vlády Josefa II. dochází v habsburských dědičných zemích ke zvýšené činnosti byrokracie. Evidence poddaných je vedena mnohem důkladněji a pravidelněji. V prosinci roku 1781 byla zrušena židovská komise, která do této doby evidovala židovské obyvatelstvo. Její kompetence přešly přímo na české gubernium. Reformám císaře Josefa II., které dalekosáhle poznamenaly život českých židů, se budeme věnovat později. Nyní však předestřeme demografický vývoj židovské obce do konce 18. století, na který josefské reformy (co se demografického růstu týče) neměly významný vliv, a to především proto, že nerušily zmiňovaný familiantský zákon.

V dobách josefských reforem se počet židů v Libochovicích díky familiantskému zákonu zvyšoval jen skromně. V roce 1783 žilo v Libochovicích 36 židovských rodin (z toho 2 vdovy a jeden dosud svobodný muž) o celkovém počtu 107 osob včetně dětí, resp. synů. (Budeme-li předpokládat, že děvčat byl minimálně stejný počet jako chlapců, čítala židovská obec přinejmenším 185 členů.) Kromě toho k židovské obci náležely další 4 rodiny na vesnicích libochovického panství v počtu 12 osob (bez dcer).^{cxxxv}

Počet libochovických židů se do roku 1786 zvýšil na 44 rodin (z toho ovšem 5 vdov a 1 svobodný familiar) o celkovém počtu 128 osob včetně dětí – chlapců. (Připočítáme-li stejný počet děvčat, docházíme k přibližnému počtu 183 osob.) Bydleli ve 20 „židovských“ domech s římským číslem popisným a dalších šest rodin žilo v domech „křesťanských“. Čtyři rodiny trvale pobývaly v Ústí nad Labem, České Lípě, Budyni nad Ohří a v Terezíně. Naopak v Libochovicích pobýval Isac Moseles příslušející do židovské obce v Hořicích. Ve vesnicích panství žilo dalších šest rodin příslušných k libochovické židovské obci, a to v počtu 20 osob včetně chlapců.^{cxxxvi}

Do třetice (pro srovnání) uveďme soupis kontribuentů zemské berně pro období mezi léty 1780–1785 (s. 197) vytvořený židovskou zemskou samosprávou – tzv. Zemským židovstvem (Landesjudenschaft), který v Libochovicích vypočítává 36 rodin o celkovém počtu 147 osob. (Podle nízkého počtu se zdá, že soupis uvádí jen ty rodiny, které byly schopny platit zemskou kontribuci.)^{cxxxvii}

^{cxxxiv} SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, toho času deponováno v pobočce Most, fond Velkostatek Libochovice, kart. 219.

^{cxxxv} Jana SIMKOVIČOVÁ (ed.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1783. Litoměřický kraj, in: Ivana EBELOVÁ (ed.): Soupis židovských familiantů v Čechách z r. 1783, Praha 2008..

^{cxxxvi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 215, soupis z roku 1786.

^{cxxxvii} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXIX. nr. 38 Verzeichnisse deren in jeden Kreise vefindlichen Juden und ihrer Contribution von Jahre 1780 bis 1785. Nr. 13 Leutmeritzer Kreis, edice s. 39

Vrchnostenský soupis z roku 1791 poprvé zahrnuje všechny členy židovské obce bez ohledu na pohlaví (s. 206). K židovské obci náleželo ve městě samém (nikoliv v okolních vesnicích) dohromady 205 osob, přičemž dalších 15 židů se zde zdržovalo jako zaměstnanci libochovických židů. Kromě způsobu obživy soupis zaznamenává také stáří konskribovaných osob, z čehož lze snadno vypočítat průměrný věk členů židovské obce – 24 let. U každé rodiny je uvedeno bydliště. Osm židovských rodin již tehdy žilo mimo „židovské“ domy.^{cxxxviii}

Konečně o dva roky mladší celozemský soupis z roku 1793 udává v Libochovicích 37 familiantů a dalších 15 neúplných rodin (vdovy, vdovci a osoby samostatně žijící mimo manželství) o celkovém počtu 206 osob včetně dětí obojího pohlaví. K tomu ve vesnicích žilo 5 rodin s celkovým počtem 27 dětí.^{cxxxix}

Na tomto místě soustředíme pozornost na tehdy zavedené židovské matriky, které jsou cenným demografickým pramenem. Ačkoliv nejstarší z nich pochází až z roku 1788, tedy z období, které je na okraji zájmu této práce, lze z nich sledovat některé demografické ukazatele, které lze do určité míry vztáhnout i na období předchozí. V letech 1788–1810 zaznamenávají matriky narozených 86 chlapců a 88 děvčat. Tedy celkem 174 dětí, z nichž naprostá většina se narodila jako děti manželské. Výjimkou jsou jen dvě děvčata: Mariandl Ulman, narozená 10. listopadu 1793 Juditě Ulmann z domu č. p. 12^{cxl} a Anna Blaum, která se narodila jako dcera Sary Blaum z domu č. p. II/311 dne 28. listopadu 1798.^{cxli}

Matriky zemřelých zaznamenávají za stejné období (1788–1810) dohromady 175 osob, což svědčí o stagnaci židovské populace. Svoji roli hrál familiantský zákon. O vysoké dětské úmrtnosti svědčí to, že z celkového počtu 175 zemřelých bylo 90 osob mladších 10 let (51 %). Pokud někdo přežil 10. rok života, dožíval se průměrného věku 55 let. Ve věku starším 60 let zemřelo ve sledovaném období 45 osob (26 %).^{cxlii}

^{cxxxviii} SOA Litoměřice, fond Velkostatek Libochovice, kart. 215, soupis z roku 1791.

^{cxxxix} Jana BOŇKOVÁ (ed.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, Litoměřický kraj, in: Ivana EBELOVÁ a kol. (edd.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, sv. II., Praha 2003.

^{cxl} NA, fond Židovské matriky HBMA, Matrika narozených 1788–1839, inv. č. 1012, fol. 3b

^{cxli} NA, fond Židovské matriky HBMA, Matrika narozených 1788–1839, inv. č. 1012, fol. 5b.

^{cxlii} Údaje se zde nijak výrazně neodlišují od českého průměru v této době. O dětské úmrtnosti srov.: Radek LIPOVSKI: Dětská úmrtnost v populacích měst Frýdku a Místku v éře demografického přechodu od starého k novému reprodukčnímu režimu, in: HD31/2007, Praha 2007, s. 21-48; Lumír DOKOUPIL / Ludmila FIALOVÁ / Eduard MAUR / Ludmila NESLÁDKOVÁ: Přirozená měna obyvatelstva Českých zemí v 17. a 18. století. Praha 1999; Lumír DOKOUPIL / Ludmila NESLÁDKOVÁ: Úmrtnost kojenců a mladších dětí v Českých zemích na sklonku feudalismu, in: HD 11/1987, s. 141-158.

Nejčastější příčinou úmrtí bylo stáří (33 ze 175 sledovaných případů), následovala horečka a flus^{cxliii} – oba po 28 případech, na krvácení zemřelo 11 lidí, kataru podlehl 6 osob, na souchotiny zemřelo 17 lidí, převážně dětí. Mezi dalšími smrtelnými nemocemi se objevují bolesti hlavy – snad zánět mozkových blan, prochlazení, dýchací onemocnění a jiné.^{cxliv}

Z oddacích matrik čteme, že přibližně ve stejném období (1790–1810) bylo uzavřeno jen 31 sňatků. Průměrný věk ženichů byl 27 a průměrný věk nevěsty 25 let, přičemž ani v jednom případě nešlo o sňatek ovdovělých osob. Jak na nízký počet uzavřených manželství, tak na relativně vysoký věk manželů měl vliv opět nešťastný familiantský zákon.^{cxlv}

II. 5. Daně a platby

Kromě požárů, válek a nemocí znepríjemňovaly raně novověkému člověku život povinnosti vůči státu a vrchnosti. Pro židy to platilo ještě víc, neboť pro vrchnost a královskou komoru znamenali významný zdroj příjmů.

Poplatky se v případě libochovické židovské obce postupně zvyšovaly, což souviselo jednak s rozvojem obce, jednak s objektivním zvyšováním daňového zatížení. Nejstarší zprávu o výši ochranného platu (Schutzgeld) máme v urbáři z roku 1675. Rok před zakoupením panství rodem Dietrichsteinů platila židovská obec ročně na ochranném platu 47 zl. Kromě toho židé platili 30 zl. za provozování jatek a domovní daň ve výši 45 zl. Pro srovnání s jinými dávkami: z jednoho mlýna měla vrchnost roční příjem 100 zl., z převozu přes Ohři 30 zl. a z domovní daně ze všech libochovických domů dohromady 160 zl.^{cxlvi}

S prudkým početním nárůstem židovského obyvatelstva na panství od konce 17. století se ochranný plat postupně zvyšoval. V roce 1690 platila židovská obec vrchnosti ročně 83 zl. ochranného platu, kromě 28 zl. domovní daně, 30 zl. z provozování jatek a 2 zl. ze synagogy.^{cxlvii} K tomu je ovšem nutno vzít v úvahu, že celkově židé dlužili vrchnosti 947

^{cxliii} Mělo by jít o jakési onemocnění způsobené ucpaním cév ve svalstvu. In: Pavla LOUCKÁ: Česká lékařská terminologie, Vesmír 74, 316 1995/6, in: (<http://www.vesmir.cz/clanky/clanek/id/4876...20.4.2009>).

^{cxliv} NA, fond Židovské matriky HBMA, Sterbematrik 1788-1839, inv. č. 1016.

^{cxlv} NA, fond Židovské matriky HBMA, Trauungsmatrik, Band 1, 1790-1839, inv. č. 1014.

^{cxlvi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Urbář města Libochovic z r. 1675, sign. XX Pm, Vs. Libochovice, kart. 474.

^{cxlvii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 219, sign. G.a.

zl. 52 kr. – šlo hlavně o osobní dluhy tří židů ve výši 834 zl.; zbytek představovaly nezaplacené dodávky ječmene a dalších surovin pro výrobu kořalky.^{cxlviii}

Roku 1697 platila obec ochranný plat již ve výši 87 zl. ročně, a to od jedenácti plátců – snad zástupců rodin a 36 zl. domovní daně od sedmi majitelů domů. Nejvíce odváděli židovský rychtář Noserle, rabín Jakob Aron a židovský starší Moyses Elias, a to po 12 zl. ochranného platu a 6 zl. domovní daně ročně. V této výši se berně držely až do roku 1701, kdy se do vesnice Solany (náležící k libochovickému panství) přistěhoval z Mikulova žid Samuel Moyses, který ročně platil ochranný plat 6 zl. Výše ochranné daně se opět snížila, když kníže Leopold z Dietrichsteina roku 1702 odpustil Evě, vdově po zemřelém rabínu Jakubu Aronovi, polovinu platu, který po odečtení činil 3 zl. ročně (viz dům č. p. XX/330, s. 60).

Příchod nových židů se promítl do výše ochranného platu od roku 1704. Židovská obec, resp. přibližně patnáct jejích představitelů (včetně solanského žida Samuela Moysese) platila ročně „za ochranu“ částkou ve výši kolem 100 zl. Daně z domů se zvyšovaly pomaleji. Z šesti vrchnostenských domů měla vrchnost roku 1708 příjem celkem 21 ½ zl.

V roce 1727 ochranný plat splynul s domovní daní a od následujícího roku jsou obě dávky uváděny společně. Ochranný plat se tak zvýšil na 192 zl., které platilo již 34 plátců. O rok později se na libochovickém panství objevují židé ve vesnicích Loukořanech a Želevicích a roku 1729 také v Žerotíně^{cxlix} u Panenského Týnce. Ti všichni platili vrchnosti společně s libochovickou židovskou obcí. V roce 1726 činí příslušné dávky již 226 zl. rozdělených mezi 45 plátců, z toho vesničtí židé ze Solan, Loukořan, Želevic a Žerotína platili 15 ½ zl.

Roku 1739 odvedlo 52 plátců ročně již 253 zl. Další zvýšení platu o rok později se už neobešlo bez otevřeného sporu mezi židovskou obcí a vrchností. Panský hejtman požadoval na rychtáři odvádět místo dosavadních 253 zl. ročně 344 zl., což židovská obec odmítla a nabídla vrchnosti kompromis ve výši 300 zl. ročně.^{cl} Spor vedl k tomu, že panský hejtman dal židům na čtrnáct dní uzavřít synagogu, čímž, jak píše židovský rychtář Aron Simon, byla sláva Boží a židovská bohoslužba umenšena. („Durch die gesperte Synagog die Ehre Gottes und unsere Ceremonien gemündert werden.“) To nemohla židovská obec déle strpět, a proto se zvýšení ochranného platu podrobila. Kromě

^{cxlviii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 219, seznam dluhů, nr. 63.

^{cxlix} Žerotín leží od Libochovic relativně daleko (asi 20 km), ale protože stejně jako Libochovice patřil dietrichsteinské vrchnosti, patřila tamní židovská rodina k židovské obci v Libochovicích.

^{cl} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 215.

toho musela nadále odvádět dalších 60 zl. poplatků ze židovských jatek a 30 zl. za provoz koželužny.

Po následující dva roky sice židé předepsaných 344 zl. v půlročních splátkách odváděli, ale současně vrchnostenskou kancelář a knížete Karla z Dietrichsteina zasypávali suplikami a peticemi o snížení této sumy na 300 zl. Současně si stěžovali na panského hejtmána Jana Antonína Švába, který ochranný plat zvýšil o své vůli a nevybíravým způsobem vynucoval jeho placení. Po dvou letech sporů kníže židům vyhověl a 1. srpna 1742 roční výši ochranného platu na požadovanou sumu snížil. Částka 119 zl., kterou takto po dva a půl roku židé zaplatili neprávem, byla židovské obci vrácena.^{cli} Výše ochranného platu se od té doby delší čas neměnila, takže oněch 300 zl. odváděla židovská obec (s drobnými rozdíly) pravidelně až do roku 1783.^{clii}

Vrchnost, která ochranný poplatek inkasovala, se jím na druhou stranu cítila skutečně povinována. V mnoha případech pak židům skutečně poskytla pomoc, jak to dokládají např. události z roku 1684, kdy nastala taková neúroda, že židé nebyli schopni zaplatit ani čtvrtinu svých plateb. Vrchnost dala otevřít své sýpky a strych pšenice, který tehdy stál 3 zl. a 15 kr., prodávala židům za 1 zl. 22 kr. s tím, že dluh na daních splatí do pěti let.^{cliii}

Ochranný plat představoval v rozpočtu libochovického velkostatku v polovině 18. stol. částku spíše menší. Přestože židé kromě ochranného platu (300 zl.) platili další poplatky z masných krámů (60 zl.), koželužny (27 zl.), prodeje tabáku, za provoz obchodu a řemesla či různé úřední poplatky^{cliv}, nebyl příjem od židovských poddaných v rozpočtu velkostatku nijak závratný v porovnání s tím, co knížeti ročně vynášely jen např. tři mlýny na Ohři (1.407 zl.) nebo dva přívozy na téže řece (142 zl.). Tato informace poněkud relativizuje obecně rozšířené přesvědčení, že šlechta na svých panstvích trpěla židy výhradně kvůli finančnímu zisku.^{clv} Tím však nelze zpochybňovat, že průměrný příjem od jednoho žida byl vyšší než platba od křesťanského poddaného.

Kromě výše uvedeného byli židé své vrchnosti povinováni robotou, která však v roce 1761 dosahovala pro majitele domu maximálně dvou pracovních dnů v roce. Místo fyzické práce židé již tehdy platili 15 krejcarů v náhradu za každý den roboty. Maximální výše této náhrady tak činila v případě Löbla Arona 30 krejcarů. Dohromady židovská obec platila v náhradu za devět a půl dnů roboty pouhé 2 zl. 20 krejcarů (z celkové výše

^{cli} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 219.

^{clii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 219.

^{cliii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 219.

^{cliv} Např. za vydávání pasů pro cestu mimo panství nebo tzv. perdon jakási obdoba daně z obratu a spotřební daně.

^{clv} NA, fond Exequatorium dominicale, kart. 63, složka 6, ič. 629 – Libochovice, panství

57 zl. 52 kr., které dohromady odvádělo rovných sto libochovických sousedů.). Robota tak představovala pro židovskou obec zátěž zanedbatelnou.^{clvi}

Tím, že židé platili své pozemkové vrchnosti, nepřestali být povinni odvádět zemské kontribuce královské komoře. Pro období před třicetiletou válkou a krátce po ní jsme o zemské kontribuci již pojednali. V 18. století, s početním vzrůstem židovské obce, se tato daň zvýšila a stále se – v porovnání s počtem plátců neúměrně – zvyšovala. Roku 1731 platila libochovická židovská obec zemskou kontribuci ve výši 185 zl. (Pro porovnání židé z Litoměřického kraje zaplatili celkem 2.461 zl.; např. obec Česká Lípa 356 zl., Ústěk 55 zl., Lovosice 148 zl.; z Rakovnického kraje, jehož židovští obyvatelé platili dohromady 1.887 zl., odvedla roudnická židovská obec 500 zl. a budyňská 115 zl.; celkově zemské židovstvo, to je všichni čeští mimopražští židé, zaplatili 30.000 zl.)^{clvii} Roku 1735 již výše zemské kontribuce pro libochovickou židovskou obec dosahovala 232 zl.^{clviii} Toto zvýšení však zatím souviselo s početním nárůstem obce.

K drastickému zvýšení zemské kontribuce z 30.000 zl. ročně na 110.000 zl. ročně pro celé české zemské židovstvo došlo po roce 1748, kdy císařovna Marie Terezie poté, co odvolala svůj vysídlovací edikt, uvalila na židy v Českém království tzv. toleranční daň. Židovská toleranční daň, resp. přírážka k dosavadní kontribuci, se v libochovické židovské obci poprvé promítla při výběru zemské berně roku 1751. Židé na libochovickém panství tak museli zaplatit 435 zl. a nejbohatší židé, kterými v Libochovicích byli Elias Moyses a jeho syn Jakob Lebl, přidali navíc dalších 285 zl.^{clix} Židovská obec na území panství (tj. židé v Libochovicích včetně čtyř rodin žijících na venkově) tak musela každoročně platit ohromnou částku 720 zl., dvakrát převyšující ochranný plat, o jehož výši v řádu několika desítek zlatých sváděli s vrchností ještě ve 40. letech výše zmíněný zápas. (Pro porovnání: židovská obec v Lovosicích platila téhož roku zemskou berni ve výši 261 zl., Ústěk 450 zl., Č. Lípa 600 zl., Teplice 3.695 zl. Všichni židé z Litoměřicka platili celkem 8.349 zl.; v sousedním Rakovnickém kraji platili budyňští židé 320 zl., roudničtí 820 zl.^{clx})

^{clvi} SOkA, AM Libochovice, inv. č. 30, evid. č. 19.

^{clvii} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXVI. nr. 5 Contributions-Rolla der gesamnten Landes Judenschaft in Köngr. Böhemb pro anno 1731.

^{clviii} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXVI. nr. 5a Contributions-Rolla der gesamnten Landes Judenschaft in Köngr. Böhemb pro anno 1735.

^{clix} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXVI. nr. 15 Contributions-Rolla pro anno 1751; SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 219.

^{clx} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXVI. nr. 15 Contributions-Rolla pro anno 1751; SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 219.

V následujících letech se výše zemské kontribuce poněkud snížila, což bylo způsobeno úmrtím zámožného Eliase Moysese. (Roku 1758 platila židovská obec 300 zl. a Jakol Löbl navíc dalších 190 zl.)^{clxi} V 60. letech začala výše kontribuce opět stoupat. Roku 1763 dosahovala výše 1.076 zl.,^{clxii} roku 1768 platili 1.189 zl.^{clxiii} a roku 1773 odvedli 1.339 zl. (Z toho nejvíce Joachim Lewi Heller 497 zl., Joachim Marcus 130 zl., vdova Schrumet 130 zl., Berl Josepf 106 zl. a Marcus Abraham 191 zl.)^{clxiv}

Na začátku vlády Josefa II. platila židovská obec již „jen“ 949 zl. Pro porovnání: židovská obec v Lovosicích 569 zl., v Úštěku 222 zl., v České Lípě 1.486 zl., v Teplicích 4.370 zl. v Budyni 495 zl. a v Roudnici 850 zl.^{clxv}

Občas se k odvodům královské komoře přidávaly zvláštní berně kvůli výjimečným událostem, např. při korunovaci nového panovníka nebo mimořádné platby na války s Osmanskou říší. Roku 1758 se čtyři nejzámožnější libochovičtí židé (Jacob Löbl, Hersch Aron, Jacob Bunzel a Marcus Abraham) složili na tureckou válečnou daň, která byla židovské obci v Libochovicích vyměřena na 135 zl.^{clxvi}

Kromě příjmů pro vrchnost a krále si museli židé sami platit provoz své obce a její zaměstnance. O výši těchto vnitřních daní máme zprávy z roku 1752, kdy dosahovaly výše 233 zl. Obec z nich vyplácela rabína odměnou 101 zl. ročně, kantora v synagoze s 58 zl. ročně, školníka s platem 34 zl., řezníkovi 17 zl. ročně.

Dále platila různá drobná vydání, z nichž se dozvídáme leccos o jejím běžném životě. Mezi výdaji se např. objevuje proplacení úředních cest, zejména do Prahy, spropitné pro posly, almužny chudým, nedoplatky na berních, papír pro úřední potřeby, odměna rabínovi za promluvy na ulici, příspěvky na svatby a dárky pro novomanžele. Obzvlášť pozoruhodné jsou výdaje na vánoční dárky pro pana faráře a jeho kaplany, pana panského hejtmána, pana starostu, vrchnostenského kontribučního, městského rychtáře a městského písaře. Židovská obec jim podle postavení (nejvíce panu faráři a panskému hejtmánovi) nadělovala k Vánocům drobné dárky jako např. citrony, jedlé kaštany, kávu, mandle, cukr, červenou cibuli, rýži, různá koření jako pepř, šafrán, muškátový květ apod.^{clxvii}

^{clxi} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXVI. nr. 18 Contributions-Rolla pro anno 1758.

^{clxii} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXVII. nr. 21 Contributions-Rolla pro anno 1764.

^{clxiii} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXVII. nr. 25 Der Landesjudenschaft Haupt-Contributions-Rolla pro anno milit 1768

^{clxiv} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXVIII. nr. 32 Contributions-Rolla pro I^{mo} Novembris 1774 (item 1775, 1776), [údaje z r. 1773].

^{clxv} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXIX. nr. 35 Contributions-Rolla pro anno 1780.

^{clxvi} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXXX/2. nr. 64.

^{clxvii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 219.

Shrneme-li sumu uváděných čísel, dojdeme k zajímavým výsledkům. Průměrný příslušník židovské obce musel kolem poloviny 18. stol. platit vrchnosti ročně okolo 6 zl. ochranného platu a domovní daně. Pokud byl vlastníkem domu, tak platil navíc ještě 30 kr. náhrady roboty. Zemské komoře ročně v téže době odváděl v průměru asi 7 zl. a daň, kterou si židé sami vybírali pro obecní potřeby, dosahovala výše okolo 2 zl. a 30 kr. Židovský poddaný průměrně platil ročně okolo 16 zl. na různých dávkách, nepočítaje poplatek za provoz řemesla nebo obchodu, jehož výše byla velmi různorodá. Plat středně postavené osoby, jakým byl mezi židy např. kantor, dosahovala výše 58 zl. Nevíme ovšem, zda jeho pracovní náplň spočívala též ve vyučování náboženství, či jen v předzpívávání modliteb v sobotu v synagoze. V každém případě se naprostá většina židů včetně kantorů živila ještě navíc obchodem nebo dalším řemeslem a současně někteří pro svoji obživu chovali domácí zvířata, která, pokud to jejich obydlí neumožňovala, měli za část z jejich výnosu ustájena u křesťanů. Jen těžko můžeme další příjmy a životní prostředky zhodnotit penězi, ale pokud bychom předpokládali, že zmiňovaných 58 zl., které kantor dostával od obce, představovalo dokonce polovinu všech jeho příjmů,^{clxviii} celková výše berní by tvořila asi jen 13,7 % z celkového příjmu.^{clxix}

Uvedené výpočty by bylo zajímavé v budoucnu prověřit zjištěním, zda se výše dávek, které židovská obec měla platit, shodovala s tím, co židé museli ve skutečnosti uhradit. Současně lze do daňového zatížení jen stěží postihnout různé příležitostné poplatky, poplatky z provozování řemesla, přirážky apod. Přihlédneme-li ovšem k tomu, že v 18. stol. máme co dočinění se vzkvétající židovskou pospolitostí, nelze se domnívat, že daňové zatížení představovalo výrazné ohrožení její existence. Šlo spíše o účinné získávání prostředků tak, aby na jednu stranu nevedlo k zlikvidování ekonomické soběstačnosti židovských poddaných a na druhou stranu, aby daňový uzel přiškrcoval jejich případný rozvoj, který by za týchž podmínek, jaké měli křesťané, vzhledem k přičinlivosti židů pravděpodobně nastal.

^{clxviii} Roční příjem by tak činil 116 zl. což by se rovnalo platu jednoho tovaryše za den práce na stavbě domu č. p. XXIV/323 r. 1752, která činila 24 krejcarů. Za předpokladu, že by tovaryš takto pracoval po celý rok kromě neděl a křesťanských svátků, kterých bylo 17, vydělal by si ročně přibližně 123 zl.

^{clxix} Nepočítaje poplatek za provoz řemesla či obchodu.

III. ŽIDOVSKÁ ČTVRŤ V KŘESŤANSKÉM MĚSTĚ

III. 1. Vznik a vývoj židovského sídelního okrsku v

Libochovicích

Od dob starověku bývalo zvykem společné bydlení odlišných sociálních skupin společnosti v různých částech jednoho sídla. Týkalo se to jak čtvrtí řemeslníků věnujících se témuž řemeslu, tak i soužití různých kulturních minorit. Rozdělení měst na čtvrtě se v různých podobách vyvinulo ve všech kulturách a dosud je možné jej spatřit v oblastech Blízkého východu.^{clxx}

Po zničení židovského státu Římany roku 66 po Kr. byli židé rozptýleni po celém území Římské říše. Společné bydlení v jedné čtvrti znamenalo jednu z podmínek pro zachování kulturního a náboženského povědomí. Když první židovští obchodníci pronikali do střední Evropy, zdržovali se společně nejvíce ve velkých obchodních střediscích. Příkladem takto vzniklého židovského osídlení je Praha, kde se nejstarší židovské osídlení ustavilo v oblasti dnešního Nového Města. Od počátku středověku se židé jako obchodníci usazovali v dalších městech Českého království, kde obývali zpravidla určitou čtvrť nebo ulici společně. Jen tak mohli židé rozptýlení po celé křesťanské Evropě udržovat vědomí svébytnosti svého národa.

Tento způsob soužití byl podporován též církví, neboť lépe odpovídal tehdejšímu chápání světa. Společnost sjednocená na základě křesťanské víry a vnitřně členěná na jednotlivé stavy tvořila křesťanskou obec jako předobraz společenství svatých v nebi. Právě budoucí spása – která je v křesťanském pojetí nemožná mimo církev^{clxxi} – byla

^{clxx} Příkladem jsou dosud existující čtvrtě pro křesťany v mnoha arabských městech (např. Damašek, Alepo v Sýrii) nebo tradiční a dosud přetrvávající rozdělení historického Jeruzaléma na čtyři čtvrtě (arménsko-pravoslavná, muslimská a židovská a čtvrť pro ostatní křesťany)

^{clxxi} Srov. např. bulu Cantate Dominu Florenského koncilu, in DENZINGER/HÜNERMANN, kan. 1351: „*Firmiter credit, profitemur et praedicat, nullos extra catholicam Ecclesiam existentes non solum paganos, sed nec Judaeos aut haereticos atque schismaticos, aeternae vitae fieri posse participes; sed in ignem aeternum ituros, 'qui paratus est diabolo et angelis eius' [Evangelium st. Matthii 25, 41], nisi ante finem vitae eidem fuerint aggregati.*“ / „Církev pevně věří, vyznává a hlásá, že nikdo z těch, kdo se nacházejí mimo katolickou církev, nejen pohané, ale také židé či heretici a schismatici, nemůže mít účast na věčném životě, ale půjdou do věčného ohně, „připravenému ďáblu a jeho andělům“ [Evangelium sv. Matouše 25, 41], pokud před smrtí nebudou k církvi připojeni.“ Použití pasiva ve slovech „pokud před smrtí nebudou k církvi připojeni“ ovšem naznačuje, že to může být pouze Bůh, který ty, kdo nejsou v plném spojení s církví, k této církvi bez jejich vlastního úsilí či rozhodnutí, sám před smrtí určitým způsobem připojí. S tím koresponduje i výrok konstituce Lumen gentium 2. vatikánského sněmu z roku 1964: „*Qui enim Evangelium Christi Eiusque Ecclesiam sine culpa ignorantes, Deum tamen sincero corde quaerunt, Eiusque voluntatem per conscientiae dictamen agnitam, operibus adimplere, sub gratiae influxu, conantur, aeternam salutem consequi possunt.*“ / „Věčné spásy [rozumí se nám neznámým připojením se ke Kristu a jeho církvi] mohou dosáhnout ti, kdo bez vlastní viny neznají Kristovo evangelium a jeho církev, avšak s upřímným srdcem

cílem a smyslem existence středověké společnosti. Ti, kdo se z příslibu spásy podle tehdejšího pojetí vymykali – hříšníci, ale především kacíři a židé^{clxxii} – museli nutně stát na okraji společnosti a to buď jako osoby pronásledované nebo trpěné.

Oddělené bydlení židů a křesťanů bylo ve středověké Evropě natolik běžné, že se o něm nezmiňuje žádné z nařízení lateránských koncilů včetně koncilu čtvrtého lateránského, ačkoliv tyto koncily vydaly řadu nařízení týkající se soužití křesťanů a židů (viz výše, kapitola I. 2.).^{clxxiii} Praxe segregace jinověrců vyplývala více z mentality středověké společnosti ovlivněné křesťanskou vizí světa než z konkrétních nařízení. Přestože nejednou přinášela pro židy (a další cizince žijící odděleně od zbytku společnosti) mnohé strasti, stojí toto chápání na zcela jiném ideovém základě než pozdější rasové teorie 20. století.

V dobách poklidu umožňovalo oddělení židovského osídlení hlubší udržování kulturní pospolitosti. Na druhou stranu se židé díky oddělenému osídlení stávali snazším terčem animozity ze strany většinové společnosti a to nejen při skutečných pogromech, ale i často nedostatečnou možností rozvoje židovských čtvrtí, jejich přelidněností a ponecháním na milost zpravidla křesťanskému zemědělskému zázemí a podobně.

V průběhu husitských válek a následném období při oslabení centrální královské moci došlo k vysídlení většiny židovského obyvatelstva na venkov, na panství šlechty bez ohledu na vyznání feudála. Zde se židovské rodiny usazovaly v jednotlivých domcích jako jejich nájemci, méně často domy sami kupovali často bez ohledu na jejich polohu a umístění. Díky malému vlivu římské církve v české společnosti přestal být brán zřetel na nařízení o odděleném bydlení židů. Tento trend se od 15. století vyskytoval ve většině zemí Svaté říše římské.^{clxxiv} Snad právě proto se požadavek odděleného osídlení židů objevil teprve na Basilejském koncilu, kdy při 19. zasedání koncilní otcové rozhodli následovně:

„Quorom ut evitetur nimia conversatio, aliquibus civitatum et oppidorum locis a christianorum cohabitatione separatim habitare compellantur, et ab ecclesiis longius

hledají Boha a snaží se pod vlivem milosti skutečně plnit jeho vůli, jak ji poznávají z hlasu svědomí.“
(Lumen gentium, odstavec 16, in: Dokumenty II. vatikánského koncilu, Kostelní Vydří 2002).“

^{clxxii} V případech posledních dvou jmenovaných skupin byl důvodem vydělení ze společnosti nikoliv jejich morální úpadek, ale nesdílení stejné náboženské víry.

^{clxxiii} Joseph WOHLMUTH (ed.): Dekrete der ökumenischen Konzilien, Band 2 Konzilien des Mittelalters, Paderborn/München/Wien/Zürich 2000.

^{clxxiv} Claudie ULBRICH: Shulamit und Margarete. Macht, Geschlecht und Religion in einer ländlichen Gesellschaft des 18. Jahrhunderts, Wien/Köln/Weimar/Böhlau 1999, o židech pojednávají s. 184-302; Sabine ULLMANN: Nachbarschaft und Konkurrenz. Juden und Christen in Dörfern der Markgrafschaft Burgau 1650 bis 1750, Göttingen 1999.

quantum fieri potest. Nec diebus dominicis et aliis solemnibus festivitibus apotheos tenere vel in publico laborare praesumant.“^{clxxxv}

Koncilní nařízení vypovídá spíše o nedodržování takové do této doby běžné separace. Svědčí o tom to i to, že první židé přicházející do Libochovic v polovině 16. století (v době oslabení vlivu římskokatolické církve na život společnosti) bydleli roztroušeni mezi křesťany. Dokládají to nejstarší torzovité zprávy o zakoupení domů židy na lobkowiczském panství v Libochovicích, které se dochovaly od 60. let 16. století. Jde o již výše zmiňovanou poznámku o zboření dvou židovských domů v letech 1563–1569 z důvodu rozšiřování zámecké zahrady.^{clxxxvi} Existuje i záznam v městském manuálu o tržové smlouvě z roku 1565, kdy žid Abraham koupil v Libochovicích grunt od Matěje Kadlece za 31 kop míšeňských.^{clxxxvii} Nic nenasvědčuje tomu, že by šlo o židovské domy v rámci nějakého společného židovského sídelního okrsku.

Další zmínky o nákupech domů židy jsou až z 80. let 16. století. Takřka dvacetileté mlčení pramenů vyvolává otázky. Od 80. let 16. století se totiž zdá, že domy, které jsou v pramenech zmiňované, se nacházejí v jihozápadní části tehdejší osídlené plochy Libochovic, tedy v místech, kde později vznikl židovský sídelní okrsek.

V manuálu tržových smluv^{clxxxviii} se nachází i několik dalších zápisů vztahující se k domu č. p. 90. (kat. č. 83) Tento dům, stojící mimo pozdější židovskou čtvrť přímo v sousedství fary,^{clxxxix} roku 1588 získal žid Šimon Koníř od Jana Hlaváčka výměnou za svůj dům „ležící podle Jana Sezima“^{clxxx} a doplatil 23 kop grošů, které zaplatil ve dvou splátkách do Velikonoc následujícího roku. O tři roky později (1591) žid Šimon tento

^{clxxxv} Joseph WOHLMUTH (ed.): Dekrete der ökumenischen Konzilien, Band 2 Konzilien des Mittelalters, Paderborn/München/Wien/Zürich 2000, s. 483n. „*Aby se předcházelo častému kontaktu s takovou společností, mají být [židé] přinuceni bydlet v určených částech města nebo městečka, které bude odděleno od Křesťanů a pokud možno vzdáleno od kostela. Stejně tak o nedělích a křesťanských svátcích se [židé] nemají opovážovat otvírat své obchody ani pracovat na veřejnosti.*“ (Překlad JVZ).

^{clxxxvi} Kvůli přestavbě zámku a budování zámecké zahrady v letech 1563–1569 měl Jan z Lobkowicz nechat zbořit přiléhající domy dvěma židům, kteří však ještě r. 1595 žádají o zaplacení 60 kop grošů slíbené náhrady. Jiří RŮZHA a kol.: Historie města Libochovice nad Ohří a okolí, CD-Rom, [vydání se připravuje]. Informaci zpochybňuje, že autor neuvádí své zdroje.

^{clxxxvii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Pozemková kniha č. 1a.: „*Letha [15]65 Abraham Zid kaupil grunth od Matiege Kadleze za hotowych xxxi β mis prawech a mezich yakz gsam Wdrzeni byl/ W Pondiely den shho Antonina polozil abraham xxxi β o s saudie. A ty jsau Pusstieny Matiegowy Kadlezy/ [Dům je] doplazen.*“

KŘENEK, s. 372, nesprávně uvádí, že psi se zápis nachází v „manuálech města Libochovice“.

^{clxxxviii} SOA Litoměřice, AM Libochovice, Manuál tržových smluv od r. 1554, inv.č. 49, nefoliováno, zápisy chronologicky po sobě.

^{clxxxix} Identifikace domu podle Koubkovy nevydané Posloupnosti pánů majitelů domů ve městě Libochovicích, SOA Litoměřice, AM Libo (doplňk), kart. 34.

^{clxxx} Dům se nepodařilo lokalizovat.

dům prodává Tomáši Rabuskému za 110 kop grošů, přičemž 37 kop složil Tomáš Rabuský ihned a zbytek se zavázal splácet každoročně po pěti kopách.^{clxxxi}

Proč po třech letech žid Šimon svůj dům prodal, nevíme. Pozoruhodné ovšem je, že ke stejnému roku se vztahuje vydání privilegia, kterým nový majitel libochovického panství Jiří Popel z Lobkowicz měšťanům potvrdil právo svobodně nakládat se svým majetkem a právo právovárečné, které nově podmínil setrváním při katolické víře. Úspěšně tak na svém panství provedl rekatolizaci, kterou svojí misí v 80. letech 16. století zahájili jezuité. Ve svém privilegiu z roku 1591 Popel mj. píše: „...*měšťané Libochovic, nynější i budoucí po všechny časy v jednotejném náboženství, to jest, v pravé křesťanské, svaté katolické římské víře [...] zůstávali a žádného mezi sebe, kdož by se mezi nimi ve víře srovnati nechtěl, nepřijímali, a přijímati ani živnosti mezi sebou povini nebyli...*“^{clxxxii}

V souvislosti s těmito indiciemi se nabízí možná hypotéza vzniku židovského sídelního okrsku v jihozápadní části města v souvislosti s vládou horlivého katolíka Jiřího Popela z Lobkowicz. Zda tento vlivný feudál současně s péčí o spásu duší svých poddaných (ve stejném roce založil kolej Tovaryšstva Ježíšova v Chomutově a duchovní správu na svých panstvích svěřil jezuitům) začal dbát na dodržování církevních ustanovení ohledně odděleného bydlení židů, nemáme prameny podloženo, ale je možné se tak domnívat.^{clxxxiii} Ve prospěch této domněnky svědčí také to, že v pozdějších městských zápisech^{clxxxiv} už od této doby nenacházíme židy jako majitele domů mimo židovskou čtvrť. Zda souvisel prodej domu žida Šimona Konře tři roky potom, co jej výhodně koupil, s možným Popelovým nařízením o přesídlení židů do jim vyhrazené části města, však s jistotou povědět nemůžeme.

Zdá se, že od konce 16. století v souvislosti se začínající katolickou reformou (rekatolizací) můžeme hovořit o obnově středověkého principu soužití židů a křesťanů v oddělených částech téhož města. To se v Libochovicích zřejmě projevilo vznikem samostatného židovského sídelního okrsku v jihozápadní části města, poblíž vrchnostenského rybníčka. (Mapka A a B, s. 246.)

V průběhu první poloviny 17. století a v období třicetileté války máme o židovském osídlení v Libochovicích jen dílčí informace. Podle mladšího soupisu z roku 1724 tu však

^{clxxxi} SOKa Litoměřice, AM Libochovice, Manuál trhových smluv od r. 1554, inv. č. 49, nefoliováno, zápisy chronologicky po sobě.

^{clxxxii} KAUBEK, s. 151.

^{clxxxiii} Domněnku, že by židé byli z města dokonce vysídleni, však na druhou stranu považují za nepravděpodobnou kvůli nedávnému založení židovského hřbitova už za držení Libochovic Jiřím Popelem z Lobkowicz.

^{clxxxiv} Kromě jednoho domu v sousedství pozdější židovské čtvrtě.

mělo před rokem 1618 pobývat neurčitý počet židovských rodin, na něž si však začátkem 18. století nikdo nepamatoval.^{clxxxv}

Na základě pramenných nálezů lze tedy existenci výše zmiňovaného židovského sídelního okrsku s jistotou doložit až v polovině 17. století. Ze zápisů v gruntovní knize z roku 1651^{clxxxvi} vyplývá, že židé vlastnili svá stavení vedle sebe v těsném sousedství. Jednalo se o šest domů, které se postupem času rozdělovaly na domy dílčí.^{clxxxvii} Všechny domy měly společné to, že k nim nepatřily polnosti a jejich majitelé platili vrchnosti na sv. Jiří a sv. Havla po čtyřech groších a měli povinnost dva dny v roce robotovat.^{clxxxviii} Z několika poznámek, kterými je poloha domů popsána, můžeme takřka s jistotou určit, že se jedná o domy ve stejném místě – v jihozápadní části hrazeného města – kde židovská čtvrť přetrvala až do poloviny 19. století a kde ji zobrazuje i nejstarší plánec města z roku 1727 vytvořený v souvislosti s translokačním reskriptem Karla VI.^{clxxxix} (Viz obr. č. 1, s. 246 a mapku B, s. 245.)

Tento reskript nařizoval přestěhovat židovská sídliště z míst nacházejících se poblíž kostelů a cest, kudy chodí náboženská procesí. V souvislosti s realizací tohoto panovnického nařízení vznikla řada velmi přesných skic českých měst a obcí s židovským obyvatelstvem včetně Libochovic. V Libochovicích ale k přesídlení židů nedošlo, neboť jejich domy nestály v bezprostředním sousedství kostela, ale na místě, kde se dnes nachází bezejmenná spojovací ulička^{cxc} mezi dnešními ulicemi Nerudovou a Kožešnickou. (Viz mapku B, s. 245.)

Zmiňovaná skica (obr. č. 1, s. 246) je nejstarším zobrazením Libochovic a zřetelně ukazuje židovský sídelní okrsek se synagogou a studnou uprostřed právě na jihozápadním okraji hrazeného města. Okrsek je ohraničen vnějšími brankami, jak směrem k nehrazenému předměstí, kde se nacházely další mladší židovské i křesťanské domky, tak směrem do křesťanské části vnitřního města. Branky se zavíraly v sobotu, aby židé mohli

^{clxxxv} NA Praha, fond Soupisy židů (HBS), Soupis židů z roku 1724 – panství Libochovice, kart. 4.

^{clxxxvi} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83.

^{clxxxvii} V následujícím přehledu jsou židovské domy uvedeny s původním římským číslem popisným (dále č. p.), za lomítkem následuje současné č. p.; hvězdička znamená, že dům již neexistuje. V závorce je uváděno katastrální číslo parcely, na které dům stál či stojí (kat. č.). Konkrétně šlo o tyto domy: dům zv. Calerovský v Kožešnické ulici, později rozdělený na č. p. XVII*, XVIII* a XIX/328 (kat. č. 71-73, 25); dům zv. Stará šlachta* (kat. č. 75) nebo č. p. XXIV/322 (kat. č. 74) v Nerudově ulici; dům zv. Leblovský č. p. XXIV/322 (kat. č. 74) nebo č. p. XIV* (kat. č. 70), Nerudova ulice; dům Eliáše neb Josla Žida č. p. XIV* (kat. č. 70) a XV/323 (kat. č. 69), Nerudova ulice; dům č. p. XX/330 (kat. č. 64) a dům č. p. XXI/278 (kat. č. 65-67).

^{clxxxviii} Místo roboty však od začátku 18. století odváděli finanční náhradu.

^{clxxxix} NA, fond Sbírka map a plánů, sign. F-X-18, č. i. 1095, 100 x 37 cm, kolorováno. Kopie mapy je vystavena ve stálé expozici Židovského muzea v Praze v Meiselově synagoze.

^{cxc} Dříve se jmenovala Studniční podle studny, která se zde nacházela.

nerušeně slavit šabat, a ze stejných důvodů byly uzavřené též na velké křesťanské a židovské svátky. Se zvětšováním židovské obce od konce 17. století souvisí rozšiřování židovského osídlení mimo původní, brankami uzavřený sídlení okrsek směrem na západní předměstí, kde ovšem nějaká zástavba pravděpodobně již existovala. Je možné, že nový směr rozšiřování židovského osídlení jen potvrdil starší tendenci.

V aktech komise, která do roku 1720 v souvislosti s přípravou tereziánského katastru mapovala hospodářskou situaci na venkově, se nachází stížnost libochovické samosprávy na skutečnost, že na některých starých městských gruntech byly již dříve postaveny židovské domy včetně synagogy a že navíc vrchnost od roku 1709 staví židům domy^{cxci} na dalších volných městských parcelách, aniž by z toho město mělo jakýkoli zisk.^{cxcii}

Do roku 1755 tak na pozemku města na severní straně dnešní Kožešnické ulice vyrostly čtyři domy č. p. VI/315, VII/317, VIII/316, IX/318 a na tyto domy navazující v dnešní Nerudově ulici domy č. p. IX/320, XII/321 a XIII/322. K této skupině patřil také dům č. p. X/319 na jižní straně východního konce dnešní Kožešnické ulice. Kromě toho v původním židovském okrsku na městském pozemku již stála synagoga a domy č. p. XIV, XV/323 a XVII. Obyvatelé těchto domů museli platit nájem městu Libochovice ročně 10 zl. 50 kr. Zbylé domy ve starém židovském okrsku stály na pozemku vrchnosti. Další skupina nových židovských domů vyrostla na vrchnostenském pozemku na západním břehu Rybníčka/Judenteich – a sice domy č. p. III/312 a dům č. p. IV/313.^{cxiii} (Viz mapku B, s. 245.)

V těchto domech na předměstí, o nichž známe dobu jejich vzniku, byla pravděpodobně nejstarší židovská jatka a masné krámy (dům č. IV / dnešní č. p. 313 zv. Stará šlachta). Ta sem byla přemístěna ze staršího sídelního okrsku po roce 1705 na základě mandátu knížete Leopolda z Dietrichsteinu. (Viz obr. č. 2, s. 248, kde je i transliterace a překlad dokumentu.) Roku 1836 vrchnost povolila zřídit nová jatka na západním konci města.^{cxiv} Dům dostal číslo XXVII (dnešní č. p. 336) a říkalo se mu Nová šlachta. Roku 1872 byl přestavěn na židovskou školu.^{cxv}

Stáří původních židovských jatek překonává vrchnostenská vinopalna z roku 1694, která tvořila v židovském osídlení určitou výjimku, neboť stála na opačné straně města

^{cxci} SOA Litoměřice, fond Vs. Libochovice, kart. 217, sign. XIII.D.4. je dochovaný stavební deník židovského domu z r. 1779.

^{cxcii} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Manuál města Libochovic 1716–1720, inv. č. 51, fol. 18.

^{cxiii} SOA Litoměřice, fond Vs. Libochovice, kart. 217.

^{cxiv} SOA Litoměřice, fond Vs. Libochovice, kart. 217.

^{cxv} KŘENEK, s. 372. Citujeme zde podle rukopisu Křenkova textu uloženého ve Státním okresním archivu v Litoměřicích se sídlem v Lovosicích, fond Pozůstalost Karla Křenka, kart. 1.

než všechny ostatní židovské domy. Byla součástí knížecího hospodářského dvora a židům byla k užívání jen pronajímána. (Viz mapku A, s. 246.)

Z dokumentů z let 1691–1694^{cxcvi} vztahujících se ke stavbě vinopalny vysvítá, že se původně uvažovalo o jejím umístění na předměstí u západního břehu Rybníčka. Měla sousedit s domem, o němž víme, že patřil židu Nosserlemu a nacházel se v místech pozdějšího domu č. p. I/310. Víme také, že Nosserleho dům vytvářel se sousedními židovskými domy jakýsi uzavřený celek či domovní blok.^{cxcvii} Z toho všeho lze usuzovat, že židovské osídlení (nejméně v podobě několika předměstských chalup, možná však i paralelního sídelního okrsku) existovalo západně od staršího sídelního okrsku již před rokem 1700 a že obě skupiny židovských domů byly začátkem 18. století postupně propojovány řadou židovských domů v dnešní Koželužské ulici.^{cxcviii} (Mapka B, s. 246.)

V této části židovské čtvrti zaujímal zvláštní postavení dům, který později dostal č. p. I (dnešní č. p. 310). Tento reprezentativní dům Jakoba Marka představuje jedinečnou ukázkou židovské profánní architektury. (Obr čč. 13–18, s. 254 a 255.) Dosud zachovalý hebrejský nápis umístěný na soklu jeho jižního průčelí nám připomíná, že objekt sloužil nejen jako „židovská radnice“, ale též jako soudní místo židovské obce (Bejt din).^{cxcix} Současně v jeho suterénu měla své sídlo koželužna.

Židovské domy v okolí Rybníčka barvitě líčí Antonín Janda ve svých nevydaných dějinách Libochovic: „*Musil to být velice příjemný pocit pro lidský čichový orgán, když z jedné strany tekla krev a všechna nečistota z jatek [č. p. IV] svedena do rybníčka, a z druhé strany sváděny tam všechny kaly a splašky z blízké židovské koželužny, a zvláště za parních letních dnů, kdo nucen byl jíti kolem rybníčka!*“

III. 2. Topografie židovského sídelního okrsku

^{cxcvi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XII.E.c., kart. 195, Vinopalna.

^{cxcvii} Domy stojící ve zvláštním bloku židovských domů jsou č. p. I.a./310 (kat. č. 41/3), Kerkovo nábřeží; č. p. I.b* (kat. č. 42/2), Vrchlického ulice; č. p. II/311 (kat. č. 39), Vrchlického ulice; č. p. XXII/332 (kat. č. 40), Vrchlického ulice; č. p. XXV/333 (kat. č. 41/1), Kerkovo nábřeží. Hvězdička opět znamená, že dům již neexistuje.

^{cxcviii} Domy v Kožešnické ulici z první poloviny 18. století: č. p. IX/318 (kart. č. 49) na rohu Koželužské a Nerudovy ulice; č. p. VII a VIII/317 a 316 (kat. č. 51 a 50); č. p. VI/315 (kat. č. 52); č. p. V/314* (kart. č. 53) na rohu Koželužské a Vrchlického ulice; č. p. XI/320 (kat. č. 55), Nerudova ulice; č. p. III/312 (kart. č. 43) na rohu Kožešnické ulice a Kerkova nábřeží.

^{cxcix} Obsah nápisu uvádíme podle překladu Jaroslava Achaba Heidlera. Vzhledem k tomu, že velkolepý dům Jakoba Marka vznikl mj. na místě domu rychtáře Nosserleho, je možné, že kámen s dotyčným nápisem pochází ještě z Nosserleho stavby a že byl na dům Jakoba Marka umístěn až druhotně.

Následující přehled je pokusem o topografický popis židovských domů. V první části jsou uvedeny domy v původním židovském okrsku. Není zde ovšem zmíněna synagoga, neboť o té je pojednáváno v V. 2. podkapitole. Ve druhé části místopisu uvádíme židovské domy na předměstí. Historie každého domu je dovedena přibližně do konce 18. století. Tehdy patentem Josefa II. z roku 1782 totiž došlo ke zrušení odděleného bydlení židů a židovská čtvrť tak začala ztrácet svůj původní účel. Nestejnost zpracování historie jednotlivých domů je dána především různou zachovalostí pramenů, na něž je odkazováno v poznámkovém aparátu. Čísla popisná jsou uváděna v původním římském číslování židovských domů z 80. let 18. století. Za lomítkem se nachází současné č. p. Symbol * u čísla popisného znamená, že dům byl zbořen. Pro upřesnění uvádím také katastrální číslo pozemku, na kterém se dům přibližně nacházel, a současný název ulice. (Pro lepší orientaci viz mapku B, s. 246.)

Dům zvaný Calerovský, později rozdělen na č. p. XVII*, XVIII* a XIX/328, (kat. č. 71–73) Kožešnická ul., (obr. čč. 5 a 6, s. 251)

Jako majitel, po kterém dostal dům název, je uváděn žid Jakub Caler, který dům někdy začátkem 17. století koupil od žida Maušla. (Není vyloučeno, že šlo o stejného Maušla, který roku 1630 koupil dům č. p. 33.) Žid Maušl pravděpodobně tento dům nebo jeho pozemek koupil od obce, a když jej Jakubu Calerovi prodával, měl splaceno již 42 kop grošů. Zbýlých 72 kop grošů, které si rovným dílem rozdělila městská obec, záduší farního (toho času pohořelého) kostela Všetech Svatých a záduší hřbitovního kostela Sv. Vavřince, měl doplatit nový majitel.^{cc}

Na konci třicetileté války je dům označen jako pobořený a vzhledem k nesplacenému břemenu jej nechtěl nikdo koupit. Teprve když obec z jeho ceny slevila na pouhých 60 kop grošů, požádal o něj žid Šalamoun Hauskenfresser (jinde v textu známý pod českou modifikací přízviska – Houskožrout) a zavázal se, že do dvaceti let dům zaplatí. Každoročně měl městské obci a oběma libochovickým záduším odvádět po jedné kopě grošů. O tom, že se splátkového kalendáře držel jen velmi volně, svědčí další záznamy. (Potomci totiž dluh spláceli až do roku 1712.) Zadlužený dům roku 1678 zdědil po otci Šalamounu Hauskenfresserovi jeho syn Eliáš zvaný Plaček. Kromě dosud nezaplacených 29 kop a 30 grošů se musel zavázat, že vyplatí 15 kopami a 15 groši svého bratra Mojžíše a 3 kopami grošů svou sestru Rosinu.^{cci}

^{cc} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 94.

^{cci} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 95.

V roce 1692 se dědictví po otci Eliášovi ujal jeho syn Maušl, který téhož roku prokázal, že svého strýce Mojžíše „s těmi napřed stojícími 15 kopy a 15 groši náležitě contentiroval a on týž Mojžíš ani budoucí jeho sobě tu více žádného práva nepozůstáváje, nýbrž vší spravedlnost pozůstalosti se odříká“. S domem přijal Maušl dluh po svém dědovi Šalamounovi, který činil tehdy ještě 13 kop a 30 grošů.^{ccii}

O bytových poměrech v židovské čtvrti vypovídá skutečnost, že když se Maušl Hauskenfresser ujal otcova dědictví, polovinu domu rozdělil mezi svého bratra Jakuba a svou sestru Rosinu,^{cciii} která v domě bydlela se svým manželem Chemnicem Berlem už od roku 1682. Tím také umořil část dluhu, neboť ho rozdělil spolu s domem. (Poslední splátku za svoji třetinu ve výši 1 kopy a 30 grošů odvedl až 26. října 1705.^{cciv}) Maušl si ponechal západní a největší část domu, pozdější č. p. XIX; jeho švagr Chemnic Berl se sestrou Rosinou dům č. p. XVIII a bratr Jakub dostal kromě 8 kop grošů východní část otcova domu, pozdější č. p. XVII. Po dvaceti letech dal Maušl Hauskenfresser převod zapsat do městských knih, „aby dům pokojněji, a bezpečněji takového užíval nyní na časy budoucí, a věčně vládnouti a disponírovati mohl“. Zápis mu byl do pozemkové knihy vložen 2. března 1712 „s tím přitom dostatečným obmezením aby on všechněch a všelikých handlův křesťanských, obzvláště pak handle obilného a šenku vinného, kterážto živnost samým toliko měšťanům patří, pod pokutou na všecken způsob vystříhati nýbrž toliko handlem židovským živiti se hleděl“. ^{ccv} Tato poznámka zjevně nasvědčuje, že s obilím obchodoval.

O Maušlovi totiž víme, že se živil zemědělskou činností, což nebylo u židů časté, protože židé nesměli vlastnit zemědělskou půdu. Maušl toto nařízení obcházel tím, že si od sedláků zemědělskou půdu pronajímal. Kromě výsevu dostával také slámu pro svůj dobytek, který měl zčásti v péči sedláků. Vlastnil stádo 42 ovcí, z nichž měl každoročně letní vlnu a polovinu všech beránků. Patřil k zámožnějším členům židovské obce a zastával úřad staršího obce. Ve stáří pracoval jako učitel či kantor v synagoze. Zemřel někdy okolo roku 1725 ve vysokém věku více než sedmdesáti let.^{ccvi}

^{ccii} SOkA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 96.

^{cciii} Jde o jinou Rosinu než výše uvedenou sestru Eliáše Plačka.

^{cciv} SOkA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 96.

^{ccv} SOkA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84, fol. 883.

^{ccvi} NA, TK, fasc. 38, spisy 14/1, Beschreibung der Judenschafft bey der Stadt Libochowitz im Leütmeritzer Creys von einer Löblen Visitation-Commision A[nn]o 1717.

První třetina domu Calerovského, č. p. XIX/328 (kat. č. 71),

Roku 1723 Maušl Hauskenfresser se souhlasem svého syna Natla, který jako panský vinopalník bydlel ve vinopalně, odkázal dům svému vnukovi Leblu Aronovi, synu své dcery Ludmily a jejího manžela, židovského rychtáře Arona Simeona. Maušl si v darovaném domě vymínil dožít a „*až do smrti své v něm vládnouti a jak se jemu líbiti poroučeti*“. Teprve po jeho smrti „*Lebl s manželkou svou Eliškou téhož domu plnomocným possessorem býti a s všelikým židovským handlem, který židům dovolený jest se živiti*“.^{ccvii}

Náhled do vybavení domácnosti Lebla Arona nám podává seznam věcí, které mu pro nezaplacený dluh Karlu Hudečkovi z Loukořan a Johannesovi Tajžíkovi z Libochovic ve výši 35 zl. 30 krejcarů roku 1741 zabavil městský rychtář Karel Berka za asistence židovského rychtáře Arona Simona, shodou okolností otce postiženého. Mezi zrekvírovanými předměty denní potřeby se nacházely: „*jedna mosazná lampa, dvě malé misky cejnový, devět malejch cejnovejch talířů, dvě mísy měděný, dvě mosazný mísy, jedno zrcadlo, 4 svícny cejnový, jeden koflíček na thee [čaj], jedna konvice cejnová půlpinetní [na 1/2 pinty tekutin], jedna konvice plechová, jedna butterpixla na máslo na ní dekl cejnový, jeden koflíček malej, jedna vídeňská cejnová dýka, jedna cihlička mosazná, jeden pár pistol [sic!], železný moždír při něm poklička mosazná*“.^{ccviii}

Polovina domu, kterou si Maušl ponechal, je lokalizovaná „*proti domu Horczaunowskému*“. Dům Anny Horcaunky se podle Kaubkovy Posloupnosti nacházel na místě č. p. 92, č. stav. dílce 85 (tehdy ještě spojený s č. p. 131), tedy naproti domu č. p. XIX. (Viz mapku B, s. 246.) Další zprávy o domě se nedochovaly. Až roku 1786 je jako majitel domu uváděn čtyřiapadesátiletý panský vinopalník Abraham Pereles.^{ccix} Roku 1800 v domě bydlil jeho syn Aron Popper se svou ženou Libuší.^{ccx}

Druhá třetina domu Calerovského, č. p. XVIII* (kat. č. 72)

Potom, co Rosina roku 1682 vyvdala pro svého manžela Berla Chemnice, třetinu otcovského domu, získal Berl s domem i nezaplacený dluh ve výši 15 kop grošů. Díky věnu své ženy dluh snížil na 5 kop 52 grošů a 3 a půl denáru, a když po dvaceti letech života s ženou Rosinou roku 1712 provdal svou nejstarší ze tří dcer Ludmilu za obecního řezníka Šalamouna Fayšla, odkázal zeti nejen polovinu vyženěné třetiny domu, ale i povinnost splatit polovinu dosud nezaplaceného dluhu „*nemohouce [jej sám] pro velkou*

^{ccvii} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84, fol 884.

^{ccviii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 216, sig XIII. C.c.

^{ccix} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 219.

^{ccx} NA, fond Židovské matriky HBMA: Marika narozených 1788-1838, inv. č. 1012.

chudobu složití“. Dluh tehdy činil ještě 4 kopy, 14 grošů a 7 denárů. Navíc měl zeť Šalamoun Fayšl „až do zrostu neb vdání dvouh sester ženy své“ splácet i druhou polovinu dluhu, kterou mu měly sestry jeho ženy vrátit poté, co se ujmou druhé poloviny otcovského domu.^{ccxi}

Po smrti manžela dala Rosina jednu čtvrtinu druhé poloviny Calerovského domu Löblovi Glasserovi, kterému dlužila 45 zl., a druhou čtvrtinu odkázala svému synu Wachmanu Chemniku. Tuto část domu však roku 1735 Šalamon Feyšl od Löbla Glassera vykoupil nazpět.^{ccxii}

Bez souvislosti s předchozími majiteli jsou v roku 1786 jako vlastníci domu připomínány rodiny krejčího Joachia a Ester Katze a jeho bratra řezníka Josepha Marie Katze.^{ccxiii} V 90. letech 18. století žil v podnájmu také Berl Fanta s manželkou Marií.^{ccxiv}

Třetí třetina domu Calerovského, č. p. XVII* (kat. č. 73)

Jedná se o poslední třetinu domu, kterou s dluhem 15 kop grošů zdědil po svém otci Eliáš Hauskenffressovi zvaném Plačkovi jeho syn Jakub Hauskenfresser. Jakub po sobě zanechal syna Eliáše a dcery Ludmilu a Gittl, kterým roku 1712 odkázal svoji třetinu domu „spolu k němu patřícím se sklípkem podzemním vedle nyní Salamauna Fayssla z jedné a staré šlachty k témuž domu Calerovskému od starodávna patřící ze strany druhé ležící“. Dluh, který na domu vázl, zaplatil Jakubův bratr Maušl, a majitelé domu mu měli dluh splácet každoročně po 30 groších. („Starou šlachtu v městečku židovském ležící“, ^{ccxv} která k domu také patřila, dostala Ludmila, manželka Arona Simeona, Jakubova neteř.)^{ccxvi} V domě nakonec zůstal bydlet syn Elias Plaček. Roku 1735 za 110 zl. prodal dům Majerovi Strossovi.^{ccxvii} Jediným pramenem, který nám dnes o tomto Majerovi Strossovi může něco vypovědět, je jeho náhrobek (obr. č. 30, s. 259), jehož text je nevsedně zajímavý:

rda y d ovy	Čtvrtého dne v týdnu, dne 10. adaru
vrvamh luns ovy	v onen den, kdy byla učiněna světelná tělesa [středa]
oymkx ynyi ryam	aby prozářila zraky učených

^{ccxi} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84, fol. 887a, 890a.

^{ccxii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., i. č. 150, fol. 15a–b.

^{ccxiii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 219.

^{ccxiv} NA, fond Židovské matriky HBMA: Marika narozených 1788–1838, inv. č. 1012.

^{ccxv} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84, fol. 896a.

^{ccxvi} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84, fol. 893a.

^{ccxvii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., i. č. 150, fol. 7b–8a.

yvlh ryam rrh	[odešel] rav Meir ha-Levi
oybrb hrvt dmlmh	jenž učíval tóru mnohé.
b vspn xgd qxm dx	Těž jeden z členů Chevra kadiša.
l [ylt bub	Jeho jiskra si ustele v Dobrém ^{ccxviii}

Z textu se dozvídáme, že Mayer byl synem Lewiho. Patřil jistě k váženějším členům židovské obce, o čemž svědčí jeho členství v Pohřebním bratrstvu (Chevra kadiša) a zmínka, že vyučoval náboženství. Po jeho smrti v roce 1743 dům zdědila jeho žena Bella, která jej roku 1753 odkázala nevlastnímu synovi Leblu Mayerovi, který snad zastával úřad rabína; dceři Soretl věnovala 50 zl. Když se o rozdělování majetku Belly doslechl Joachim Abraham, vypověděl, že mu Bella dluží 100 zl. Protože neměla, z čeho by dluh zaplatila, získal dům roku 1756 Joachim Abraham, který jej vzápětí prodal Jakobu Guttmannovi zvaném také (!) Mathias Jakob. Původní dědic Lebl Mayer tak odešel s prázdnou.^{ccxix} Ze zápisu se dozvídáme, že prohlášení o vyvlastnění domu ve prospěch Jakoba Guttmanna se konalo v libochovické synagoze.

Podle soupisu z roku 1786 zde žily tři rodiny: obchodník s kožešinami Mayer Altschul se svou ženou, rodina krejčího Jakob Sandla spolu s jeho 66 letým otcem Markem Sandlem a rodina Kalmona Löbla, který se rovněž živil krejčířským řemeslem.^{ccxx}

Na přelomu 18. a 19. století zde bydlel Samuel Getreuer s manželkou Annou, Markus Altschul s ženou Katrinou a Aron Heller s manželkou Pilepinou.^{ccxxi}

Stará šlachta*, č. kat. 75 nebo č. p. XXIV/322 (kat. č. 74), Nerudova ul.

Z dalších záznamů^{ccxxii} víme, že se v židovském sídelním okrsku nacházela také stará židovská jatka patřící k domu Calerovskému, která byla kvůli zápachu a špíně po roce 1705 přesunuta na předměstí. Budovu tzv. staré šlachty získal roku 1712 do vlastnictví Aron Simeon jako dědictví své manželky.^{ccxxiii} Stará šlachta, snad pozdější dům č. p. XXIV, stála pravděpodobně na místě č. kat. 73 nebo 74. Aron Simeon toto stavení roku

^{ccxviii} Náhrobek č. g-09 (podle evidence Národního památkového ústavu). Překlad Jaroslav Achab Heidler. Písmena posledních slov jsou současně chronogramem s hebrejským letopočtem 5503, což je r. 1743 po Kr.
^{ccxix} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., i. č. 150, fol. 8a–10a.
^{ccxx} SOA Litoměřice, fond Velkostatek Libochovice, kart. 215.
^{ccxxi} NA, fond Židovské matriky HBMA: Marika narozených 1788–1838, inv. č. 1012.
^{ccxxii} Zmínka o jatkách v urbáři z r. 1675 (SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XX Pm, kart. 474); dále zmínka v pozemkovém zápisu k domu č. p. XVII, viz níže.
^{ccxxiii} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84, fol. 896.

1735 daroval své dceři Ester, která se provdala za Moyses Leviho.^{ccxxiv} Ester zemřela 14. Nisanu 5506 (29. března 1746). Na svém náhrobku je Ester označena jako „*vážená bytost, dcera našeho učitele a rebe Arona, žena moudrá a prozíravá. Její duše vystoupala k Výšinám, [protože] po všechny své dny kráčela cestami Ryzosti*“.^{ccxxv}

V březnu 1651 získali dům do vlastnictví židé Joachim a Jakub Dlouhý, ale roku 1675 je jako jeho vlastník připomínán již jen Jakub Dlouhý.^{ccxxvi} Od Jakuba Dlouhého ho dne 17. října 1678 získal Eliáš Hauskenfresser s bratrem Mojžíšem, neboť v kanceláři libochovické prokázal, že „*dům též Houskožroutovi [t.j. jeho otci Šalamounovi Hauskenfresserovi] přínáležel, a od něho zaplacený byl*“. Protože Eliáš již zdědil jiný dům po otci (dům Calerovský, viz výše), nastěhoval se sem jeho bratr Mojžíš.^{ccxxvii} Další zprávy o domě nebyly nalezeny. Není jisté, zda jiné se vztahují k tomuto domu. Je možné, že byl spojen se sousedním domem, vymohl být zřízen židovský špitál, resp. chudinský dům.

Dům Eliáše neb Josla Žida, č. p. XIV* (kat. č. 70) a XV/323 (kat. č. 69), Nerudova ul., (obr. č. 7, s. 251)

V roce 1651 je jako jeho majitel uveden žid Eliáš zvaný Josl, který jej koupil za 100 kop grošů. O tom, že se nacházel ve špatném stavu, svědčí poznámka, že se má znovu postavit na panský náklad.^{ccxxviii} Minimálně od roku 1695 byl dům v přímém vlastnictví vrchnosti, která v něm vybudovala celkem šest bytů, každý o dvou komorách a kuchyni, které byly pronajímány šesti židovským rodinám. Za dům vrchnost dostávala roční domovní daň 7 zl. Pravděpodobně se jednalo o jakýsi chudinský dům, neboť v tereziánském katastru je zmiňován židovský špitál pro šest chudých.^{ccxxix} V roce 1751 dům zakoupila židovská obec za 400 zl. a udržovala jej ve vlastní režii.^{ccxxx} Dům byl přestavován v letech 1752 a 1779. Při první přestavbě hradila 300 zl. z celkového nákladu 400 zl. vrchnost. V roce 1779 v domě bydlely rodiny Abrahama Trebitshe, Wolfa Chemlika, Abrahama Feischla Schneidera, Meyera Marka Altschula, Simona Sneidera a

^{ccxxiv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., i.č. 150, fol. 25b
Dům zv. Leblovský, č. p. XXIV/322 (kat. č. 74) nebo č. p. XIV* (kat. č. 70),
Nerudova ul.

^{ccxxv} Náhrobek č. i-05 (Lomítko označuje nový řádek textu na náhrobku): up/ qpl vqt [cyn dy b ohyb/ *klov trbqnv trupn/ hbvsx hsah hmlvil/ rrvhm tb lrtca trm/ *mkxh hsah ayh lz [rha/ hymy lk *mvrml *tmsn htl/hbent * hrsy jrdb hklh. Přeložil Jaroslav Achab Heidler.

^{ccxxvi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XX. Pm, kart. 474, Urbář města Libochovic z r. 1675.

^{ccxxvii} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 99a.

^{ccxxviii} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 101a.

^{ccxxix} NA, TK, fasc. 38, spisy 14/1.

^{ccxxx} kart. 217. XIII.D.3

Chaima Patkha.^{ccxxxi} Z roku 1820 se zachoval plánec (obr. č. 7, s. 251), který názorně ukazuje rozložení šesti bytových jednotek ve dvou podlažích.^{ccxxxii}

V přízemí domu č. p. XIV žila v roce 1788 šestičlenná rodina skláře Herschla Lazara, v patře bydlel se svojí ženou a čtyřmi dětmi krejčí Feischl Abraham.^{ccxxxiii} V 90. letech 18. století zde měli bydlet Wolf Kuch s ženou Barborou a Samuel Koch s ženou Katharinou.^{ccxxxiv}

Dům Eliáše Žida, č. p. XX/330 a XXI/278, (kat. č. 64–67), Kožešnická ul.

Místo pro tento dům již dříve koupil a zaplatil žid Eliáš. Ke konci třicetileté války se však objekt v důsledku nám neznámé události ocitl, podobně jako více než polovina domů v Libochovicích, v troskách a roku 1651 je uváděn jako dokonale pustý a zbořený. Žid Eliáš byl již po smrti a jeho dcera Eliška Šíbová, která měla na pobořený dům dědický nárok, odešla do Prahy.^{ccxxxv}

Proto asi postoupila pobořený dům roku 1658 Salamonovi Polachovi, školníkovi či učiteli v sousední synagoze,^{ccxxxvi} která sloužila také jako židovská škola. Nový majitel musel dům znovu postavit. Roku 1665 Šalamoun Polák dům prodal za 40 kop grošů rabínovi a současně panskému vinopalníkovi Jakubovi Aronovi.^{ccxxxvii} Ten zemřel roku 1701 a zanechal po sobě vdovu Evu s osmi dětmi, kterým pro velkou bídu kníže Leopold z Dietrichšteina odpustil polovinu berní.^{ccxxxviii}

Č. p. XX/330 (kat. č. 64)

Roku 1704 Eva, vdova po Jakubu Aronovi, půl domu, pozdější č. p. XX, darovala své dceři Anně, provdané za Mayera (jinde snad tentýž uváděn jako Marek) Altschula.^{ccxxxix} Roku 1753 Mayer Altschul dům odkázal dceři Elley, provdané za Mannes Moysesu.^{ccxl} Podle soupisu z roku 1788 dům patřil obchodníkovi s koňmi Jakobu Löblovi.^{ccxli}

^{ccxxxi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 217, sign. XIII.D.3.

^{ccxxxii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 217, sign. XIII.D.

^{ccxxxiii} SOA Litoměřice, fond Velkostatek Libochovice, kart. 215, neinventarizováno.

^{ccxxxiv} Matrika.

^{ccxxxv} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 105.

^{ccxxxvi} NA, HBS, Soupis židů z r. 1724, složka č. 10, 12 – panství Libochovice, kart. 4.

^{ccxxxvii} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 105a–107a.

^{ccxxxviii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 219.

^{ccxxxix} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 106a.

^{ccxl} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., inv. č. 150, fol. 43.

^{ccxli} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXXXVIII, sign. Ca, nr. 6. Podobné z roku 1788 ve fasc. LII/1 sign. Ea, nr. 19.

Č. p. XXI/278 (kat. č. 65–67)

Druhou polovinu bývalého domu žida Eliáše (č. p. XXI) měl zdědit syn Evy a Jakoba Arona jménem Marek, který se však roku 1712 domu zřekl ve prospěch své sestry Lidmily, provdané za Abrahama.^{ccxlii} Obě dcery se zavázaly platit své matce Evě důchod, každá 10 krejcarů ročně.^{ccxliii} Později i polovinu tohoto domu získal Mayer Altschul, aby jej roku 1753 odkázal jedinému synovi Jakobu Mayerovi a jeho manželce Rischce.^{ccxliv} Po smrti Jakoba Mayerea jej Rischka odkázala svému synovi Simonu Sneiderovi.^{ccxlv} Druhou půli domku získal téhož roku (1753) Joachim Sneider.^{ccxlii} Roku 1807 v domě žil Markus Katz s manželkou Rachel.^{ccxlvii}

Dům Maušlovský, č. p. 91 (kat. č. 84), Kerkovo nábřeží

V mimožidovském okrsku je do roku 1671 zmiňován jen žid Mojžíš, a sice v domě č. p. 91,^{ccxlviii} který leží takřka v sousedství židovského města.^{ccxlix} Neznámo kdy koupil Mojžíš tento dům od Ludmily z Donína za 300 kop grošů, přičemž do roku 1664 zaplatil jen 49 kop. Kromě toho musel majitel domu platit na sv. Jiří a sv. Havla 27 grošů 4 denáry (nebo 32 zl. a jeden denár podle nové míry), 3 dny v roce robotovat, v naturáliích odvádět vrchnosti po jednom strychu ječmene, ovsa, žita a pšenice a panu faráři též po jednom strychu ječmene, ovsa, žita a k tomu deset vajec.^{cccl} K roku 1664 je však tento dům, ležící mezi domy Anny Harzaunové a Kateřiny Horákové, uváděn jako pustý, a proto připadl vrchnosti, která jej za 70 kop grošů prodala židovské obci. Ta měla sumu splácet každoročně po 2 ½ kopě grošů. Roku 1678 však vrchnost dům prodává křesťanovi Janu Hartmanovi rovněž za 70 kop. Mezi dalšími majiteli se již židé nenacházejí.^{cccli}

^{ccxlii} SOkA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84, fol. 902b.

^{ccxliii} SOkA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84, fol. 905a.

^{ccxliv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 43a–b.

^{ccxlv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., inv. č. 150, fol. 37b.

^{ccxlii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., inv. č. 150, fol. 43b.

^{ccxlvii} Matrika.

^{ccxlviii} SOkA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 74–75.

^{ccxlix} Identifikace domu podle Kaubkovy Posloupnosti; SOkA Litoměřice, AM Libochovice (doplňek), kart. 34.

^{cccl} Není ovšem jisté, zda obilniny museli odvádět i židé, neboť nesměli vlastnit žádné polnosti. Z pozdějších zpráv však víme, že jak s obilím, tak s dobyt看 hojně obchodovali.

^{cccli} SOkA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 74–75.

Následující domy se nacházejí na tehdejším západním předměstí (dnešní ulice Kožešnická, Nerudova, Kerkovo nábreží) mimo původní židovský sídelní okrsek. Jejich vznik souvisí s rozšiřováním židovského osídlení za od konce 17. století.

Č. p. IX/318 (kat. č. 49), na rohu Koželužské a Nerudovy ul., (obr. č. 8, s. 252)

Roku 1708 koupil již zmiňovaný židovský rychtář Aron Simeon za 60 zl. od Jana Procházky „kus místa za městem blíž sejpky knížecí kdežto někdy stodola bejvala“ v rozsahu 30 x 28 loktů k postavení domku.^{cclii} Polovinu z částky zaplatil hned a druhou polovinu se zavázal splatit do tří let. Aron Simeon měl platit vrchnosti z nového domu každoročně vrchnosti platit 45 krejcarů. Ve smlouvě dále stojí, že nesmí stanovený pozemek pod pokutou 20 kop grošů míšeňských za každý překročený loket vymezeného pozemku překročit.^{ccliii}

Roku 1735 odkázal Aron Simeon, toho času současně rychtář, vrchnostenský vinopalník, provozovatel hospody a obchodník s kořením, máslem a kůžemi, část svého domu synu Herschlu Aronovi, který se tehdy oženil s Edl Lublin. Z otcova domu dostal 2 komory, kuchyni a kus místa na zahrádce až po zeď sousední zahrady měšťana Martina Suchého (zřetelně zakreslená na zmíněném plánu z roku 1727, viz obr. č. 1, s. 247) s podmínkou, že otci bude do jeho smrti nápomocen.^{ccliv} Druhou část domu roku 1765, devět let po otcově smrti, získal syn Wolf Aron, který zdědil navíc pohledávku 418 zl., které Aronu Simeonovi dlužil Ignatius Franz Leiser, syndikus města Hradčan.^{cclv} Roku 1786 je v domě uváděn jako majitel obchodník Aron Löbl s rodinou a nájemce Samuel Herschl s rodinou.^{cclvi}

Č. p. VII a VIII/317 a 316 (kat. č. 51 a 50), Koželužská ul., (obr. č. 8 a 9, s. 252)

Ve tomtéž roce (1708) jako Aron Simeon koupil jeho zeť Eliáš Mojžíš (syn Maušla z domu č. p. XIX/328) od Jana Koníčka také „kus místa za městem blíž sejpky knížecí kdežto někdy stodola bejvala“ v rozsahu 30 x 28 loket za 60 zl. Podobně jako Aron Simeon tak i Eliáš Mojžíš složil polovinu sumy hned a druhou se zavázal splatit do tří let

^{cclii} Identifikováno jako č. p. IX podle jiného zápisu v městské knize in: SOKA Litoměřice, AM Libochovice, id. č. AM 5, fol. 80, který pod domem uvádí křesťanský dům Jakuba Pokorného, což se také shoduje s náčrty v městské knize SOKA Litoměřice, AM Libochovice, id. č. AM 11, fol. 106 a náčrtem na fol. 112b.

^{ccliii} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84, fol. 922a–b.

^{ccliv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., i. č. 150, fol. 66a–b.

^{cclv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., i. č. 150, fol. 63b.

^{cclvi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 19.

(což také dodržel). Vrchnostenské dávky mu byly vyměřeny nižší: 37 kr. a 3 denáry ročně.^{cclvii} Eliáš Mojžíš se oženil s Evou Haberovou z Úštěka a živil se jako koželuh. Kromě toho si přilepšoval zemědělskou činností.^{cclviii}

Roku 1735 rozdělil Eliáš Mojžíš svůj dům na dvě části: komoru a podkroví pro svého syna Jakoba Eliase a přízemí se sklepem pro sebe. Po smrti Eliáše Mojžíše zdědil Jakob Elias i druhou část domu.^{cclix} V pozdějších letech se dům rozdělil a dnes na jeho místě stojí dvě nestejně vysoká stavení. Dům č. p. VIII/316 má dodnes ve dvoře zachovalý původní balkon (obr. č. 9, s. 252). Č. p. VI/315 (kat. č. 52), Koželužská ul.

V roce 1735 v knížecí kanceláři Nathan Moyses oznámil, že roku 1720 [sic!] koupil staveniště o rozměrech 34 x 27 loktů za 105 zl. rýnských s tou podmínkou, že se nebude živit měšťanským řemeslem a každoročně bude na sv. Havla vrchnosti odvádět 1 kopy zl. K pozemku přikoupil roku 1722 od města Libochovice další 6 loket široký kousek pozemku.^{cclx} Roku 1748 dostal dům po otci jeho syn Simon Nathan s ženou Annou.^{cclxi} Plánek z roku 1727 vypovídá, že domy č. p. VI/315 a sousední dům č. p. VII–VIII/317–316 měly po dvou štítech.^{cclxii} (Obr. č. 1, s. 247.)

Č. p. V/314* (kat. č. 53), na rohu Koželužské a Vrchlického ul., (obr. č. 10, s. 252)

Potom, co roku 1735 Eliáš Plaček prodal třetí třetinu domu Calerovského (viz č. p. XVII*), dostal od své tchyně židovky Jakubky (Jacobin) místo na předměstí pro postavení nového domu o rozměrech 16 x 16 loktů.^{cclxiii} O tři roky později přenechal polovinu tohoto stavení svému synovi Jakobu Eliasovi.^{cclxiv}

Č. p. XI/320 (kat. č. 55), Nerudova ul.

Roku 1748 koupil David Eliáš od měšťana Heinricha Döppela dům v sousedství zahrady Martina Suchého o rozměrech 9 x 13 loktů^{cclxv} a z té zahrady přikoupil ještě

^{cclvii} SOkA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84, fol. 925a.

^{cclviii} NA, TK, fasc. 38, spisy 14/1, Beschreibung der Judenschafft bey der Stadt Libochowitz im Leütmeritzer Creys von einer Löblen Visitation-Commision Ao 1717.

^{cclix} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 76a.

^{cclx} SOkA Litoměřice, i. č. 28, AM 11, Protokol radní. Zápis z 22. dubna. Náskres v knize umožňuje identifikovat dům se západní polovinou domu č. p. VI.

^{cclxi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., i. č. 150, fol. 81a–82a.

^{cclxii} NA, fond Sběrka map a plánů, sign. F-X-18 č. i. 1095, 100 x 37 cm, kolorováno.

^{cclxiii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., i. č. 150, fol. 49a.

^{cclxiv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., i. č. 150, fol. 55a.

^{cclxv} Jeden loket se v Libochovicích v této době rovnal 0,57 m.

pozemek o rozměrech 9 x 13 loktů. Parcela tak dohromady měla rozměry 18 x 26 loktů za 140 zl.^{cclxvi} Další zápisy k tomuto domu jsme nenalezli.

**Č. p. III/312 (kat. č. 43), na rohu Kožešnické ul. a Kerkova nábřeží,
(obr. č. 15, s. 254 a č. 16, s. 255)**

Dům stojí na jižní straně západního konce dnešní Kožešnické ulice. V sousedství se od roku 1705 nacházela nová židovská jatka. Roku 1711 si Joachim Abraham vyprosil na jeho stavbu od vrchnosti pozemek, který mu byl postoupen „*mezi šlachtou židovskou a domem Nosserlovým [č. p. I/310] dýlky 21 Loket a šířky 18 loket*“ na vystavění domku pro svoji rodinu a své potomky. Panský hejtman Samuel Václav Černický a inspektor panství Ondřej Ferdinand Šabský dovolili postoupit pozemek s podmínkou, že se „*k své Milostivé Vrchnosti spravedlivě a věrně, poslušně chovati budou*“ vydal panský hejtman Samuel Václav Černický a inspektor panství Ondřej Ferdinand Šabský. Zajímavé je, že zápis byl učiněn až roku 1714, kdy už domek stál. Za něj měl jeho majitel odvádět na věčné časy vrchnosti každoročně na sv. Jiří, kromě jiných dávek, 1 kopu grošů a „*všech handlův křesťanských tak jak v jinších zápisech židovských obmezeno, aby se vystříhati, nýbrž handlem židovským živiti, hledět*“.^{cclxvii}

O Joachimovi Abrahamovi víme, že pocházel ze Stříbelic a jeho žena se jmenovala Pesslerl. Kromě Marka měl ještě další tři syny (Samuela, Löbla a Jakoba) a tři dcery. Živil se obchodem s plátny, kořením a provozoval krejčovské řemeslo. Současně pomáhal v sousedních jatkách při porážkách.^{cclxviii} Na svém hrobě je označen za „vzácného a ryzího člověka“ jako syn rabína Abrahama z Kamýku nad Vltavou.^{cclxix}

Roku 1724 Joachim Abraham odkázal půlku svého domku synu Markovi Abrahamovi a jeho ženě Rosině s tou podmínkou, že Marek za svého otce zaplatí dluh 205 zl. a 6 kr., které dluží vrchnosti z nezaplacené domovní daně. Marek Abraham tak bude povinen na sv. Havla a na sv. Jiří vrchnosti odvádět vždy 10 zl. jako splátku za zděděný dluh. Kromě toho bude ročně platit 3 zl. židovského ochranného platu (Schutzgeldu) a 15 krejcarů poplatků za místo, kde domek stojí. Pokud by řádně neplatil, vrchnost si vyhrazuje právo dům odebrat.^{cclxx}

^{cclxvi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., i. č. 150, fol. 118a.

^{cclxvii} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84, fol. 899a–b.

^{cclxviii} NA, TK, fasc. 38, spisy 14/1, Beschreibung der Judenschaft bey der Stadt Libochowitz im Leüttmeritzer Creys von einer Löblen Visitation-Commision Anno 1717.

^{cclxix} Náhrobek č. h-17: np/ hh rskv rsy sya/ rmk [b ohrba rmk/ gyymaqm lz yqliq/ hk qsb vmlvil jlh/ qpl glqtrda/ hbent. Přeložil Jaroslav Achab Heidler.

^{cclxx} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84., fol. 899b–900a.

Suma zlatých každoročně odváděná vrchnosti však byla pro Joachima Abrahama dlouhodobě neúnosná. Proto roku 1726 prodal z druhé poloviny domu prodal židovce Blumě, dceři Abrahama Sobotra, za 250 zl. „*sednici z voknami proti Nosserlovému domu stojící, též i komoru, jakož i polovic kuchyně i taky polovic síně se vši k témuž přináležející střechou a půdou, i taky se vším jak vrchním tak taky dolním průchodem*“. Současně s tím Bluma zaplatila 40 zl., které Joachim Abraham dlužil vrchnosti a kromě ochranného poplatku (6 zl. ročně) se zavázala platit dalších 15 krejcarů jako daň z pozemku.^{cclxxi}

V roce 1735 Bluma, tehdy již provdaná za Löwy Berlina, koupila i druhou polovinu domu od Marka Abrahama za 340 zl. hotových peněz s tou podmínkou, že v jednom pokoji v domě nechá dožít starého Joachima Abrahama s jeho ženou. Bluma bude muset z domu dvakrát ročně odvádět vrchnosti 15 kr.^{cclxxii}

Židovka Bluma zemřela roku 1754. Text jejího náhrobku je v porovnání s jinými velmi chudý a neobsahuje žádná chvalořečení na ctnosti zesnulé, jak bývá na jiných náhrobcích zvykem. Stojí zde prostý nápis „sem uložili bytost vážené paní Blumy, dcery Abrahama Zabretan.“^{cclxxiii}

Roku 1753 Bluma odkázala polovinu svého domu, sestávajícího ze dvou světnic, dvou komor a přízemí, své dceři Evě, provdané za Josepha Mändla. Ke stejnému datu odkoupil Joseph Mändl od tchýně i polovinu té části domu, kterou si Bluma dosud nechala. Tuto čtvrtinu domu pak roku 1758 odkázal své dceři Dorotě, provdané za Marcuse Josepha, kteří jej roku 1772 předali synu Löwy Josephovi.^{cclxxiv}

Bluma měla nevlastního syna Jakoba Berla, kterého vychovala jako vlastního a odkázala mu druhou polovinu domu, kterou koupila od Abrahama Joachima za 250 zl. Vlastnímu synovi Samuelovi, kterého však 11 let neviděla, neboť pobýval kdesi v cizině, neodkázala nic. Když se dozvěděl, že jeho matka zemřela, napadl dědictví svého nevlastního bratra Jakuba Berla, který však mezitím také zemřel. Dům proto vlastní syn židovky Blumy Samuel Berl nakonec získal, ale s tou podmínkou, že ženu po svém zemřelém nevlastním bratrovi – Evu Jakobi z Teplic – vyplatí 30 zl.^{cclxxv}

Roku 1800 se jako vlastník domu připomíná Berl Brill, snad syn Samuela Berla a po něm jej vlastnil jeho syn Aron Brill. Dům sestával ze tří pokojů, komory, kuchyně

^{cclxxi} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 900a-901a.

^{cclxxii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., i. č. 150, fol. 88b-89a.

^{cclxxiii} Text na náhrobku: up/ dyqt ryya u d ovy/ hbvsx hsa qpl/ hk tb hmvlb trm/ lz [yurbaz ohrba/ hbent.

Přeložil Jaroslav Achab Heidler.

^{cclxxiv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 90b-91b.

^{cclxxv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., i. č. 150, fol. 89b-90a.

s předsíní (Vorhaus) a na jeho dvorku se nacházela ještě jakási dřevěná bouda (Laubenhütte).^{cclxxvi}

Následující skupina domů se nachází na západní straně panského rybníka. Jak je uvedeno v úvodu této kapitoly, zdá se, že některá z těchto stavení zde stála již na konci 17. století. S ohledem na domovní blok, který vytvářejí, není vyloučeno, že šlo o jakýsi druhý židovský sídelní okrsek.

Nosserlovský dům, na místě č. p. Ia/310, Ib* a II/311 (kat. č. 39–41), Kerkovo nářeží a Vrchlického ul., (obr. č. 13–18, s. 254 a 255)

Je připomínán v libochovickém urbáři již roku 1677 jako dům žida Nosserleho, který dříve patřil židu Makalovi. Jeho nájemce platil na sv. Jiří a sv. Havla po 4 kr. a 4 dny roční roboty.^{cclxxvii} Židovský rychtář Nosserle v domě bydlil ještě roku 1692, kdy je tzv. Nosserlovský dům zmiňován v souvislosti s plánovanou stavbou vinopalny. O rychtáři Nosserlovi víme, že patřil k zámožnějším osobám v židovském městě, ale i že za sebou zanechal dluhy. Ty možná souvisejí s loupeživou činností jeho bratrů. (Viz kapitola IV. 7., s. 89). Zmínky v pozemkových knihách k tomuto domu roku 1735 uvádějí, že na něm vázl dluh 225 zl. Židovská obec proto nabídla dům k prodeji za 900 zl.^{cclxxviii}

Č. p. Ia/310 (kat. č. 41/3), Kerkovo nábreží

První část domu koupil roku 1735 za 300 zl. Nathan Moyses, který se zavázal každoročně na sv. Jiří a sv. Havla odvádět do vrchnostenského důchodu 25 zl. Dům sestával ze dvou světnic, komory a vedle stojícího domku s lázněmi,^{cclxxix} které s domem získal do svého vlastnictví.^{cclxxx} Jde o nejstarší písemný doklad židovské rituální lázně, tzv. mikve. Roku 1738 dům, tehdy již zvaný Lederhaus (koželužna), odkázal synovi Löblu Nathanovi.^{cclxxxi}

^{cclxxvi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha II., i. č. 151, fol. 56a.

^{cclxxvii} Urbář přepsán in: Dějiny města Libochovic (rukopis) v Pozůstalost Antonína Jandy, kart. 1.

^{cclxxviii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 94a-b.

^{cclxxix} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 94a: „Vorhaus und denen da sich befindlichen baden“.

^{cclxxx} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 94a-b.

^{cclxxxi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 95a.

Č. p. Ib* (kat. č. 42/2), Vrchlického ul.

Druhou část domu, zvanou Starý dům, roku 1735 koupil za 350 zl. Wolf Pátek s manželkou Kallmaninou, dcerou po zemřelém předchozím majiteli domu, židovi Nosserlovi. Z domu měl nový majitel odvádět taktéž na sv. Jiří a sv. Havla 25 zl. vrchnosti. Stavení tvořily dvě světnice, tři komory, stáje a sklep.^{cclxxxii}

Roku 1753 si Wolf Pátek půjčil od svého příbuzného Wolfa Zlonitze 200 zl., aby mohl dluh vrchnosti splatit. Dluh potom splácel Wolfu Zlonitzovi. Musel se mu však zaručit svým domem a slibem, že stavení neprodá, dokud dluh nezaplatí.^{cclxxxiii}

Č. p. II/311 (kat. č. 39), Vrchlického ul., (obr. č. 11 a č. 12, s. 253)

Třetí část bývalého Nosserlovského domu, která se nazývala Nová stavba, zdědil po svém otci Simon Nosserle se svou ženou Sárou poté, co roku 1735 zaplatil posledních 250 zl. chybějících do celkové výše dluhu 900 zl. Dům sestával z jedné světnice, jedné komory, stájí, zadního sklepa a jednoho místa ke stavění.^{cclxxxiv}

Roku 1748 Simon Nosserle slíbil své dceři Ráchel, provdané za Abrahama Moysese, věno 60 zl., které však nebyl s to vyplatit. Proto dal Abraham Moyses ve vrchnostenské kanceláři v pozemkové knize k domu svého tchána zapsat, že dokud nebude věno splaceno, nesmí Simon Nosserle se svou ženou Sárou dům nikomu zastavit ani prodat.^{cclxxxv}

Někdy později tento dům získal do vlastnictví vnuk Simona Nosserleho jménem Jakob Löbl (majitel sousedního domu č. p. XXII), který jej roku 1773 prodal za 400 zl. Abrahamu Blochovi. V souvislosti s prodejem se oba sousedé přeli o sklep, který stál v uličce mezi oběma budovami a který nakonec připadl Abrahamu Blochovi.^{cclxxxvi} Díky sporu se nám zachoval půdorysný náčrt obou domů, který ukazuje rozložení místností a také stáj ve dvoře domu Abrahama Blocha a malou zahrádku západně od domu.

^{cclxxxii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 100a.

^{cclxxxiii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 100b.

^{cclxxxiv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 106a.

^{cclxxxv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 106a-107a.

^{cclxxxvi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 217, sign. XIII.D.5.

Č. p. XXII/332 (kat. č. 40), Vrchlického ul., (obr. č. 11 a č. 12, s. 253)

Roku 1735 Simon Nosserle prodal synovi Löblovi Simsovi staveníště vedle svého domu o rozměrech 20 x 11 loktů za 150 zl., aby si zde vystavěl dům. Ze sumy zaplatil polovinu ihned a druhou se zavázal otci splácet postupně.^{cclxxxvii}

Roku 1755 odkázal Löbl Simsa svůj dům synu Jakubu Löblovi a jeho nastávající manželce Mírl, dceři Samuela.^{cclxxxviii} Žil v něm ještě roku 1773, kdy se přel se sousedem Abrahamem Blochem o sklep. Podle náčrtu se před domem nacházela ani ne dva metry široká předzahrádka. V zadním traktu byla k domu připojena kuchyně.

Č. p. XXV/333 (kat. č. 41/1) a pokračování k domu č. p. Ia/310 a č. p. Ib* (kat. č. 41/2–3), Kerkovo nábřeží

Místo pro stavbu tohoto domu o rozloze 20 loktů čtverečních koupil roku 1762 od knížete Karla z Dietrichšteina za 100 zl. panský vinopalník Jakob Marek. Na této parcele se dříve nacházela panská rybárna. Pozemek měl být splácen v ročních splátkách po pěti zlatých. Výše splátek tedy nikterak nesvědčí o zámožnosti kupujícího, zvláště když se dozvídáme, že majitel nového domu měl povinnost čistit poblíž se nacházející židovskou lázeň (mikve) a měl dovolení pronajímat cestujícím židům stáje, které si směl vystavět ve dvoře.^{cclxxxix}

Patrně díky provozování vinopalny Jakob Marek zbohatl, o čemž svědčí jeho závěť z roku 1775, ze které se dozvídáme, že postupem času přikoupil ke svému stavení také první a druhý díl někdejšího domu Nosserlovského včetně tam sídlící koželužny (č. p. Ia/310 a č. p. Ib). Tato stavení nechal zbořit, aby si zde postavil výstavný a prostorný dům („*ganz neues groes Wohnhaus mit vielen geraumen und Wohnungen*“), svojí architekturou v libochovické židovské čtvrti ojedinělý. Jakob Marek zemřel roku 1775. Zanechal po sobě manželku Jakobin Menzl, dva nezletilé syny Abrahama Jakoba Marka a Simona Jakoba Marka a dcery Fredl a Melke. Synům odkázal svůj velký majetek sestávající z výstavného domu a jeho inventáře, kde z cenných věcí nechyběly předměty ze zlata, stříbra, mosazi, cínu a drahé kožešiny. Dcerám a manželce vymínil právo bydlet v domě do jejich smrti nebo provdání a dcerám při jejich sňatku měl věno vyměřit krajský rabín. Do zplnoletnění jeho synů majetek spravoval Jakol Löbl z Roudnice, bratr

^{cclxxxvii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 112a.

^{cclxxxviii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 112b.

^{cclxxxix} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 107a-108b.

ovdovělé Jakobin Menzl. V závěti je zmiňována také židovská škola s bytem pro učitele.^{ccxc}

Synové Jakoba Marka se ujali majetku až roku 1787, kdy už jsou zaznamenáni se svým novým příjmením Lederer. Dědictví si rozdělili tak, že Abraham Lederer (viz text z jeho náhrobku na zadní straně přebalu) dostal dům po otci (označený jako č. p. I) včetně židovské školy a sousední mikve, zatímco jeho bratr Šimon Lederer se spokojil s dědictvím ve výši 1000 zl.(!), ze kterých měl sto dostat v hotovosti, 500 do 3 měsíců a 400 do jednoho roku a k tomu polovinu stříbrného nádobí.^{ccxi}

Roku 1802 zdědil dům po otci Abrahamovi Markus Lederer.^{ccxcii} Reprezentativní židovský dům, jehož hlavní průčelí vzniklo na místě domu č. p. I/310, představuje jedinečnou ukázkou židovské profánní architektury (obr. č. 6 a 28). Dům představoval nejen sídlo bohatého židovského obchodníka a vinopalníka, ale zároveň sloužil jako administrativní centrum židovské obce, kde sídlila škola a v sousedství se nacházela mikve. Dosud zachovaný hebrejský nápis na jeho jižní stěně (obr. č. 14, s. 254), nám připomíná, že dům sloužil jako soudní místo židovské obce (Bejt din).^{ccxciii} Rodině Ledererů budova patřila do konce 19. století. Po roce 1920 ji koupilo město Libochovice, které zde zřídilo městský chudobinec. Podobně i v pozdějších letech byla budova používána jako městský nájemní dům s byty nižších cenových kategorií. Nezáměr vlastníka tohoto domu o nutné rekonstrukce spolu s nešetrností nájemníků k obecnímu majetku zapříčinil dnes katastrofální stav této cenné památky.^{ccxciv} V podobně neutěšeném stavu se nalézají sousední židovská lázeň. Na konci 19. století se přestala jako rituální lázeň používat a drobná zděná stavba nad nádrží byla odstraněna. Ještě v meziválečných letech sloužila jako studánka s pitnou vodou. Dnes je zanesená odpadem.

Židovský dům č. p. X/319 (dnes památkově chráněný), č. p. XII/321 a XIII/322 se z nezjištěných důvodů v městských ani vrchnostenských židovských pozemkových knihách nenacházejí. Víme o nich, že vznikly nejpozději do roku 1755 a dala je postavit na svůj náklad vrchnost a židům byly pronajímány.^{ccxcv}

Podle soupisu z roku 1786 dům č. p. X/319 obývaly tři domácnosti. Rodina vetešníka Wolfa Davida, rodina obchodníka dobyt看em Jacoba Herschla a krejčí Berl Wolf

^{ccxc} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 108b-109b.

^{ccxi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 115b-116a.

^{ccxcii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Židovská pozemková kniha I., fol. 111a-b.

^{ccxciii} Dle překladu Jaroslava Achaba Heidlera.

^{ccxciv} Domu se v Libochovicích již léta říká „dům hrůzy“.

^{ccxcv} kart. 217.

s manželkou. V domě č. p. XII/321 bydlely rodiny obchodníka dobyt看 David Simek a rodina koželuha Marka Abrahama. V domě č. p. XIII/322 bydlel obchodník dobyt看 David Saar a krejčí Wolf Pinkas.^{ccxcvi}

Po roce 1786, kdy už ovšem židé mohli kupovat i křesťanské domy, byly postaveny další dva židovské domy čč. p. XXVI/335 a XXVII/336.

^{ccxcvi} SOA Litoměřice, fond Velkostatek Libochovice, kart. 215.

IV. „ŠEST DNÍ BUDEŠ PRACOVAT“ ANEB ŽIVOBYTÍ LIBOCHOVICKÝCH ŽIDŮ

Přestože židé žili s křesťany v jednom městě, měli svou samosprávu. Byli podřízeni přímo vrchnosti a městská rada s výjimkou soudů mezi židy a křesťany měla jen omezenou pravomoc nad židy a jejich městskou čtvrtí. Chceme-li zjistit, jaké panovaly poměry mezi prostými křesťanskými a židovskými obyvateli na příkladu Libochovic, je třeba podrobit podrobnému historickému průzkumu židovská řemesla a obchody. Právě na poli obchodních vztahů se židé s křesťany setkávali v největší intenzitě, ba dokonce ani jedna strana neměla důvod vstupovat do bližších sociálních vztahů jinde než v této oblasti.

Současně bádání o židovských obchodnících a řemeslnících více umožní poznávat všední život členů židovské obce. Řemeslnická (a zemědělská) práce totiž od starověku představovala základní zdroj obživy. První židé však přicházeli do střední Evropy především jako obchodníci. S řemeslnými výrobky obchodovali, aniž by je sami vyráběli. Když se v průběhu vrcholného středověku usídlili v královských městech, řemeslná výroba byla již monopolem křesťanských cechů a zemědělství se židé kvůli zákazu vlastnit půdu věnovat nemohli. Židům zbylo omezit svoji obživu jen na provoz řemesla pro potřeby svých souvěrců a úvěrové podnikání. To však vedlo k zadluženosti křesťanů, což jen podporovalo čas od času eskalující vlny násilí vůči židovskému obyvatelstvu.

S vysídlením židů na panství venkovské šlechty v průběhu 15. a 16. století, kde silné městské cechy neměly takový vliv jako v královských městech, docházelo k postupnému uvolňování starších omezení. Rozšíření židovského podnikání a provozování řemesel umožnila nařízení krále Ferdinanda II. z let 1623 a 1627, dále potvrzená Ferdinandem III. roku 1650, která židům povolovala provozovat takřka všechna řemesla a své výrobky prodávat na týdenních a na výročních trzích. Také vrchnost v Libochovicích nejpozději od konce 17. století nebránila provozování řemesel a následnému prodeji výrobků nejen mezi souvěrci, ale též mezi křesťanským obyvatelstvem. Od začátku 18. století v souvislosti se zvětšující se židovskou komunitou došlo také k početnímu vzrůstu židovských řemeslníků.^{CCXCVII}

^{CCXCVII} Ruth KESTENBERG-GLADSTEIN: Wirtschaftsgeschichte der böhmischen Landjuden des 18. Jahrhunderts, in *Judaica Bohemiae* III/1, Praha 1967, s. 101-134.

Zaměstnání a způsob obživy libochovických židů lze rozdělit mezi výrobní obory, obchod a nevýrobní obory.^{ccxcviii} Z hlediska srovnání rozložení profesí mezi českými venkovskými židy podle soupisu z roku 1792 patřily Libochovice mezi židovské obce s největším počtem zpracovatelů kůží, obchodníků s potravinami i se zvířaty a také s početnou chudinou. K tomu je nutno také připočíst velký počet kožešníků, krejčích a ševců, kteří figurují ve starších soupisech. V Libochovicích se naopak vůbec nevyskytovali židé, kteří by se živili výhradně úvěrovým podnikáním (lichváři), obchodníci s kovy a minerály ani jinde poměrně početní výrobci potaše.^{ccxcix}

IV. 1. Řezníci

Mezi tradičními řemesly, která židé vykonávali pro svoji potřebu a provozovali za každých okolností, patřila taková, která souvisela s dodržováním kultovních předpisů a to především pokrmů. V případě židovského řeznictví judaismus vyžaduje, aby se zvířata zabíjela způsobem, který co nejvíce umenšuje bolest a zbavuje maso krve, jejíž požívání je židům přísně zakázáno.^{ccc} Porážku rituálně čistých zvířat^{ccci} (šichta) prováděli pověřeni řezníci (šocheti).

Židovská jatka (stará šlachta) existovala jistě již krátce po vzniku židovské obce v Libochovicích v polovině 16. století. Nepřímo to dosvědčují artikule libochovického (křesťanského) cechu řezníků z roku 1557, ve kterých bratři Václav, Mikuláš a Kryštof z Házmburka zakázali každému, kdo by nebyl členem řeznického cechu, porážet a prodávat v Libochovicích maso:

„Uznávajíce v tom věc spravedlivou báti, aby žádný, kdož by se témuž řemeslu pořádně neučil, cechu s nimi neužíval, hovada anebo masa přespolečného na ně nevezl a nebil. A zvláště židé, aby témuž řemeslu řeznickému všelijak v tom překážky nečinili, a

^{ccxcviii} Ivana EBELOVÁ / Michal ŘEZNÍČEK / Klára WOITSCHOVÁ / Jiří WOITSCH: Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska V. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794, Praha 2007, s. 56–53.

^{ccxcix} Ivana EBELOVÁ / Michal ŘEZNÍČEK / Klára WOITSCHOVÁ / Jiří WOITSCH: Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska V. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794, Praha 2007, s. 56–53. Mapová příloha.

^{ccc} Za košer je považováno podle ustanovení Tóry a dalších rozpracování v Talmudu maso ryb, které mají šupiny a ploutve, maso hovězího dobytka, vysoké zvěře a maso ovčí a kozí. Z ptáků se za košer považuje domácí drůbež, kachny, krocany, husy, holubi apod. Jako nečisté je zakázáno požívat maso vepřů, koní, oslů, hlodavců, masožravců, vodních savců, dravých ptáků, mrchožroutů, netopýrů, plazů, měkkýšů, koryšů a všech zvířat uhynulých nebo takových, která jeví známky nemoci či malátnosti.

^{ccci} Mezi nečistá zvířata, jejichž maso nebylo dovoleno požívat, patřili vepři, koně, osli, hlodavci, všichni masožravci, vodní savci, draví ptáci, mrchožrouti, netopýři, plazi, měkkýši, koryši a všechna zvířata uhynulá nebo ta, která jeví náznaky nemoci či malátnosti.

jestli by se toho židé, anebo kdo jiný dopustil, taková masa, aby tomu každému od týchž řemeslníkův pobráno a do špitále chudým, anebo žákům do školy dáno bylo.^{cccii}

Roku 1675 privilegium potvrdil Václav Vojtěch ze Sternberga. Ve stejném roce navzdory tomu nacházíme v libochovickém urbáři zápis o ročním poplatku 30 zl., který židovská obec platí za provoz vlastních jatek.^{ccciii} Dovolení zřídit si vlastní jatka snad židé vymohli u tehdejšího panského hejtmána Víta Christiana Benedy z Vysoké Hory, „*kterýž snad od židův nějakým darem své svědomí sprznil*“.^{ccciv} Do této doby židé svůj dobytek poráželi v sousední vsi Dubanech.

V pozemkové knize jsou tato židovská jatka (zvaná stará šlachta) lokalizována do starého sídelního okrsku přibližně na pozemku č. kat. 75, v dnešní Nerudově ulici.^{cccv} Provozování židovských jatek zavedlo příčinu několikerým stížnostem křesťanských řezníků. Roku 1699 si řeznický cech stěžoval knížeti Leopoldovi z Dietrichsteina na to, že židé prodávají maso také křesťanům. Upozorňovali na starší privilegium pánů z Házmburka udělené řeznickému cechu z roku 1557. Židé však ke škodě cechů maso prodávají o čtvrtinu levněji než křesťané a to i přesto, že museli platit dvojnásobné poplatky z masných krámů. (Roku 1675 odváděli židé za masné krámy 30 zl. zatímco křesťané jen 12 zl., přesto libru masa prodávali židé za 3 krejcary, zatímco křesťané za 4 krejcary a 3 denáry.)^{cccvi} Láci masa židovských řezníků vysvětlovali křesťanští cechmistři ve stížnosti knížeti následovně:

„Oni Židé rozdílný dobytek bijí, co tak mnohdykrát pohynouti má, oni to koupí, také mnoho příkladů [...] jest, že oni židé od zdejšího kantora jednu krávu koupili, kteroužto, jak z domu za město vedli, tu padla a zhynula. Od Jakuba Tajzíka volka ustohlavého koupili, že hlavu zahodí a maso prodají mluvili, snad přece někdo z křesťanů jim tu hlavu zaplatil. K Matějkovi Stuchlýmu, když v Radovesicích dobytek hynul, a mnoho kusů v té vsi pohynulo, chodili a jemu říkali, který kus jeho se roz[es]tůně, aby jim ho prodal, že oni jej jemu zaplatí, a maso že dobře prodají. Takových příkladův bychom mohli hodně předeštíti a hodnověrnými lidmi stvrditi. Tak oni židé, když takový dobytek bijí, a jim jej

^{cccii} Citováno podle Antonína JANDY: Dějiny města Libochovic nad Ohří (rukopis), in: SOKA Litoměřice, fond Pozůstalost Antonína Jandy, kart. 1.

^{ccciii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, Urbář města Libochovic z r. 1675, sign. XX Pm, Vs. Libochovice, kart. 474.

^{ccciv} Antonín JANDA: Dějiny města Libochovic nad Ohří (rukopis), in: SOKA Litoměřice, fond Pozůstalost Antonína Jandy, kart. 1.: „A jako to učinil hejtmán Beneda řezníků v Libochovicích, tak učinil již před tím r. 1662 řezníkům křesťanským v Budyni, že zaprodal je Židům za 30 stříbrných (fl.).“

^{cccv} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84, fol. 893a.

^{cccvi} Antonín JANDA: Dějiny města Libochovic nad Ohří (rukopis), in: SOKA Litoměřice, fond Pozůstalost Antonína Jandy, kart. 1.

žádný nepřehlíží, a při bití není, o nějaký 3 den[áry], ale ne o ½ kr. dáti mohou, a když dobré hovado oni zabijí, a laciněji dávají, tehdy na váze lidem šidějí...“

Vrchnost proti židům nezasáhla, což zdůvodnila nedostatečnou nabídkou křesťanských cechů, výhodností levnějšího masa pro spotřebitele i poukazem na to, že na mnohých panstvích je zvykem, aby židé opatřovali maso. Židovské masné podnikání nadále vrchnost tolerovala i přesto, že porušovala výsady svých předchůdců, které sama potvrdila.

Tento stav trval do roku 1705, kdy kníže Leopold z Dietrichsteina prodej masa židům zvláštním mandátem (viz obr. č. 2, s. 248, kde je i transliterace a překlad dokumentu) oficiálně dovolil a současně nařídil *„kvůli hluku, smradu a nečistotě, který se šíří zejména v letním období, z kterého nejednou může – Pán Bůh chraň – vzniknout různá nemoc“*,^{cccvii} zrušit stávající židovská jatka a masné krámy v židovském sídelním okrsku a postavit nová i s bytem pro řezníka na předměstí. Zde *„bez žádných překážek svůj dobytek mohou porážet, a kde maso svobodně, veřejně a bez obav mohou, smí a musí prodávat.“* V textu mandátu bylo stanoveno, že židé mají prodávat maso vždy o něco laciněji *„než prodávají naši křesťanští řezníci“*. Zajímavé je, že tím vrchnost zcela přehlížela stížnost řeznických cechů, která se týkala právě nízké ceny. Ani stavba nových jatek se neobešla bez protestů ze strany řeznického cechu a městské rady, která za zastavění nové parcely nedostala náhradu. Také v tomto případě se vrchnost svých židů zastala s poukazem na to, že židé řádně odvádějí všechny berně a v konkurenci s křesťany jsou znevýhodněni omezeným počtem dobytka, které mohou porazit.^{cccviii}

Platnost privilegia měla trvat šest let od postavení nových jatek. Roku 1717 byla výsada knížetem Waltrem z Dietrichsteina potvrzena s trvalou platností. S novými jatkami se židovská obec zavázala každoročně odvádět původně 50 zl., po rozšíření masných krámů 60 zl. ročně a to bez ohledu na její budoucí početnost, *„byť by se stalo, že kvůli válce či nepokojům (kteréž od nás milý Bůh milostivě odvrátí) židé v Libochovicích byli znesvěceni, vyhnáni nebo pomřeli a zůstal zde jen jediný žid, i tak bude muset sám odvádět a platit daň 50 zl. rýnských z milostivě dovolených jatek a masných krámů.“*^{cccix}

Jatka byla vystavěna nejpozději do konce roku 1711 a jejich stavba stála 385 zl., z čehož 265 zl. uhradila vrchnost a zbytek židovská obec v několikaletých splátkách. Jednalo se o patrovou budovu; její výška dosahovala 14 loktů (necelých 8 m). Dům stál

^{cccvii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XIII.E.1, kart. 218.

^{cccviii} NA, fond TK Litoměřicko, č. 38 – Libochovice, panství a město, spisy 14/1.

^{cccix} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XIII.E.1, kart. 218.

v dnešní Koželužské ulici na katastrálním pozemku č. 44 a dostal pozdější č. p. IV/313. K budově přiléhaly stáje pro dobytek, dvě komory a kuchyně s bytem pro řezníka Mendla Abrahama, který byl současně školníkem.^{cccx} Mezi dalšími nájemci panských jatek je zmiňován roku 1717 Salamon Isac, zatímco místo obecního řezníka zastával Salomon Feischl z domu č. p. XVII*.

V červnu 1717 si křesťanští „ubohý chudí řemeslníci řezničtí“ opět stěžovali; tentokrát komisi, která na libochovickém panství získávala údaje pro Tereziánský katastr. Odvolávají se na starší privilegia kdysi udělená Janem Adamem ze Sternbergu: „aby nám zde v městě Lybochowických anž také na celém panství Lybochowském židé v našem řemesle řeznickém nikdy žádnou překážku na časy budoucí a věčné nečinily“. Dodávají, že „nyní židům, kteří dobytky bijí trojnásob více nežli nás se zde vynachází, nám tu největší překážku činějí, tak že mnohý z nás kdyby ten kousek svého pole neměl, byl by přinucen řemeslo tak zanechatí“. Ve stížnosti dále uvádějí, že s masem obchodují po vesnicích jako podomní obchodníci a žádají nápravu a vydání dekretu, který by židovské řemeslníky v jejich podnikání omezil.^{cccxi} Ani tato suplika však neměla žádný účinek. V této době židovský řezník (šochet) porážel každý týden jeden kus hovězího dobytka, 8–10 ovcí a přibližně 40 telat v období od sv. Bartoloměje do sv. Martina (24. srpna – 11. listopadu), 20 telat mi mo sezónu.^{cccxii} V 60. letech se jatka nacházela ve špatném stavu, a proto za ně židé přestali platit dávky. Ty jim byly zpětně prominuty s podmínkou, že dají jatka do pořádku a od roku 1764 již mají stanovené platby opět odvádět.^{cccxiii}

IV. 2. Kožešníci, ševci, krejčí a ostatní řemesla

Početnou skupinu mezi židovskými řemeslníky představovali kožešníci, ševci a krejčí. Jejich velké množství ohrožovalo dokonce i je samotné. V této souvislosti si roku 1734 Abraham Sneider panskému hejtmanovi stěžoval, že přestože „po mnohá léta se svým řemeslem poctivě živil a každoročně 16 zl. milostivé vrchnosti šucgeldu a 4 zl. z řemesla platil a ještě dosti nepřiležitosti skrze pány mistry krejčovské zdejší měl, a několikrát pokutu peněžitou dáti musil...“. A dodává: „Skrze ty všechny léta od mé mladosti až do starosti, že říkajíc nyní žebrákem jsem, všechno mile rád sem to strpěl pro své děti, abych

^{cccx} Tamtéž.

^{cccxi} NA, TK Litoměřicko, č. 38 – Libochovice, panství a město, spisy 14/1.

^{cccxii} Tamtéž.

^{cccxiii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 218.

je uživil.“ Dále hovoří o svém synu Marku Abrahamovi, který po otci také provozuje krejčovské řemeslo a též řádně odvádí všechny berně, ale má obavy o jeho budoucí živobytí. Píše, že „nyní ale se zde v židech krejčův (mimo nás dvou) ještě pět vynachází totiž Mojžíš Feišl, Mendl, Heršl z Kolína, Marek Davše, Elias Placzek, který ani kontribuci ani z řemesla a dokonce nic neplatí, a nám tudy veliké ublížení se činí.“

A pokračuje, jak se doslechl, že se do Libochovic chce přistěhovat také Ziml Mendl z Roudnice a další krejčí ze Mšena, kteří zde nejsou osedlí. Židovských krejčích by zde již bylo devět. V listu píše, že nebude „možno jeden pro druhého se obživiti a milostivě vrchnosti platiti, v kterýžto příčině urozeného a statečného váženého pana hejtmana poníženež pro Boha prosíme a žádáme, by tak k nám milostivě nakloniti a nad námi zdejšími židmi, který své kvantum náležitě odvádíme, svou milostivou ruku držeti a takové přesporní, který na ujmu a zkázu naší jsou (bez našeho nejmenšího předpisování) sem přijímati nedovolil“.^{cccxiv}

Žádost nebyla zjevně vyslyšena, neboť roku 1740 bylo v Libochovicích registrováno již třináct krejčích, což představovalo vážné ohrožení nejen pro ně navzájem, ale i krejčovského křesťanského cechu. Téhož roku zaslali knížeti stížnost na svůj způsob obchodování (viz níže v pojednání o obchodech).^{cccxv}

Mezi méně častými řemesly se vyskytují také výrobci svíček, obuvníci nebo např. panský vinopalník Eliáš Mojžíš, který kromě toho, že vyráběl kořalku, roku 1726 v obecním hliništi začal pálit „egyptské“ cihly. Městská rada proto rozhodla, že za každou kopu cihel musí obci zaplatit 3 denáry.^{cccxvi}

IV. 3. Vinopalníci a koželužové

Elitu v rámci židovské pospolitosti tvořili nájemci vrchnostenských podniků, mezi nimiž přední roli hráli vinopalníci. Vinopalnictví bylo jednoznačně nejvýnosnějším zdrojem příjmů nejen pro vrchnost, které vynášelo mnohem více než všechny ostatní příjmy od židovské obce, ale i pro její židovské nájemce.

Nejstarší zmínka o vinopalníkovi a současně rabínovi *Jakobovi Aronovi* pochází již z doby Sternbergů, z roku 1665. Zda měl Jakob Aron vinopalnu zřízenou ve svém domě čp. XX/330 v dnešní Koželužské ulici, nevíme. K rozvoji vinopalnictví ve velkém došlo po zakoupení panství Dietrichsteiny, kteří dovedli přítomnosti židovského obchodního

^{cccxiv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 216, sign. XIII.b.

^{cccxv} KŘENEK, s. 374.

^{cccxvi} SOKA Lvs, AM Libochovice, č. evid. 11, fol. 86.

potenciálu dobře využít ku prospěchu svého panství i židovské obce. Vinopalna se později stala největším příjmem, který vrchnost od židů, resp. jejího nájemce, získávala.

Roku 1691 kníže Ferdinand z Dietrichsteina zamýšlel postavit novou vinopalnu na předměstí, v sousedství domu čp. I/310, Kerkovo nábřeží, který patřil židovskému rychtáři a panskému koželuhoři Nosserlovi. Vybudováním nové vinopalny v sousedství mělo vzniknout místo, kdy byly soustředěny panské podniky pronajímané židům. Poblíž se navíc nacházela panská sýpka, která měla dodávat vinopalně potřebné obilí na pálení kořalky.^{cccxvii}

Plány (viz obr. č. 3, s. 250) a rozpočet na stavbu budovy vypracoval tehdejší panský architekt Antonio della Porta, který v této době dokončoval přestavbu libochovického zámku.^{cccxviii} Rozpočet měl dosahovat výše 1250 zl. Po prohlídnutí staveniště však stavitel Pavel Franz Horkovský usoudil, že na vybraném místě dům postavit nelze, neboť parcela je příliš úzká, hrozí požár od sousední rybárny a panské sýpky. Židé navíc se stavbou nesouhlasili, neboť zde chtěli postavit stáje pro osly. Navrhoval proto postavit stavbu na jiném místě, což by se však kvůli větší spotřebě materiálu prodražilo.^{cccxix} Kníže proto rozhodl pro potřeby vinopalny adaptovat jednu ze stodol v panském dvoře v Libochovicích, který se nacházel na východním předměstí, tedy na opačné straně města než všechny ostatní židovské domy. V průběhu roku 1692 byly pro potřebu vinopalny upraveny chlévy ve stodole v pozdějším č. XXIII (kat. č. 295).

Kořalka se v nové vinopalně začala pálit od roku 1693. Prvními nájemníky byli společně *David Nosserl*, syn rychtáře Nosserla, a již zmiňovaný *Jakob Aron*, kteří kořalku pálili nejpozději do roku 1717, kdy je vystřídal *Natel Moises*. Slad a obilí do vinopalny dodával panský mlynář. Roční nájem r. 1697 činil 450 zl. a od roku 1716 již dosahoval pravidelně 875 zl. ročně. Ke zvýšení nájmu došlo asi proto, že v této době vrchnost zrušila svoji vinopalnu v Budyni a libochovický vinopalník získal širší odbytiště v hospodách i na sousedním budyňském panství.^{cccxx}

Nájemce se zavazoval, že bude pálit kvalitní kořalku „*žádný turecký pepř jak mají židi ve zvyku*“ a dodávat ji všem hospodám na panství, které ji byly povinny nakupovat výhradně od židovského panského vinopalníka – v létě (od sv. Jiřího do sv. Havla) 4

^{cccxvii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XII.E.c., kart. 195, Vinopalna.

^{cccxviii} Zachovalý náčrtek a rozpočet je cennou ukázkou toho, že tento italský stavitel byl svými zaměstnavateli využíván i pro projektování drobných staveb na panství.

^{cccxix} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XII.E.c., kart. 195, Vinopalna.

^{cccxx} Antonín JANDA: Dějiny židů v Budyni n./O., in: Hugo GOLD (ed.): Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart – Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti, Prag/Brünn 1934, s. 78-90.

vědra kořalky za cenu 4 krejcarů a v druhé polovině roku 6 žejdlíků za 6 krejcarů.^{cccxxi} Společně s vinopalnou měl nájemce pronajatou také jednu panskou hospodu. Vinopalník měl, kromě monopolního prodeje kořalky, jako obyvatel panského hospodářského dvora nárok na blíže nespecifikovaný deputát. Kromě poplatku za pálení kořalky je roku 1716 uváděna platba 52 ½ zl. za vaření piva, které snad vinopalník vařil jen pro svoji hospodu.

O výhodnosti provozování vinopalny vypovídají vysoké platby, které s ohledem na své nadprůměrné zisky vinopalníci platili. Mezi panskými vinopalníky je v letech 1722–1724 připomínán *Elias Moises*, který vinopalnu převzal po svém bratru *Natalu Moisesovi*, jehož roku 1734 vystřídal jeho zeť, židovský rychtář *Aron Simeon*. Ten vyráběl kořalku až do roku 1755. V letech 1756–1767 provozoval vinopalnu *Marek Abraham* a od roku 1768 ji měl pronajatou společně se svým synem *Jakobem Markem*, který roku 1765 zakoupil místo pro postavení domu č. p. XXV/333. Patrně výnos z vinopalny umožnil Jakobu Markovi, aby ke svému stavení přikoupil sousední dům č. p. I/310 a přestavěl jej na výstavnou pozdně barokní vilu. V letech 1771–1790 zastával místo panského vinopalníka *Abraham Moises* s pozdějším příjmením *Pereles*.^{cccxxii}

Ve vinopalně obvykle bydlilo více židovských rodin, zejména těch, jejichž živitelé zde pracovali. Naopak nájemci, např. *Aron Simeon*, *Jakob Marek* či *Abraham Pereles* bydlili ve svých domech v židovském městě (čp. IX/318, XXV/333 a čp. XIX/328). Roku 1777 došlo k přestavbě krovu vinopalny za cenu 1.366 zl. Z této doby se zachoval náčrt budovy (viz obr. č. 4, s. 250).^{cccxxiii}

S vinopalnou provozoval její nájemce také hospodu, ze které odváděl vrchnosti roční nájem 60 zl. Stávala v blízkosti mostu („*herrschaftliche würrthaus bei der brücken an der landstraße*“) a nejednou byla předmětem sporů mezi křesťany, resp. městským magistrátem a jejím židovským nájemcem. Na její fungování si libochovická městská rada často stěžovala. Roku 1705 požadovala, aby z každého vědra kořalky zaplatil vinopalník zvláštní daň 20 krejcarů pro vrchnost a 10 krejcarů do městské pokladny.^{cccxxiv} V listu komisi, která v druhém desetiletí 18. století vyměřovala výnosy panství pro pozdější Tereziánský katastr, si městská rada stěžuje, že hostinec ubírá příjmy ostatním hospodám provozovaným křesťanskými nájemci a židé v hospodě kromě kořalky a piva nedovoleně prodávají také obilí a různé kramářské věci.^{cccxxv} Městská rada roku 1720

^{cccxxi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XII.E.c., kart. 195, Vinopalna.

^{cccxxii} Tamtéž.

^{cccxxiii} Tamtéž.

^{cccxxiv} SOA Litoměřice, kart. 216, sign. XIII.C.b.

^{cccxxv} NA, TK Litoměřicko, č. 38 – Libochovice, panství a město, spisy 14/1.

dokonce měšťanům zapověděla z panské vinopalny nakupovat kořalku. Kdo byl spatřen s židovskou kořalkou, měl mu rychtář právo lihovinu vylít a nádobu rozbít. Po krátké době byl však zákaz zrušen, neboť měšťanům začala levná kořalka chybět. Městská rada však nařídila pintu kořalky prodávat maximálně za 4 krejcare (sud za 8 zl.).^{cccxxvi}

Dalším podnikem, z něhož měla vrchnost výraznější zisk, byla panská koželužna. Nacházela se již od konce 17. století v domě rychtáře Nosserla, který stál na místě domu čp. I/310. Po přestavbě tohoto domu na konci 60. let 18. století zámožným Jakobem Markem zůstala koželužna umístěna ve sklepe domu, který stál v mírném svahu a tak umožňoval z jižní strany přímý vstup do sklepa, resp. přízemí. O koželužně se zachovalo poměrně málo informací snad proto, že nešlo o samostatnou budovu a její nájemce se často kryl s majitelem nad ní stojícího domu. Příjem z koželužny byl v porovnání s vinopalnou výrazně nižší a roku 1749 činil 27 zl. ročně.^{cccxxvii} Roku 1717 je jako koželuž připomínán *Eliáš Mojžíš* z domu na místě pozdějších č. p. VII/317 a VIII/316.^{cccxxviii}

IV. 4. Obchod

Obchod různým zbožím představoval spolu s řemeslem obživu, které se ze židů věnoval v různé míře takřka každý. Mezi židy bývalo totiž obvyklé, že současně s provozováním řemesla také obchodovali. V případě náhlého zániku jedné obživy měli vždy další zdroje živobytí.

Roku 1690 Ferdinand z Dietrichsteina židům na libochovickém a budyňském panství povolil svobodný obchod plátnem, sukem, vlnou, tkanicemi, knoflíky, kůžemi, škvářeným máslem a s obilím, které potřebují pro svoji obživu nebo pro pálení kořalky.^{cccxxix} Židé přesto prodávali obilí formanům nebo přespólním, což byl také důvod stížnosti na židovskou hospodu (viz výše), kde vinopalník nedovoleně prodává obilí.

^{cccxxvi} SOkA, AM Libochovice, Radní protokol 1720–1726, AM 11, zápis ze 17. zasedání městské rady v roce 1720.

^{cccxxvii} NA, Exequatorium dominicale, kart. 63, složka 6, sign. 629 – panství Libochovice.

^{cccxxviii} NA, TK Litoměřicko, č. 38 – Libochovice, panství a město, Spisy 14/1, Beschreibung der Judenschafft bey der Stadt Libochowitz im Leüttmeritzer Creys von einer Löblen Visitation-Commision Anno 1717.

^{cccxxix} Antonín JANDA: Dějiny židů v Budyni n./O., in: Hugo GOLD (ed.): Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart – Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti, Prag/Brünn 1934, s. 78-90; SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 216, sign. XIII.b.

Prodej obilí byl židům sice vrchností formálně zakazován, např. roku 1705 knížetem Leopoldem z Dietrichsteina, ale vrchnost pro dodržování zákazu nic nepodnikla.

Měšťané ječmen pro svůj pivovar jen neradi vykupovali od židů, kteří jej dříve stačili vykoupit od sedláků na vesnicích. Např. Aron Simeon roku 1731 nabízel městské radě 70 strychů obilí v ceně 1 zl. a 45 kr. za strych, zatímco jeden strych nakoupil od sedláků za cenu 1 zl. 32 kr. Tehdejší křesťanská společnost spekulativní obchody považovala za nemorální: „*Však předci vtom židovský podvod vězí, poněvadž laciněji zde kupovati a drážej městu dohazovati se osměli*“.^{cccxxx}

Aron Simeon nakoupené obilí tajně skladoval v sýpce u jednoho křesťana. Když tajný sklad městská rada objevila, tvrdil, že obilí má připraveno k pálení kořalky. (Byl totiž současně vinopalníkem.) Ze stížností, které magistrát k vrchnosti poslal, si však Aron Simeon příliš nedělal. Roku 1731 „*se v kanceláři knížecí zdejší slyšeti dal, že on natruc městu zdejšímu do vesnic k skupování obilí pojede, a jej před rínek okolo domu p. primatora poveze, a že se podívá, aby mu jej p. primátor contrabantiroval, též když v svém domě dle zápisu handlovat nemůže, že jej prodávat a handlovat bude v jiných domech, též ve vinopalně panský v kteréž vinopalnu má*“.^{cccxxxi}

O snaze městského magistrátu obchod židů s obilím omezit svědčí i zmínka o Mojseši Eliáši, který v sýpce u měšťana Jana Tajzíka nedovoleně schovával tři strychy obilí, které chtěl prodat městskému pivovaru. Obilí mu bylo zabaveno a měšťan Tajzík byl potrestán pobytem v městské šatlavě.^{cccxxxii}

Kníže Leopold i jeho dědicové z rodu Dietrichsteinů židovský obchod podporovali. Roku 1700 rozšířil židům na svých panstvích prodejní sortiment navíc na šátky, tkaniny, tkalouny, punčochy, sýry, máslo, sůl, železo, dobytek, „*krátké zboží na lokte a jiné zboží*“.^{cccxxxiii}

Později se mezi libochovickými židy objevují také obchodníci tabákem. Roku 1717 kuřivo prodávali *Salamon Hershel* a *Mayer Pfauster*.^{cccxxxiv} Z mladšího soupisu z roku 1783 se zdá, že prodej tabáku byl v širokém okolí doménou libochovických židů, neboť

^{cccxxx} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, kart. 1.

^{cccxxxi} Tamtéž.

^{cccxxxii} Tamtéž.

^{cccxxxiii} Antonín JANDA: Dějiny židů v Budyni n./O., in: Hugo GOLD (ed.): Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart – Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a v přítomnosti, Prag/Brünn 1934, s. 78-90, s. 86.

^{cccxxxiv} NA, TK Litoměřicko, č. 38 – Libochovice, panství a město, spisy 14/1.

podle soupisu obchodovali v litoměřickém kraji oficiálně s tabákem jen tři židé a všichni pocházeli z Libochovic.^{ccccxxv}

Obvyklým místem obchodu bývaly trhy, které se konaly každý týden ve středu, a také několikrát do roka při příležitosti různých svátků trhy výroční (jarmarky). Židé měli na trzích povolený určitý počet prodejních míst, kde směli obchodovat se svými výrobky. Jejich trhovná místa se nacházela na obou koncích města, v dnešní Vackově a Riegerově ulici a u obou městských bran. Při týdenních trzích z židů sice převažovali Libochovičtí, ale na jarmak se sjížděli židé ze širokého okolí. Např. roku 1722 bývalo v Libochovicích na trzích 105 krámků, z nich 32 židovských.^{ccccxxvi} Roku 1711 z nově registrovaných trhovců je 16 křesťanských a 19 židovských obchodníků, z nichž 13 židovských obchodníků pochází z Roudnice, 4 z Libochovic a po jednom z Budyně a z Lukova.^{ccccxxvii}

Libochovičtí židé však před trhovým prodejem dávali přednost podomnímu obchodu, což bylo pro židovského obchodníka specifické.^{ccccxxviii} Obcházeli obydlí zejména na vesnicích. Často jezdívali na koni nebo oslu, přes kterého měli zavěšené své zboží, které nabízeli dům od domu. Pestrost sortimentu byla velká, o čemž svědčí výše uvedená privilegia.^{ccccxxix} V nabídce nechybělo ani maso a uzeniny ani knoflíky, textile, koření a zemědělské náčiní. Kromě tohoto prodávali sůl, mouku, med a obilí.^{cccxl}

Podomnímu obchodu se k nelibosti křesťanských cechů věnovali i židovští řemeslníci. Roku 1740 si krejčovský cech vrchnosti stěžoval, že židovští krejčí své zboží prodávají nejen na řádně ustanovených týdenních a výročních trzích, ale že chodí od domu k domu a nabízejí své zboží vesničanům, a to dokonce i v neděli, čímž zdržují vesničany od účasti na mši.^{cccxli}

„Ano i taky obzvláště den nedělní a sváteční oni Židé to za obyčej mají, a snad to k potupě naší samospasitelné křesťanské katolické [víře] činějí, že v službách božích času raního kde nějaký kus díla u sedláka cejtí, k němu do statku přicházejí a tu s ním tak daleko mluví a jedná, až jeho podvede, že on mu takové dílo dělat dá, a tu on tu jemu

^{ccccxxv} Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1783. Litoměřický kraj [v tisku].

^{ccccxxvi} SOkA Litoměřice, Pozůstalost K. Křenka, kart. 1, Rukopis k jeho článku Dějiny Židů v Libochovicích.

^{ccccxxvii} Ze zápisu není zřejmé, zda se jedná o seznam trhovců či jen těch, kteří nově zakupují svá místa, což je s ohledem na nízký počet libochovických židů pravděpodobnější; SOkA, AM Libochovice, inv. č. 50, evid. č. 39: fol. 172-178.

^{ccccxxviii} NA, TK Litoměřicko, č. 38 – Libochovice, panství a město, spisy 14/1.

^{ccccxxix} Působivě jsou židovští „hausírníci“ vykresleni in: Wilma IGGERS (ed.): Die Juden in Böhmen und Mähren. Ein historisches Lesebuch, München 1986, s. 90-102.

^{cccxl} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 215.

^{cccxli} KŘENEK, s. 374.

z ticha s ním rozpráví, takže mnohdykrátě skrze Žida mnozí mše svatě zameškávají a pánu Bohu všemohoucímu jeho božská čest se umenšuje, kdežto již mnohokrátě skrze takové dílo zastřené [ve] vesnicích Židé pokutováni byli, a až dosaváde toho přestati nechťějí.^{ccccli}

Ani tehdy se kníže Walter z Dietrichsteinu jednoznačně proti židům nepostavil, když v odpovědi na stížnost píše, že židé sice mají právo svobodně obchodovat jen mezi sebou nebo na příslušných trzích, ale pokud nějaký sedlák židovského obchodníka do svého příbytku pozve, nelze mu zakázat, aby od něj nakoupil. Záležitost pak přikázal dát k vyřešení panskému hejtmanovi, ale podomnímu obchodu se židé věnovat nepřestali.^{cccclii}

O tom, že židovští obchodníci nebyli vždy vítání hosté, svědčí příhoda z roku 1718. Toho roku v srpnu, když libochovický chromý žid Zimmerl projížděl nedalekým městečkem Mariánská Týnice, začala po něm tamní mládež házet kameny. Okamžitě proto zašel za týneckým rychtářem, aby si stěžoval. Bylo právě poledne a rodina rychtáře obědvala. Proto mu rychtářová poručila, ať se venku posadí a počká, až dojedí. Postižený žid měl však naspěch a dožadoval se vpuštění do světnice, neboť chtěl mluvit s rychtářem okamžitě. Když mu to rychtářka nedovolila, sedl na koně, rychtářku počastoval neslušnými slovy „*a aby jej v zadek políbila pravil*“ a ujížděl pryč. Uslyšeli to však týnečtí sousedé a rozeběhli se za ujíždějícím židem, kterému v trysku spadl z koně plášť. Chtěl se pro něj sehnout, ale z koně spadl. Když ho Týnečtí doběhli, měl jim nadávat do mordýřů. Proto žida Zimmerleho zavřeli do nějaké díry a druhý den poslali k panskému hejtmanovi do Libochovic.^{ccccliii} Libochovický hejtman byl uznalý a „*poněvadž Teyniczka mládež takového vejstupku příčinou jest a spokojeně by skrze mestuňk jej jeti nechala, byl by žid Zymrl taky žádnou příčinu neměl, slovy hanlivými Teynickym nadávati*“. Ale protože „*může býti že on činil z opilství z jakého jest to všecko mluvil*“, nařídil hejtman, aby se týneckým sousedům omluvil a zaplatil náklady, které měli s jeho převozem. Hejtman jej chtěl ještě nějaký týden nechat zavřeného v obecní šatlavě, ale kvůli jarmarku, který v Libochovicích na sv. Bartoloměje (24. srpna) probíhal, jej propustil, aby nebyl navíc škodný ušlým ziskem.^{ccccliv}

^{ccccli} Citováno podle: Antonín JANDA: Dějiny města Libochovic nad Ohří (rukopis), in: SOkA Litoměřice, fond Pozůstalost Antonína Jandy, kart. 1.

^{cccclii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 216, sign. XIII.C.b.

^{ccccliii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 216, sign. XIII.C.c.

^{ccccliv} Tamtéž.

IV. 5. Peněžnictví

V širokém povědomí přežívá groteskní obraz žida, živícího se lichvařením a židovský národ jako národ lichvářů s pozoruhodnou úsporností. Z výše uvedeného pojednání o živobytí členů židovské obce je patrné, že tato představa odpovídá realitě jen z velmi malé části. V biblických dobách bylo půjčování peněz na úrok téměř neznámé. Teprve po příchodu židů do Evropy a nastupující christianizaci došlo ke kodifikování křesťanského morálního požadavku, který nedovoloval půjčování peněz na úrok.^{cccxlvi} Toto omezení se však nevztahovalo na židy, a protože v jiných řemeslech a zemědělství byly po dobu středověku omezováni, začali se věnovat právě peněžnictví. Když od 16. století docházelo k uvolnění křesťanského názoru na lichvu, půjčovali na úrok také křesťané, kteří židy z jejich zaměstnání postupně vytlačili. Po příchodu židů na český venkov od poloviny 16. století se židé věnovali zejména řemeslu, obchodu a v omezené míře zemědělství. Půjčování peněz na úrok tak od 17. století mělo mezi libochovickými židy jen marginální význam.

Občas se nevyplacené dluhy stávaly předmětem sporů před městskou radou. Zápisy o stížnostech nad nezaplacenými dluhy mívají tentýž děj. Dlužná strana včas nezaplatila, věřitel si u městského magistrátu stěžoval, načež následovalo předvolání dlužníka. Ne vždy na straně věřitele vystupovali židé. Nezřídka se totiž stávalo, že se židé zadlužili u svých křesťanských sousedů a z počtu žalob se zdá, že počet dluhujících židů nepřevyšoval počet zadlužených křesťanů. Ze strany židů v 18. století tedy lichvaření nebylo zdrojem obživy a šlo jen o občasné zápůjčky, které jak křesťanům, tak židům umožňovaly tu a tam rychle získat potřebné prostředky. Pro ilustraci uvedeme jen některé zápisy stížností týkající se nevrácených dluhů.

Zápis v radním protokolu z 18. března 1721 ukazuje, že Natanu Mojsesovi dluží měšťané Václav Zvěřina 10 zl., Šimon Stuchlý 10 zl., vdova Stuchlá 5 zl., vdova po Viktorinovi Majerovi 2 zl. a Ondřej Pausse 9 zl.^{cccxlvii}

Antonín Štětina, který dlužil Eliášovi Mojžíšovi 54 zl. a peníze ne a ne vrátit, se rozhodl koupit nový dům. Když se v dubnu 1723 o tom věřitel dozvěděl, podal stížnost u městského magistrátu na nevyplacený dluh, který mu musel Antonín Štětina vyplatit z utržených peněz za prodej svého starého domu.^{cccxlvi}

^{cccxlvi} Sv. Tomáš Akvinský tvrdí, že úrok je náhrada za čas, po který věřitel s půjčenými penězi nedisponuje. Protože čas patří jen Bohu, nelze s ním obchodovat.

^{cccxlvii} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Protokol radní, inv. č. 28, AM 17, zápisy v knize chronologicky za sebou.

^{cccxlvi} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Protokol radní, č. evid. 17, fol. 40.

V březnu 1754 židovský rychtář Aron Simon žaloval na Antonína Leníka, u kterého měl v zástavě 12 zlatých prstenů. Jeden z prstenů Antonín Leník prodal Františku Švarcovi a ten jej ztratil. Aron Simon proto za ztracený prsten dosáhl odškodného 20 zlatých, které mu měly být odpočítány z dluhu, který u Antonína Leníka měl.^{cccxlx}

Podrobný obraz o tom, jaké sousedské nesváry nezaplacené dluhy vyvolávaly, podává zpráva z roku 1756 o sporu mezi Annou Tajzíkovou a židovkou Rosinou, manželkou židovského kantora Salomona Majera, která Tajzíkům dlužila 6 ½ zl. za pivo. Podle výpovědi Anny Tajzíkové, když k ní 15. července okolo poledne přišla židovka Rozina pro pivo, upozornila ji Anna Tajzíková na nezaplacený dluh. Rozina ji opáčila, že bude platit, až se jí zachce. Nato jí Anna Tajzíková strhala šátek, který měla Rozina na sobě, a vzala si ho jako zástavu, dokud dluh nezplatí. Do hádky se přidala Anna Tajzíková starší,^{cccl} která na adresu Roziny utrousila poznámku: „Židi rádi pijou, ale neradi platějí.“ Rozina pak měla začít vyhrožovat, že tu již Tajzíkovi dlouho nebudou, neboť brzo vyhoří. Na ta slova jí Anna Tajzíková mladší vrazila facku. Rozina se držela útoků slovních, když odvětila: „Kurvo, jak tvého bohatství konec bude, jak brzo vyhoříš!“ Při slyšení před panských hejtmanem však Rozina vyhrožování ohněm zapřela a podle své výpovědi měla údajně říci, že od nich nebudou židi už kupovat pivo. Zda měl spor nějaké rozsouzení, se z pramenů už nedovídáme.^{cccli}

IV. 6. Zemědělství

Zemědělství nikdy nepatřilo k odvětvím pro židy charakteristickým. První židé do Čech přicházeli jako kupci a živili se obchodem. V době, kdy se usazovali ve městech, došlo ke kodifikaci práva, podle kterého jim nebylo umožněno nabývat do vlastnictví zemědělskou půdu.^{ccclii} Toto omezení příliš nevadilo, dokud židé žili ve městech. Po jejich vysídlení z většiny královských měst, kdy se velká část českých židů usadila na panstvích venkovské šlechty, začal být zákaz vlastnění zemědělské půdy tíživějším.

^{cccxlx} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Protokol radní, inv.č. 29., AM 18.

^{cccl} Tchýně Anny Tajzíkové mladší. Šlo o zámožnou ženu, která r. 1709 dala na náměstí postavit mariánský sloup a u řeky r. 1719 nechala postavit velký kříž na Kalvárii. Římsko katolická farnost – děkanství Libochovice, farní archiv: Poznamenání všech posvátných soch nefarní osadě Libochovické, 1852.

^{cccli} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 216, sign. XIII. C.c.

^{ccclii} Otázka, odkud pochází zákaz židům vlastnit půdu, není vyřešena. Často je toto omezení zdůvodňováno výroky III. a IV. lateránského koncilu, (PĚKNÝ, s. 20). V příslušných koncilních dekretch (Josef WOHLMUTH (ed.): Dekrete der ökumenischen Konzilien, Band 2. Konzilium des Mittelalters, Paderborn/München/Wien/Zürich 2000) se však takové omezení nenachází.

V Libochovicích se s tímto problémem setkáváme poprvé při založení hřbitova, kdy jim byl pozemek pro jeho zřízení od farního záduší udělen pouze do pronájmu, třebaže trvalého. V pojednání o obchodu jsme již podotkli, že židé se k nelibosti magistrátu věnovali prodeji obilí, které zčásti vykupovali od sedláků. Méně známá je skutečnost, že židé sami obilí pěstovali. S podrobnou zprávou o zemědělské činnosti libochovických židů se setkáváme v Tereziánském katastru.^{cccliii} Z 31 rodin se sedm ve větší či menší míře zabývalo zemědělstvím a čtyři z nich přímo každoročně hospodařily na poli. Zbytek se omezoval na chov dobytka. Protože poměrně malá stavení neumožňovala židům mít svá stáda přímo doma, měli jejich větší část uloženou u sedláků, kteří za to dostávali část z jejich výnosu.

Mezi největší zemědělce mezi židy patřila rodina *Maušla Eliáše* (v německém prameni uváděn jako Moises Elis), který si každoročně pronajímal za 2 osly a 2 krávy 3 strychy pole a další kus pole za 8-10 zl. Kromě toho vlastnil také několik kusů dobytka, které rovněž měl za část z jejich výnosu v péči u sedláků společně se stádem 42 ovcí. Jeho syn *Elias Moises*, který se jinak živil jako koželuh, vlastnil 40 krav, 150 telat, 35 koní, ovce, kozy a od sedláků si pronajímal kus pole k výsevu. Jeho druhý syn vinopalník *Natan Moises* vlastnil 16 volů na výkrm, několik hus a 20 ovcí, které měl v péči u sedláků, za což každý rok dostával letní vlnu a jednoho koně pro svoji potřebu. Mezi dalšími židy, kteří si přilepšovali na živobytí zemědělstvím, byl *Jakob Marek*; každoročně osíval 2 strychy pole a doma měl jednu kozu a 6 ovcí. Dvě kozy a krávu pronajímal sedlákům. Kus pole k výsevu měla také vdova *Eva Bitis*.

Se zemědělskou činností souvisí obchod se zvířaty. V tomto odvětví libochovičtí židé patřili k nejaktivnějším. Podle soupisu z roku 1792 se libochovická obec řadila mezi osm židovských obcí v Čechách, kde se více jak čtyři její příslušníci věnovali obchodu se zvířaty – v případě Libochovic šlo nejčastěji o pět obchodníků s dobytkem a koňmi.^{cccliv}

Přestože zemědělství nepředstavovalo hlavní zdroj obživy všech obyvatel židovského města, stádo čítající 68 ovcí, 204 kusů hovězího a 44 ostatního dobytka, které všichni židé roku 1717 dohromady vlastnili, nebylo zrovna zanedbatelné jmění. Podrobnější zprávy o židovském hospodaření se bohužel v pramenech vrchnostenské zprávy

^{cccliii} NA, TK Litoměřicko, č. 38 – Libochovice, panství a město, Spisy 14/1, Beschreibung der Judenschafft bey der Stadt Libochowitz im Leüttmeritzer Creys von einer Löblen Visitation-Commision Anno 1717.

^{cccliv} Ivana EBELOVÁ / Michal ŘEZNÍČEK / Klára WOITSCHOVÁ / Jiří WOITSCH: Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska V. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794, Praha 2007, Mapová příloha, mapa č. 17.

nenacházejí, patrně proto, že zemědělská činnost byla záležitostí vztahu mezi židy a sedláky, a tudíž nepatřila do přímé kompetence velkostatku.

IV. 7. Žebráci a zloději

Ani mezi židovskou populací nechyběli lidé sociálně nesamostatní, a tudíž závislí na pomoci druhých. Společně s Kolínem, Teplicemi a Roudnicí nad Labem se libochovická obec podle soupisu z roku 1792 řadila mezi pětici židovských obcí s nejvyšším zastoupením žebráků a chudiny.^{ccclv} To potvrzuje i zpráva o situaci nejchudších obyvatel libochovické židovské čtvrtě, která se zachovala v dokumentech židovské samosprávy českých venkovských obcí. Zemské židovstvo (Landesjudenschaft) totiž vykonávalo dozor nad výběrem zemské kontribuce a evidovalo ty ze svých souvěrců, kteří kvůli sociální nouzi nemohli daně platit.^{ccclvi} Dozvídáme se, že roku 1788 z celkového počtu 48 rodin se ve 25 rodinách nacházela alespoň osoba chromá, nemocná nebo přestárlá, která byla odkázána na péči příbuzných nebo židovské obce. Celkově z přibližně 170 žijících židů v Libochovicích bylo 22 dospělých osob sociálně nesoběstačných. Patřili sem ponejvíce vdovy, vdovci, lidé přestárlí (13 osob) a pět osob nemocných nebo tělesně postižených. (Vdova Ridka Efreim měla být dokonce přes 90 let stará.) U zbylých pěti osob není důvod sociální neschopnosti specifikován s výjimkou rodiny Seeliga Petschau, jejíž živitel „běhal všude po světě, málo pobyl doma a matka musela sama vychovávat své nedospělé děti“.^{ccclvii} Co způsobilo poměrně velký nárůst chudiny v 90. letech nelze zjistit. (Viz grafy č. 2, s. 261.)

O kriminálních deliktech mezi židovskou populací Libochovic máme zprávy spíše náhodné. Ze začátku 18. století jsou vrchnostenské záznamy o loupeživé skupině tří židů, shodou okolností bratří nebo blízkých příbuzných libochovického židovského rychtáře Nosserleho. Okolo roku 1710 se tito židé potulovali po venkově a kradli. V noci se vloupávali nejčastěji do židovských domů svých příbuzných. Foltin Nosserle „*ein offetlicher Nachtdieb*“^{ccclviii} měl svému bratrovi ukrást při nočním vloupání ze stáje koně.

^{ccclv} Ivana EBELOVÁ / Michal ŘEZNÍČEK / Klára WOITSCHOVÁ / Jiří WOITSCH: Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska V. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794, Praha 2007, Mapová příloha, mapa č. 25.

^{ccclvi} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXXXVIII, sign. Ca, nr. 6. Podobné z roku 1788 ve fasc. LII/1 sign. Ea, nr. 19.

^{ccclvii} „Der Vater lautet in der Welt herum, ist wenig zu Hause, die Mutter ernährt sich in denen jüdischen Häusern zur Anhaltung, ihre kleiner unerzogene Kinder.“

^{ccclviii} „Známý noční vloupák“.

Jeho bratr Löbl Nosserle kradl po venkově, a tak si „zlodějinou zajišťoval obživu“.^{ccclix} Nejmladší bratr Dawid Nosserl, který původně sloužil jako učedník u libochovického koželuha Nathana Moiseše, z učení zběhl a s sebou vzal stříbrný pás a jiné cennosti. Přidal se ke svým bratrům, ale byl na čas uvězněn. Po propuštění v roce 1715 společně se svým švagrem Abrahamem Mendelem a Jakobem Bunzelem se v noci střechou vloupali do židovské koželužny, kde ukradli 200 zl.^{ccclx}

Tabulka č. 1. Přehled způsobů obživy libochovických židů ve vybraných soupisech

Tabulka udává počet osob, kteří se podle vybraných soupisů živili uvedeným způsobem. (Na jednotlivé soupisy je odkazováno v VII. kapitole této práce.) V případě, že jedna osoba měla více zdrojů obživy, jsou uvedeny všechny. Nutno poznamenat, že ne v každém soupisu jsou uváděny způsoby obživy se stejnou pečlivostí. Udávaná čísla jsou tudíž jen přibližná. Hodnoty v tabulce jsou vyjádřeny pomocí grafů na s. 261.

Zaměstnání	1717	1724	1783	1786	1791	1793	celkem
obchodníci různým zbožím, hausírníci	19	13	8	14	12	16	82
zemědělství, obchodníci dobyt看em	7	4	6	4	2	6	29
krejčí	4	6	5	8	4	1	28
řezníci	7	5	2	4	4	2	24
rabíni, učitelé, kantoři, obecní zřizenci	4	7	4	1	2	4	22
žebráci a osoby finančně závislé	2	4	4	2	1	9	22
obchodníci tabákem	-	-	5	4	2	2	13
koželuhowé	-	1	2	2	1	2	8
ševci	-	-	-	-	4	4	8
vinopalnictví, šenkýřství	2	2	1	1	-	1	7
sloužící, pomocní dělníci	-	-	-	-	5	1	6
sklář	-	1	1	1	-	-	3
lékař	-	-	-	-	-	1	1

^{ccclix} „Die nahrung mit dieberei vorfüget“.

^{ccclx} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 217, sign. XIII.D.1.

V. „SVATÉ SHROMÁŽDĚNÍ“ V LIBOCHOVICÍCH

V. 1. Organizace židovské obce po stránce správní

Lidem, kteří žili v raném novověku – židům i křesťanům – bylo zcela cizí rozdělení života na sféru soukromou a veřejnou, na oblast profánní a sakrální v takové míře, jaká je běžná dnes. Náboženství nepatřilo na prvním místě do soukromí jednotlivce, ale do společenství souvěrců jak na úrovni rodiny, tak celé obce. Navenek se to projevovalo slavením důležitých životních událostí jako narození, sňatku a pohřbu, ale i v ročním cyklu svátečních dnů společně s celou židovskou obcí. Náboženská pravidla však ovlivňovala i soukromý život rodin i jednotlivců do nejmenších detailů.

Nejvýraznějším projevem judaismu je dodržování svěcení sedmého dne v týdnu – šabat, které vychází z nařízení Tóry.^{ccclxi} Požadavek sobotního klidu byl dále v rabínském právu rozpracován do zákazu 39 druhů práce, kam patřil např. zákaz psaní, vaření, rozsvěcování světla, jízdy a chůze delší než 2000 kroků. Přesto je šabat svátkem radostným, spojeným s odpočinkem, slavnostní liturgií i hostinou, kdy má věřící odložit všední starosti a radovat se z Hospodina.

V průběhu roku, který se řídí hebrejským kalendářem a čísluje se od stvoření světa^{ccclxii}, židé slavili mnohovrstevnatý celek svátků, polosvátků a vzpomínkových dnů. Jejich slavení mělo židy vést k neustálému obnovování věrnosti smlouvě, kterou s nimi uzavřel Bůh (na svátek Roš hašana – nový rok), k pokání z přestoupení proti Zákonu (při svátku Jom kipur) a připomínání významných Božích zásahů v dějinách vyvoleného národa. Nejvýznamnější jsou Pesach – vysvobození židů z Egypta a svátek Šavuot – předání Tóry na hoře Sinaj.^{ccclxiii} Podobně další svátky jako Sukkot, Chanuka, Purim, Simcha Tóra a další byly spjaty s biblickými dějinami, ale spojovaly v sobě i přírodní a zemědělský cyklus. Svátky doprovázelo společné liturgické slavení spojené s širokou paletou zvyklostí, které přirozeně zachovávali i libochovičtí židé.

Všední život zbožného žida ovlivňovalo dodržování 613 zákazů a příkazů, které měly židům připomínat Boží přítomnost v každém okamžiku života, vést věřící židy k vědomí svého zvláštního vyvolení a chránit je před kultovním poskvěněním. Sem patřila velmi

^{ccclxi} Bible ČEP, Exodus 20,8.

^{ccclxii} Židovský kalendář je založen na lunárním cyklu – každý měsíc začíná novoluním a jednou za tři až čtyři roky se přidává 13. měsíc. V současném roce 2009 po Kr. slaví židé 5769 let od stvoření světa.

^{ccclxiii} Křesťanství oba svátky považuje za předobraz dvou nejvýznamnějších křesťanských svátků: Velikonoc – oslavu Kristovy vykupitelské oběti a Zmrtvýchvstání a Letnic – seslání Ducha svatého.

propracovaná nařízení týkající se stravování, rodinného života, modlitby apod. Zachovávaní nařízení bylo zodpovědností nejen jednotlivce, ale i celé židovské obce neboli „svatého shromáždění“ – „kehila kdoša“.^{ccclxiv}

Křesťanské vrchnosti si byly významné role náboženského života pro židy vědomy, a proto jim poskytovaly plnou náboženskou svobodu, a to nikoliv jako jednotlivcům, ale celé židovské obci jako nábožensko-politické korporaci. Zato od židů vyžadovali, aby včas a řádně odváděli stanovené dávky. O náboženské toleranci (přirozeně nikoliv ve smyslu dnešní rovnoprávnosti) svědčí dovolení zřídit hřbitov již roku 1583, církevní a vrchnostenské svolení s přestavbou synagogy roku 1762, ale i povolení každoročně vydávaná u příležitosti svátku Sukkot, kdy si židé na památku čtyřicetiletého putování na poušti staví provizorní přístřeší mimo svůj domov, ve kterém celá rodina několik dní pobývá. Před každými takovými svátky musela židovská obec do vrchnostenské kanceláře vysílat dva delegáty s žádostí o dovolení stavby těchto chatrčí (a pravděpodobně odvést příslušný poplatek).^{ccclxv} Židovská obec měla k dispozici také vlastní lázně (mikve)^{ccclxvi} a jatka; na těchto jatkách židovský řezník rituálně čistým způsobem porážel rituálně čistá zvířata.

Z některých náhrobků na židovském hřbitově se dozvídáme, že v Libochovicích již od roku 1650 existovalo také Pohřební bratrstvo (Chevra kadiša).^{ccclxvii} Členství v něm bývalo prestižní záležitost. Členů Chevra kadiši bývalo obvykle 18, což je v gematrii, hebrejské nauce o věštění, numerický ekvivalent slova chaj – žijící. Mezi povinnosti členů patřilo bdění u nemocných, umírajících a mrtvých na modlitbách, také rituální očišťování zemřelých, jejich doprovod k hrobu a účast na posledních obřadech. Kromě zabezpečování důstojného odchodu z tohoto světa spolek vypomáhal nezajištěným vdovám a sirotkům a udržoval židovský hřbitov.

Náboženskou autoritu představovala ve většině židovských obcí osoba rabína. Nejstarší známý libochovický rabín se jmenoval *Jakob Aron*. V Libochovicích žil minimálně od roku 1651 a zemřel roku 1702. Zanechal po sobě vdovu Evu. Během svého života se kromě úřadu rabína živil jako vinopalník a prodejce kořalky, což bylo mezi

^{ccclxiv} PĚKNÝ, s. 155-188.

^{ccclxv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 215.

^{ccclxvi} Lázně sloužily k rituálnímu očišťování židů, kteří se rituálně znesvětili. Užívali jej např. ženy po porodu nebo menstruaci, před svatbou, po nemoci apod.

^{ccclxvii} KŘENEK, s. 377, zmiňuje, že libochovičtí Židé oslavovali v roce 1850 dvoustleté trvání tohoto spolku.

předními představiteli židovské obce obvyklé a velmi výnosné zaměstnání. V letech 1724 a 1733 je jako libochovický rabín připomínán *Herschl Selig*.^{ccclxviii}

Z roku 1739 pochází ojedinělá zmínka o tom, že libochovické židy navštívil rabín z německého Wormsu Cvi Benjamin Auerbach a v synagoze pronesl kázání při svátku Šabat Hegadol, jehož text se zachoval do dnešních dnů.^{ccclxix}

O dalším rabínovi se dozvídáme z textu jeho náhrobku. Šlo o *Lebla Mayera*, s nímž jsme se seznámili jako s dědicem domu č. p. XVII*. Zemřel roku 1772 a na jeho hrobě stojí: „*Zde je uložen lev uprostřed našeho bratrstva. Ach kdo dá ještě další vody [k pláči] oku slzami zanícenému. Vždyť Jehuda [nás] napájel vínem poznání, vyučoval a neuvěřitelně sloužil poznávání Tóry již od samého mládí jako jeden z členů svaté obce pražské. Ze stánku Nauky snad nikdy neodcházel a po celé dny se přičinlivě věnoval službě nebesům. Sladké jeho Nauky ze sebe nesložil až do okamžiku smrti totiž sám velký a obdivuhodný znalec Zákona, učitel a rebbe rav Lejba ha-levi, syn rav Meira; odešel do svého světa druhého dne po sobotě dne 15. menachem 5533*“^{ccclxx}

Mladší soupis obyvatel z roku 1783^{ccclxxi} uvádí jako rabína *Salomona Samuela*. Ten je jako rabín zmiňován i v seznamu kontribuce z let 1780–1785.^{ccclxxii}

Celkově máme o libochovických rabínech v 18. století jen kusé informace.^{ccclxxiii} Z některých náznaků^{ccclxxiv} se zdá, že byla období, kdy si Libochovičtí ani rabína nevydržovali nebo využívali služeb putujících rabínů, kteří přecházeli z jedné židovské obce do druhé. Trvalá nepřítomnost rabína je však v této době s ohledem na početnost židovské obce jen málo pravděpodobná, přestože přítomnost rabína nebyla pro náboženský život nezbytná.

Po zboření jeruzalémského chrámu totiž přestala existovat starozákonní chrámová oběť, a proto nebylo potřeba ani kněží. Chrámové oběti byly nahrazeny společnou modlitbou neboli „obětí rtů“ v rámci synagogální liturgie, ke které stačilo pouze deset

^{ccclxviii} NA, fond Soupisy židů HBS, Soupis židů z r. 1724, kart. 4, Složka 10 a 12 – panství Libochovice; NA, HBS, Soupis židů pro rok 1733, i.č. 29, kart. 9.

^{ccclxix} Knihovna New York, Yeshiva University, sign. Ms 15/1, fol. 68a, 217a. Za tuto informaci vděčím panu Danielu Polakovičovi.

^{ccclxx} Náhrobek č. g-10: [mun hp/ hrvbxbs yra/ hrgn oym ynyi [ty ym/ dml hdvith [yy hqsh archy/ *mhbb vtvrxbb hbrh *xt smysv/ hrvt ls lham sm al garp qqd/ oyms *tkalmb qcvi yh vymy lk/ vtmv ovy di hrvt lvi qrp alv/ byl rrvhm/ glpvmh ynrvt vhyn/ ovyb vmlvil jlh lz ryam rrhb lgc. Přeložil Jaroslav Achab Heidler.

^{ccclxxi} Jana SIMKOVIČOVÁ (ed.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1783. Litoměřický kraj, in: Ivana EBELOVÁ (ed.): Soupis židovských familiantů v Čechách z r. 1783, Praha 2008.

^{ccclxxii} AŽMP, fond Landesjudenschaft, Fasc. XXIX. Nr. 38.

^{ccclxxiii} Důvodem absence pramenů je především ten, že židé měli v záležitostech kultu širokou samostatnost a není proto zachycena mezi záležitostmi patrimoniální nebo státní správy. Archiv samotné židovské obce se nedochoval.

^{ccclxxiv} Např. o tom, že rabín zde r. 1760 pobýval jen část roku, in SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 219.

dospělých mužů. Osoba rabína tak v židovské obci neměla s knězem – obětníkem nic společného.^{ccclxxv} Je proto možné, že si libochovičtí židé občas vystačili s tzv. Schullmeistery, školníky či kantory, kterými byli zpravidla starší a zkušenější muži a obtížnější náboženské problémy řešili rabíni z nedalekých sousedních židovských obcí v Budyni n. Ohří či Roudnici n. Labem nebo zmiňovaní rabíni putující.

Někdy se osoba pojmenovaná ve vrchnostenských pramenech např. jako školník, či kantor současně kryla s osobou rabína a učitele v židovské škole. Také synagoga bývala označovaná v českých pramenech běžně jako *škola židovská*, či *dům školní*. Mezi Schulsingery, Schulmeistery, školníky či kantory se objevují jména *Elias Moises* (1717), *Elias Jakob*, *Salomon Polakh* a *Mändl Abraham*, který byl současně židovským řezníkem (1724); *Guttmann Schulmeister* a *Jakob Löbl* (1733) či *Salamon Mayer* a *Mark Katz* (1783).^{ccclxxvi}

Náboženskou roli plnili v židovské obci rovněž mohelové, kteří vykonávali obřízku. Obřízkou vstupoval žid do kontaktu s náboženskými principy judaismu. Zpravidla se konala osmý den po narození chlapce jako znamení smlouvy mezi Hospodinem a členem jeho vyvoleného národa. Při obřízce chlapec obdržel své jméno a v příslušných matrikách, které se pro Libochovice zachovaly až z konce 18. století, byla uváděna i jména mohelů. Nejčastěji zde vystupují „Beschneider“ Abraham Lederer a Aron Heller. Děvčata získávala jméno veřejným prohlášením při příležitosti vyvolání otce k šabatovému čtení Tóry.^{ccclxxvii}

Židovské obce se v raném novověku těšily nejen náboženské, ale i politické svobodě a autonomii v soudní samosprávě. V jejím čele stál židovský rychtář, který byl volen obcí a potvrzován panským hejtmanem. Židovský rychtář vykonával mezi židy policejní dozor, vyřizoval stížnosti a současně byl soudcem první instance ve všech vnitřních záležitostech židovské obce. Soudní řízení před židovským rychtářem probíhalo podle židovského náboženského práva. Jako spolusoudce musel v případech závažnějších přečinů povolat dva jiné nestranné muže. Těžké zločiny musel židovský rychtář předávat městskému soudu. V obou případech však rozsudek potvrzovala vrchnost. Stejně tak pod

^{ccclxxv} Použijeme-li srovnání s duchovními křesťanskými, tak se úřad rabína podobal spíše protestantskému (kalvínskému) pojetí duchovního pastýře, tedy vzdělanému laikovi s autoritou ve věcech náboženství a morálky.

^{ccclxxvi} Viz edice soupisů v textové příloze.

^{ccclxxvii} PĚKNÝ, s. 161.

městské právo spadaly všechny spory mezi židy a křesťany. Ty se týkaly nejčastěji majetkových záležitostí.^{ccclxxviii}

Zajímavým dokladem o autonomním výkonu soudní jurisdikce v židovském městě je zbytek hebrejského nápisu na jižní straně domu č. p. I/310 (obr. č. XY), který upozorňuje, že zde sídlil *bejt din* neboli nejnižší instance židovského soudu v čele s rabínem a s představitelem politické správy židovské obce – rychtářem a s přísedící radou starších. Nápis se nachází na domě, na jehož místě stál starší dům zámožného žida *Noserla*, kterého známe jako nejstaršího židovského rychtáře. Spolu s obecním starším *Moysesem Eliasem* zastupoval židovskou obec do roku 1720.^{ccclxxix}

Po něm zastával úřad rychtáře *Aron Simon*. Narodil se roku 1685 ve Velkém Meziříčí^{ccclxxx} a do Libochovic se přijel.^{ccclxxxi} Roku 1708 si nechal na předměstí vystavět dům č. p. IX/318. Dne 9. února 1713 se jako krajský výběrčí židovských daní a zároveň představitel zemské samosprávy zúčastnil volby nového zemského rabína v Brandýse nad Labem.^{ccclxxxii} Roku 1720 se stal libochovickým židovským rychtářem.^{ccclxxxiii} Úřadoval u sebe doma, kde měl také uložen obecní archiv.^{ccclxxxiv} Pokud za svůj úřad dostával nějakou odměnu, pak jen symbolickou. V letech 1725–1755 měl totiž pronajatou panskou vinopalnu, živil se pálením kořalky a její distribucí do vrchnostenských hostinců na celém panství. Kromě toho prodával koření, máslo a kůže. Tři roky před svou smrtí (roku 1753) byl vrchností kvůli nespolehlivému výběru židovských berní z úřadu rychtáře odvolán. Vystřídal jej *Jakob Löbl Elias*^{ccclxxxv}, kterého někdy v 60. letech vystřídal mladší syn Arona Simeona jménem *Herschl Aron*.^{ccclxxxvi} Po něm je roku 1767 připomínán jako rychtář *Joachim Heller*.^{ccclxxxvii} Roku 1783 byl rychtářem *Abraham Pereles*.^{ccclxxxviii}

^{ccclxxviii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 215, XIII.C.1.

^{ccclxxix} V 60. letech 18. století na místě domu rychtáře Nosserleho vznikl již zmiňovaný velkolepý dům *Jakoba Marka*, který současně plnil funkci židovské radnice a školy. Není proto jisté, zda kámen s hebrejským nápisem pochází ještě z původního domu nebo byl vytesán až na novostavbě.

^{ccclxxx} V soupise v r. 1717 (NA, TK, fasc. 38, spisy 14/1, Beschreibung der Judenschafft bey der Stadt Libochowitz im Leütmeritzer Creys von einer Löblen Visitation-Commision Anno 1717) je popisován jako 32letý.

^{ccclxxxi} V německé verzi označované jako Lyde, in: NA, TK, fasc. 38, spisy 14/1, Beschreibung der Judenschafft bey der Stadt Libochowitz im Leütmeritzer Creys von einer Löblen Visitation-Commision Anno 1717.

^{ccclxxxii} Zdeňka VOSTRÁ: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002, s. 25.

^{ccclxxxiii} SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, Vs. Libochovice, sign. XIII. Ca, k.č. 215.

^{ccclxxxiv} Zpráva o jurisdikci židů v Libochovicích NA, fond Nová manipulace, sign. J4/43.

^{ccclxxxv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XIII. Ca, kart. č. 215.

^{ccclxxxvi} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XIII. Ca, kart. č. 215.

^{ccclxxxvii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XIII.D.3, kart. č. 217.

^{ccclxxxviii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XIII.G.4, kart. 220.

Z židovských rychtářů prameny nejvíce vypovídají o Aronu Simonu. Jako člen pohřebního bratrstva Chevra kadiša patřil Aron Simon spolu s rabínem Heršlem Seligem a školníkem Salomonem Pollackem k významným představitelům židovské náboženské obce v Libochovicích. Zemřel roku 1756.^{ccclxxxix} Na jeho hrobě stojí napsáno: „*kráčel ve Spravedlnosti a v Požehnání a v Dokonalosti, po všechny dny života svého, vedl Národ po stezkách přímých, jeho dům býval otevřen k nasycení všem, kdo procházeli a navracovali se, podporoval studující Zákona, gabbaj a strážce pokladny Chevra kadiša, jeho světlo nechť září, [...] odešel do svého světa*“.^{cccxc}

K nevděčným povinnostem židovského rychtáře patřilo dvakrát do roka, na sv. Havla a sv. Jiří, společně se dvěma výběřčími, vybírat daně a poplatky (navíc na konci každého židovského měsíce odvádět poplatky z prodeje tabáku). Při výběru kontribucí si židé mezi sebou zvolili devět důvěryhodných osob, tři z nejbohatších židů, tři ze střední vrstvy a tři z nejchudších, kteří měli právo dohlížet nad vybírání berní a plateb a jejich řádné odvedení. Současně také nesli svým majetkem zodpovědnost za případné nedoplatky. Tito kontroloři plnili v určitých záležitostech také funkci rychtářova poradního sboru. (Roku 1753 byli v této radě zvoleni za první skupinu tehdejší rychtář *Jakob Löbl Elias*, bývalý rychtář *Aron Simon* a *Markus Abraham*, ve druhé skupině pak *Joachim Feischl*, *Joachim Bartl* a *Joachim Abraham*; ve třetí nejchudší třídě *Markus Schneider*, *Joseph Mändl* a *Markus Gutmann*.)^{cccxc}

O tom, s jakými reakcemi se výběřčí daně setkával, když zaklepal na dveře domu, vypovídá seznam výběru daně z roku 1753 se zaznamenáním výpovědí poplatníků: „*Die Rechnung unterschrifsten, damit er frei haben soll.*“, „*Von extra Antrag will nichts wissen. Die Rechnung nicht unterschrieben, weil er nicht zu Hause war.*“ nebo „*Dass er die Rechnung unterschrieben, ist Ursache, weil er mit der Exekution bedrohet worden, wann er nicht tun wollen.*“^{cccxcii}

České mimopražské židovské obce měly na zemské úrovni svůj samosprávný orgán zvaný Kehal medina či Zemské židovstvo / Landesjudenschaft. Tato instituce existovala pravděpodobně již ve středověku a ovlivňovala jednotlivé obce ve věcech výkonu soudní

^{ccclxxxix} Zdeňka VOSTRÁ: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002, s. 25.

^{cccxc} Náhrobek č. e-4: ...p/ [rha tmyv/ ta vkbyv qpl vdav/ rsav qdeb [rha hz [rha/ ta gyhnhv vmvtb vymy lk jlh/ xvtp yh vtyb rsyh jrdb oih/ qyzxhv ybsv yrbvi lkl hxvvr/ xmgd qxd smv yabg hrvt ydmvl/ hb [rha ynrvtb fvla avh yn/ tysqd olvi vmlvil jlh [vsms/ hbent qpl zuqt lvla h. Překlad Jaroslav Achab Heidler.

^{cccxc} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 215.

^{cccxcii} „Účet podepsal, aby měl pokoj“, „O zvláštní přírážce nechtěl nic vědět, účet nepodepsal, protože [řekl, že] není doma.“ nebo „Jediným důvodem, proč účet podepsal, bylo, že mu pohrozili exekucí, pokud by nechtěl [podepsat].“ SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 220 (neinventarizováno).

správy v náboženských záležitostech. Pro stát nabylo Zemské židovstvo významu teprve v 16. století, neboť dostalo za úkol rozpočítávat zemskou kontribuci mezi české venkovské (to je mimopražské) obce.^{cccxciii} V souvislosti s libochovickou židovskou obcí se o Zemském židovstvu dozvídáme roku 1748, kdy na valném shromáždění (Jom ha-vaad) zastupoval libochovickou židovskou obec Moyses Levi.^{cccxciv}

V. 2. Synagoga a mikve

Nejdůležitější budovou v židovském okrsku byla synagoga. Vznikla na místě domu *žida Jakuba* před rokem 1650. Původně to byl řadový dům, o čemž svědčí i poznámka o berní a robotní povinnosti pro jeho majitele, jaká vázla na každém jiném domě v židovském městě. K roku 1651 není k domu uveden žádný majitel s poznámkou: „*Pokud náci nápadníci po něm se vynajdou, těm to bude náležeti*”.^{cccxcv} Další poznámka stejnou rukou podotýká, že zde je židovská škola – synagoga.^{cccxcvi} (Viz obr. č. 19, s. 256, kde je i přepis dokumentu.)

Ze zápisu nelze jednoznačně určit, zda židovská modlitebna byla v domě již v době, kdy dům patřil židu Jakubovi (snad rabínu), nebo synagoga vznikla z běžného domu až poté, co byla roku 1651 nabídnuta tomu, kdo se o ni přihlásí. Pravděpodobnější je, že židovská obec se tehdy dohodla, že z uvolněného domu si zřídí synagogu. Ta na tomto místě setrvala až do zboření objektu v roce 1986. Přestože synagoga byla několikrát přestavěna, její půdorys a zdivo zůstalo původní z poloviny 17. století. Z mladšího zobrazení na plánu z roku 1727 vidíme^{cccxcvii}, že šlo o jednolodní obdélníkovou halovou stavbu s dvěma obloukovými okny obrácenými k jihu. Tvarem se trochu podobala kapucínským kostelům. (Obr. č. 20, s. 256.)

Synagoga byla za sedmileté války (pravděpodobně při řádění pruské armády v Libochovicích roku 1758) poškozena, možná vypálena nebo pobořena. Židovská obec proto žádala o dovolení k její přestavbě, s čímž musela souhlasit nejen vrchnost, ale i příslušné biskupství. Litoměřická biskupská konzistoř v zastoupení generálního vikáře Johanna Josefa Raschla připsal ze 4. května 1761 stavbu dovolila pod podmínkou, že

^{cccxciii} PĚKNÝ, s. 326.

^{cccxciv} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, XIII.B.1., kart.214.

^{cccxcv} SOkA Litoměřice, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 103a.

^{cccxcvi} Ve starších pramenech až do začátku 19. století synagoga označována běžně jako židovská škola.

^{cccxcvii} NA, fond Sběrka map a plánu, sign. F-X-18 inv. č. 1095, 100x37 cm, kolorováno; Kopie vystavena ve stále expozici Židovského muzea v Praze v Meiselově synagoze.

synagoga nebude přiléhat k žádnému křesťanskému domu a že stavbu povolí též vrchnost:

„Von Seiten des Leitmeritzer Bischoflichen Consistorii wird Kraft dieses der Lybochowitzer Judenschaft auf ihr eingereichtes demüthiges Bitten die Erlaubnuß ertheillet, womit die selbe ihr angebrachter massen Baufähliche Schuel von grundt auß auf den vorigen Orth neue erbauen können und möge, jedoch das Gebäude über alte gräntzen nicht bau arts abweichen, weill wenigen denen etwa anliegenden Christen haüßern, oder andere gebauden in mündesten zunahe treten solle, anbey auch schuldig seyn wird, gegenwärttge Erlaubnis dem Bischofflichen h[ochwürdige]n Vicario Foraneo und Lybochowitzer Dechant, dem die aufsicht über das angesuchte gebaude, damit solches Niemandt, besonders denen Statutis Regni, und Gerechtsamben der Territorial Obrigkeit zu Keinen nachtheill gereiche,...“ ^{cccxcviii}

Představitelé židovské obce v čele s židovským rychtářem Aronem Hirschlem a obecními staršími Davidem Eliasem, Markem Abrahamem, Wolfem Aronem a Samuelem Nathlem zaslali 28. května 1761 knížeti Karlu z Dietrichsteina supliku s žádostí o přestavbu. Koncept kladné odpovědi byl ve vrchnostenské kanceláři připraven již o den později. Synagoga byla dostavěna roku 1764.

Tři roky nato však synagoga podlehla požáru, který vypukl 14. března 1767 v kovárně na předměstí. Spolu se synagogou shořelo dalších 13 židovských domů. *„Auch alle Mobilien, Geratschaften und vorräthige Handeswaaren in die Ache geleet worden“.* ^{cccxcix} Židé vrchnost žádali, aby postižené rodiny byly osvobozeny od kontribucí a mohly levně nakoupit dřevo pro vybudování provizorních stavení. (Takto vrchnost prodala dřevo Abrahamu Weithu Trebitschovi, Wolfu Chembdikovi, Feischlu Abrahamu Schneiderovi, Mayeru Markovi Altschulovi, Simonu Schneiderovi a Chaimu Platschekovi.)^{cd}

Synagoga měla být podle vrchnostenského dovolení přestavěna zcela od základů. Pokud se tak skutečně stalo, kopírovala nová stavba starší podoby synagogy, jak dokládá její vyobrazení na plánu z roku 1727, které je v základních rysech shodné s mladší

^{cccxcviii} „Ze strany litoměřické biskupské konzistoře je tímto libochovickým židům na základě jejich žádosti dovoleno, aby si znovu od základů mohli na stejném místě zřídit svojí synagogu. Nová budova nesmí způsobem výstavby překročit hranice staré synagogy, neboť se nachází v blízkosti křesťanských domů. Současně jsou [židé] povinni toto povolení postoupit veledůstojnému okrskovému (venkovskému) vikáři a libochovickému děkanovi, který má dohlížet, aby stavba nebyla ke škodě královským ustanovením a vrchnostenské spravedlnosti, ...“ SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XIII.A.1, kart. 214.

^{cccxcix} „Také všechn nábytek, zařízení a skladované zboží bylo obráceno v popel.“

^{cd} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XIII.D.4, kart. 217.

podobou známou z fotografií. Patrně z této přestavby pocházela pozdně barokní úprava interiéru se štuky ozdobenou stropní klenbou. Vnitřní prostor synagogy se skládal ze dvou částí. K vlastnímu prostoru modlitebny přiléhala ze severní strany patrová galerie, která sloužila pro ženy. Přízemí přístavku mohlo plnit funkci oddělení pro starší ženy. Vchod do synagogy byl ze západu z dnešní Nerudovy, někdejší Josefské ulice. (Obr. č. 21, s. 256.)

Řešení dispozice modlitebny vychází z židovských náboženských předpisů. Podlaha byla zapuštěna níže než okolní terén, což je podle tradice odvozováno ze slov Žalmu 130: „*Z hloubky volám k Tobě, Pane.*“ Nejposvátnějším místem hlavního sálu byla schránka na svitky Tóry zvaná Aron ha-kodeš situovaná u východní stěny, symbolicky směrem k Jeruzalému. (Obr. č. 22 a 23, s. 257.) Před schránkou na Tóru svítila lampa, tzv. věčné světlo. Její plamen upozorňuje na Boží přítomnost, kterou reprezentuje svitek Božího slova uložený ve schránce. Sedadla byla původně rozmístěna podél stěn a věřící byli obráceni tvářmi do středu sálu k almenoru, místu určenému pro čtení tóry. (Od poloviny 19. století se almenor obvykle přemísťoval k východní stěně sálu a změnil se v prostý čtecí pult. Lavice se od té doby stavěly do rovnoběžných řad, takže věřící byli tvářmi obráceni zároveň k Aron ha-kodeš.)

Prostor modlitebny osvětlovala dvě velká půlkruhová okna obrácená k jihu. Na východní stěně se nacházela tři další menší okna. Strop byl zakončen pruskou valenou klenbou. Nad sálem se při jeho západní stěně zdvíhal balkón, na který se vstupovalo ze ženské galerie. V 70. letech 19. století popsal vybavení synagogy J. Čapek ve svém Místopisu: „*Vnitřek synagogy obsahuje svatyni dřevěnými mřížkami od ostatní modlitebnice oddělenou, obsahující schránku (oltář), k uschování thory (desatera Božích přikázání), kazatelnu a pult k rozložení thory při modleních. [Dále] modlitebnici spojenou s vedlejší síní, obsahující 88 sedadel z tvrdého dřeva zhotovených. Dvě galerie obsahující 60 sedadel z měkkého dřeva zhotovených. K oběma galeriím vedou vchody z venku. K vykonávání obřadních pobožností jest tu 6 thor, 4 stříbrné rafije [tj. ozdobná ukazovadla zakončená motivem prstů, pozn. autora], 2 stříbrné poháry k obětování vína, 5 stříbrných zvonků k baldachýnu, věčná lampa cínová, 2 velké svícny cínové, 8 mosazných lustrů, mosazný svícen tak zvaný Menorah a mnohé jiné věci.*“^{cdi}

Roku 1809 židovské město zachvátil další požár, který zničil téměř všechny židovské domy včetně synagogy.^{cdii} Po tomto požáru byla synagoga roku 1835 opravena a

^{cdi} ČAPEK, s. 27.

^{cdii} ČAPEK, s. 108-109.

přestavěna.^{cdiii} Z této přestavby pocházel klasicistní Aron ha-kodeš. Další dílčí opravy synagoga prodělala ještě v letech 1863, 1910 a naposledy roku 1931.^{cdiv} Svému účelu sloužila až do roku 1942, kdy byla nacistickými úřady zabrána. Dílo zkázy dokonala následná léta nezájmu a chátrání. Roku 1986 rozhodlo tehdejší vedení Městského národního výboru (bez souhlasu památkových orgánů) o demolici synagogy. Majitelé sousedního domku si na jejím místě zřídili zahrádku.

V sutinách rozbořené synagogy se našlo několik textilií, modlitebních knih, pergameny s texty tóry, několik dlaždic z původní podlahy, které jsou dnes v rukou pamětníků demolice. Mezi synagogální předměty, které byly odvezeny již ve 40. letech z vůle nacistických úřadů, patří čtyři povijany s hebrejským nápisem, drapérie, pokladnička (obr. č. 25, s. 257), miska na milodary, dva pláště, nástavec na tóru a lampa na věčné světlo. Tyto předměty se nyní nacházejí v depozitářích Židovského muzea v Praze.

Synagoga byla střediskem náboženského a společenského života židovské obce. Kromě toho, že byla místem pro slavení židovské bohoslužby, plnila do 60. let 18. století funkci židovské školy – místa vyučování židovskému náboženství a současně byla shromaždištěm pro veřejná jednání židovské obce.

V židovské obci nikdy nesměla chybět mikve – lázeň sloužící především k pravidelnému měsíčnímu rituálnímu očišťování žen. Zastává totiž v pomyslné hierarchii židovských kultovních míst přednější pozici než synagoga. Tato skutečnost dobře dokládá velký význam rodiny a manželství v židovském náboženství; obřadná očista v mikvi byla podmínkou manželského soužití. S rodinou je v judaismu spojena naprostá většina bohoslužebných úkonů.^{cdv}

V Libochovicích se mikve nacházela na západním břehu rybníka v sousedství židovských domů stojících mimo původní židovský sídelní okrsek. (Obr. č. 16 a 17, s. 255 a viz maku B, s. 246.) Do vodní nádrže s pramenitou vodou vedlo několik schodů. Mikve byla dostatečně široká a hluboká, aby se v ní mohl ponořit dospělý člověk.

^{cdiii} KŘENEK, s. 375

^{cdiv} Libochovice, in: Karel KUČA: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, 3. díl, Praha 1996, s. 478; KŘENEK, s. 375.

^{cdv} O tom, že omývání v mikvi mělo výhradě kultovní a nikoliv hygienický charakter pojednává Thomas SCHLICH: Die Medizin und der Wandel der jüdischen Gemeinde: Das jüdische rituelle Bad im Hygienediskurs des 19. Jahrhundert, s. 173–194, in: Robert JÜTTE / Abraham P. KUSTERMAN (edd.): Jüdische Gemeinden und Organisationsformen von der Antike bis zur Gegenwart, Wien/Köln/Weimar/Böhlau 1996.

Budova samotná představovala malý domek vystavěný přímo nad vodní nádrží. Takto mikvi zobrazuje už plánek Libochovic z roku 1727.^{cdvi}

Z plánu (obr. č. 11, s. 253) domů č. p. II/311 a č. p. XXII/332 z roku 1773 se zdá, že jakási lázeň – snad další mikve – se nacházela mezi oběma domy. Rovněž současní majitelé domu č. p. 332 potvrdili, že v místě, které odpovídá plánu, byla v zemi kameny vyžděná prostora, do níž se vcházelo po kamenných schodech. Uprostřed této prostoty byla studna (snad vyhloubená později). Při rekonstrukci domu však majitelé studnu i samotnou nádrž zasypali. Bližší zprávy o této lázni nemáme.

Vzhledem k nezbytnosti mikve pro fungování židovské rodiny je pravděpodobné, že vznikla brzy po příchodu židovských obyvatel do Libochovic v 16. století. Zda nejstarší mikví byla prvně zmiňovaná lázeň na břehu rybníčka nebo lázeň mezi domy č. p. II/311 a XXII/332 nelze z pramenů zjistit.

Mikve na břehu Rybníčka plnila svoji funkci do 50. let 19. století. Po zániku svého kultovního účelu se stala lázní veřejnou.^{cdvii} V období mezi světovými válkami – po odstranění zděné stavby nad nádrží – bylo místo vyhledáváno jako studánka s lahodnou vodou.^{cdviii} Dnes je někdejší lázeň takřka po okraj zasypaná odpadem.

V. 3. Hřbitov

K významným památkám na zmizelé židovské obce v našich zemích patří židovské hřbitovy. Nejinak je tomu v Libochovicích, kde židovský hřbitov je poslední památkou na vyvražděné židovské obyvatele. Na území českých zemí se do současnosti dochovalo na 334 pohřebišť (včetně zcela malých zbytků).^{cdix} Židovský hřbitov v Libochovicích patří se svými náhrobky k jednomu z nejstarších.

Židovské hřbitovy jsou nejenom místy posvátnými, ale současně představují cennou kulturní památku významu nejen uměleckého, ale i historického, neboť texty jejich náhrobků mají hodnotu jako významný historický i literární pramen. Hřbitov je současně dokumentem o velikosti židovské obce a texty náhrobních kamenů do určité míry mohou doplnit chybějící písemné prameny pro dějiny židů v daném místě. (Obr. č. 27–32, s. 358 a 359.)

^{cdvi} NA, fond Sbírka map a plánů, sign. F-X-18 č. i. 1095

^{cdvii} ČAPEK, s. 43; KŘENEK, s. 377.

^{cdviii} Z dokumentů Archivu Stavebního úřadu v Libochovicích, svazek domu č. 310, se dovídáme, že r. 1894 žádal nový majitel lázně Jan Kacerovský o povolení k přestavbě lázeňského domku, což mu pro nesouhlas sousedů a špatné hygienické podmínky nebylo povoleno. R. 1897 domek koupil stavitel František Krupka, od něhož stavbičku r. 1920 získalo město Libochovice, které mikve upravilo na veřejnou studánku.

^{cdix} Jiří FIEDLER: Židovské památky v Čechách a na Moravě, Praha 1992, s. 34.

Jak již bylo řečeno výše, židovský hřbitov v Libochovicích byl založen roku 1583 na zádušním pozemku asi 800 m od středu města. (Stejného roku přibližně 100 m východním směrem vznikl i hřbitov křesťanský.) V jeho okolí se původně nacházely vinice, dnes židovský hřbitov ze tří stran obklopuje povrchový důl, kde cihelna těží cihlářskou hlínu.

Postupem času byl hřbitov několikrát rozšiřován. Nejstarší náhrobky se nacházejí přibližně uprostřed hřbitova, zemřelí byli pohřbíváni v pravidelných řadách vedle sebe. Řady obvykle kvůli nedostatku místa zanikaly, ale zde byly pečlivě zachovány. Hřbitov se nejprve rozšiřoval západním směrem. Když už chybělo místo, roku 1846 hřbitov obec rozšířila o 450 čtverečních sáhů zakoupením pozemku na východ směrem ke křesťanskému hřbitovu.^{cdx} Příčinou byl stoupající počet židovských obyvatel od začátku 18. století až do poloviny století 19.

V současnosti čítá hřbitov přibližně 512 náhrobků, z nichž do roku 1800 pochází asi 160. Nejstarší náhrobek, který se v současné době na libochovickém hřbitově nachází, je z roku 1611. Jedná se o obdélníkovou, všech ozdob prostou stělu s rovnou plochou nesoucí nápis s nepravidelným písmem. Velkou historickou cenu má text tohoto náhrobku (viz výše).^{cdxi} V Libochovicích dosud stojí ještě další dva náhrobky ze 17. století. Náhrobek *Meindl (Mindl)*, ženy *Eleasara, syna Salomona*, z roku 1663 a stěla *Kressil, ženy Leviho z Loun, dcery Judy Eidlitze*. Maceva (náhrobní kámen) je zakončena stlačeným segmentovým obloukem a nápis je rozdělen do dvou částí, přičemž první část nese datum úmrtí a druhá část jméno, původ a chvalořečení. Nad druhou částí je reliéfně provedený oblouk. Zhruba dalších 60 náhrobků pochází z doby do roku 1750.

Podle tvaru lze náhrobní kameny rozdělit do dvou skupin. V první skupině jde o macevy zakončené lomenicovým štítem. V něm je nejčastěji umístěna zkratka *jp* (zde je skryt) nebo *np* (zde je uložen).^{cdxii} Převládá ryté písmo a jednoduchý text, který obsahuje pouze základní údaje, především jméno zemřelého, datum úmrtí a datum pohřbu.^{cdxiii}

^{cdx} V. CIMRMAN: Hřbitov Israelitů v Libochovicích, in: Vlastivědný sborník Podřipska, Roudnice nad Labem 1929-1930, s. 92.

^{cdxi} Zdeňka VOSTRÁ: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002, s. 11-12.

^{cdxii} Zdeňka VOSTRÁ: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002, s. 12.

^{cdxiii} Pohřeb se má konat v den úmrtí nebo druhý den. Jediným důvodem případného odkladu je, případně-li na týž den šabat nebo svátek, nemohou-li se truchlící dostavit včas nebo vyskytnou-li se technické problémy s přípravami pohřbu. Ja'akov NEWMAN / Gavri'el SIVAN: *Judaismus od A do Z*, Praha 1998, s. 142.

Další skupinu náhrobků představují stély zakončené půlkruhem. V horní části oblouku se obvykle vyskytuje datace a případně symbolika. U některých z tohoto období se také objevují barokizující naivně provedené sloupky či polosloupky.

Výjimečná je na libochovickém židovském hřbitově stéla z roku 1731, kopírující tvar ustrojené tóry. (Obr. č. 29, s. 259.) V horní části se v kartuši nachází datace se stylizovanou „korunou dobrého jména“ a masivní voluty. Po stranách dolní části vystupují jednoduché polosloupky. Oproti starším náhrobkům, které podávají o zemřelém jen základní údaje, nese obšírnější nápis:

hsm oyhla la hli hsm	<i>Moše vystoupil k Hospodinu, Moše</i>
yh xvtb vtyb [man	<i>spravedlivý, jeho dům byl domem</i>
qyzxs dil vtqdev otynil	<i>otevřeným pro hladové a jeho</i>
rzp vpckv hrvt ydmvl ydy	<i>svatost potrvá na věky.</i>
h fvla xh*hh la tcnkhl	<i>Neboť pilně přikládal ruku k Zákonu</i>
eg hsm rrrhk [yeq	<i>a z peněz svých hojně rozdával, kníže Moše Guc.</i>
hbent	<i>Budiž jeho duše přijata do svazků živých.</i> ^{cdxiv}

U všech náhrobních kamenů z doby před josefskými reformami nacházíme specifické tvary židovských jmen. Skládají se z osobního jména a na místě příjmení je jméno otce zemřelého. Jen výjimečně najdeme rodinná příjmení či jména odvozená z místa původu či pobytu. U žen se kromě osobního jména často vyskytuje jméno otce či manžela. Až do zavedení povinných německých jmen pro židovské rodiny Josefem II. je evidence židů obtížná. Tato skutečnost znesnadňuje jednoznačné prisouzení většiny náhrobků osobám, které známe z pramenů (k tomu všemu zpravidla pod českou či německou modifikací jejich jména).

Velmi cenným údajem, který se na židovských náhrobcích vyskytuje, je původ zemřelého. Nalezneme zde pohřbené židy, kteří pocházeli z různých přespolečných židovských obcí, což při podrobnějším zkoumání může odhalit příbuzenské vztahy a kontakty jednotlivých obcí. Nelze podceňovat ani ty části náhrobního textu jako jsou chvalořečení a vyzdvihování dobrých skutků zemřelého. O zpěvákovi v synagoze Meieru Guttmannovi, který zemřel roku 1757, se z náhrobku dozvídáme: „po všechny dny svého

^{cdxiv} Náhrobek č. e-06, Překlad in: Zdeňka VOŠTRÁ: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002, s. 14-15.

života krácel po stezkách přímých, všechny jeho skutky, které konal, učinil v poctivosti a čistotě, náš ctěný učitel“.^{cdxv}

O Natanovi, který patřil k významným představitelům židovské obce, zastupoval ji při volbě zemského rabína a patrně měl také rozhodující vliv při výběru daní, čteme:^{cdxvi}
„dokonalý muž, chodil po všechny své dny po cestách přímých, byl vůdcem končiny, kníže Natan přímý“.^{cdxvii} Titul „kníže“ vypovídá, že se jednalo o významného předáka židovské obce. Oslavné nápisy na náhrobcích však především ukazují, co bylo pro věřící židy nejdůležitější, a sice naplňování Zákona (*„vyvyšoval H-spodina hrdlem svým a nepřetržitě zdvíhal srdce své k Bohu živému na nebesích, usilovně a vznešeně konal vůli svého Stvořitele“*^{cdxviii}) a konání skutků milosrdenství (*„jemu oddaně náleželi všichni nuzní, jeho dům těšil a posiloval všechny, kdož hloubají v Zákoně, od odpadnutí posílal nás na správnou cestu“*^{cdxix})

Z náhrobků žen se zase dozvídáme, co bylo úkolem židovské manželky. V nápisích, které se velmi často opakují a oslavují statečnou ženu, jež stojí pevně při svém studujícím muži, nelze vidět jen frázi, ale spíše obraz fungování židovské rodiny.^{cdxx}

'qpl*qt oxnm bj*b ovy	<i>Druhého dne po sobotě, dne 22. menachem 5500</i>
up	<i>sem uložili</i>
hqde lyx tsa	<i>ušlechtilou bytost, která konávala cedakoť</i> ^{cdxxi}
lygybak hrđi	<i>podobně jako Abigail,</i>
hysimb htyh hivne	<i>jež si počínala skromně a cudně</i>
[dıl hrms *h tvem	<i>a ostříhala Pokyny Vznešeného. Její životní</i>
luy *m hli htmsn	<i>jiskra se povznesla do Zahrady Eden - [taková</i>

^{cdxv} Zdeňka VOSTRÁ: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002, s. 36.

^{cdxvi} NA, fond Nová manipulace, sign. J 7/61, bez foliace.

^{cdxvii} Zdeňka VOSTRÁ: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002, s. 36

^{cdxviii} Náhrobek Jakoba Gundelfingera z r. 1848, č. hrobu b-3, překlad in: Zdeňka VOSTRÁ: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002, s. 29-30.

^{cdxix} Náhrobek Abrahama Lederea z r. 1826, č. h-4, překlad in: Zdeňka VOSTRÁ: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002, s. 26.

^{cdxx} Zdeňka VOSTRÁ: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002, s. 40.

^{cdxxi} Tj. skutky milosrdenství.

yht lz hdvhy *h tb byla] paní Jitl, dcera rav Jehudy. Kéž
hbe je její jiskra vevázána [do svazku živých.]

Pro židovské hřbitovy je charakteristická náhrobní symbolika, která souvisí jak s rodovou příslušností zemřelého (symboly Kohenů, Levitů), tak symbolů vztahujících se k příjmení zesnulého. Dále některé symboly se přímo vztahují k biblické zvěsti či židovské liturgii.

Převážná část symbolů na libochovickém hřbitově zdobí náhrobky z 18. a 19. století. Ty jsou ovládány stylem barokním, který rozhojnil používání ornamentiky nejen co do množství různých motivů, ale také co do možnosti kombinací jednotlivých prvků.

Na libochovickém hřbitově se nejčastěji setkáváme s vavřínovým či jiným věncem symbolizujícím korunu dobrého jména, což značí krásu duše spravedlivého. (Obr. č. 32, s. 259.) Hřích je ve Starém zákoně popisován jako ztráta této koruny: „*Spadla koruna z naší hlavy, běda nám, neboť jsme zhřešili*“^{cdxxii} Věncem zpravidla rámuje úvodní zkratku – „*zde je uložen*“, „*zde je skryt*“. Symbolika věnce, přejatá z antiky, je původně pohanským symbolem vítězství, které se v židovském náboženství neomezuje na úspěch časný (jako např. vítězný atlet, válečník, umělec), ale překračuje rovinu pozemského života a v konečném významu symbolizuje víru ve vítězství života nad smrtí (věčný život v nebeské blaženosti).

Dalším ze symbolů na libochovickém hřbitově je piniová šiška. Vyskytuje se na jednom náhrobku, úzce souvisí s chrámem a touhou židů po návratu do Svaté země. Pinie se totiž pro své vonné dřevo používala jak při zápalných obětech na oltáři chrámu a na hranicích pálených v den novoluní, stejně tak se z ní zhotovovaly dveře svatostánku.^{cdxxiii}

Častým symbolem jsou i kruhy a kroužky. Jedná se o znak ovlivněný pozdě antickým pohanstvím, který se prostřednictvím talmudických spisů dostal do židovského náboženství jako symbol věčnosti a nekonečna, mající širší význam obšírně vysvětlovaný kabalistickými spisy.

Davidova hvězda zdobí jen jednu libochovickou macevu. Tento známý symbol židovství byl převzat z jiných kultur a vyjadřoval mesiášství („*vyjde hvězda z Jákoba, povstane žezlo z Izraele*“).^{cdxxiv} Spodobnění Davidovy hvězdy na náhrobku vyjadřuje očekávání zemřelého na příchod Mesiáše.

^{cdxxii} Bible ČEP, Pláč 5,16.

^{cdxxiii} Freema GOTTLIEB: *Mystický výklad náhrobních reliéfů*, Praha 1997.

^{cdxxiv} Bible ČEP, Čtvrtá kniha Mojžíšova 24,17.

Často se vyskytuje zobrazení kohenských rukou (obr. č. 31, s. 259) a levitských souprav (obr. č. 30, s. 259). Původ tohoto prvně jmenovaného symbolu se odvozuje z židovské liturgie, kdy při bohoslužbě potomci kněžského rodu prvního velekněze Arona vykonávali při chrámové a později synagogální bohoslužbě zvláštní roli. Toto znamení značí, že jde o hrob Kohena, tedy příslušníka rodiny, která svůj původ vztahuje k veleknězi Aronovi. V Libochovicích nalezneme symboly kohenských rukou především v několika řadách uprostřed hřbitova v jeho nejstarší části, kde stojí stély pocházející většinou z poloviny 18. století.

Mezi přední privilegia Kohenů patřilo právo udílet požehnání. Před tímto úkonem jim Levité, potomci jednoho z dvanácti kmenů Izraele, umyli ruce. Kromě toho mají příslušníci těchto dvou rodů v rámci židovství další privilegia při liturgii, zejména při čtení z Tóry. První četl Kohen, pak Levi a potom ostatní židé. Jejich hroby poznáme podle levitských symbolů, kterými jsou konvice, šálky a podšálky. Levité bývali často kantoři a „školníci“ v synagoze. S levitskými symboly se v Libochovicích setkáme jen u několika málo náhrobků. Většinou jsou jednoduše vyryty do náhrobku a umístěny nad nápis. V porovnání s jinými hřbitovy patří libochovický hřbitov co se symboliky a ornamentiky týče k hřbitovům chudším. Nesetkáme se zde s jinde častou symbolikou vztahující se ke jménu zemřelého.

Uvedené podoby náhrobků přetrvávají v Libochovicích až do první poloviny 19. století. V souvislosti s úpravami židovských jmen po roce 1787 můžeme na mladších náhrobech sledovat změny především v obsahové formě nápisu i v častějším výskytu ornamentiky.

Od druhé poloviny 19. století se v Libochovicích vlivem asimilace židovského obyvatelstva setkáváme s náhrobními kameny, které ztrácí svoji specifičnost a od křesťanských náhrobků se příliš neliší. Nápisy začínají být dvojjazyčné, nejprve v hebrejštině a němčině, později v hebrejštině a češtině. Koncem 19. století hebrejský text mizí úplně.

Následkem nacistické perzekuce, kdy byli v koncentračních táborech umučeni téměř všichni libochovičtí židé, židovská obec v Libochovicích zanikla. Hřbitov začal zarůstat a chátrat. Pod ním vznikla zahrádkářská kolonie a někteří zahrádkáři použili stavební materiál z ohradní zdi hřbitova a dokonce i náhrobní kameny na stavbu svých kůlen a zahrádkářských domků. Mnoho kamenů bylo ukradeno a některé z nich skončily jako suvenýr na okrasných skalkách. V některých případech v 80. letech 20. století sama židovská obec v Ústí nad Labem prodávala žulové náhrobky k přebroušení.

V roce 2002 vznikla v Libochovicích iniciativa, která se snaží židovskému hřbitovu vrátit důstojnou podobu. Postupnou prací několika občanských sdružení se za přispění různých nadací hřbitov doslova vynořuje z pralesa a z příležitostné skládky se mění v důstojné místo posledního odpočinku. V roce 2007 se uskutečnily opravy, resp. stavby zčásti rozebraných a z části pobořených obvodových zdí, které by měly pokračovat i v budoucnosti.

VI. ROZVOJ ŽIDOVSKÉ OBCE OD KONCE 18. STOLETÍ A JEJÍ ZÁNİK

VI. 1. Josefské reformy

Reformy císaře Josefa II. (1780–1790)^{cdxxv} zapříčinily v židovských obcích velké změny a to i přesto, že nepatřily ke klíčovým opatřením císařovy politiky. Oba hlavní patenty – zrušení tělesného poddanství („nevolnictví“) a toleranční patent z roku 1781 se židů netýkaly. Stejněho roku však císař kromě mnoha nových patentů rozhodl, že židé již nemusí nosit viditelné znamení příslušnosti k židovské obci a umožnil jim studium na pražské univerzitě, která do této doby byla výhradně katolickou vzdělávací institucí. Současně došlo k uvolnění dosavadních omezení v obchodování, v pobytu v královských městech v době trhů, v provozování řemesel a v zemědělské činnosti na pronajaté půdě.

O tom, že sami židé si od reforem slibovali víc, než skutečně chtěli přinést, vypovídá žádost libochovických židů Dawida Wolfa a jeho švagra Mayera Lewy. Oba obchodníci chtěli podnikat v nedávno postaveném pevnostním městě Terezín. V říjnu 1782 žádali Dvorskou komoru ve Vídni (která v rámci Spojeného dvorského úřadu plnila funkci ministerstva financí) o svolení zřídit si v Terezíně skladiště pro své zboží. V odpovědi jim bylo doporučeno obrátit se s žádostí na české zemské gubernium. Po dvou měsících žádát ve Vídni znovu. Tehdy jim již úřad otevřeně sdělil, že židé v Terezíně obchodovat nesmí.^{cdxxvi}

Josef II. také učinil velký zásah do židovské samosprávy, když roku 1784 omezil soudní pravomoc židovských obcí jen na náboženské a manželské záležitosti. Židovská obec ztratila samosprávu jako politicko-správní korporace a libochovičtí židé začali podléhat nově zřízenému městskému regulovanému magistrátu. Jen některé politicko-správní záležitosti směla libochovická židovská obec vykonávat pod dohledem vrchnosti až do roku 1851. Pro židy byla zavedena vojenská povinnost, která se však kvůli potížím s košer stravou a dodržováním svátků židovskými vojíny brzy přestala vymáhat. Roku 1784 bylo židovským obcím nařízeno vést matriky narozených, oddaných a zemřelých, jejichž kontrolní kopie vedli katoličtí faráři. Zachován však zůstal familianstský zákon a židé museli dále platit toleranční daň, která se zvyšovala.

^{cdxxv} K problematice patentů Josefa II. pro židy srov. Klaus LOHRMANN: Die Toleranzpolitik Josefs II. im Vergleich der einzelnen Länder, in: XXVI. Mikulovské sympozium 2000. Moravští židé v rakousko-uherské monarchii (1780–1918), Brno 2003.

^{cdxxvi} Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, fond Komerz – Böhmen, fasc. 74, kart. 1308.

Reformy již současníci vnímali rozporuplně.^{cdxxvii} Výhody, které pro židovské obyvatelstvo přinášely, byly totiž značně relativní. Zrušení povinnosti lišit se oděvem od křesťanů sice lépe odpovídalo lidské důstojnosti v tom, že židé již nemuseli nosit označení žluté barvy jako symbol zrady.^{cdxxviii} Avšak i bez tohoto označení se nepřestali věřící židé od křesťanů lišit úpravou vousu, jak nařizovalo jejich náboženství. Povolení obchodování libochovickým židům z počátku také nic nového nepřineslo, neboť vrchnost jejich obchodní aktivity podporovala již dříve. Ze zrušení zákazu stravovat se v křesťanských hostincích se zbožní židé většinou také neradovali, neboť věřícímu židu zakazovaly náboženské předpisy pojídat rituálně nečisté pokrmy podávané ve většině hostincích. Přínosem zůstalo snad jen dovolení, v praxi zpočátku jen teoretické, studovat na univerzitách a především možnost svobodněji nakupovat i křesťanské grunty a bydlet mimo „židovské“, což výrazně ulevilo jejich bytové situaci.

Současně s uvedenými výhodami, které josefské reformy přinesly, se židovské obce setkávaly s tím, že do jejich tradičního způsobu života začaly vnikat projevy myšlenkového proudu, které byly nazvány osvícenstvím. Ty měly v konečném důsledku za následek dramatické narušení a rozvolnění jejich náboženského života a v konečném důsledku sekularizaci. V praxi se nejprve projevovaly zásahem do školství, kdy se židovské děti měly učit světské předměty na úkor náboženství. Když Josef II. nařídil židovským obcím zřídit normální školu, libochovičtí židé zemskému guberniu oznámili, že jejich prostředky jim to neumožňují^{cdxxix} a místní křesťanský učitel jejich děti učit nemůže, neboť neumí německy.^{cdxxx}

S reformní činností totiž probíhalo zavádění němčiny jako úředního jazyka. Zdá se však, že pro židy hovořící jiddisch či „Judendeutsch“ to nebyl problém.^{cdxxxi} Do této doby s vrchností korespondovali v němčině, ale pro bohoslužbu a dokumenty své samosprávy používali hebrejštinu nebo jiddisch psaným hebrejským písmem. O znalosti němčiny resp. německého kurentního písma vypovídá vrchnostenský soupis familiantů, z nichž 21

^{cdxxvii} Jiří KUDEŘA: Zeitgenössische Reaktionen auf die josephinische Toleranz der Juden in Böhmen und Mähren. Prager und Wiener Diskussion über die Toleranz der Juden zwischen 1781 und 1782, in BJ, XXXII/1996, S. 104-144.

^{cdxxviii} Žlutá totiž byla vnímaná jako barva zrady a měla připomínat židovské odmítnutí Ježíše jako Mesiáše.

^{cdxxix} Skutečným důvodem však možná byla snaha židovské obce uchránit své děti osvícenského způsobu vyučování, které ne neprávem považovali za ohrožující náboženský vývoj jejich dětí.

^{cdxxx} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. LII/3, sign. Ec. Normal-Schul- Errichtung.

formulář jak jednotlivé obce z vlastních prostředků zřídili Normální školu r. 1783: „*Libochowitz – die dortige Gemeinde ist nicht vermögend einen eigenen Lehrer unterhalten und der dortige christliche Schullehrer ist der Teuschen sprach nicht kündig*“.

^{cdxxxi} Wilma IGGERS: Die Juden in Böhmen und Mähren, München 1986.

v soupise podepsáno. Z těchto podpisů je 12 pouze hebrejských. Zbylých 9 podpisů je psáno většinou nevypsáným (kostrbatým) kurentním písmem.^{cdxxxii}

Roku 1787 Josef II. přijal patent, podle něhož musí všichni židé přijmout německé osobní a rodinné jméno. K tomuto účelu byl sestaven seznam osobních jmen, které jejich držitel nesměl za života pozměnit. Po roce 1836 směli židé užívat kterékoliv německé jméno. Příjmení byla někde zvolena nově, ve většině případů však sledovala starší zažité jméno jednotlivých rodin pocházející z místa původu nebo zaměstnání. U vesnických židů většinou vycházelo z názvu vesnice, např. Wrbitschaner, Žerotiner nebo Nalos – odzadu čtené německé jméno vesnice Solany/Solan u Libochovic. Opatření mělo zajistit lepší evidenci židovského obyvatelstva.

Série reforem císaře Josefa II. se zahrnovala takřka všechny oblasti života poddaných. Denně vycházela z císařské kanceláře nová a nová nařízení. V této souvislosti je zajímavý návrh libochovického žida Moysese Joachima, obchodníka tabákem a cukrem, který Dvorské komoře ve Vídni zaslal návrh zavést jednotné „recyklovatelné“ balení cukru na více použití, podobně jako už bylo nařízeno jednotné balení soli. Návrh, kterým šel jistě vzříc vlastním obchodním aktivitám, byl však ve Vídni označen jako neužitečný.^{cdxxxiii}

Nové podnikatelské aktivity – především prodej tabáku, rozšíření židovských obydlí také v dosud „křesťanských“ částech města, ale i postupné opouštění tradičního náboženského způsobu života předznamenával budoucí dalekosáhlé změny.

VI. 2. Libochovická židovská obec v 19. a první polovině 20. století

Od konce vlády Josefa II. nastala pro židovskou obec zcela nová situace a postavení židů v rámci společnosti se začalo výrazně měnit. Reformní nařízení Josefa II. ve vztahu k židům byla završena roku 1797 vydáním Systémálního židovského patentu. Revoluce roku 1848 byla počátkem odstranění většiny rozdílů mezi židy a křesťany. Zrušen byl familiantský zákon a numerus clausus, toleranční daň a všechna omezení v oblasti bydlení. Poslední nerovnosti pak odstranila prosincová ústava z roku 1867. Z rovnoprávného postavení se židé v českých zemích těšili až do září 1938.

^{cdxxxii} SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 215, XIII.C.1.

^{cdxxxiii} Österreichisches Staatsarchiv, Finanz- und Hofkammerarchiv, fond Komerz – Böhmen, fasc. 74, kart. 1308.

V demografických údajích se odrážela širší svoboda pohybu. V roce 1799 příslušelo do Libochovic 40 rodin, resp. familantů a z nich osm pobývalo mimo Libochovice. V roce 1811 stoupl jejich počet na 44, ale z tohoto počtu 14 rodin pobývalo trvale jinde.^{cdxxxiv} V roce 1831 v Libochovicích bylo 167 křesťanských a 26 židovských domů. Ve městě žilo 1062 křesťanů a 187 židů.^{cdxxxv} V následujícím desetiletí začala židovská populace Libochovic prudce stoupat. Soupis z roku 1846 (s. 227) udává v Libochovicích dokonce 326 osob židovského vyznání včetně žen a dětí. (Pro srovnání Libochovice měly roku 1843 celkem 1558 obyvatel.^{cdxxxvi}) O obcházení familiantského zákona svědčí to, že čtyři ženy a matky dětí jsou úředně označeny jako „Wirtschafterin/hospodyně“. Z celkového počtu velká část židů bydlela mimo „židovské“ domy – celkem 31 rodin (134 osob).^{cdxxxvii}

Roku 1869 proběhlo první celostátní sčítání obyvatelstva. Z jeho výsledků vyplývá, že v Libochovicích žilo 1.962 obyvatel, z toho 289 židovské víry. V procentuálním vyjádření zde žilo 14,7 % židů.^{cdxxxviii} Jejich počet se ovšem neustále snižoval. Roku 1880 město mělo 228 Židů (11,1 %). Roku 1890 191 židů (8,9 %) a v roce 1900 jen 124 (5,7 %). Při sčítání lidu v roce 1910 se k židovskému vyznání hlásilo už jen 85 obyvatel (tj. 3,7 %).^{cdxxxix} Židé odcházeli především do hospodářsky silnějších měst. Jako důvod vydání svého domovského listu uváděli nejčastěji „za obchodem“. Mnoho jich odešlo do Prahy nebo do průmyslových aglomerací v Krušnohoří.^{cdxl}

Ačkoliv židovská obec po josefských reformách ztratila funkci samosprávné nábožensko-politické korporace, neprestala plnit své kultovní poslání v čele s rabínem^{cdxli} a „světským“ předsedou náboženské obce.^{cdxlii}

^{cdxxxiv} NA, fond Soupisy židů HBS, Soupis z r. 1811, kart. 33

^{cdxxxv} Johann Gottfried SOMMER: Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargesetllt. Erste Band. Leitmeritzer Kreis, Prag 1833, s. 41.

^{cdxxxvi} Karel KUČA: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, 3. díl, Praha 1996, heslo Libochovice, s. 474-480.

^{cdxxxvii} Manschaftsbuch, 1846.

^{cdxxxviii} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, kart. 13

^{cdxxxix} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, kart. 13

^{cdxl} SOKA Litoměřice, AM Libochovice, Kniha vydání domovských listů, č. evid. K 100

^{cdxli} V první polovině 19. století úřad rabína zastávali *Seligmann Rapp* a *Samulel Neuburg*. Později, neznámo odkdy, neměla židovská obec svého placeného rabína a rabínem býval zvolen vždy některý člen židovské obce v Libochovicích a svou funkci zastával bezplatně. Rabínem se po Samuelu Neuburgovi stal *Neftali Gundelfinger*. Od něj se zachoval náboženský spis, který se zabývá se otázkou holení na polosvátek (Jeruzalém, Knihovna karlinské ješivy chasidej Stolín, sbírka rabi Shocheta, Ms 449, 1 list) a soubor dopisů halachického (nábožensko-právního) obsahu, které byly adresovány pražskému rabínovi Samuelovi Landauovi. Po něm v úřadu rabína působili také jeho synové *Aron*, *Eliáš* a *Jakob Gundelfingerové*. Jakob Gundelfinger měl na starosti vykonávání obřizek jako „první zkoušený autorisovaný operathér pro obřizky v Čechách“. Za jeho rabinátu byla r. 1835 opravena či přestavěna synagoga. V letech 1836-1850 úřad rabína zastával *Aron Günzburg*. Byl to propagátor němčiny a v synagoze zavedl německá kázání. Napsal populární *Dogmatisch-historische Beleuchtung des Judentums* a různé politicko-náboženské brožury. V roce

Největší průlom osvěcenských názorů do tradiční židovské kultury nastal ve školství. Po roce 1786 se školní vysvědčení a zkouška náboženství v německém jazyce stala podmínkou k uzavření sňatku. V rámci všeobecné reformy školství měly židovské obce zřizovat německé sekulární (normální) školy. Ty poskytovaly osvěcenské vzdělání se zcela jinými požadavky, než na žáky kladla židovská ortodoxie. V důsledku toho zmizel tradiční způsob výuky, kdy děti byly vyučovány židovským učitelem ve znalosti hebrejštiny i Zákona a to ve školách zřizovaných židovskou obcí buď v soukromí, nebo přímo v synagoze. Zavedení sekulárních škol urychlilo proces emancipace, přimknutí se k německé kultuře a identifikování se s rakousko-německým liberalismem.

Pro potřeby židovské školy založené podle nařízení Josefa II. z roku 1786 byly upraveny prostory v domě č. p. I/310. Později se vyučovalo také v jiných domech. Až do roku 1880 neměla práva veřejné školy a žáci museli skládat závěrečné zkoušky na městské škole. Roku 1872 získala jednotřídní škola nové prostory v domě č. p. XVIII/336 a o dva roky později dosáhla škola také státního uznání. Tehdy se počet jejích žáků pohyboval mezi 30–40 dětmi. Usnesením Zemské školní rady č. 4420 byla „Soukromá israelská německá obecní škola jednotřídní v Libochovicích“ povolena a roku 1880 obdržela „právo veřejnosti“. Počet žactva vystoupal v 80. letech asi na 50 žáků. Vyučovací jazyk byl německý, jen mimořádně se v prvním ročníku použila čeština, která se jinak vyučovala jako volitelný předmět. Provoz školy stál ročně v průměru 1360 zl. Rozpočet se hradil z příspěvků bohatých Židů, drobného školného a státní dotace 200 zl. Zbytek hradila židovská obec. Počet žáků po otevření rychle přibýval a školu navštěvovaly i děti z okolních obcí. Dokonce chodily každoročně i dvě až čtyři děti katolické, německé „obcovací řeči“. Od roku 1884 byla škola dvoutrídňá. Navštěvovalo ji tehdy až 70 dětí. Žáků ovšem ubývalo a od roku 1895 se opět vyučovalo jen v jedné třídě

1848 emigroval do USA, kde se stal středoškolským profesorem. Po Aronu Günzburgovi úřad rabína převzal *Simon Friedmann* (1850–1859), *Dr. Bernard Altar* (1859–1864), a *Samuel Nagel* (1864–1872). Po něm byl rabinát zrušen a Libochovice připadly do správy rabinátu Slánského. Po roce 1918 rabínská správa ze Slaného přesídlila do Budyně. Jako rabíni zde za první československé republiky působili *Bernard Löwi* a *Filip Kolker*. Kromě rabínů měla židovská obec kantory, kteří předříkávali nebo zpívali modlitby a vyučovali děti náboženství. Od roku 1835 jimi byli *Nathan Lederer*, *Lazar Sängler*. Pak byl kantorem *Salamon Federmann*, *Ignaz Nass* (do r.1902), *Friedrich Löwy* (1903–1904), *Julius Ganz* (1905–1910), *Viktor Weiss* (1911–1919).

In: *Kalender für Israeliten für das Jahr 5654–5678*, Wien, 1894–1918; *Židovský kalendář na rok 5681 a 5682*, Praha 1921; KŘENEK, s. 375.

^{cdxlii} *Abraham Lederer* (1825–1832), *Šimon Kuh* (1832–1842), *Elias Menzel* (1842–1857), *Wilhelm Löwi* (1857–1866), *Jakob Sohr* (1866), *Alexander Gundelfinger* (1866–1869), *Jakob Neuschul* (1869–1870), *Albert Sohr* (1870–1871), *Jakob Neuschul* (1871–1878). V letech 1878–1894 se nepodařilo jména předsedů židovské obce zjistit. Dále následovali *Adolf Getreuer* (1894–1903), *Ignaz Bloch* (1904–1906), *Jakob Lederer* (1907–1918), *Max Pick* (1919–1920), *Emil Pereles* (1921), *Otokar Novák* (1922–1940).

In: *Kalender für Israeliten für das Jahr 5654–5678*, Wien, 1894–1918; *Židovský kalendář na rok 5681 a 5682*, Praha, 1921; KŘENEK, s. 373; ČAPEK, 1878.

s přibližně třiceti dětmi. Ve školním roce 1897/1898 škola měla jen 11 žáků, což spolu s protizidovskými resp. protiněmeckými výpady ve městě vedlo k zavření školy.^{cdxliii}

V 19. století působila v Libochovicích řada židovských spolků a nadací. Nejprve v první polovině 19. století vznikaly konfesně židovské organizace, později židé vstupovali do českých spolků. Spolková činnost se rozhojnila po roce 1862 resp. 1867, kdy židé získali plnou náboženskou svobodu. Mezi židovské spolky patřily charitativní organizace jako např. Spolek nábožných paní,^{cdxliiv} nebo Handwerker-Verein, který založil roku 1840 Leopold Lederer. Jeho účelem bylo podporovat začínající řemeslníky, poskytovat jim do začátku nářadí a prostředky. Roku 1845 založil Filip Brill Spolek pro ošetřování nemocných.^{cdxlv} Nadále působilo pohřební bratrstvo Chevra kadiša, jehož počátky se datují již do roku 1650.^{cdxlvi}

V českých spolkách figurovala jména židů ve spolku Vojenských vysloužilců^{cdxlvii}, Sboru dobrovolných hasičů^{cdxlviii} a v Sokole. Moriz Weisberger byl dokonce zakládajícím

^{cdxliii} AŽMP, fond Židovská obec Libochovice, Kronika německé židovské školy z let 1890–1898, sign. 86155.

^{cdxliiv} *Israel Frauenverein Libochovic* založily libochovické židovky jako ženskou obdobu Chevra kadiši (viz kapitola V. 1.). Členky tohoto spolku prováděly rituální očistu zemřelých žen a měly na starosti vykonávat některé kultovní úkony např. při svatbě. Předsedkyněmi spolku byly od začátku 19. století *Rebeka Lederer*, *Theresie Kuh*, *Rosalie Poper*, *Theresie Gundelfinger*, *Karoline Bloch*. V současnosti je pokladní kniha tohoto spolku z přelomu 19. a 20. století uložena v inventáři Židovského muzea v Praze. Koncem 19. století se z tohoto spolku vyvinul ženský spolek *Frauenverein Stephanie*. Předsedkyněmi spolku byly *Anna Getreuer* (1894–1903), *Franzeska Bloch* (1904–1909) a *Anna Lederer* (1908–1918). Spolek přetrval až do roku 1940. Jeho účetní kniha z let 1899–1940 je uložena v AŽMP, fond Židovská obec Libochovice, sign. 47753.

^{cdxlv} *Israelischer Krankenpflege-Verein Libochowitz*. Spolek se věnoval péči o nemocné, nákupu léků pro chudé a modlitbě za nemocné. Roku 1787 spolkové jmění dosahovalo hodnoty 300 zl. Spolu s Chevra kadišou fungoval až do druhé světové války. Mezi jeho předsedy patřil *Simon Katz* (1880–1882, 1884–1886), *Veith Kuh* (1883), *Moriz Weissberger* (1894–1903), *Alois Sommer* (1904–1910 a 1915–1918), *J. L. Lederer* (1911–1914). In: *Kalender für Israeliten für das Jahr 5654–5678*, Wien, 1894–1918; Židovský kalendář na rok 5681 a 5682, Praha, 1921; KŘENEK, s. 377; ČAPEK, s. 77; Pokladní kniha tohoto spolku z let 1880–1909 in AŽMP, sign. 47747.

^{cdxlvi} *Israelitische Beerdigungsbruderschaft Libochowitz*. Roku 1877 si spolek od Václava Tomana pořídil pohřební vůz za 430 zl. Majetek pohřebního bratrstva roku 1878 činil 1500 zl. Představenými Chevra kadiši byli *Matkus Menzel*, *Moritz Stern*, *Šimon Kuh*, *Wilhem Löwy*, *Jakob Lederer* (1894), *Abraham Brill* (1895–1898), *Moriz Weissberger* (1899–1905), *Ignaz Bloch* (1906), *Alois Sommer* (1907–1908), *Sigfried Lauscher* (1911) a *Max Pick* (1909–1910 a 1912–1918). V době před první světovou válkou mělo okolo čtyřiceti členů. Poslední zápis v jeho účetní knize se nachází z roku 1919, kdy byl předsedou *Max Pick*. Zda bratrstvo působilo v době meziválečné, není známo. In: *Kalender für Israeliten für das Jahr 5654–5678*, Wien, 1894–1918; Židovský kalendář na rok 5681 a 5682, Praha 1921; KŘENEK, s. 377; ČAPEK, s. 75, AŽMP, fond Židovská obec Libochovice, Chevra kadiša – pokladní kniha 1910–1919, sign. 47753.

^{cdxlvii} Byl založen roku 1870 jako organizace poskytující prostředky pro pohřby padlých vojáků. Místo pokladníka zastával *Jakub Neuschul* a členové výboru byli mj. *Adolf Kuh* a *Karl Löwi*. Od roku 1873 vedl *Adolf Kuh* spolkovou hudbu. KAUBEK, s. 387–388.

^{cdxlviii} *Albert Sohr* byl dokonce nadhasičem. KAUBEK, s. 388–389.

členem Sokola Házmburského který vznikl roku 1886 pro města Libochovice a Třebenice.^{cdxlix}

Mnozí libochovičtí židé v první polovině 19. století dosáhli významných pozic v městské společnosti. Nejvýrazněji vystupují jména městských lékařů Filipa a Joachima Löwy. Filip Jakub Löwy, první absolvent lékařské fakulty pražské university z řad libochovických židů se stal roku 1815 městským lékařem a své poslání zastával až do roku 1859. Od roku 1843 mu pomáhal jeho syn Joachim Löwy.^{cdl} Ačkoliv slavný libochovický rodák Jan Evangelista Purkyně jeho lékařské výkony příliš nechválí^{cdli}, patřil Dr. Löwy k osobnostem všeobecně váženým a oblíbeným. Nasvědčuje tomu dobové svědectví o jeho pohřbu.^{cdlii}

V druhé polovině 19. století byly završeny dalekosáhlé proměny celé společnosti. Spolu s národním uvědoměním na české straně probíhala emancipace židů. Postupně přestávaly obě kulturní skupiny dělit náboženství, které stále více ustupovalo do soukromé sféry, ale zdůrazňovaly příslušnost k národu, která se stala novým konstitutivním prvkem společnosti. Židé se stále více přikláněli k liberalismu a k německé jazykové kultuře, která usilovala vytvořit z Předlitavska německý stát. Naproti tomu etnickým Čechům šlo o to, aby v rámci monarchie a při zachování celistvosti Českého království získali politickou nezávislost. Politické boje rozdělávaly celou společnost a ve většinově českém městě, jakým byly Libochovice, se německy hovořící židé nejdříve ocitli v pozici „nepřátel národa“.

V posledních desetiletích 19. století se židé střetávali s projevy nevraživosti, které na rozdíl od dob raného novověku nebyly motivovány primárně nábožensky (antijudaismus), ale spíše národnostně a později rasově (antisemitismus). Pravou příčinou však byla orientace většiny židovské populace na německou kulturu. Antisemitistické

^{cdxlix} Jakub ZENTNER: Dějiny Sokola v Libochovicích. Vydáno k 120. výročí od založení Sokola Házmburského v Libochovicích a Třebenicích MDCCCLXXXVI – MMVI, Libochovice 2006, volně ke stažení na internetu (<http://www.tjsokol-libochovice.cz/index.php?sid=11...> 19.4.2009), Kronika města Libochovic, rok 1924.

^{cdl} ČAPEK, s. 42

^{cdli} Purkyně ve svých Pamětech píše, jak léčil jeho nemocnou matku: „...*kdyby zůstal naživě* (rozumí se bývalý městský lékař Čapek) *nebyla by těžkomyslnost mé matky nikdy toho stupně dosáhla, kterou dobrý pan doktor Löwy svým léčením spíše pěstil, než zaháněl.*“ Jan Evangelista PURKYNĚ: Nitky z mého života, Praha 1987, s. 24.

^{cdlii} „*R. 1862 dne 7. června zemřel městský lékař p. Jakub Löwy. Pohřeb jeho odbýval se dne 9. června [1862] odpoledne při hojném účastenství nejen israelitů, alebrž i katolíků celého okresu. Zemřelý pro svou lidumilnost, prostnost a zvláštní obětavost požíval všeobecné vážnosti. Zpěvácký spolek „Libuše“ zpíval cestou k hřbitovu 50. žalm „Meserere mei Deus“, a při zpuštění do hrobu zapěl též zvláštní smuteční píseň. Průvod pohřební vedl krajský rabín p. David Pick z Teplíce při assistenci místního a budyňského rabína, a jak v domě zesnulého, tak i na hřbitově držel řeči dojemné. Pohřeb měl dvojí ráz, totiž israelický a křesťanský, a z účastníků nevěděl si nikdo pamatovati, že by v kdy v Libochovicích při podobné příležitosti tolik lidu se bylo účastnilo.*“ ČAPEK, s. 147.

projevy se objevovali tehdy v novinách.^{cdliii} Protižidovské a protiněmecké výpady byly slyšet na veřejných schůzích^{cdliv} a ve spolcích.^{cdlv}

Spory již nebyly vedeny pod rouškou náboženské víry, ale zaštiťovaly se nacionálními ideály. Svoji roli hrály také osobní neshody i protikladné názory politických stran, mezi jejichž členy začala figurovat také židovská jména. Židé se stali členy městského zastupitelstva poprvé v roce 1864.^{cdlvi} Koncem 19. století již zastávali významné pozice a měli vliv v městské samosprávě.^{cdlvii} Politické boje vyvrcholily 14. prosince 1897, kdy byla v židovské synagoze vytlučena okna.^{cdlviii} V městském rozpočtu z roku 1897 nalézáme výdaj 4 zl. a 20 kr. ponocnému za hlídání židů, když měli strach při demonstracích.^{cdlix}

Jejich počet v Libochovicích začal koncem 19. století rychle klesat, neboť odcházeli do obchodně činnějších měst. Rabinát byl roku 1872 zrušen a židovská německá škola byla roku 1898 zavřena mimo jiné kvůli útokům ze strany některých českých nacionalistů.

Nacionalismus, který tehdy podněcoval maloměstské konflikty, vedl v celosvětovém měřítku ke světové válce v letech 1914–1918. V rakouských uniformách bojovali branci

^{cdliii} Od roku 1893 „Podřipský politický klub“ vydával své noviny Hlasy z Podřipska. V tomto listu vycházela pravidelně antisemitistická a protiněmecká příloha „Z Jařma“ s inzercemi jako např.: „Nepřijímáme insertů židovských a německých!“, „Podřipaně! Nekupujte u židů a Němců“ apod. In: Hlasy z podřipska, knihovna SOKA Litoměřice.

^{cdliv} Dne 12. prosince 1897 se konala schůze „Řemeslnické besedy“ a „Podřipského politického klubu“. Kronikář píše: „Ve schůzi pěkně mluvil dr. Jan Kadlec, Kaizl, Kotlář, redaktor Havel. Havel navrhl resoluci: Považujeme za provokaci českého národa a našeho města, když zdejší židé vydržují německou školu, odbírají německé listy a všude demonstrují s němčinou. Jinak budou to Češi považovati za věc národních ctí a s nimi nezasedati.“ Kronika města Libochovice, 1897, Městský úřad Libochovice, toho času u městského kronikáře Mgr. Josefa Kroba. V městské kronice se dočítáme: „Dne 13. března 1902 bylo ve schůzi obecního zastupitelstva domlouváno israelitům, aby neodebírali německé nám nepřátelské noviny; aby odevzdávali lístky při volbě do obchodní komory české straně a na ulicích aby hovorem svým dávali najevo „že jsou syny českého národa“ a že chtějí s námi splynout.“

^{cdlv} Přesto např. 9. ledna 1909 měli židovští členové zakázáno účastnit se sokolských šibřinek.

^{cdlvi} Teprve volby z 18. srpna 1864 přivedly židovské spoluobčany do městské rady. Volilo se ve třech sborech podle výše daní a majetku. Do druhého sboru byl zvolen Alexander Gundelfinger z č. p. IX/318) a Jakub Neuschul z č. p. 7. Za náhradního druhého sboru Mojžíš Poper z č. p. XIV/323. Při volbách 20. října, 10. a 28. listopadu 1870 se žádný žid nestal členem městské rady, ale za náhradníka druhého sboru byl zvolen Albert Sohr. Ten byl zvolen 9. a 16. února 1874 za radního a náhradníkem prvního sboru se stal Jakub Lederer z č. p. 32. Kronika města Libochovice, 1897.

^{cdlvii} V místní organizaci Staročeské strany dosáhl předního postavení ze zdejších židů Moric Weisberger.

Kronika města Libochovice, 1897.

^{cdlviii} Podle kroniky židovské školy měly být okenní tabule vytlučeny v noci z 2. na 3. prosinec 1897. To vedlo představeného židovské obce Adolfa Getreuera k uzavření školy, in AŽMP, fond Židovská obec Libochovice, kronika Židovské německé školy v Libochovicích, sign. 86155, s. 65.

^{cdlix} Kronika města Libochovic, rok 1897

z Libochovic bez rozdílu vyznání. V průběhu války se Libochovice opakovaně staly útočištěm židovských vyhnanců z Haliče.^{cdlx}

Po první světové válce žilo v Libochovicích už jen 57 židů, kteří se zcela asimilovali do českého prostředí. Pracovali jako drobní živnostníci^{cdlxi} nebo v zemědělství a s ostatními obyvateli žili v poklidu. Libochovickou židovskou obec vedl od roku 1922 až do jejího zániku předseda Otakar Novák. Rabín příležitostně dojížděl z nedaleké Budyně nad Ohří. V někdejší židovské čtvrti už nikdo z židů nebydlel. Z bývalého sídla židovské samosprávy v č. p. 310 se roku 1924 stal obecní chudobinec.^{cdlxii} Do pokojného života židů v Libochovicích zasáhla až druhá světová válka.

VI. 3. Holocaust

Nacionalismus ovládající moderní společnost 19. a první poloviny 20. století se ve své nejzvrůtnější rasistické podobě projevil v Německu v letech 1933–1945. Zde se vlády chopila Hitlerova nacionálně socialistická strana, která plně rozvinula nacionalistický světový názor o nadřazenosti jednoho národa nad druhými a povýšení tohoto národa a vůdce na místo Nejvyšší. Uplatnění této teorie v praxi ve spojení s moderními prostředky mělo za následek válečný konflikt a eskalaci násilí, která do této doby neměla obdoby.

Rasová perzekuce, kterou s krutou důsledností vůči židům a dalším národům uplatňovala nacionálně socialistická strana, měla za následek hromadné vyvraždění velké části židovské populace v Evropě. Za oběť padla i naprostá většina českých židů. V letech 1940–1942 bylo zavražděno i posledních 51 libochovických židů. Libochovická židovská obec tak zanikla.

Když na základě Mnichovské konference bylo pohraniční území podstoupeno Německu, mnozí z židů našli před rasistickými Norimberskými zákony^{cdlxiii} útočiště ve

^{cdlx} Dne 19. prosince 1415 přišlo do Libochovic 84 polských Židů a dne 3. dubna 1916 do Libochovic zavítala skupinka dalších čtrnácti polských (německy hovořících) Židů. Prchali před ruskými vojsky z města Stanislav v Haliči. Dne 9. září 1916 přišlo do Libochovic ještě třicet haličských uprchlíků židovského vyznání. In: Kronika města Libochovice, 1897.

^{cdlxi} Libochovičtí židovští živnostníci v roce 1930: č. p. 13 *Emil a Kamila Perelesovi – železářství*, č. p. 19 *Růžena Hamlišová – řeznictví*, č. p. 20 *Hugo a Emilie Ledererovi – lůžkovin a prádlo*, č. p. 28 *Pavla Katzová – porcelán, skleněné zboží, bižuterie, hračky*; č. p. 31 *Adolf a Arnoštka Röhrvi – prádlo a oblečení pro děti*, č. p. 32 *Stutzovi – koloniál*, č. p. 36 *Vilém Novák – pánská a dámská konfekce*; č. p. 41 *Hedvika Picková – galanterie*; č. p. 56 *Karel Stern – koloniál*; č. p. 153 *Alois a Josefa Kochovi, syn Julius – obchodníci obilím*; č. p. 183 *Bratři Gläsnerové – obchodníci koňmi*; č. p. 237a *331 Karel a Berta Brilllovi – obchodníci hovězím dobyt看em*, č. p. 319 a 333 *Otto a Flora Brilllovi – statkáři*, č. p. 113 *Fišer – koloniál*, č. p. 358 *Olga Gläsnerová – koloniál*.

^{cdlxii} SOkA Litoměřice, AM Libochovice, kart. 7.

^{cdlxiii} Všude, kde se nacistům podařilo prosadit svou moc, zaváděli tyto „zákony“ do praxe. Podle prvního zákona se nesměli Židé stát příslušníky Německé říše. Druhý, tzv. „Zákon na ochranu německé krve a cti“ zapovídal sňatky mezi Němci, resp. Árijci s Židy. Zákony také definovaly „židovskou rasu“ podle nesmyslných biologických vztahů. Za Žida se považoval každý, kdo měl alespoň tři židovské prarodiče,

zbytku Česko-Slovenska.^{cdlxiv} Brzy však protižidovská opatření vydala i druhá Československá republika. Dne 15. března obsadila německá branná moc zbytek Čech a Moravy. Nově zřízený protektorát se rovnal okupaci. V platnost vstoupily Norimberské zákony, kterými židé pozbyli občanská a později i lidská práva. Perzekuce zahájila již roku 1939 „arizace“ majetku, kdy židovským podnikům byla určena nucená správa.^{cdlxv} Další perzekuce na sebe nenechala dlouho čekat.^{cdlxvi} Rekace českého obyvatelstva v Libochovicích byla až výjimky spíše netečná.^{cdlxvii}

22. únor 1942 byl posledním dnem židovské obce v Libochovicích. Čtyřicet devět libochovických židů se brzo ráno za doprovodu příslušníků jednotek SS shromáždilo na libochovické vlakové zastávce. Čekali zde na vlak od Loun, který je odvezl přes Lovosice a Kralupy do Kladna.^{cdlxviii} V Kladně byli umístěni několik dní ve sběrném táboře. Tady čekali na transport do Terezína.^{cdlxix} Tam se jejich osud rozdělil. V krutých podmínkách nepřežil staříček Adolf Röhr. Zemřel již 9. března 1942. Jeho žena Arnoštka zemřela 20. března. Osmdesátisedmiletá Karolína Langerová zemřela 29. září 1942. Ostatní byli posláni do vyhlazovacích táborů na východ. V *Izbice* jich zahynulo šestnáct, v *Treblince*

bez ohledu na to, ke kterému náboženství a národnosti se hlásil. Kdo měl dva či jednoho židovského prarodiče, byl považován za „míšence“ prvního a druhého stupně, ale jen za předpokladu, že nebyl nikdy členem židovské obce, nebo nežil v manželství s židovskou osobou.

^{cdlxiv} Vilém Polák (přišel ještě před „Mnichovem“ 9. srpna 1938 z Ústí nad Labem), Emil a Františka Dubovi (17. října 1938 z Teplic), Oldřich a Arnošta Roubíčkovi (15. listopadu 1938 z Ervěnic) a Josef Koch (22. prosince 1938 z Horního Litvínova). SOKA Litoměřice, AM Libochovice, kart. 31

^{cdlxv} V Libochovicích se usadili v koloniálu Karla Šterna a do statku bratří Gläsnerů. Tantěž a Kronika města Libochovice (neoficiální), rok 1939 in: SOKA Litoměřice, AM Libochovice, kart. 31

^{cdlxvi} Vyhláškou č. 1208 ze dne 28. 8. 1939 měly být všechny židovské obchody opatřeny cedulí „Jüdisches Geschäft – židovský obchod“. Městský úřad sice nápisy vylepil, ale malé a nezřetelné. Dne 10. listopadu 1939 okresní hejtmánství v Roudnici n. L. poslalo nařízení o okamžité nápravě. Později na árijských obchodech přibýly nápisy „Židé nevtááni“, „Židům nepřístupno“. Židé měli být omezováni a separováni od ostatního obyvatelstva. Nejpozději do 15. října 1940 se museli dostavit do Roudnice. Byla jim tam označena občanská legitimace písmenem „J“. Na libochovický městský úřad přicházely měsíčně protižidovské zákazy, nařízení a vyhlášky, které měli zdejší úředníci uvádět v praxi. Židé např. nesměli navštěvovat veřejná zařízení jako biograf, divadlo, knihovny, kavárny a restaurace. Děti nesměly na hřiště. Židé měli zakázáno vstupovat do lesů, parků, plováren a koupališť. Nesměli si kupovat noviny a museli odevzdat radiové přijímače. Nesměli cestovat většinou dopravních prostředků a později i cestovat vůbec. Nesměli vycházet po osmé hodině večerní z domu, měli zakázáno chodit po chodníku. Byli vyloučeni z přidělu ovoce, sýrů, cukru, ryb, vajec, mléka, veškerého masa, luštěnin, cibule a česneku. Nesměli nosit čepice, kupovat si kufry, šaty, holicí mýdlo. Za porušení hrozilo přinejmenším čtrnáct dnů vězení nebo 5000 K pokuty. Od 1. září 1941 museli nosit na levé straně prsou také označení, šesticípou žlutou hvězdou s nápisem „Jude“.

^{cdlxvii} Na okresní hejtmánství v Roudnici chodily anonymy stěžující si na stýkání se Židy s křesťany. Okresní hejtmánství stížnosti posílalo místním četníkům k prošetření, ale četnická stanice v Libochovicích, kterou tvořili četníci z doby první republiky, taková udání většinou nevyšetřovala. V Libochovicích je všeobecně známý a dosud řadou pamětníků dosvědčitelný případ pana Karla Jacobi (pozdějšího ředitele libochovické základní školy) který plivaje vykazoval židy z chodníku.

^{cdlxviii} Kronika města Libochovice (neoficiální), rok 1942, SOKA Litoměřice, AM Libochovice, kart. 31; Podle svědectví paní Jaroslavy Staré, která byla události přítomna jako jedna z cestujících, čekající toho dne na nádraží na svůj vlak (který měl prý velké zpoždění).

^{cdlxix} První odjela Věra Laureová, 22. února 1942 transportem Y. Většina ostatních opustila Kladno až 26. února transportem Z. Malá Ivanka Propperová se svou matkou Emílií směla v Kladně zůstat do 24. října.

a v *Lublani* po sedmi, v *Osvětimi* pět a ve varšavském ghettu čtyři libochovičtí židé.

Jeaneta Krátká zemřela v koncentračním táboře *Trawniki*.

Tabulka č. 2. Seznam libochovických židů, kteří zemřeli v holocaustu, vychází z evidence Židovského muzea v Praze.

příjmení	jméno	narozen	A	příjezd do Terezína	B	místo úmrtí	datum úmrtí
<i>A – označení transportu do Terezína; B – označení transportu do koncentračních táborů na východě.</i>							
Brill	Karel	26.11.1883	Z	26.02.1942	AAi	?	13.06.1942
Brillová	Berta	04.08.1885	Z	26.02.1942	AAi	?	13.06.1942
Brillová	Flora	28.04.1890	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Brillová	Marie	30.03.1912	Z	26.02.1942	AAi	?	13.06.1942
Dub	Emil	29.11.1892	Z	26.02.1942	Aq	Lublin	27.04.1942
Dubová	Františka	07.02.1889	Z	26.02.1942	Aq	Lublin	27.04.1942
Eisertová	Emílie	03.09.1863	Z	26.02.1942	Bv	Treblinka	15.10.1942
Fantlová	Anna	19.11.1879	Z	26.02.1942	Al	Lublin	23.04.1942
Flor	Adolf	01.12.1861	Z	26.02.1942	Bv	Treblinka	15.10.1942
Flor	Robert	11.09.1898	Z	26.02.1942	Dm	Osvětim	06.09.1943
Foges	Richard	02.01.1865	Z	26.02.1942	Bv	Treblinka	15.10.1942
příjmení	jméno	narozen	A	příjezd do Terezína	B	místo úmrtí	datum úmrtí
Fogesová	Leopolda	22.01.1879	Z	26.02.1942	Bv	Treblinka	15.10.1942
Gläsner	Jiří	23.02.1929	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Gläsner	Josef	01.11.1890	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Gläsnerová	Olga	28.10.1895	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Grünhut	Oskar	08.09.1884	Z	26.02.1942	Aq	Lublin	27.04.1942
Grünhut	Viktor	25.10.1885	Z	26.02.1942	Aq	Lublin	27.04.1942
Hahn	Leo	06.11.1876	Z	26.02.1942	Aq	Lublin	27.04.1942
Hamlischová	Terezie	03.07.1900	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Jarolímová	Ludmila	15.08.1892	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Katz	Otto	?	-	-		Kobylysy	02.07.1942
Katzová	Bedřiška	05.01.1892	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Katzová	Marta	06.10.1895	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Katzová	Pavla	28.05.1879	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Koch	Alois	14.05.1909	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Koch	Julius	02.05.1866	Z	26.02.1942	Bw	Treblinka	19.10.1942
Krátká	Jeaneta	11.09.1893	Z	26.02.1942	Aak	Trawniki	12.06.1942
Langerová	Karolína	04.11.1855	Z	26.02.1942	-	Terezín	29.09.1942
Lauerová	Věra	02.07.1921	Y	22.02.1942	Es	Osvětim	19.10.1944
Neumannová	Elsa	24.02.1885	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Novák	Otokar	04.12.1887	Z	26.02.1942	Aa	Izbica	11.03.1942
Pereles	Emil	24.05.1870	Z	26.02.1942	Bw	Treblinka	19.10.1942
Perelesová	Kamila	11.01.1885	Z	26.02.1942	-	Terezín	07.04.1942
Picková	Hedvika	10.10.1896	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Popperová	Ida	01.08.1884	Z	26.02.1942	By	Osvětim	26.10.1942
Popperová	Emilie	11.04.1905	Ca	24.10.1942	Eb	Osvětim	18.05.1944
Popperová	Ivanka	24.01.1942	Ca	24.10.1942	Eb	Osvětim	18.05.1944
Röhr	Adolf	24.09.1854	Z	26.02.1942	-	Terezín	09.03.1942
Röhrová	Arnoštka	05.01.1860	Z	26.02.1942	-	Terezín	20.03.1942
Röhrová	Irma	14.06.1886	Z	26.02.1942	Bw	Treblinka	19.10.1942
Roubíček	Oldřich	17.01.1887	Z	26.02.1942	Al	Lublin	23.04.1942
Robíčková	Arnoštka	09.05.1896	Z	26.02.1942	Al	Lublin	23.04.1942
Spielmannová	Jana	06.11.1858	Z	26.02.1942	-	Terezín	07.10.1942
Stern	Herbert	17.02.1933	Z	26.02.1942	An	Varšava	25.04.1942
Stern	Karel	17.04.1897	Z	26.02.1942	An	Varšava	25.04.1942
Stern	Rudolf	06.01.1935	Z	26.02.1942	An	Varšava	25.04.1942
Sternová	Elsa	28.02.1901	Z	26.02.1942	An	Varšava	25.04.1942
Strauss	Ota	12.10.1891	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942

Straussová	Marie	20.05.1891	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942
Šudová	Alžběta	30.09.1886	Z	26.02.1942	Ab	Izbica	17.03.1942

Podle evidence Židovského muzea v Praze nikdo z libochovických Židů koncentrační tábor nepřežil. Po válce se vrátila domů žena, tvrdící, že je Flora Brilllová. Údajně ji nikdo z příbuzných a přátel nepoznal. Podle Židovského muzea měla být 17. března 1942 zavražděna v plynové komoře v Izbice. Flora Brilllová žila v Lounech a zemřela někdy okolo roku 1990.^{cdlxx}

V Libochovicích směli zůstat jen pokřtění „židé“, kteří žili v manželství s árijskou osobou^{cdlxxi} a tzv. židovští míšenci^{cdlxxii}. Po zavražděných židech zůstal v Libochovicích všechn jejich majetek, který byl rozprodán. Synagogu získalo město, které ji nijak nevyužilo a nechalo pustnout, až nakonec byla roku 1984 zbořena. Židovské domy byly prodány nebo pronajaty.^{cdlxxiii} Neúcta ideologů nového totalitního – tentokráte

^{cdlxx} Lubomír MRÁZEK: Naši rodáci – Rudy Brill, in: Libochovické noviny č. 1/91. Libochovice 1991.

^{cdlxxi} „**Altmannová Elsa** (rozená Kochová, nar. 21.7.1900 v Libochovicích od 2.9.1941 z České lípy, dcera žida Juliuse Kocha, římsko-katolické vyznání, manžel říšský příslušník), **Altmanová Erika** (dcera výše uvedených manželů, nar. 25.8.1932, řím.kat.), **Koch Josef** (Nar. v Libochovicích, v Libochovicích od 22.12.1938 z Horního Litvínova. Římský katolík, árijské manželství.), **Koch Max** (Nar. 17.9.1871 v Libochovicích, od narození řím. katolík, árijské manželství), **Polák Vilém** (Nar. 8.6.1894 v Libochovicích, v Libochovicích od 9.8.1938 z Ústí nad Labem, žid, árijské manželství.)“ Kronika města Libochovice (neoficiální), rok 1942, in: SOKA Litoměřice, AM Libochovice, kart. 31

^{cdlxxii} „**Karel Koch**, syn Josefa a Vilemíny rodem Šřejbrové, nar. dne 15. 5. 1924 v Záluží u Mostu, bez zaměstnání a žije u svých rodičů v Libochovicích č. p. 24. **Sylvie Kochová**, týchž rodičů naroz. dne 21 května 1926 v Horním Litvínově, okr. Most. **Edita Kochová**, týchž rodičů, nar. 15. srpna 1928 v Horním Litvínově, okr. Most. **Zuzana Kochová**, týchž rodičů, nar. 15. srpna 1928 v Horním Litvínově, okr. Most. Prarodiče ze strany otce byli židi a prarodiče ze strany matky byli křesťani. Otec jmenovaných dětí byl v roce 1923 pokřtěn a děti byly pokřtěny ihned po narození a sice syn ve farním úřadě v Dolním Jiřetíně a dcery v Horním Litvínově. **Dubská Olga**, nemanželská dcera V. Nejezchleby (křesťan) a Hany Kochové, provdané krátké (židovka), nar. dne 16. října 1918 v Praze, přísl. Mladá Boleslav (manžel úředník). Jmenovaná přistoupila na víru křesťanskou v r. 1934 dne 21 května. Bydlí v Libochovicích čp. 183. **Josef Korous**, syn Al[oise] Korouse, který měl matku původu židovského a otce křesťana. Josef naroz. dne 14. května 1906 v Srbči okr. Slaný, příslušný do Levous okr. Roudnice, obchodník. Bydlí v Libochovicích čp. 508. **Vlasta provdaná Minaříková**, nar. dne 8. X.1908 v Milém okr. Slaný, do Slavětína na Moravě příslušná, manželka obchodníka bytem v Radovesicích okres Roudnice n. L. **Alois Korous**, nar. dne 8. června 1910 v Milém okr. Slaný, příslušný do Levous okr. Roudnice n.L., řezník, bytem v Libochovicích čp. 330. **Marie provdaná Minaříková**, manželka řezníka, nar. dne 9.11.1915 v Libochovicích přísl. do Poděbrad okr. dtto, bytem v Kolíně Palackého 2. **Anna provdaná Břeňová**, manželka autodopravce, nar. dne 4. září 1913 v Libochovicích okr. Roudnice, příslušná do Lubné okr. Polička, bytem v Libochovicích 199.

Karel [příjmení neuvedeno], naroz. dne 14. října 1917 v Libochovicích okr. Roudnice, přísl. do Levous okr. Roudnice, bytem v Libochovicích čp. 189. **Denisa Jarolímová**, narozená dne 27. srpna 1922 v Libochovicích, tamtéž příslušná, dcera Václava a Ludmily Steinerové (židovka), studentka, bytem v Libochovicích čp. 160, II. stup. **Helena Kaloušová** rozená Korousová, nar. 25. 8. 1916 v Libochovicích, příslušná do Veltěž okr. Louny, manželská dcera Josefa Korouse a Anny rozené Slivoňové. **Špačková Eliška**, manželská dcera Jana Zajíce, železničního úředníka a Vilemíny rozené Korousové, jejíž matka byla pokřtěná židovka. bydlí v Libochovicích č.p. 330.“ in: SOKA Litoměřice, AM Libochovice, kart. 31

^{cdlxxiii} Obchod Hedviky Pickové byl zrušen a nový majitel domu z obchodu udělal obytné prostory. Obchod Pavlíný Katzové byl pronajat panu Záhorkovi. Ten zde zřídil holičství. Röhrův krámk si pronajal holič Šiříště. Štucův obchod byl prodán panu Peškovi. Obchod Hugo Lederera koupil Josef Plíva. Šternův koloniál byl zlikvidován. Obchod s dobyt看 Karla Brilla byl uzavřen a hospodářství pronajato. Obchod s koňmi Josefa Glässnera byl zrušen a dům pronajat obchodníku Rosovi. Obchod s obilím Julia Kocha

komunistického – režimu ke kulturním a duchovním dědictvím minulosti vedla občany k nezájmu o kulturní památky. Do zapomenutí měly upadnout především takové, které nekorespondovaly s novou takřka „náboženskou“ vírou v materialismus a v nastolení spravedlivého sociálního řádu. Židovský hřbitov tak v důsledku neudržování a krádeží zpustl, léta neudržovaná synagoga byla roku 1984 zbořena, aby na jejím místě vznikla zahrada rodinného domu.

VII. EDICE SOUPISŮ LIBOCHOVICKÝCH ŽIDŮ 1697–1846

Jako součást této práce přikládáme edici soupisů židů pro město Libochovice pocházející celkem ze čtyř různých archivních fondů resp. čtyř archivů: fond Soupisy židů (HBS) v Národním archivu v Praze, fond Velkostatek Libochovice ve Státním oblastním archivu v Litoměřicích, fond Archiv města Libochovice ve Státním okresním archivu Litoměřice se sídlem v Lovosicích a fond Zemské židovstvo v Archivu Židovského muzea v Praze. Všechny editované dokumenty pocházejí z rozmezí let 1697–1846. Jejich výběr byl uskutečněn tak, aby pokryly sledované období co nejúplněji. Kritériem toho, abychom dokument mohli považovat za soupis, bylo, aby obsahoval jmenný výčet židovských obyvatel Libochovic. Ačkoliv se věnujeme především židovské obci v raném novověku, zařadili jsme do edice i soupis z roku 1846, který vymezení raného novověku poněkud překračuje. Důvodem bylo především to, abychom ilustrovali rozšíření židovské obce v předvečer zrovnoprávnění po roce 1848.

VII. 1. Celkový přehled editovaných soupisů

Přehled vrchnostenských plateb z roku 1697, soupis č. 1

SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, toho času deponováno v pobočce Most, fond Velkostatek Libochovice, kart. 219 (neinventarizováno).

Dokument nacházející se v aktovém materiálu fondu libochovického velkostatku je nejstrašším účetním dokladem o zaplacení vrchnostenských plateb – ochranného platu a

zrušili. Železářství Emila Perelese přešlo do majetku Ladislava Kotrče. Konfekci Otokara Nováka koupila Terezie Švihnosová Městská kronika (neoficiální), rok 1942 in: SOkA Litoměřice, AM Libochovice, kart. 31.

domovního poplatku. Podobné doklady se v téže kartonu téhož fondu nacházejí kontinuálně, ale s různě velkými časovými rozestupy až do roku 1848.

Každý plátce odpovídá představenému židovské rodiny, která mohla být i poměrně početná. V soupisu je uvedena i synagoga spolu s domem kantora. Seznam zachycuje celkem 11 židovských rodin (z toho jedna vdova), kteří platí domovní daň celkem ze šesti domů včetně synagogy. Přízvisko jednoho z libochovických židů Schneider – krejčí snad odkazuje k jednomu z nejběžnějších řemesel mezi libochovickými židy.

Text je psán německým novogotickým kurzívním písmem, zvýrazněné části německým písmem polokurzívním, latinská slova písmem humanistickým.

Vrchnostenský soupis z roku 1700, soupis č. 2

SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, toho času deponováno v pobočce Most, fond Velkostatek Libochovice, kartt. 215 (neinventarizováno).

Jedná se aktový materiál ve fondu dietrichsteinského velkostatku vyhotovený pravděpodobně panským úředníkem pro daňové účely. Tomu nasvědčuje vložený list se jmenným seznamem libochovických židů s obnosem, který mají zaplatit nebo který zaplatili. Soupis udává 48 mužských jmen, snad hlav rodin nebo spíše starších mužských příslušníků. Mezi přízvisky uváděných židů jsou jména jako *Jakob Buntzlau, Joachim Tachau, Abraham Trebitsch, Abraham Kamayk, Simon Wrbitschan, Mates Wrany, Wolf Zlonitz, Slik Petschau, Wolf Patekh*, které, jak se zdá, naznačují, odkud židovští obyvatelé pocházeli.

Text je psán německým novogotickým kurzívním písmem, místy některé zaoblené tvary písmen *a, o* a nerozdělené dříky se podobají českému novogotickému kurzívnímu písmu. Latinská slova, zejména jména, nebo jen části slov mající latinský původ jsou psaná kurzívním písmem humanistickým.

Výkaz vrchnostenských plateb za půlrok 1707–1708, soupis č. 3

SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, toho času deponováno v pobočce Most, fond Velkostatek Libochovice, kart. 219 (neinventarizováno).

Druhý vybraný jmenný seznam vrchnostenských plateb navazuje na podobný editovaný dokument z roku 1697. Od předešlého se liší nejen grafickou úpravou, ale větším počtem plátců (z 11 na 17), což jednoznačně nasvědčuje růstu židovské obce. Poprvé je zde zmiňována také židovská rodina, která, ač bydlí ve vzdálenější vesnici Solany, náleží též k libochovické židovské obci.

Po paleografické stránce nese německý novogotický kurzívní text některé znaky novogotického kurzívního písma českého, např. – spojené dříky u písmen *a*, *o*.

Soupis libochovických židů z roku 1717, soupis č. 4

NA Praha, Tereziánský katastr, fasc. 38, spisy 14/1.

Soupis vznikl jako jeden z výsledků činnosti komise, která již od začátku 18. století připravovala podklady pro sepsání pozdějšího Tereziánského katastru. Soupis je datován do roku 1717 a je významným především svojí podrobností. Obsahuje velmi podrobný popis židovských rodin, jména manželek a většinou i děti obojího pohlaví, způsob obživy, bydlení a někdy také původ rodiny. Registruje celkem 31 úzkých rodin resp. 137 osob

U některých židů se dozvídáme, že se živili zemědělstvím a to jak chovem a prodejem dobytka, tak pěstitelstvím obilovin. To je pozoruhodné zejména proto, že židé nesměli vlastnit zemědělskou půdu. Z tohoto důvodu se předpokládalo, že ze zemědělství byli židé po celý raný novověk vyloučeni. Z předkládaného soupisu se dozvídáme, že zákaz vlastnění zemědělské půdy byl řešen jejím pronájmem.

Text je psán německým novogotickým kurzívním písmem. I zde však lze některé tvary jen stěží rozlišit od téhož písma českého. Latinská slova, zejména jména, nebo jen části slov mající latinský původ jsou psaná kurzívním písmem humanistickým. Tato jsou v přepisu zvýrazněna kurzívou.

Centrální soupisy židů z let 1724 a 1733, soupisy č. 5 a 6

NA Praha: fond Soupisy židů (HBS), Soupis židů z roku 1724 – panství Libochovice, kart. 4.; fond Soupis židů (HBS), Soupis židů pro rok 1733, inv. č. 29, kart. 9

Soupisy vzešly z podnětu centrální správy za účelem evidence židovského obyvatelstva. Sčítání pořídila tzv. Židovská komise (Commissio in rebus Judaeorum), zřízená reskriptem Karla VI. z roku 1714 při české komoře a místodržitelství. Sčítání mělo sloužit jako podklad pro snížení počtu židovského obyvatelstva v Čechách na stav z roku 1618 a uskutečnilo se prostřednictvím krajských úřadů. Výsledky soupisu se staly podkladem pro regulační nařízení z let 1726–1727, kdy byl ustanoven tzv. „*numerus clausus*“ ustanovující počet židovských rodin, jimž bylo dovoleno usadit se v zemi, a translokační reskript nařizující přesunout židovská obydlí z těsné blízkosti kostelů nebo míst, kudy procházela katolická procesí.

Soupis z roku 1724 udává 44 úzkých rodin (včetně samostatně žijících osob jako např. vdov), celkem 174 židů přímo v Libochovicích a dalších 17 v okolních vesnicích Solany a Loukořany.^{cdlxxiv}

V úvodu je nanejvýš cenná informace o stavu židovské obce před třicetiletou válkou se jmény šesti nejstarších židovských rodů. Zmiňován je též židovský hřbitov z roku 1583 a synagoga, přestavěná roku 1650. Jedná se o první soupis vypracovaný v podobě formuláře. Formulářové rubriky jsou zde patrně podle tištěného vzoru opisovány ručně. Dozvídáme se jména hlav rodin a jejich dětí. Jména manželek uvedena nejsou. Pokud jde o osobu nežijící v manželství, je u jména představeného domácnosti označeno, že jde o svobodného nebo vdovce. Ženy jsou uváděny jen jako děti nebo vdovy. U představeného domácnosti je zpravidla uveden rok narození, u dětí většinou přibližný věk. Důležitá je rubrika, která pojednává o způsobu obživy rodiny. Ve stejném fondu se nachází i následující centrální soupis z roku 1733, který je vlastně doplněním předešlého. V závěru se objevují čtyři nově příslé rodiny resp. jména jejich představených.

Transliterace byla provedena částečně při zachování původní grafické podoby. Text obou soupisů je psán německým novogotickým kurzívním písmem, některé zvýrazněné části písmem polokurzívním.

Pro následující období až do roku 1783 nebyl z podnětu státní správy vytvořen žádný soupis židovských obyvatel. Absenci dokumentů centrální provenience pro toto období vyplňujeme soupisovým materiálem z provenience patrimoniální správy a židovské samosprávy. Pro tento účel byl z fondu Velkostatek Libochovice editován přehled vrchnostenských plateb z roku 1741, soupis při výběru kontribuce a obecní přirážky roku 1753 a výkazy vrchnostenských plateb 1756–1763.^{cdlxxv} Všechny tyto dokumenty byly sestaveny primárně za účelem evidence plateb, nicméně udávají jména představitelů židovských domácností. Podobný účel měl i přehled výběru zemské kontribuce 1768–1785, nacházející se ve fondu Zemského židovstva v Archivu Židovského muzea v Praze.^{cdlxxvi} V soupisech se dozvídáme výši platby nebo verně, kterou měla židovská obec zaplatit, ale usuzovat z nich něco o početnosti obce, resp. počtu rodin příliš nelze. Úvádění plátců se totiž nemusí shodovat se zástupci jednotlivých rodin.

^{cdlxxiv} NA Praha, fond Soupisy židů HBS, Soupis židů z r. 1724 – panství Libochovice, kart. 4.

^{cdlxxv} SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, toho času deponováno v pobočce Most, fond Velkostatek Libochovice, kart. 219 a 220 (neinventarizováno).

^{cdlxxvi} AŽMP Praha, fond Landesjudenschaft, fasc. XXVII. Nr. 25.; fasc. XXVII. Nr. 30; fasc. XXVIII. Nr. 32; fasc. XXIX. Nr. 35; Fasc. XXIX.

Přehled vrchnostenských plateb z roku 1741, soupis č. 7

SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, toho času deponováno v pobočce Most, fond Velkostatek Libochovice, kart. 219 (neinventarizováno).

Třetí vybraný jmenný seznam vrchnostenských plateb navazuje na podobný editovaný dokument z roku 1697 a z roku 1707. Počet plátců je zde již 55. Jsou zmiňováni také židé žijící v pěti dalších vesnicích libochovického panství nebo v okolí, kteří náleželi k libochovické židovské obci. Soupis je podepsán hebrejským a německým podpisem židovského rychtáře Arona Simona.

Text je napsaný poměrně neúhledným německým novogotickým kurzívním písmem, pravděpodobně rukou podepsaného židovského rychtáře.

Soupis při výběru kontribuce a obecní přírážky roku 1753, soupis č. 8

SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, toho času deponováno v pobočce Most, fond Velkostatek Libochovice, kart. 219 (neinventarizováno).

Soupis je dokladem o výběru zemské kontribuce a současně židovské „přírážky“ pro potřeby židovské obce. Je zajímavý především tím, že zachycuje přímo odpovědi jednotlivých představitelů židovských domácností pravděpodobně v okamžiku příchodu výběrčího. Z odpovědí lze tušit liknavost, s níž požadované částky odváděli. Soupis je konceptem později vypracovaného přehledu výše poplatků, kde ovšem zajímavé výpovědi jednotlivých židů chybí. Pro edici byl proto zvolen mnohem obsažnější koncept, přičemž rozdílné částky skutečně odvedených peněz byly doplněny z čistopisu téhož dokumentu a do edice vepsány kurzívou.

Text je psán neúhlednou německou novogotickou kurzívou. Je zde množství interlineárních vpisků, oprav a škrtnů.

Výkazy vrchnostenských plateb 1756–1763, soupis č. 9

SOA Litoměřice, pobočka Žitenice, toho času deponováno v pobočce Most, fond Velkostatek Libochovice, kart. 220 (neinventarizováno).

Jedná se o aktový materiál z fondu dietrichsteinského libochovického velkostatku vyhotovený vrchním panským úředníkem Josefem Laudou pro daňové účely. Soupis obsahuje přehled vývoje ochranného platu libochovické židovské obce, která ovšem zahrnuje i jednotlivé židovské rodiny žijící roztroušeně ve vesnicích libochovického panství (Solany, Loukořany, Žerotín, Čížkovice). Z přehledu lze sledovat demografický

růst židovské obce. Některá přízviska mohou naznačovat původ nově příchozích židovských obyvatel. V soupise jsou uvedeni jen představení domácností, eventuálně samostatně žijící osoby.

Text je nadepsaný německým novogotickým kurzívním písmem, nadpisy vyznačeny za použití písma polokurzívného. Latinská slova, zejména jména, nebo jen části slov mající latinský původ jsou psaná kurzívním písmem humanistickým.

Výběr zemské kontribuce 1768–1785, soupis č. 10

AŽM Praha, fond Zemské židovstvo v Čechách / Landesjudenschaft Böhmen, fasc. XXVII. Nr. 25.; fasc. XXVII. Nr. 30; fasc. XXVIII. Nr. 32; fasc. XXIX. Nr. 35; Fasc. XXIX.

Soupisy uložené v málo badatelsky využívaném fondu Zemského židovstva v Čechách obsahují přehledy zemských kontribucí, které české mimopražské židovské obce platily prostřednictvím své vyšší samosprávné jednotky, kterou bylo Zemské židovstvo / Landesjudenschaft. V případě editovaných soupisů jde o výběr z krajských přehledů. V hranatých závorkách je u soupisu uvedeno, kolik se vybralo v okolních židovských obcích, v kraji a celém království. Od roku 1768 byly částky rozepisovány jmenovitě a tyto soupisy jsou tak zajímavým demografickým dokladem, který vypovídá o zámožnosti jednotlivých členů židovské obce. Zprvu se zaznamenávali jen nejzámožnější židé, později všichni členové židovské obce. I zde jde však pravděpodobně jen o představitele domácností. Text je psán německým novogotickým kurzívním písmem, některá slova jsou zvýrazněna písmem polokurzívním. Spolu s německým exemplářem se u každého nachází i (snad) totožný soupis v hebrejském kurzívním písmu.

Centrální soupisy z let 1783 a 1793

V souvislosti se začátkem přímé vlády Josefa II. dochází v habsburských dědičných zemích k zvýšené činnosti byrokracie, která začíná obyvatelstvo včetně židů mnohem důkladněji a pravidelněji evidovat. V prosinci roku 1781 byla zrušena židovská komise, která do této doby sepisovala židovské obyvatelstvo. Její kompetence připadly přímo na české gubernium, které následně iniciovalo vznik několika soupisů venkovských (mimopražských) židů v Čechách a to v letech 1783^{cdlxxvii}, 1793/1794^{cdlxxviii}, 1799^{cdlxxix} a

^{cdlxxvii} NA, fond Soupisy židů HBS, inv. č. 33-56, kart. 10-15.

^{cdlxxviii} NA, fond Soupisy židů HBS, inv. č. 57-104, kart. 16-24; 119, kart. 34.

^{cdlxxix} NA, fond Soupisy židů HBS, inv. č. 105-107, kart. 25-27.

1811^{cdlxxx}. První dva jmenované – soupisy z let 1783 a 1793 již byly otištěny v edicích, které vznikly v pod vedením Doc. PhDr. Ivany Ebelové v rámci ediční činnosti studentů oboru archivnictví a pomocných věd historických na Filosofické fakultě University Karlovy.^{cdlxxxi} Z tohoto důvodu nebyly do předkládané edice zařazeny. Jen stručně uvedeme několik informací.

Soupis židovských familiantů z roku 1783 v samotných Libochovicích uvádí 36 rodin, resp. představitelů domácností s familiantským právem. Další dvě rodiny na témže panství žijí ve vesnici Solany a po jedné v Loukořanech a Želevicích. U každého familianta je zapsán počet dětí, způsob obživy a výše odváděné zemské kontribuce. Na celém panství bylo zaznamenáno tehdy dohromady 153 židů, včetně žen a dětí (v případě dětí se pravděpodobně jedná jen o chlapce – šlo o soupis familiantů a jejich potencionálních následníků, navíc počet dětí je téměř o polovinu menší než ve vrchnostenském soupise z roku 1786, který zahrnuje děti obojího pohlaví). Počet židů na panství mohl být vyšší, neboť soupis neudává případné manželky synů, pokud jejich otec byl ještě živ. Nejsou zde uvedeny ani případné manželky mladších synů, pokud ti získali právo ke sňatku po jiné bezdětné židovské rodině, nepočítaje židy, kteří žili na panství, aniž by byli evidováni.

Podobně seznam z roku 1793 udává v samotných Libochovicích 37 familiantů (včetně vdovců), ve vesnicích Solanech, Loukořanech, Želevicích, Žerotíně a „Žichovsi“ (?)^{cdlxxxii} po jedné z dalších pěti židovských rodin. Soupis je na rozdíl od předešlého podrobnější, udává navíc jména dětí a jejich rodinný stav. Celkem tak na libochovickém panství bylo registrováno 244 osob.

Oba posledně jmenované soupisy jsou nejvýznamnějším statistickým pramenem pro demografii židovského obyvatelstva v této době. Pro potřeby této edice je vhodně doplňují další dva – soupis židovských rodin z roku 1786 a soupis chudých židů z roku 1788 a vrchnostenský soupis z roku 1791.

^{cdlxxx} NA, fond Soupisy židů HBS, inv. č. 108-114, kart. 28-33; 121, kart. 36.

^{cdlxxxi} Jana SIMKOVIČOVÁ (ed.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1783. Litoměřický kraj, in: Ivana EBELOVÁ (ed.): Soupis židovských familiantů v Čechách z r. 1783, Praha 2008; Jana BOŇKOVÁ (ed.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, Litoměřický kraj, in: Ivana EBELOVÁ a kol. (edd.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, sv. II., Praha 2003.

^{cdlxxxii} V případě *Žichovse* – *Sichowetz*, se zdá, že jde o nesprávnou četbu od Libochovic nepříliš vzdálené vesnice Čížkovice, psané někdy v německých pramenech např. jako *Süchowetz* (edice s. 29) nebo *Cichowetz* (edice s. 47).

Vrchnostenský přehled židovských rodin z roku 1786, soupis č. 11

SOA Litoměřice, fond Velkostatek Libochovice, kart. 215, neinventarizováno.

Soupis pochází z činnosti vrchnostenské kanceláře a vznikl pravděpodobně pro evidenci účelem evidence přidělování familiantských povolení. Nasvědčuje tomu rubrika, označující, zda ten který otec rodiny dostal povolení ke sňatku jako prvorozený, druhý nebo třetí syn.

Dozvídáme se z něj podrobný popis jednotlivých rodin – způsob obživy, počty členů domácností. Nejvýznamnější však je, že je v něm konkrétní místo bydlení. U každé rodiny je vyznačeno římské číslo domu, ve kterém rodina bydlí a poznámka, zda jsou zde židé v podnájmu nebo vlastníci, resp. přímými nájemci domu od vrchnosti. Soupis udává v Libochovicích celkem 44 úzkých rodin (včetně samostatně vdov a vdovců, dospělých neženatých synů) a dalších šest rodin ve vesnicích Solanech, Loukořanech, Želevicích a Čížkovicích. V Libochovicích se nachází dvacet „židovských“ domů s římským číslem popisným, ale celkem pět rodin žije v podnájmu u křesťanů nebo se trvale zdržují mimo hranice libochovického panství. Na celém panství je tedy registrováno dohromady 148, ale v samotných Libochovicích je trvale přítomno 121 židů včetně žen a dětí.

Totožný text se ve stejném kartonu nachází ve shodných exemplářích, přičemž jeden sloužil jako koncept. Tomu nasvědčují mnohé vpisky, které jsou v čistopise již zanesené do textu.

Text je psán německým novogotickým kurzívním písmem. Nadpisky vyznačeny za použití písma polokurzívního. Latinská slova, zejména jména, nebo jen části slov mající latinský původ jsou psaná kurzívním písmem humanistickým.

Seznam libochovických chudých židů z roku 1788, soupis č. 12

AŽM, archiv zemského židovstva, fasc. XXXXVIII, sign. Ca, Nr. 6.

Podobné z roku 1788 ve fasc. LII/1 sign. Ea, Nr. 19.

Soupis dochovaný ve fondu Zemského židovstva^{cdlxxxiii} byl vytvořen židovskou samosprávou za účelem evidence osob odkázaných na pomoc jiných nebo vydržovaných židovskou obcí. Zahrnuje celkem 25 jmen vdovců, vdov nebo chudých, nemocných či jinak práce neschopných příslušníků židovské obce, počet členů jejich domácností a způsob obživy. Celkově je zde evidováno 78 osob, z toho 40 dětí, což takřka polovina všech židovských obyvatel Libochovic.

^{cdlxxxiii} AŽMP, fond Landesjudenschaft, fasc. XXXXVIII, sign. Ca, nr. 6. Podobné z r. 1788 ve fasc. LII/1 sign. Ea, nr. 19.

Důvodem jeho vzniku byla jak snaha židovské obce bdít nad zaopatřením nemohoucích členů, tak vysvětlení jejich neschopnosti platit zemské kontribuce. Ze soupisu se dozvídáme jména hlav představitelů domácností a počet jejich členů, někdy i jména manželky a dětí. Je zde uveden důvod platební neschopnosti a způsob, jak získává rodina nebo jednotlivec obživu.

Text je psán německým novogotickým kurzívním písmem, některá slova jsou zvýrazněna písmem polokurzívním. Latinská slova, zejména jména, nebo jen části slov mající latinský původ jsou psaná kurzívním písmem humanistickým.

Vrchnostenský přehled z roku 1791, soupis č. 13

SOA Litoměřice, fond Velkostatek Libochovice, kart. 215, neinventarizováno.

Jedná se o jmenný seznam všech osob židovského náboženství včetně dětí s informacemi o stáří. Soupis udává číslo domu, ve kterém rodina bydlela a zaměstnání otce rodiny. Kromě toho je součástí soupisu i seznam židů, kteří v Libochovicích pobývali jako hosté. Výborně doplňuje o dva roky mladší centrální celozemský soupis z roku 1793.^{cdlxxxiv}

Text je psán německým novogotickým kurzívním písmem, některá slova jsou zvýrazněna písmem polokurzívním.

Srovnání centrálních soupisů z let 1799 a 1811 se zaznamenáním změn do roku 1822, soupis č. 14

SOA Litoměřice, fond Velkostatek Libochovice, kart. 215, neinventarizováno.

Jedná se o opis dvou centrálních soupisů z let 1799 a 1811, který vznikl z podnětu českého gubernia. Komparační opis obou dokumentů si dala roku 1822 při zemském guberniu vyhotovit libochovická patrimoniální správa. Přednost tohoto opisu spočívá v tom, že přehledně zachycují období let 1811 – 1822 a to tak, že židovští familianti jsou v druhém soupise seřazeni v takovém pořádku, aby odpovídali pořadí v soupise z roku 1799. Je doplněn údaji z originálu soupisu z roku 1811, které v editovaném opisu nejsou uvedeny, nejčastěji jde o datum získání povolení ke sňatku a udání místa původu nebo pobytu konskribovaného příslušníka židovské obce. Doplněné údaje jsou v edici psány kurentním písmem.

^{cdlxxxiv} Jana BOŇKOVÁ (ed.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, Litoměřický kraj, in: Ivana EBELOVÁ a kol. (edd.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, sv. II., Praha 2003.

Text editovaného dokumentu byl napsán úhledným německým novogotickým kurentním písmem v kanceláři českého zemského gubernia.

Seznam obyvatel Libochovic z roku 1846, soupis č. 15

SOkA Litoměřice, fond AM Libochovice, Manschaftsbuch, inv. č. 25, evid. č. knihy 14.

Soupis názorně ukazuje rozkvět židovské populace těsně před zrovnoprávněním, které následovalo po roce 1848. Byl sestaven vybráním osob židovské příslušnosti ze soupisu obyvatel Libochovic (Manschaftsbuch) z roku 1846. Rozlišení židů od křesťanů bylo provedeno pomocí židovských matrik narozených,^{cdlxxxv} které udávají číslo popisné, z něhož novorozeně pocházelo. Ze soupisu se dozvídáme, že z celkového počtu 326 žilo 135 židů mimo původní židovský sídlení okrsek. Přehled udává datum narození, počet osob v domácnosti a jejich příbuzenský vztah, dům, který rodina obývala, a někdy zaměstnání živitele rodiny

Text je psán úhledným německým novogotickým kurentním písmem v kanceláři městského magistrátu.

VII. 2. Ediční poznámka

Po formální stránce editované dokumenty spojuje jen německý jazyk písemností. V textu je jen několik málo slov českých a dvě slova psaná hebrejským kurzívním písmem. Většina textů byla psána německým novogotickým kurzívním písmem – kurentem, latinská slova a jména pak zpravidla kurzívním nebo polokurzívním písmem humanistickým. V nadpisech nebo jinak zvýrazněných slovech se setkáváme s písmy polokurzívními. Jen v soupis z roku 1707 nese některé znaky novogotického kurzívního písma českého, např. – spojené dříky u písmen *a*, *o*. Z důvodu přehlednosti jsme edici kromě některých výjimek nezatěžovali popisem grafické podoby písma.

Text psaný buď raněnovověkou hornoněmčinou nebo starší formou nové němčiny byl transliterován podle současného německého pravopisu, přičemž ale struktura vět, výrazy a slovní spojení zůstaly ve své původní podobě.^{cdlxxxvi} Podle dnešního německého pravopisu bylo upraveno psaní velkých písmen. Vlastní jména a názvy sídel byly transliterovány a ponechány všechny varianty téhož jména. Není ale výjimkou, že

^{cdlxxxv} NA, fond Židovské matriky HBMa, matrika narozených 1788–1839, sign. 1012 a Matrika narozených 1839–1864, sign. 1013.

^{cdlxxxvi} ŠTOVÍČEK, Ivan a kol: Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti, Praha 2002; KAŠPAR, Jaroslav: Úvod do novověké latinské paleografie se zvláštním zřetelem k českým zemím I., Praha 1987, s. 157 – 161.

prokazatelně tatáž osoba se nachází v soupise pod odlišným jménem, resp. přízviskem, než má v soupise jiném. Jedna osoba může tedy být v textu (a tedy i v rejstříku) uvedena vícekrát pokaždé pod různými grafickými variantami zapsání téhož jména, aniž by tato skutečnost byla explicitně zdůrazněna.

Jména lokalit byla též transliterována, ale v hranatých závorkách jsou doplněna současným názvem. U menších sídel nacházejících se mimo okres Litoměřice je uveden také okres, do něhož sídlo náleželo do roku 2000. Často jsou názvy míst shodné s přízviskem příslušníka židovské obce – označují pravděpodobně jeho původ. Právě proto byly místní názvy zahrnuty do společného rejstříku, přičemž kde jsou tučně zvýrazněna. Důvodem bylo prolínání osobního jména s názvem místa a relativně malá četnost pomístních názvů míst v celé edici – edice je vymezena výhradně lokálně. Nejvíce se s názvy lokalit setkáme u židů příslušných k libochovické židovské obci, kteří však žili roztroušeně v několika dalších vesnicích na libochovickém panství – především v Solanech, Želevicích, Loukořanech a Žerotíně nebo na sousedních panstvích, ve vesnicích Čížkovice, Kamýk a Pátek.

Často uváděný název města Libochovice byl ponechán v původní grafické podobě bez vysvětlení – město je uváděno buď jako Lybochowitz nebo Libochowitz. Druhá podoba je charakterističtější pro mladší období.

Doplňky editora jsou umístěny do hranatých závorek []. Sem patří označení o foliaci, tak mezisoučty konskribovaných osob.^{cdlxxxvii} V případě nejasného čtení je tento text označen otazníkem v hranatých závorkách [?]. Nečitelný text je označen [...] nebo přeškrtnutý nečitelný text <...>. Část textu, o jehož správném přepisu editor nepochybuje, ale zdá se být zjevně chybným nebo nesrozumitelným či jinak překvapivým je označen [!]. Také většina zkratk, nedokončených slov či omylem vynechaných písmen jsou psány do hranatých závorek. Často se opakující zkratky jsou rozepisovány bez hranatých závorek. Stejně bylo postupováno i v případě zkráceného přepisu letopočtů, např. 799 označuje rok 1799. Často se vyskytující zkratka pro číslo je v celé edici sjednocena zkratkou Nr. Některé obvyklé zkratky jsou v textu ponechány – viz seznam zkratk.

V lomených závorkách < > se nachází přeškrtnutý text. Pozdější přípisky a interlineární vpisky byly naznačeny složenými závorkami { }. V některých případech je

^{cdlxxxvii} Ve většině případů se autorovy mezisoučty neshodují s počtem jmenovitě vypsanych osob, ale s jejich předpokládaným počtem. Např. do součtu hranatých závorek jsou zahrnuty také manželky otců rodin a to i tehdy, když nejsou výslovně zmiňovány (např. soupis č. 5). Jejich existence je takřka jistá, pokud hlava rodiny, která je obdařená dětmi, není označena jako vdovec.

charakter přípisu blíže popsán v poznámce pod čarou. Jedná-li se o běžné vepsání textu, je toto doplnění bez dalšího vysvětlení. Kulaté závorky () nemají žádný ediční význam a jsou použity již v původním textu. Z většiny edic nebyly zahrnuty průběžné součty a jsou uvedeny až závěrečné sumy. Jinde byly průběžné součty zachovány nebo počet konskribovaných osob^{cdlxxxviii} byl na konci každé folie sečten editorem a uveden do hranatých závorek se zkratkou pers. (personum – osob).

Částky odváděných kontribucí, vrchnostenských a obecních plateb jsou uvedeny v měnových jednotkách floren, tedy zlatý rýnský (fl.) a drobnějších mincích – krejcarech (kr.) a denárech (d.). Poměr 1 fl. k 1 kr. a obdobně 1 kr. k 1d. byl 1:60. Výjimečně v soupise z roku 1717 také v rýnských tolarech.

Co se týká užití hranatých závorek u označení foliace – většina editovaných archiválií je psána na volných listech nebo dvojlistech, případně zvláštních sešitech. Pro tento účel je pro označení nové strany užita zkratka fol. (folio) v hranatých závorkách s číslem příslušné strany. Označení pomíjí, pokud je soupis psán na dvojlist přes obě strany. Rovněž není uvedena foliace na první straně dokumentu.

V případě soupisu z roku 1753 a ze soupisu let 1799 a 1811 byl text edice doplněn dalšími informacemi, které jsou psány kurzívou. U soupisu z roku 1753, který vznikl jako soupis při vývěru zemské kontribuce a obecní daně, jsou takto doplněny částky, které v editovaném dokumentu chybí nebo se neshodují s tím, co bylo skutečně vybráno.^{cdlxxxix}

Centrální soupisy z let 1799 a 1811 byly editovány z jejich mladšího opisu, který si dala pořádit kancelář libochovické patrimoniální správy. Nicméně v případě soupisu z roku 1811 zde některé informace chybí. Ty se nacházejí v originálu sumáře soupisu z roku 1811^{cdxc}, a tak byly do editovaného dokumentu doplněny stejnou formou jako v případě soupisu z roku 1753.

Na konci edice je uveden společný jmenný a místní rejstřík. V něm jsou zahrnuta všechna jména židů, která se objevila v některém soupisu a to v abecedním pořádku. V době, která stojí teprve na začátku jednotného a neměnného pojmenování osob, byl rejstřík sestaven tak, že na prvním místě je uvedeno první jméno a pak případné druhé jméno či přízvisko. To značilo jméno otce, manžela nebo povolání či místo původu a bylo v průběhu let proměnlivé. Současné jsou do rejstříku samostatně vložena i druhá

^{cdlxxxviii} Započítány jsou i osoby nejmenované, jejichž existence se předpokládá – např. pokud muž není označen jako vdovec a má potomky, předpokládá se přítomnost manželky.

^{cdlxxxix} Tyto informace se nacházejí v čistopise téhož soupisu v totožném kartonu, ale na rozdíl od editovaného soupisu nezachycují osobní výpovědi jednotlivých židů k výběru daní.

^{cdxc} NA, fond Landesjudenschaft HBS, kart. 33.

jména – je možno tak najít příslušnou osobu dvěma způsoby. Z doby po vydání císařského patentu z 23. června 1787, podle kterého museli všichni židé přijmout zvolené německé jméno, lze člena židovské obce hledat v rejstříku též podle příjmení.

Názvy míst, ať už v textu tvoří jednoznačně přízvisko, označují místo původu nebo obojí a jsou v rejstříku zanesena ve všech užitých variantách místního názvu i ve tvaru dnešním. Na příslušné stránky v textu edice odkazuje dnešní podoba místního názvu. Názvy míst jsou pro větší přehlednost psány v rejstříku tučným písmem.

ZÁVĚR

Historici vytvářejí obraz minulosti, která v reálném čase a prostoru vždy proběhla trochu jinak, než jak ji zrovna pomocí dostupných informačních zdrojů rekonstruují. Každá práce historika je svědectvím nejen o tématu, které stojí v popředí, ale zároveň se zde odráží doba, ve které žijeme a v neposlední řadě, a možná především, vydáváme svědectví o sobě samých, o hierarchii hodnot, jež vyznáváme a z nichž se skládá náš vnitřní svět. Nezřídka se stává, že osobní vztah k dané problematice čtenář či posluchač z autora projevu vycítí. Toto všechno je dle mého soudu normální a přirozené.

Ani tato práce, přes veškerou snahu o pravdivé hodnocení pramenů, není prosta autorových osobních přesvědčení, které je blízké vyznání, vůči kterému židovští obyvatelé Libochovic tvořili v popisovaném období náboženskou menšinu. Ale snad právě toto autorovi umožnilo vyvarovat se nekritického obdivu k objektu historického bádání a zachovat vztah zdravého badatelského zájmu a kritické sympatie.

Základním předpokladem pro sepsání kapitoly ze starších dějin židovské obce bylo poznání jejich náboženského pohledu na svět a toho, co je odlišovalo od společnosti, ve které žili. Neméně důležité bylo odpovědět si na otázku, proč právě na začátku 16. století se židé objevují na házmburském panství v malé trhové osadě Libochovice.

Na český venkov se do této doby převážně městské židovské obyvatelstvo dostalo kvůli jejich vysídlování z většiny českých královských měst, která tehdy v důsledku slabé královské vlády posílila svou politickou moc. Městské rady ovládané řemeslnými cechy se snažily vyhnáním židovského obyvatelstva zbavit nežádoucí konkurence, a tak většina mimopražských židů začala hledat útočiště na panstvích venkovské šlechty. Zde jim bylo umožněno založit nové náboženské obce. Za to si šlechta nárokovala právo na židovské kontribuce, do této doby výsostný regál královské komory. V této souvislosti pocházejí i nejstarší zmínky z 30. let 16. století o židu Jakubovi z Libochovic, poddaném Jana III. z Házmburka. Na venkově usazení židé se profilovali jako obchodníci a provozovatelé panských podniků.

O židovské obci v 16. století se z torzovitě zachovaných pramenů dozvídáme jen málo. Z některých náznaků tušíme existenci dočasného židovského osídlení v sousední vesnici Radovesicích, kde snad měli mít židé v první polovině 16. století svůj hřbitov. V druhé polovině 16. století lze již hovořit o plně konsolidované židovské obci v Libochovicích o počtu asi sedmi rodin, jejíž příslušníci žili roztroušeni v domech mezi

křesťanským obyvatelstvem. Z roku 1583 je dochován zápis o pronájmu zádušního pozemku za účelem zřízení židovského hřbitova.

Od 90. let 16. století v souvislosti s upevňováním katolické víry na panství Jiřího Popela z Lobkowicz předpokládáme nejstarší možné oddělené osídlení židů od křesťanů a vznik židovského sídelního okrsku v jihozápadním okraji hrazeného města. Sídliště asi o šesti domech, z nichž jeden byl s jistotou nejpozději po roce 1650 (možná však již dříve) využíván jako synagoga, máme v pramenech doloženo až na konci třicetileté války.

Pro předchozí válečné období se dochovalo jen málo pramenů. V některých z nich se hovoří o vlastnictví domů židy právě v místech zmiňovaného židovského okrsku. Mnohé z těchto domů jsou v berní rule a pozemkových knihách na konci třicetileté války uváděné jako pusté či pobořené.

Na konci třicetileté války v Libochovicích žilo asi šest židovských rodin, jejichž počet až do třetí čtvrtiny 17. stol. nestoupal. Rozvoj židovské obce nastal poté, co roku 1675 libochovické (a budyňské) panství zakoupil kníže Gundakar z Dietrichsteinu, jehož dědicům panství patřilo až do roku 1854.

V 18. století můžeme pozorovat, jak dietrichsteinská vláda vytvářela prostor pro nebývalý rozkvět židovské obce, co se její početnosti týče a s tím i související rozšíření židovského osídlení, rozvoj řemesel a obchodů často na úkor křesťanských cechů.

Soupisy židovského obyvatelstva vedené státní i patrimoniální správou zaznamenávají početní nárůst po celé 18. století. Zatímco roku 1717 žilo v Libochovicích 31 židovských rodin čítající 131 osob, v roce 1724 to bylo 174 osob. V druhém desetiletí se začal židovský sídelní okrsek uvnitř hrazeného města rozšiřovat na západní předměstí. Byla sem přesunuta židovská jatka, jejichž zřízení naráželo na odpor křesťanských řeznických cechů. Na předměstí měli židé svou rituální lázeň (mikve) v sousedství snad staršího, samostatně stojícího bloku židovských domů na západním nábřeží panského rybníka. Jeden z těchto domů (č. p. I/310) byl po přikoupení sousedních parcel v 60. letech 18. století velkolepě přestaven zámožným židovským vinopalníkem. Současně zde sídlila židovská škola a zasedal rabínský soud.

Židé se z největší části živili jako řemeslníci (převládali koželuhové, řezníci, ševci). Mnozí získávali prostředky k živobytí k nelibosti křesťanských obchodníků podomním obchodem. Obecně málo se ví, že venkovští židé, kterým nebylo dovoleno vlastnit zemědělskou půdu, se v Libochovicích kromě tradičních řemesel a obchodu živili také zemědělskou činností. Zajímavé na tom je, že nejen obchodovali s dobytkem, ale

hospodářská zvířata také chovali, a dokonce v některých případech sami hospodařili na propachtovaných polích.

Vrchnost pronajímala zámožnějšímu členu libochovické židovské obce také vinopalnu, která se nacházela v prostorách panského dvora na východním předměstí. Pronájem vinopalny a současně panské hospody bylo oboustranně výhodné, neboť vinopalník měl monopol na prodej kořalky ve všech hospodách na libochovickém a později i budyňském panství. Mnozí židé díky provozování vinopalny zbohatli a to i přes velmi vysoký nájem, který vrchnost za pronájem vybírala.

Židé se těšili svobodnému vyznávání svého náboženství, měli vlastní policejní, politickou a soudní samosprávu, kterou zastával volený a vrchností potvrzovaný židovský rychtář s radou starších. Náboženskou autoritou v obci byl rabín. Mezi představitele náboženského života patřil též kantor, učitel. Pro pohřbívání svých souvěrců existovalo v Libochovicích od roku 1650 Pohřební bratrstvo (Chevra kadiša), jehož členství bylo prestižní záležitostí spojenou s povinností charitativní činnosti.

Na rozdíl od přízně vrchnosti se židé od první poloviny 18. století museli potýkat s antijudaistickým postojem centrální vlády. Nejtěživěji mělo židy zasáhnout nařízení familiantského zákona. Karel VI. se zákazem sňatků mladších synů pokusil zastavit početní nárůst židovského obyvatelstva v českých zemích. Prusko-rakouské války v 18. století poznamenaly Libochovice několikerými průtahy vojsk a kvartýry, výpalným atd. K tomu všemu museli židé roku 1748 čelit obvinění z kolaborace s nepřítelem, za což měli být vypovězeni z českých zemí. V této době se ke svým libochovickým souvěrcům nastěhovalo několik židů pražských, jejichž židovské ghetto bylo toho roku skutečně vyklíženo. Po odvolání vypovídacího reskriptu však královna uvalila na židy nové zvýšení daní, které se dramaticky projevilo na výši kontribuce, kterou židé museli ve druhé polovině 18. století odvádět královské komoře. Výše této kontribuce více jak dvojnásobně překračovala vrchnostenské dávky.

Podle zkoumaných pramenů byla příčinou občasných sporů mezi židovskými a křesťanskými obyvateli Libochovic vzájemná konkurence. Křesťanské cechy nebyly sto vzdorovat židovským řemeslníkům a obchodníkům, kterým ze strany vrchnosti široká volnost pro jejich aktivity umožnila provozovat řemesla, obchodovat mimo rámec cechovních pravidel a pořádků. Židé totiž prodávali levněji a díky podomnímu obchodu byl široký sortiment zboží snáze dostupný i v okolních vesnicích. Soužití bylo problematické kvůli protirečení si některých cechovních výsad s privilegii, kterými

disponovali židovští řemeslníci a obchodníci ze strany zeměpána i vrchnosti. Současně to bylo ale výhodné pro spotřebitele.

Zajímavé zjištění je, že vrchnost zachovávala k židům takřka vždy kladný poměr a nejednou v jejich prospěch zasáhla i na úkor svých křesťanských poddaných. Při zjednodušeném pohledu se zdá, že příznivý vztah vrchnosti souvisel s platbami, které židé odváděli do důchodu panského velkostatku. Při podrobnějším prozkoumání však zjistíme, že ochranný plat (Schutzgeld) a další dávky odváděné vrchnosti nebyly až tak vysoké např. ve srovnání s tím, co židé po roce 1748 odváděli královské komoře v rámci zemské kontribuce.

Kladný vztah vrchnosti k židům jistě ovlivnily nejen přímé platby, ale možná ještě více obchodní potenciál spojený navíc s dalšími nepřímými platbami. Židé svojí obchodní činností často doplňovali to, co chybělo křesťanským řemeslníkům a obchodníkům, jejichž činnost mnohdy podvazovala cechovní omezení. Židé, zdá se, navíc na panství dováželi jinak hůře dostupné zahraniční ba i zámořské zboží (tabák, koření).

Budiž ovšem zdůrazněno, že příčiny „tolerance“^{cdxc} vůči židům v předmoderní době jistě nelze hledat pouze v hospodářském kalkulu vrchnosti. Dopustili bychom se ahistorického aktualizování, kdybychom v raném novověku za vším hledali jen hospodářský profit jedné či druhé strany a nepřipustili, že na rozdíl od současnosti společnost mnohem více ovlivňovala náboženská víra. Proto se domnívám, že kořeny relativně pozitivního přístupu vrchnosti k židům můžeme hledat také v postoji, který k židovství zastávala katolická církev. Židé byli sice považováni za bloudící a z tohoto důvodu ve vyhnanství žijící národ, který vzdoruje křesťanské pravdě, ale právě pro společný původ s křesťanstvím jim mělo být umožněno žít na okraji většinové společnosti v naději, že i oni, pro něž Kristus přišel především, se jednou obrátí.

Právě tyto teologické důvody židům jako jediným nekatolíkům umožňovaly existenci ve středověkých a raně novověkých katolických státech.^{cdxcii} Tato „tolerance“ měla své omezení v tom, že židům neposkytovala rovné (především daňové a platební) podmínky ve srovnání s křesťanskými poddanými. Připustíme-li konečně, že i finanční profit hrál v příznivém vztahu k židům ze strany vrchností svou roli, musíme jedním dechem dodat, že

^{cdxc} V původním smyslu slova tolerance – trpět něco/někoho.

^{cdxcii} Srovnej např. vládu horlivého katolíka Jiřího Popela z Lobkovic (1570–1607), který na svém panství nestrpěl nekatolíky, ale židy toleroval, ač v této době mohl své nekatolické poddané zatížit vyššími daněmi a mít z nich hospodářský zisk. Podobně papežové trpěli v Římě židovské ghetto, ač bylo nejchudší čtvrtí Věčného města a papežům nepřinášelo žádný zisk. Srv. Thomas BRECHENMACHER: Der Vatikan und die Juden, München 2005.

předmoderní epocha neznala tak ostré rozdělení oblasti náboženství, politiky a hospodářství jako je tomu dnes.

Mnohem více než vrchnost, která byla se svými židy přeci jenom alespoň v zprostředkovaném kontaktu, začal židovské obce od poloviny 18. století velkými kontribucemi vytěžovat stát. To je zajímavé především proto, že tehdejší vláda Marie Terezie bývá považována za počátek reformy státní správy v duchu osvícenství, které je pokládáno za myšlenkový proud, který Evropu vyvedl z tmářství a pověr. Ve skutečnosti myšlenky osvícenců (např. Voltaira) vytvořily základ moderního antisemitismu.^{cdxciii} Osvícenci tradiční křesťanskou rezervovanost vůči židovskému náboženskému učení z doby po Kristu (antijudaismus) zbavili náboženského rozměru a křesťanského přikázání lásky ke konkrétnímu člověku a rozvíjeli předsudky o židech jako barbarských ignorantech, „*lačnicích pouze po penězích, oddávajícím se tajemným praktikám a pověrám, nepřátelským vůči okolí a nevděčným za prokázaná dobrodíní*“.^{cdxciv}

Hlavní linie našeho výkladu končí na začátku reformy osvícenského císaře Josefa II. Přestože josefské reformy ve vztahu k židům měly k dnešnímu pojetí rovnoprávnosti daleko, znamenaly zásadní přelom v tom, že poprvé v českých dějinách byl postoj k židům určován jiným světovým názorem než církevním učením. Reformy měly nakonec za následek zásadní změny v postavení židů v tehdejší společnosti i uvnitř židovské obce. Přes některé výhody, které židům přinesly, znamenaly v konečném důsledku nejen židovskou emancipaci, ale také zánik autonomních židovských obcí, rozvolnění tradičního náboženství a nakonec sekularizaci. V průběhu následujícího 19. století vedla emancipace židů často až k jejich asimilaci s většinovým obyvatelstvem. Židé se přitom dostávali do složité situace, neboť museli lavírovat mezi znesvářeným českým a německým národním hnutím, a tedy mezi českou nebo německou národní identitou. Většinou německy hovořící židé se začali v Libochovicích setkávat s nepřátelskými krajním nacionalismem utvářeným postoji místního českého obyvatelstva.

Ve 2. polovině 19. století odsud židé odcházeli do obchodně vyspělejších měst a ve městě jich ubývalo. Německá varianta krajního nacionalismu známá jako nacionální socialismus, která národ a jeho vůdce postavila na místo nejvyšší, stála za masovým vyvražďováním miliónů příslušníků židovského národa v koncentračních a vyhlazovacích

^{cdxciii} Marco MARSILIO: Razzismo, un'origine illuminata [Rasismus a jeho osvícenský původ], Vallecchi 2006.

^{cdxciv} Leo PAVLÁT: Antisemitismus – nejsetrvalejší zášť v dějinách lidstva, in: Židé. Dějiny a kultura, Praha 1997, s. 95.

táborech. V letech 1942–1944 padlo holocaustu za oběť také posledních padesát jedna příslušníků židovské komunity v Libochovicích.

PRAMENY A LITERATURA

Nevydané prameny

Národní archiv

fond Berní rula (BR), inv. č. 16. Litoměřicko

fond Exequatorium dominicale (ED), kart. 63, složka 6, inv. č. 629 – Libochovice, panství

fond Nová manipulace (NM), Židovské záležitosti, sign. J 7/61, k. č. 270 – 272

fond Soupisy Židů (HBS):

- Soupis pro Litoměřický kraj 1733, inv. č. 29 – 30

- Soupis z roku 1733, inv. č. 29, kart. 9.

- Soupis židů z r. 1724, kart. 4, Složka 10 a 12 – panství Libochovice.

fond Stabilní katastr (SK), indikační skica Libochovic, Litoměřicko, č. 266.

fond Stará manipulace (SM), sign. J 4 7a.

fond Tereziánský katastr (TK), fasc. 38, spisy 14/1.

fond Sbírka map a plánů, plán Libochovic z r. 1727, inv.č. 1095, sign. F/X/18

fond Židovské matriky (HBMa):

- Matrika narozených 1788-1838, inv. č. 1012

- Matrika oddaných 1790–1839, inv. č. 1014

- Matrika zemřelých 1788–1839, inv. č. 1016.

NA, fond Židovští familianti (HBF), Kniha familiantů pro Litoměřický kraj, sign. XX. II, inv. č. 88.

Státní oblastní archiv Litoměřice, pobočka Žitenice

fond Velkostatek Libochovice:

- sign. XIII. Židé, kart. 214–220.

- sign. XII.E.c., Vinopalna, kart. 195

- Pozemková kniha č. 1a

- Pozemková kniha č. 25

- Židovská pozemková kniha I., inv. č. 150

- Židovská pozemková kniha II., inv. č. 151

- Urbář města Libochovic z r. 1675, sign. XX. Pm., kart. 474

Státní okresní archiv Litoměřice se sídlem v Lovosicích

fond Archiv města Libochovice:

- Manuál trhových smluv od r. 1554, inv. č. 49
- Zbytek gruntovní knihy z r. 1615, inv. č. 82
- Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83
- Obnovená gruntovní kniha, inv. č. 84
- Protokol radní, inv. č. 30, evid. č. 19
- Protokol radní, inv. č. 28, AM 17
- Protokol radní, č. evid. 17
- Protokol radní, inv. č. 29., AM 18
- Kniha sedel v synagoze, mimo inventář
- spisový materiál, kart. 1, 7 a 31

fond Archiv města Libochovice (doplňk), kart. 32–35

fond Pozůstalost Arnošta Kauba, kart. 1

fond Pozůstalost Karla Křenka, kart. 1

fond Pozůstalost Antonína Jandy, kart. 1

Archiv Židovského muzea v Praze

fond Zemské židovstvo v Čechách / Landesjudenschaft Böhmen:

- fasc. LII/3, sign. Ec. Normal-Schul- Errichtung
- fasc. XXVI-XXIX

fond Židovská obec Libochovice:

- Kronika židovské školy Libochovice 1890–1898, sign. 86155
- Israel Frauenverein Libochovic, pokladní kniha 1899–1940, sign. 47753.
- Israelischer Krankenpflege-Verein Libochowitz, pokladní kniha 1880–1909, sign. 47747.
- Chevra kadiša, pokladní kniha 1910–1919, sign. 47753.

Římskokatolická farnost – děkanství Libochovice

Poznamenání všech posvátných soch na farní osadě Libochovické, uloženo ve farním archivu na děkanství.

Městského úřadu Libochovice, spisovna

Fotodokumentace synagogy

Kronika města Libochovice od roku 1860

Österreichisches Staatsarchiv Wien, Finanz- und Hofkammerarchiv

fond Komerz – Böhmen, fasc. 74, kart. 1308

Vydané prameny a paměti

BONDY, Bohumil / DVORSKÝ, František (edd.): K historii Židů v Čechách, na Moravě a v Slezsku, I a II, 906–1620, Praha 1906

BOŇKOVÁ Jana (ed.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, Litoměřický kraj, in: Ivana EBELOVÁ a kol. (edd.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1793, sv. II., Praha 2003

DENZINGER Denricus / HÜNERMANN Petrus (edd.): Enchydrion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et moris – Kompendium der Glaubensbekenntnisse und kirchliche Lehrentscheidungen, editio XXXVIII, Friburgii Brisgovie / Basileae / Romae / Vindobonae 1998

MAUR, Eduard / PÍŠOVÁ, Dagmar (edd.): Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702, in: Historická demografie 18/1994, s. 7-67, Praha 1994

PURKYNĚ, Jan Evangelista: Nitky z mého života, Praha 1987

SIMKOVIČOVÁ Jana (ed.): Soupis židovských rodin v Čechách z roku 1783 Litoměřický kraj, in: Ivana EBELOVÁ (ed.): Soupis židovských familiantů v Čechách z r. 1783, Praha 2008

WOHLMUTH, Josef (ed.): Dekrete der ökumenischen Konzilien, Band 2 Konzilien des Mitterlatres, Paderborn/München/Wien/Zürich 2000

Literatura

BERÁNEK, Karel / BERÁNKOVÁ, Věra: Stará manipulace 14. stol. – 1805. Inventář, Svazek I. Praha 1973

BERGL, Josef: Judaica v archivu ministerstva vnitra v Praze, in: Sborník archivu Ministerstva vnitra republiky československé, 1933/6, s. 5-64

BRECHENMACHER, Thomas: Der Vatikan und die Juden, München 2005.

- CIMRMAN, V.: Hřbitov Israelitů v Libochovicích, in: Vlastivědný sborník Podřipska. Roudnice nad Labem 1929-1930, s. 92
- ČAPEK, Josef: Dějepisný místopis města Libochovic, Roudnice 1878
- Die jüdische Denkmäler in der Tschechoslowakei, Prag 1933
- DOKOUPIL, Lumír / FIALOVÁ, Ludmila / MAUR, Eduard / NESLÁDKOVÁ, Ludmila: Přirozená měna obyvatelstva Českých zemí v 17. a 18. století, Praha 1999.
- DOKOUPIL, Lumír / NESLÁDKOVÁ, Ludmila: Úmrtnost kojenců a mladších dětí v Českých zemích na sklonku feudalismu, in: HD 11/1987, s. 141-158
- Dokumenty II. vatikánského koncilu, Kostelní Vydří 2002
- EBELOVÁ, Ivana / ŘEZNÍČEK, Michal / WOITSCHOVÁ, Klára / WOITSCH, Jiří: Etnografický atlas Čech, Moravy a Slezska V. Židovské obyvatelstvo v Čechách v letech 1792–1794, Praha 2007
- FIEDLER, Jiří/ EHL Pavel/ PAŘÍK Arno, Staré židovské hřbitovy Čech a Moravy. Praha 1992
- FIEDLER, Jiří: Židovské památky v Čechách a na Moravě, Praha 1993
- FISHBANE, Michael A.: Judaismus, Zjevení a tradice, Praha 1996
- FRANKL, Michal a kol.: Židé v Kolíně a okolí, Kolín 2005
- FREEMA Gottlieb: Mystický výklad náhrobních reliéfů, Praha 1997
- HEŘMAN, Jan: Dokumentace židovských hřbitovů v Čechách, Památková péče 26, Praha 1966, s. 212-217
- HEŘMAN, Jan: Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě, Praha 1980
- HÖDL, Sabine / RAUSCHER, Peter / STAUDINGER, Barbara (edd.): Hofjuden und Landjuden. Jüdisches Leben in der früher Neuzeit, Berlin/Wien 2004
- HRÁSKÝ, Jan: Příspěvek k osídlení Židů v Čechách v letech 1650 a 1674, in: Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, Praha 1938, s. 243-253
- HRUBÝ, Vladimír: Entstehung und Entwicklung der jüdischen Matriken in Böhmen, Judaica Bohemiae XVII-2, Praha 1981, s. 90-102
- IGGERS, Wilma (ed.): Die Juden in Böhmen und Mähren. Ein historisches Lesebuch, München 1986
- JANDA, Antonín: Dějiny města Budyně nad Ohří, Roudnice 1892
- JANDA, Antonín: Dějiny židů v Budyni n./O., in: Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart, Prag/Brünn 1934, s. 78-90
- Kalender für Israeliten für das Jahr 5654–5678, Wien 1894–1918

- KAŠPAROVÁ, Alena / KAMP, Michal: Židé na Havlíčkobrodsku. I., Golčův Jeníkov, Havlíčkův Brod, Světlá nad Sázavou, Havlíčkův Brod 2008
- KAUBEK, Arnošt: Děje města Libochovic nad Ohří, Litoměřice 1874
- KESTENBERG-GLADSTEIN, Ruth: Wirtschaftsgeschichte der böhmischen Landjuden des 18. Jahrhunderts, in *Judaica Bohemiae* III/1, Praha 1967
- KŘENEK, Karel: Dějiny Židů v Libochovicích, in: *Židé a židovské obce v Čechách v minulosti a přítomnosti*, Praha 1934, s. 372-377
- KUČA, Karel: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku, 3. díl, Praha 1996, heslo Libochovice, s. 474-480
- KÜNZL, Hannelore: Jüdische Grabkunst von der Antike bis heute, Darmstadt 1999
- LANGOVÁ, Alžběta / RŮŽIČKOVÁ, Renáta: Židé v Chrudimi, Chrudim 2006
- LEDERER, Arnošt / ROZKOŠNÁ, Blanka: Z dějin Židů ve Vlachově Březí, Vlachovo Březí 2006;
- LEGNEROVÁ, Hana / KOPIČKA, Petr: Jews, Burghers and Lords. The Social and Economic Relations in the Town of Roudnice nad Labem, 1592–1619, in: *Judaica Bohemiae* XLI/2005, 2006, s. 5-43.
- Libochovice, rodné město Jana Evangelisty Purkyně, Městská rada, Výbor pro Purkyňovy oslavy a Obchodní gremium v Libochovicích, 1937
- LIPOVSKI, Radek: Dětská úmrtnost v populacích měst Frýdku a Místku v éře demografického přechodu od starého k novému reprodukčnímu režimu, in: *HD31/2007*, Praha 2007, s. 21-48
- LIPSCHER, Vladimír: Zwischen Kaiser, Adel, Zünften: Die Juden im Habsburgerreich des 17. und 18. Jahrhunderts am Beispiel Böhmens und Mährens, Zürich 1983
- LOUCKÁ, Pavla: Česká lékařská terminologie, *Vesmír* 74/316, 1995/6
- MAHLER, Eduard: Handbuch der Jüdischen Chronologie, Leipzig 1916
- MARSILIO, Marco: Razzismo, un' origine illuminata [Rasismus a jeho osvícenský původ], Vallecchi 2006
- MOLDANOVÁ, Dobrava: Naše příjmení, Praha 1983
- MRÁZEK, Lubomír: Město Libochovice v boji proti okupantům 1939–1945. OV ČSPB, Litoměřice 1988
- NEWMAN, Ja'akov / SIVAN, Gavri'el: Judaismus od A do Z, Praha 1998
- NEZHODOVÁ, Soňa: Židovský Mikulov, Brno 2006; Dimitrij SLONIM: K historii židů v jihočeské Blatné a okolí, Blatná 2003
- NEZHODOVÁ, Soňa: Židovský Mikulov, Brno 2006

- PĚKNÝ, Tomáš: Historie Židů v Čechách a na Moravě, Praha 2001
- PETRÁŇ, Josef a kol.: Dějiny hmotné kultury II (2. díl), Praha 1997
- ROUBÍK, František: Zur Geschichte der Juden in Böhmen im Neuzeiten Jahrhundert, in: Jahrbuch der Gesellschaft für der Juden in der Čechoslovakische Republik, Prag 1935
- ROZKOŠNÁ, Blanka / JAKUBEC, Pavel: Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech, Brno 2004
- RŮZHA, Jiří a kol.: Historie města Libochovice nad Ohří a okolí, CD-Rom, [vydání se připravuje]
- SADEK, Vladimír a kol.: Židovské dějiny, kultura a náboženství, Praha 1992
- SADEK, Vladimír: Grabsteine mit Figurmotivem auf dem Alten jüdischen Friedhof in Prag, Judaica Bohemiae XIV, Praha 1978, s. 75-88
- SEIBT, Ferdinand/ WLASCHEK, Rudolf K. (ed.): Die Juden in den böhmischen Ländern, Wien/München 1983
- SCHALLER, Josef František Jaroslav: Topographie des Königreichs Böhmen: darinn alle Städte, Flesken, Herrschaften, Schlösser, Landgüter, Edelsitze, Klöster, Dörfer, wie auch verfallene Schlösser und Städte unter den ehemaligen und jetzigen Benennungen samt ihren Wertwürdigkeiten beschreiben werden. Theil 5, Leitmeritzer Kreis, Prag 1783
- SCHLICH, Thomas: Die Medizin und der Wandel der jüdischen Gemeinde: Das jüdische rituelle Bad im Hygienediskurs des 19. Jahrhundert, s. 173–194, in: Robert JÜTTE / Abraham P. KUSTERMANN (edd.): Jüdische Gemeinden und Organisationsformen von der Antike bis zur Gegenwart, Wien/Köln/Weimar/Böhlau 1996
- SCHUBERT, Kurt: Židovské náboženství v proměnách věků, Zdroje, teologie, filozofie, mystika, Praha 1995
- SOMMER, Johann Gotfried: Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt. Erste Band. Leitmeritzer Kreis, Prag 1833
- SYNAN, Edward A.: The popes and the Jews in the Middle Ages, New York 1965
- ULBRICH, Claudie: Shulamit und Margarete. Macht, Geschlecht und Religion in einer ländlichen Gesellschaft des 18. Jahrhunderts, Wien/Köln/Weimar/Böhlau 1999
- ULLMANN, Sabine: Nachbarschaft und Konkurrenz. Juden und Christen in Dörfern der Markgrafschaft Burgau 1650 bis 1750, Göttingen 1999
- VOSTRÁ, Zdeňka: Židovské náhrobky jako historický pramen, bakalářské práce, Fakulta regionalistiky Univerzity Jana Ev. Purkyně Ústí nad Labem 2002

- WOITSCHOVÁ, Klára / WOITSCH, Jiří / ŘEZNÍČEK, Michal: Geografická mobilita židovského obyvatelstva v Čechách ve světle soupisu židovských rodin z roku 1793, in HD 30/2006, 31-66
- ZENTNER, Jakub: Dějiny Sokola v Libochovicích. Vydáno k 120. výročí od založení Sokola Hazmburského v Libochovicích a Třebenicích MDCCCLXXXVI – MMVI, Libochovice 2006
- Tentýž: Zánik židů v Libochovicích, Libochovice 2004
- ZENTNER, Jakub Václav: Libochovičtí židé v minulosti a současné památky na ně, Libochovice/Nymburk 2008
- Tentýž: Živobytí libochovických židů v raném novověku, in: Mlada HOLÁ a kol. (edd.): Historie 2007. Sborník prací z 13. celostátní studentské vědecké konference konané 6. a 7. prosince 2008 v Praze, Praha 2008, s. 131-163
- ŽÁČEK, Václav: K vývoji židovských jmen osobních v nové době, in: Ročenka Společnosti pro dějiny Židů v Československé republice, Praha 1936, s. 275-285
- Židé. Dějiny a kultura, Praha 1997
- Židovský kalendář na rok 5681 a 5682, Praha 1921

SEZNAM ZKRATEK

Obsahuje zkratky užívané jak v samotném textu, tak v textové příloze (edici soupisů).

AM	Archiv města [Libochovice], fond SOKA Litoměřice
AŽMP	Archiv židovského muzea v Praze
BR	Berní rula (fond Národního archivu)
d.	denár
č. / čč.	číslo/čísla
č. p.	číslo popisné
ČEP	Český ekumenický překlad Písma svatého
ED	Exequatorium dominicale (fond Národního archivu)

ed.	editor
edd.	editorové
fl.	floren, zlatý rýnský
fasc.	fascikl
fol.	folie, folio
HBS	Soupisy židů (fond v Národním archivu)
HBF	Židovští familianti (fond Národního archivu)
HBMa	Židovské matriky (fond Národního archivu)
inv. č.	inventární číslo
kan.	kánon, zde odstavec ve sbírce církevních zákonů a nařízení
kat.	katastr
Kr.	Kristus, zde při označení křesťanského letopočtu
kr.	krejcar
kart.	karton
L. S.	locum sigili – místo pečeti
m. p.	manu propria – vlastní rukou
NA	Národní archiv v Praze
např.	například
Nr.	numero – číslo
NM	Nová manipulace (fond Národního archivu)
obr.	obrázek
okr.	okres
pers.	personae – osoby
S.	Seite – strana
s.	strana
SJ	Societas Jesu – Tovaryšstvo Ježíšovo, řeholní řád katolické církve
SK	Stabilní katastr (fond Národního archivu)
sign.	signatura
SM	Stará manipulace (fond Národního archivu)
SOA	Státní oblastní archiv
SOkA	Státní okresní archiv
St.	sanktus – svatý
str.	strych, dutá míra odpovídající přibližně 93 litrům
sv.	svazek nebo svatý (podle významu)
sign.	signatura
t. č.	toho času
TK	Tereziánský katastr (fond Národního archivu)
Vs.	velkostatek, zde fond Velkostatek Libochovice v SOA Litoměřice

ZUSAMMENFASSUNG

Die Juden sind eine althergebrachte religiös-ethnische Gemeinschaft. Die Dokumente über ihre Herkunft und Religion, die die Grundlage ihrer Kultur bildet, stützen sich vor allem auf die biblische Überlieferung und mündliche Tradition. Die Einzigartigkeit ihrer Religion besteht im Bewusstsein um besondere Auserwählung der Juden von dem einzigen und rechten Gott. Das Christentum, das im Rahmen des Judentums dank dem Leben, der Lehre, dem Tode und der Auferstehung von Jesus Christus entstanden ist verbreitete diese Erwählung auf die ganze Menschheit. Gerade im Streit um die Göttlichkeit Christi besteht der unüberwindliche Widerspruch beider Religionen und aus diesem Widerspruch entspringt auch die unterschiedliche Stellung der Juden im christlichen Europa im Mittelalter und in der frühen Neuzeit.

Im Mittelalter lebten die Juden in den böhmischen Ländern überwiegend in den Königsstädten, wo sie vom Handel lebten. Während der 100 Jahre nach den Hussitenkriegen (1420–1436) kam es zur Aussiedlung von mehreren Juden aus den Städten aufs Land infolge der Schwächung der Herrschermacht.

In diesem Zusammenhang gibt es die älteste Erwähnungen über einzelnen Juden in Libochowitz, die damals zur Herrschaft der Herren von Hasenburg zählten, aus dem Anfang des 16. Jahrhunderts. In der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts stellte die jüdische Gemeinde in Libochowitz etwa sieben Familien dar. Ihre Angehörigen lebten in der Stadt unter der christlichen Bevölkerung verstreut. In 1583 wurde in Libochowitz ein jüdischer Friedhof gegründet. Bis zum heutigen Tagen werden hier mehr als 500 Grabmäler aufbewahrt. Etwa 160 davon stammen aus der Zeit vor 1800.

Zur Isolierung der Juden von Christen im Rahmen der Stadt kam es wahrscheinlich in den 90. Jahren des 16. Jahrhunderts. Damals hatte Georg Popel von Lobkowicz die Herrschaft. Er bemühte sich den katholischen Glauben unter seinen Untertanen zu verstärken. Nur das jüdische Wohngebiet (sechs Häuser und Synagoge) entwickelte sich am südwestlichen Rande von Libochowitz. In den schriftlichen Quellen ist die Existenz dieser „jüdischen Stadt“ erst um ein halb Jahrhundert später belegt (1651).

Die Synagoge, die Hauptgebäude im jüdischen Viertel, die ist erst im 1651 belegt, entstand wahrscheinlich in erster Hälfte des 17. Jahrhunderts zusammen mit dem jüdischen Viertel. Die Synagoge war ein einfaches rechteckiges Frühbarock-Gebäude, die ein bisschen wie ein Kapuzinische Kirche aussieht. Die Synagoge wurde vielfach

umgebaut, trotzdem blieb ihre Gestalt unverändert. Während Preußisch-österreichisches Krieges wurde die Synagoge beschädigt. In 1761 und noch später in 1764 habe wie die weltliche so die geistliche Herrschaft, die Synagoge rekonstruieren zugelassen.

Zurück aber zur Folge der historischen Ereignisse im 17. Jahrhundert. Nachdem 1675 die hiesige Herrschaft in den Besitz der Herren von Dietrichstein gekommen war, kam es zur Entwicklung der bisher relativ kleinen Judengemeinde. Die neue Herrschaft schuf für die Juden günstige Bedingungen, was sich in ihrem zahlreichen Anstieg widerspiegelte.

In dem höchsten Aufschwung der jüdischen Gemeinde stellten die Juden in Libochowitz die ca. 15% Minderheit dar. Ein Inhaltsverzeichnis aus dem Jahre 1724 spricht über 36 jüdische Familien. In den 60. Jahren des 18. Jahrhunderts lebten in der Stadt schon 52 jüdische Familien und 106 christlichen Familien.

Die Herrschaften hatten den Juden verschiedene Erwerbe erlaubt. Deshalb wurden die Juden in häufigen Konflikte zwischen jüdischen Erwerben und christlichen Zünften von der Herrschaft beschützen. Zu den zahlreichen jüdischen Handwerken gehörten die Fleischer und Schneidern. Sehr lohnend war für die Herrscher und Juden die Branntweinproduktion, so dass die Dietrichsteiner ihre Brennerei in Libochowitz oft eben den Juden vermietete. Viele Juden ernährten sich mit dem Handel als Hausierern. Sehr interessant ist, dass die Juden nicht selten in der Landwirtschaft tätig waren, obwohl sie den Boden nicht eigen durften.

Die Prosperität der Juden zum Nachteil der christlichen Zünfte führte zu den Widerstreiten zwischen der Stadt und der Judengemeinde. Diese Widerstreite wurden von den Dietrichsteinern so manches Mal zugunsten der Juden entschieden.

Im Zusammenhang mit der Wirtschafts- und Populationsentwicklung der Judengemeinde begann das jüdische Wohngebiet spätestens vom zweiten Jahrzehnt des 18. Jahrhunderts an die westliche Vorstadt von Libochowitz zu erweitern. In den 60. Jahren des 18. Jahrhunderts ließ sich hier ein wohlhabender jüdischer Brenner das bis heute stehende großartige Haus bauen (Nr. I/310), wo später die jüdische Schule und Selbstverwaltung residierten. Dieses so genannte Judenrathaus ist heute sehr auffällig. In der Nachbarschaft von dem Haus befand sich das ältere kleine Gebäude von dem jüdischen Ritualbad (Mikwe), aus dem nur ein Torso blieb. In der Stadt gab es auch einen seltsamen Schlachthof und die Fleischgeschäfte. Das Gebäude des neuen Schlachthofs aus dem Anfang des 19. Jahrhunderts wurde 1872 zur jüdischen Schule umgebaut (Nr. XXVII/336).

In der Zeit der frühen Neuzeit (16.–18. Jahrhundert) durften die Juden in Libochowitz ihren Glauben im großen Ganzen ohne Hindernisse bekennen und sie hatten eigene politische, polizeiliche und gerichtliche Selbstverwaltung. Trotzdem war ihre Stellung im Vergleich mit den Christen noch lange nicht gleichberechtigt. Besonders der Staat bemühte sich die Zahl der jüdischen Bevölkerung reduzieren und die Juden wurden durch den Staat mit den besonderen Steuern belastet. Am Ende des 18. Jahrhunderts versuchten die Herrscher, besonders Joseph II., allmählich die Juden gleichberechtigt zu machen und in die Gesellschaft zu integrieren. Trotz mancher Vorteile für Juden bedeuteten diese Aufklärungsreformen schließlich den Untergang der autonomen Judengemeinden, die Lockerung der traditionellen Religion und letztens die Säkularisation.

Die Emanzipation der Juden führte im Laufe des folgenden 19. Jahrhunderts oft bis zu ihrer Assimilation mit der mehrheitlichen Bevölkerung. Dabei waren die Juden in einer komplizierten Situation, weil sie zwischen der verfeindeten tschechischen und deutschen Nationalbewegung, also zwischen der tschechischen und deutschen Nationalidentität lavieren mussten. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts gab es in Libochowitz schon weniger Juden – sie wanderten in die geschäftlich entwickelteren Städte ab.

Im 20. Jahrhundert führte Nazismus, die radikale Form des deutschen Nationalismus, zu der Massenermordung von Millionen Juden in den Konzentrations- und Vernichtungslagern. Auch die letzten 50 Mitglieder der Jugendgemeinde in Libochowitz wurden in den Jahren 1942–1944 die Opfer des Holocaust. In den Jahren der Herrschaft der kommunistischen Partei (1948–1989) kam es allmählich zur Verwüstung der jüdischen Denkmäler.

SUMMARY

The Jews are an ancient religiously-ethnic community. They base the records of their origin and religion which is the basis of their culture on the biblical interpretation and oral tradition. The uniqueness of their religion lies in the awareness of exceptional selection of their nation by the only and true God. The Christianity which originated inside Judaism thanks to the life, teaching, death and resurrection of Jesus from Nazareth has expanded this selection upon all mankind. The insuperable discord between

both religions lies just on the dispute of Jesus' godhood from which also the different status of the Jews in Christian medieval and early modern times' Europe comes.

The Jews lived on merchandise mostly in royal towns in the Bohemian country in the Middle age. During one century after the Hussite Wars (1420–1436) most of them were displaced from towns to the country due to the weakening monarchal power.

The oldest records from the 16th century about particular Jews of Libochovice, a town which belonged to the domain of the Counts of Házmburk in those times, come from this context. The Jewish community of Libochovice numbered about seven families in the second half of the 16th century. Its members lived straggled among the Christian population in the town. A Jewish cemetery was found in Libochovice in 1583. 500 gravestones from which 160 come from the age before the year 1800 have remained until now.

Separation of Jews and Christians developed probably in the end of the 16th century when Jiří Popel of Lobkowitz, who strived to consolidate the Catholic faith among his serves, owned the domain. Exclusively Jewish quarter (six houses and a synagogue) arose on the south-west end of Libochovice. Existence of this "Jewish town" in written documents is recorded one half century later to the year 1651.

The synagogue was the main building in the Jewish quarter, which was built probably in the first half of the 17th century, but it is recorded just after the Thirty Years' War, in 1651. The edifice of synagogue was a simple rectangular early baroque building similar to the architecture of the Capuchin churches. The house, which was used as the place of prayer and worship, and the Jewish school were twice rebuilt during the 18th century: first during the Seven Years' War in the year 1761 when they were damaged by the Prussians soldiers and for the second time after the fire in 1764.

Development of still relatively small Jewish community of Libochovice began after the year 1675 when the Counts of Dietrichstein obtained local domain.

The new overlords created convenient conditions for the Jews what could soon be seen in their quantity.

The main blossoming of the Jewish community came in the middle of the 18th century when the Jews represented about 15% minority in the Christian population of the town of Libochovice. The census of the Jewish population from 1724 took down 36 Jewish families which included 168 Jews in the town and another 17 Jews in the villages of the Dietrichsteins' domain of Libochovice.

The dukes of the House of Dietrichstein allowed the Jews to keep different crafts and trades. It was a reason why the Jews came frequently to conflicts with the Christians guilds. The Jews contributed to the domain's economy as packmen or merchants, in handicraft most frequently as butchers or tailors. The produce of spirits was very profitable for the overlords so the Dietrichsteins hired out their distillery often just to the Jews. A lot of Jews lived on the door to door trade (hausieren). Rather unexpected outcome of this thesis is that a lot of Jews was active in the agriculture although they could not own the land.

The prosperity of the Jews at the expense of the Christian guilds led to disputes between the town and the Jewish commune which the Dietrichsteins arbitrated to advantage of the Jews many times.

In relation to the economical and populational growth of the Jewish commune the Jewish quarter began to spread to the western outskirts of Libochovice until the second decade of the 18th century. One opulent Jewish distiller has built a monumental house (nr. 310) standing till today in the sixties of the 18th century, where the Jewish school and home-rule resided later. This so-called Jewish Town Hall is in a very dilapidated condition today. In neighborhood of the house was situated an older building of Jewish ritual bath "mikveh" (hjqm) from which only a ruin remained. A separate Jewish slaughterhouse and butchery were also in the town. The building of new slaughterhouse from the beginning of the 19th century was rebuilt into Jewish school in 1872 (nr. 336).

The Jews of Libochovice could practice their religion more or less freely and had their own police, political and judicial autonomy in the early modern times (16th to 18th century). Yet their status was anything but equal to the Christians. The state especially endeavored to regulate the number of Jewish inhabitants and burdened the Jews with particular taxes. But then the rulers of the end of the 18th century, especially the emperor Joseph II, tried step by step to equalize the Jews and to let them integrate into the major society. Those Enlightenment reformations meant eventually termination of the autonomous Jewish communes, slackening of the traditional religion and lastly secularization in spite of certain advantages brought.

Emancipation of the Jews led often to their assimilation with the major society in course of the following 19th century. The Jews used to get into a delicate situation because they had to balance between disunited Czech and German national movement a thereby between Czech and German national identity. The number of the Jews of

Libochovice decreased in the second half of the 19th century – they moved to towns with more developed trade.

The Nazism, extraordinary form of German nationalism, led to mass slaughter of the members of the Jewish nation in concentration and death camps in the 20th century. Also the last 50 living members of the Jewish commune of Libochovice became victims of the Holocaust in the years 1942–1944. Gradual devastation of the Jewish relics went on in the years of the rule of the Communist Party (1948–1989).

TEXTOVÁ PŘÍLOHA – EDICE SOUPISŮ

LIBOCHOVICKÝ ŽIDŮ 1697–1846

1. Přehled vrchnostenských plateb z roku 1697

Von 1. Juni bis als [Dezem]ber 1697 kommt ins fürst[lichen] Lybochowitzer Rentamt von der Lybochowitzer Judenschaft nach Gesetz halbjähriges Schutz- und Hauszinsgeld zur entrichten, nämlich:

SCHUTZGELD

vom Juden Noßerle von jährlich	12 fl.	6 fl. ^{cdxcv}
vom Jakob Aron	12 fl.	6 fl.
vom Mauschl Elias	12 fl.	6 fl.
vom Salomon Schneider	6 fl.	3 fl.
vom Chemnic	6 fl.	3 fl.
vom Jakob Elias	6 fl.	3 fl.
vom Marek	6 fl.	3 fl.
statt Sasworkas ^{cdxcvi} [!] Moyses Alexander	6 fl.	3 fl.
vom Feishl	4 fl.	2 fl.
vom Barthl	4 fl.	2 fl.
alte Estra	3 fl.	1 fl. 30 kr.
Da Schutzgeld		38 fl. 30 kr.

[fol. 2]

HAUSZINSGELDER AUS DER OBRIGKEITLICHEN WOHNUNG

vom Marek von jährlichen	6 fl.	3 fl.
statt Sasworkas [!] Moyses Alexander	6 fl.	3 fl.
vom Feischl	4 fl.	2 fl.
vom Salomon Schneider	6 fl.	3 fl.
vom Barthl	6 fl.	3 fl.
Die Gemeinde vom Kantors Wohnung vom jährlichen	6 fl.	3 fr.
Item die Gemein[de] von der Judenschule von Jährlichen	2 fl.	1 fl.
Da Hauszins		18 fl.

Schutzgeld und Hauszins das halbejäh[rlich] 56 fl. 30 kr.

Welcher 56 fl. 30 kr. gebührend in Einnahm zu bringen und dar mit zu belegen sind.

Actum hochfürstlichen Dietrichsteinischen Amtskanzlei
Lybochowitz den 30. [Dezem]ber 1697.
Johan Georg Norbert Strunz m.p.

^{cdxcv} První část označuje roční výši poplatku, která má být celkově zaplacená, druhá částka půlroční zaplacenou část poplatku.

^{cdxcvi} Platil za snad nepřítomného Moyses Alexandra nějaký Zázvorka?

2. Vrchnostenský soupis z roku 1700

1700^{cdxcvii}

+^{cdxcviii}

Nahmen, und Zunahmen deren bei der Stadt Lybochowitz befind[liche] Schutzjuden benannt.

Aaron Simon Juden Richter	}	Aaron Familie
Herschl Aaron		
Wolf Aaron		
Jakob Buntzlau [Mladá Boleslav]		
Israel Strastitz		
Moises Solicitator	}	Hausangesessene Juden
Elias Moises		
Jakob Elis		
Natl Moises		
Simon Natl		
Seelig Petschau [Bečov n. T.]		
Abraham weit Trebetitsh [Třebíč]		
David Chemdik		
Jakob Vemshen [!]		
Elias Platschek		
Jakob Placžek Sohn		
Marek Stutz		
Löbl Glaßer		
Abraham Feichl		
Feishl Abraham		
Witwer Wele		
Jakob Altschul		
Abraham Möndl		
Joachim Schneider		
Nanneh Moises		
Siml Schneider		
Löbl Siml		
Wolf Patekh [Pátek, okr. Louny]		
Joseph Möndl		

[fol. 2]

Wolf Zlonitz [Zlonice, okr. Kladno]
Joachim Tachau [Tachov]
Joachim Bartl
Löbl Stroß
Marek Abraham
Simon Marek
Aaron Katz

^{cdxcvii} Nadepsáno modrou tužkou, patrně pozdější přípisek.

^{cdxcviii} Označeno křížkem snad jako příloha jiného dokumentu, na kterém se nacházela původní datace.

Marek Schneider
Salomon Placžek
Löbl Wrbitschan [Vrbičany]
Marek Güttmann
Simon Löbl
Samuel Abraham
Sandl Marek
Simon Salomon
Šimon Wrbitschan [Vrbičany]
Abraham Kemeyk [Kamýk n. V.]
Kywe Schneider
Efroyim Löbl
Abraham Marek
Jakob Marek
David Marek
Jakob Sobrten
Moises Drößen [Dresden/Drážďany,
 BRD ?]
Isaac Dreßen [Dresden/Drážďany,
 BRD ?]
Mathes Wranay [Vraný, okr. Kladno] Neu angenommen ihr Schutzjuden sondern **Aaron**
Arme Jude, welche kein Schutzgeld mehr geben Näm[lich]:
Möndl Schul Klepper
Löbl Bartl
Krämppe Siml
Isaac Possenmacher^{cdxcix}
Moises Faishl
Salamon Schulsinger

[fol. 3]

Die kontriburiente Juden hat der **Elias** sein Sohn, als welcher die Auskunft hiernon [!] geben kann, weil er von Ihnen die Gelder Einkassiert

[V dvojlistu vložen nedatovaný list
 psaný stejným písmem, patrně totožného data:]

An Schutzgeld zahlten ganzjährig in die Renten

Marcus Abraham zahlt Schutzgeld jährlich	11 fl.
Jacob Mehen	4 fl.
Chaim Baruch	5 fl.
David Elias	5 fl.
Joseph Mändl	25 fl.
Simon Marks	10 fl.
Abraham Faishl	5 fl.
Mayer Guttmann samt seinem Sohn Simon Löwy	15 fl.
Samuel Abraham samt Sandl Marek	15 oder 16 fl.

^{cdxcix} *Possenmacher* = šprýmař.

Salamon Jacob	16 fl.
Nachim Schneider	4 fl.
Markus Schneider mit dem Aron Katz	17 fl.
Simon Löbel Mayer	17 fl.
Joachim Tachau [Tachov]	3 fl.
Samuel Marcus	3 fl.
David Altschul	3 fl.
David Markus	3 fl.
Jakob Schneider item Handwerk 1 fl. zusammen	4 kr.
Aron Chan	4 fl.
Simon David	4 fl.
Jakob Löbl Elias	6 fl.
{Enoch} Löbl	3 fl.
Abraham Trebitsch [Třebíč]	3 fl.
Feishl Abraham	3 fl.
Löbl David	3 fl.
Simon Schmaze	3 fl.
Abraham Kamayk [Kamýk n. V.]	3 fl.
Isak Herschl	3 fl.
Simon Wrbitschan [Vrbičany]	3 fl.

[fol. 2]

Mates Wrany [Vraný, okr. Kladno]	4 fl.
Löbl Siml	6 fl.
Abraham Marks	3 fl.
Jakob Elias	3 fl.
Wolf Zlonitz [Zlonice, okr. Kladno]	5 fl.
Selik Petschau [Bečov n. T.]	5 fl.
Nathan Moyses	5 fl.
Jacob Buntzl	4 fl.
Elias Moyses	12 fl.
Šimon Bartl	5 fl.
Herschl Aron	5 fl.
Aron Simon vor seinem Sohn Wolf	4 fl.
Isak Herschl gibt Kontribution und Schutzgeld jährlich	10 fl.

3. Výkaz vrchnostenských plateb za půlrok 1707 –1708

Beleg Nr. 8. Bei der hochfürst[lichen] dietrichsteinischen Herrschaft Libochowitz kommt von St. Michaels [29. September] A[nno] 1707 bis St. Georg [24. April] A[nno] 1708 in das fürst[lichen] Rentamt von der befindlichen Judenschaft nachgezahlt halbjähriges Schutz- und Hauszinsgeld zu entrichten, als:

NÄMLICH VON DEM	SCHUTZGELD	HAUSZINS
Juden Noßerle	6 fl.	—
Mauschl Elias	6 fl.	—
Jakobin Witwe	3 fl.	—
Simon Noßerle	3 fl.	3 fl.
Chemic	3 fl.	—
Marek	3 fl.	—
Moyses Alexander	3 fl.	3 fl.
Feischel	2 fl.	2 fl.
Barthl	2 fl.	3 fl.
Marek Stroß	3 fl.	—
Jakobin Eidam Fawer	1 fl. 30 kr.	—
Mandl Abraham	1 fl. 30 kr.	—
Feyschls Eidam	1 fl. 45 kr.	—
Stromel bei dem Noßerle	2 fl.	—
Die Gemein[de] von der Schule und Kantors Wohnung	—	4 fl.
Sollaner [Solany] Jude Tonenbaum vermöge Kontrakt Hauszins von Handel und Wandel möglich von Schlachten was er vorseiben von	3 fl. 30 kr.	2 fl. 30 kr.
<hr/>		
Summa	45 fl. 45 kr.	18 fl. 30 kr.

Die Umstehende von der Judenschaft Schutz- und Hauszinsgelder dem fürst[lichen] Rentamt zum Empfang et proben worden. Actum Lybochowitz den 31. März A[nno] 1708.

Karl Urban Coeher von Adlstein m. p.

4. Soupis libochovických židů z roku 1717

BESCHREIBUNG

DER JUDENSCHAFT BEI DER STADT LIBOCHOWITZ IM LEÜTTMERITZER KREIS

[LITOMĚŘICKÝ KRAJ]

VON EINER LÖBLICHEN VISITATION-KOMMISSION A[NN]O 1717

Nr. 1. Jude **Aron Simon** alt 32 Jahr, gebürtig aus Mähren von Groß-Meseritz [Velké Meziříčí], Juden-Richter und Kontributionseinnnehmer in dem Leüttmeritzer Kreis [Litoměřický kraj] durch 9 Jahr, hat vom jeden Gulden 2 Kr. Besoldung, belaufet sich des Jahrs vermöget seiner Bekenntnis auf 100 si;

Sein Weib **Lyde Moysishen** hat vier Kinder, 2 Söhne 2 Töchter, der älteste Sohn 13 Jahr, der Anderer 1½ Jahr, älteste Tochter 8½, die Andere 6 Jahr.

Wohnen in der Vorstadt Libochowitz schon 14 Jahr lang, handelt mit Leinwand, Tuch, Zeüch^d, Strupften und Wolle, haltet eine Fleischbank so wohl vor Juden als Christen, handelt mit Häuten^{di}, Gewürz, Butter und Federn, Roh- und weißen Leder, und was sonst der jüdische Handel mit sich bringt, schenket auch unterweilen Koscherwein aus denen Juden und Christen.

Zahlt in die herrschaft[lichen] Renten Schutzgeld jährlich 6 fl. hat sein Hausen erblich, und den Grund mit Konsens der Gemeinde von einem Burger erkaufte und bezahlte 60 fl., und willen es auch denen Stadtgründen eines christlichen Burgers ist, und solcher Grund jährlich mit 4 fl. an statt der Robot oneriert^{dii}, welchen d er Jude auch jährlich bezahlen muss.

Nr. 2. **Moyses Elis** alt 60 Jahr gebürtig zu Libochowitz, Schulvater, ist ein Witwer, wohnt in der Stadt Libochowitz, seine Familie ist schon vor 1618 allhier wohnhaft, seine Kinder 2 Söhne und eine Tochter sind allhier verheiratet und ansässig, welche in der Konsignation sub Nr. 1. mit dem Juden Aron verheiratet, die Söhne aber, wie sub Nr. 2 et 3 werden wegen ihres Handels und Wandels mit eingezogen sein: führt eben

[7 pers.]

[fol. 2]

einem solchen Handel, wie der Aron Simon, außer mit Butter und Wein nicht, handelt aber mit Hönig, Hanf, Feder, gibt jähr[lich] der herrschaft[liche]n Schutzgeld 12 fl., hat ein solches Haus, wie der Aron auch völlig bezahlt, und gibt jähr[lich] anstatt der Robot 30 kr., ewigen Zins 9 kr. 2 d. Sähet mit denen Bauern jähr[lich] ungefähr 3 Strich, hat 2 Ochs, 2 Kühe bei denen Bauern auf der Mietung, und anstatt des Zins geben sie ihm Juden jähr[lich] ein Stückeln Feld zur aussähen. Item pflege er denen Bauern Geld vorzustrecken geben, und zwar der Gestalten wann er einem Bauern 8 bis 10 fl. auf ein Jahr ausleihet, so muss ihm der Bauern 2 viertel Feld von seinen Verkostern das Feld

^d *Peřiny.*

^{di} *Kožky.*

^{dii} „Oneriert“ ve smyslu belastet/zatížěn.

besähen, hingegen gibt der Jude den Samen zur Aussaat, die ein Erdung zahlt der Jude, und lasset dem Bauer das Stroh und Klaned [!], dergleichen Beschaffenheit hat es mit dem vermieteten Vieh, hat Mutterschaf unter denen Bauern 42 Stuck, davon bekommt der Jude die hälfte Lämmer und die Sommerwolle.

Nr. 3. **Elias Moyses** alt 31 Jahr, zu Libochowitz gebürtig, beruften [!] sich auf seines Vaters Familia ut Nr. 2., wohnen in d[er] Vorstadt auf bürgerlichem Grund, ist sein erblich und bezahlt 60 fl. sein Weib heißt **Evi Haber**, ist gebürtig von Aushe [Úštěk], hat einen Sohn 7 Jahr alt. Wohnen in der Vorstadt in seinem erb eigentümlichen Häusel: ist ein Lohgerber, die Werkstatt gehört denen jüdische Moselishen Waisen, gibt denen Waisen jähr[lich] dar vor Zins 25 fl., der fürstlichen Obrigkeit wegen der Erlaubnis zugeben jähr[lich]e 20 fl., hat einen Christengeselle und gibt ihm jähr[lichen] Lohn 96 fl. 30 kr., der Geselle werkostet

[10 pers.]

[fol.3]

sich selbst, verschleißet jähr[lich]e ausgearbeitete Ochsenhause 40 Stuck Kühehause 150 Stuck, Kalbfell 2 Schock, Pferdhäute bis 35 Stuck, handelt sonst auch mit Wolle, Schaffhausen, Ziegen und Federn, hat im der Mietung 2 Ziegen, 3 Mutterschaf und 1 Geldes vor Feld aussät, der Jude gibt den haben zu der Aussaat, der Bauer gehabt das Stroh und Klane, gibt Schutzgeld der Obrigkeit jähr[lich] 6 fl., ewigen Zins vor die Robot 42 kr.

Nr. 4. **Natel Moyses** Sohn des Moyses Elis alt 29 Jahr zu Libochowitz gebürtig, beruft sich auf seines Vatersfamilie (ut Nr. 2) sein Weib **Peßerl Dawid** gebürtig von Saaz [Žatec], hat 2 Stiftsöhne, der Ältere 9 Jahr alt, der Andere 6 Jahr alt, verbliebet zu Tachau [Tachov], bei dem Großvatter ein eigene Sohn 3½ Jahr alt, der Moyeses Elis sein Vatter will ihm das Häusel cedieren [!] und übergeben. Wohnt sonst in dem fürst[lichen] Brandweinhaus im der Verpachtung, gibt Zins jähr[lich] 770 fl., vor Zahl und hofften jähr[lich] 84 fl., verleget im Jahr dem Andere zu hülff die beide Herrschaften Libochowitz und Budin [Budyně n. O.] mit Brandwein, handelt mit Wolle, und rohen Häuten. Verkauft jähr[lich] bis 16 Mastoßes^{diii}, das Stuck eines dem Andern zu hülff pro 20 R[heiner] JT[aller]. Hat eine Kuh, tuet auch solche überwintern, hat auf der Mietung bei denen Bauern 10 Mutterschaf, 10 Gölte, bekomme von diesen 20 Stücken die Sommerschur, hat ein Pferd zu seinem Gebrauch. So lang er das Brandweinhaus im bestand haltet, entrichtet er kein Schutzgelt. Mehr hat er mit Vorwissen und Willen des Wirtschaftesthauptmann 6 Strich 1 Viertel Getreide mit einem Untertan um die Hälfte, wie gebräuchlich bei denen Christen, ausgesät lasset dem Untertan das völlige Stroh und Klaned, die Fleischbank haltet er mit denen Anderen Jüdischen Fleisch-

[15 pers.]

[fol. 4]

^{diii} Mastoß – vůl na výkrm.

hackern, hat alle herrschaftliche Häuten von dem Geschlachten und umgestandenen Vieh im Pacht, davon gibt 14 jähr[lich] der Obrigkeit außer dem Wert der Hause 10 fl.

Nr. 5. **Abraham Joachim** alt 47 Jahr, gebürtig von Stržibelitz [Stržbrnice, okr. Jičín], sein Weib **Pesserl** hat 5 Söhne, der Älteste, **Samuel** 22 Jahr, der Andere, **Marcus** 15 Jahr, der Dritte, **Lebel** 12 Jahr, der Vierte, **Jacob** 9 Jahr, der Fünfte 5 Jahr, drei Töchter, die Älteste 19 Jahr, die Andere 17 Jahr, die Dritte 2½ Jahr. Wohnet zu Libochowitz in der Vorstadt, ist da Sesshafte 22 Jahr, hat sein erb[liche]s Haus bezahlet. Ob der Grund aber herrschaftlich od[er] bürgerlich, ist die Sache noch deto [!]. Strittig, jedoch gibt er zu dieser Zeit der Herrschaft jähr[liche] Grundgeld 1 fl., item Schutzgeld der Obrigkeit 6 fl., handelt mit Wolle und Federn, haltet auch mit die Fleischbank, jedoch künftighin, wann er zu besser Mitteln komme sollte, er mit Leinwand, Gewürz, Stumpfsten, und Schneiderhandle möchte.

Nr. 6. **Jacob Marek** alt 37 Jahr, gebürtig zu Libochowitz, sein Weib **Liede Jacob** hat 2 Söhne, der Älteste, **Mathes** 2 Jahr, der Andere, **Jacob** 4 Jahr, **2 Töchter**, die Älteste 8 Jahr, die Andere 2 Jahr, sein Großvatter ist aus dem Reich gekommen, und hat sich zu Budin [Budyně n. O.] zu der fürst[lich]e Herrschaft Libochowitz gehörig vor 60 Jahrs sesshaft gemacht, sein Vater aber vor 40 Jahren zu Libochowitz sesshaft. Wohnt in der Stadt in dem herrschaft[lich]en Haus, gibt Hauszins jähr[lich]e 6 fl., geht hausiert auf dem Land mit Leinwand ausgearbeiteten weissen Fellen, Federn, Wolle, Häuten und anderes Schneiderei, haltet die Schlacht oder Fleischbank mit; hat eine Ziege. Hat dieses Jahr mit denen Bauern 2 Strich und die Hälfte ausgesät, weil er ihnen 22 fl. 30 kr. auf ein Jahr bares Geld geliehen hat das Straf und kleine behalt der Bauer, item gibt das gewöhnliche Schutzgeld der Obrigkeit 6 fl. jähr[lich].

[31 pers.]

[fol. 5]

Nr. 7. **Elias Jakob** alt 30 Jahr, gebürtig von Libochowitz, sein Weib **Ester Jakob** hat 1 Sohn **Jakob Elias** 3 Jahr alt, 2 Töchter, die Ältere 6 Jahr, die Andere ¾ Jahr, hat im halb viertel erblich {Haus} auf dem Stadtgrund pro 45 Schocke Mei[sen], seine Familia ist so lang allhier, als wie das Moyses Elis sub Nr. 2., seines Handwerks im Schneider, hat kein beständig Gesellen, treibet sein Handwerk im unterweilen in denen Haussen bei den Bauern, halt die jüdische Fleischbank mit, gibt der Herrschaft Schutzgeld jähr[liche]e 3 fl., anstatt der Robot jähr[lich]e 7 kr., 3 d. ewigen Zins 2 kr. 3 d.

Nr. 8 **Marek Stroß** alt 36 Jahr, gebürtig von Drühloft [neidentifikovaná lokalita] aus Polen 12 Jahr hier wohnhaft, sein Weib **Lide Jacob** gebürtig von Libochowitz, dessen Weibs Familia ist so lang hier, als wie das Moyses Elis sub Nr. 2., hat 2 Söhne, der Älteste **Jacob** 7 Jahr, der Andere **Löwel** 9 Wochen, eine Tochter 0 Jahr alt, hat ein Halbviertelhaus erblich per 15 Schocke Meisen, ist jüdischer Schulmeister, kommt wöchentlich auf 1 R[heiner] T[aler], gibt de Herrschaft Schutzgeld 3 fl., anstatt der Robot 7 kr. 3 d., ewigen Zins 2 kr. 3 d. jährlich.

Nr. 9. **Abraham Mark** alt 24 Jahr, gebürtig von Libochowitz, sein Weib **Annl Samel** seine Familie ist sesshaft in Libochowitz von 40 Jahren ist ein Inwohner bei dem Juden Aron Simon, gibt ihm Zins jährlich 8 fl. gehet in dem Landhausieren mit Leinwand, Weißes, Fellen, gibt der Herrschaft jährlichen Schutzgeld 3 fl.

Nr. 10. **Salamon Feishl** alt 38 Jahr, gebürtig in Libochowitz, sein Weib **Brämel Chemych** [Kamýk n. V. ?], hat 2 Söhne, der Ältere **Simon** 15 Jahr alt dient zu Prag, der Andere aber **Feishl** 3 Jahr, eine Tochter 8 Jahr. Seine Familia ist sesshaft allhier 43 Jahr, hat ein Halbviertelhäusel erblich auf dem Stadtgrund, und per 15 Schocke Meisen bezahlt, ist ein Fleischhacker seines Handwerks und haltet die Fleischbank mit, handelt mit etwas Gewürz,

[48 pers.]

[fol. 6]

Wolle, und weniger Schneiderei gibt jähr[lich] der Herrschaft Schutzgeld 3 fl., anstatt der Robot 7 kr. 3 d. ewig Zins 2 kr. 3 d.

Nr. 11. **Elias Chemnic** alt 32 Jahr, gebürtig in Libochowitz, sein Weib **Lide David**, hat ein Sohn **David** 6 Jahr, 2 Töchter, die älter 9 Jahr, die Andere 3 Jahr, sein Familia ist Sesshaft Jahr, ist ein Fleischhacker, haltet die Fleischbank, mit denen Andere Juden handelt auch mit Vieh, mit etwas Wolle, wohnt in der Herrschaft[lichen], und gibt der jüdischen Gemeinde, welche die Fleischbank insgesamt gemietet, jähr[liche]n Zins 3 fl. und Schutzgeld 3 fl.

Nr. 12. **Manel Abraham** alt 33 Jahr, gebürtig von der Böhmisches Leipe [Česká Lípa], Schulklepper und zugleich Viehkoscherer hat von dienst und Accidentien [!] 20 fl. jährlich, sein anderes Weib **Theresa Samuel**, hat 2 Söhne, ein Stiftsohn **Marek Löwel** 11 Jahr, der Anderes **Abraham** 6 Jahr alt, 2 Töchter, die Älteste **Fredel** 10 Jahr, die Andere 6 Jahr alt, hat im Viertel erblich gekauftes Haus in der Stadt auf bürger[lichen]Grund, und ist allhier in Libochowitz 14 Jahr sesshaft, gibt der Herrschaft Schutzgeld jähr[lich] 2 fl. vor Robot 7 kr. 3 d., ewigen Zins 2 kr. 3 d.

Nr. 13. **Eva Bietiß** Witwe alt 50 Jahr, gebürtig von Polna,[Polná] eine Tochter **Mirel** 20 Jahr, ist allhier Sesshaft 35 Jahr, hat ein halbe erbliches Häusel in der Stadt auf Bürger[liche]n Grund, gibt jähr[liche]n Schutzgelt 5 fl. anstatt der Robot, zahlt jähr[lich] 15 kr. und ewigen Zins 5 kr. jähr[lich]e. Handelt mit Leinwand, Zwirn, Spitzeln, bandeln, und andere Schneiderei. Hat 1 Kuh und 2 Ziege in der Mietung bei denen Bauern, bekommt jährlichen Zins 45 kr. Hat ausgesät mit denen Untertanen 3 Vr.^{div} Getreide auf die Hälfte, wie

[63 pers.]

[fol. 7]

^{div} Nejednoznačné čtení, snad se jedná o českou jednotku Věrtel.

gebräuchlich, hat auch 3 Mutterschaft und 3 Gölte unter denen Bauern, bekommt die Sommerwolle vor einen jähr[lich]e Zins.

Nr. 14. **Barthl Nikolspurger** [Mikulov], alt 70 Jahr, gebürtig zu Nikolspurg, sein Weib **Berl**, hat 2 Söhne, die Älteste **Löwel** 30 Jahr, der Andere **Chone** 20 Jahr alt, hat eine Tochter 15 Jahr alt, ist wohnschaft in Libochowitz 48 Jahr, ist in einen herrschaft[liche]n Haus unter dem Zins jähr[lichen] 2 fl. 30 kr., Schutzgeld 2 fl., 30 kr. ernährt sich von Almosen.

Nr. 15. **Moyses Jacob** alt 40 Jahr, gebürtig von Raudnitz [Roudnice n. L.], sein Weib **Rosyna Barthl**, hat ein Sohn **Mandel Barthl** 9 Jahr alt, 3 Töchter, die Älteste 5 Jahr, der Andere 2 Jahr alt. ist wohnhaft in Libochowitz 14 Jahr, wohnt im Herrschaft[lichen] Haus unter Zins jähr[lich]e 2 fl., 30 kr., Schutzgeld 2 fl., 30 kr. gehet hausieren auf dem Land mit wenig Gewürz und Schnüren.

Nr. 16. **Löwel Barthl** alt 30 Jahr, gebürtig in Libochowitz, jüdischer Kreisbote, sein Weib **Antschka** [Anička] **Isac**, hat einer Sohn **Abraham** 2 Jahr alt, seine Familia ist lang allhier als sein Vater, nämlich 48 Jahr, ist bei dem Elias Mosel sub Nr. 3. in dem Zins jähr[lich]e 6 fl. Schutzgeld der Herrschaft 2 fl., ernähret sich vom boten Lohn.

Nr. 17. **Jacob Schulsinger** 34 Jahr alt, gebürtig in Libochowitz, sein Weib **Rosyna Simon**, hat ein Sohn **Markus** 9½ Jahr. Tochter **Juditha** 12 Jahr, ist von St. Georgii [24. April] dieses 1717 Jahrs von der allhiesig Judenschaft vor ein Schulsinger aufgenommen word[en], hausiert auf dem Land mit Leinwand, Weißgerben, Fellen, Wolle, Federn, Gewürz, Spitzeln, bunten und anderen Schneiderei, rohen Leder, wohnet in dem jüdischen Noßerliche Waisenhaus, gibt

[81 pers.]

[fol. 8]

jähr[lichen] Zins 10 fl. der Herrschaft, Schutzgeld 4 fl., hat 1 Ziege bei dem Bauern bis zum abschlachten, und 1 Mutterschaf auf der Mietung und 1 Lamb

Nr. 18. **Salamon Hershel** al 38 Jahr gebürtig von Samosh [neidetifikovaná lokalita] aus Polen sein Weib **Maria** gebürtig von Libochowitz, hat ein Sohn **Hershel** 1½ Jahr alt, ist allhier Wohnhaft 4 Jahr, wohnet in der Herrschaft[liche]n Fleischbank, gibt jähr[liche]n Zins 6 fl., Schutzgeld 3 fl., gehet hausieren auf dem Land mit Leinwand, Federn, Wolle, Tabak, Rohr, Fell, und etwelche Flecke von Kleidern auf Schämender und Latzen.

Nr. 19. **Moyses Alexander** alt 53 Jahr, gebürtig von Eglestein 4 Meilen von Nürnberg, sein Weib **Judith Jacob** gebürtig von Libochowitz, und ihr jüdische Familie 50 Jahr allhier Wohnhaft, hat 2 Söhn[e], der Älteste **Alexander Moyses** dienet zu Berutz [Peruc], der and[erer] **Jacob**; hat 4 Töchter, die Älteste **Marie** die Andere **Ristke** dienen zu Prag, die Dritte **Kattel**, die Vierte **Eva** ist Wohnhaft allhier in Libochowitz 23 Jahr, wohnet in

dem Herrschaft[liche]n Haus, gibt jähr[lich]e 5 fl. Zins, und 5 fl. Schutzgeld, ist seines Handwerks ein Schneid, und tuet sich kümmerlich nähren.

Nr. 20. **Salamon Isac** alt 55 Jahr, gebürtig von Zittow [Cítov, okr. Mělník], sein Eheweib **Eva Jacob** von Libochowitz gebürtig, und ihres jüdische Familia schon 50 Jahr allhier Wohnhaft, hat 3 Söhne, der Älteste **Moyses** 28 Jahr alt wohnt zu Sobothan [Sobotka], der and[erer] **Jacob** 16 Jahr alt dienet beim Juden zu Wrbno [Vrbno]^{dv}, der 3. **Isac**; hat 2 Töchter, die Älteste **Marie**, die Andere **Ester**, ist allhier Wohnhaft 17 Jahr, wohnt in der herrschaft[liche] Fleischbank, bei seinem Eidam Salomon Feishel, gibt jähr[liches] Schutzgeld 2 fl., geht um das Bettlohne und tuet sich kümmerlich nähren.

[99 pers.]

[fol. 9]

Nr. 21. **Mayer Pfauster** alt 36 Jahr, gebürtig von Böhm[ichen] Leipa [Česká Lípa], sein Weib **Edele** gebürtig von Libochowitz, und ihres jüdische Familie {ist} schon bis 60 Jahr allhier ansässig gewesen, hat ein Sohn **Jacob** 4½ Jahr alt, die Tochter 10 Jahr: Ist allhier ansässig 14 Jahr, hat ¼ Haus erblich, und bezahlet zu 150 fl., handelt mit Weißgerber und Rohen Heuten, Federn, Tabak, Gewürz und anderer Schneiderei, gibt jähr[liche]n der Herrschaft 3 fl. Schutzgeld, anstatt der Robot jähr[lich] 7 kr. 3 d., ewigen Zins 2 kr. 3 d.

Nr. 22. **Chemnic Bernard** alt 60 Jahr, gebürtig von Budin [Budyně n. O.] , sein Weib **Cheile** gebürtig von Kolin [Kolín], hat in alten 10 Kinder, hier von sein verheiratet 5 andertverts, mehr sein zu Prag 3 Töchter in diensten zu Haus im Libochowitz und seines ersten Weibs vor Eltern und Eltern sein schon von 1618. Jahr allhier Wohnhaft gewesen, sein noch 2 Söhne, der Älteste **Salamon** 12 Jahr, der Andere 2½ Jahr, wohnt allhier im Libochowitz 40 Jahr, hat ein halb viertel Haus, wie aber solches seiner Tochter Marie übergeben, und wohnt drinnen gibt jähr[lich] der Herrschaft Schutzgeld 3 fl. anstatt der Robot 7 kr. 3 d., ewigen Zins 2 kr. 3 d., gehet auf der obrigkeitlichen Herrschaft hausieren, mit Gewürz, Zwirn, Schnür, und anderer Schneiderei.

Nr. 23. **Löwel Feishel** alt 32 Jahr, gebürtig von Libochowitz, sein Weib **Chana** gebürtig Khaledau [Koloděje, okr. České Budějovice] im Bechiner Kreis [Bechyňský kraj], seine Jüdische Familia und Vater hat gewohnt allhier im Libochowitz gegen 40 Jahr, wohnt im dem Herschafft[liche]n Haus, gibt jähr[lich]e Hauszins 5 fl., Schutzgeld 3 fl., ist bei dem allhiesig Juden Nathel Moyses Brandwein Brenner im dienst, hat jähr[liche] Lohn 36 fl.

[112 pers.]

[fol. 10]

Nr. 24. **Abraham Slume** alt 30 Jahr, gebürtig von Raudnitz [Roudnice n.L.], sein Weib **Bittel** gebürtig von Libochowitz, ihre jüdische Familia schon 40 Jahr allhier in Libochowitz gewesen Wohnhaft, hat 1 Sohn **Mark** 3 Jahr alt, 2 Töchter, die Älteste 7 Jahr, die Andere 14 Wochen; wohnt in dem Herrschaft[lichen] Haus, gibt jähr[lich] 6 fl.

^{dv} Jen stěžl lze zjistit, o které Vrbno jde.

Hauszins, Schutzgeld 6 fl., ist ein Schneider, hat einen Lehrjunge, gibt der Herrschaft[lichen] Obrigkeit von das Handwerk Weiber zu können jähr[lich] 4 fl.

Nr. 25. **Simon Noßerle**, alt 45 alt, gebürtig von Libochowitz, sein Weib **Sarel** gebürtig von Slawietin [Slavětín, okr. Louny], seine Jüdische Familie ist schon allhier über 70 Jahr Wohnhaft gewesen, hat 5 Söhne, der Älteste **Löwel** 18 Jahr, der Andere **Moyses** 11 Jahr, der Dritte **Abraham** 9 Jahr, der 4. **David** 5 Jahr, der 5. **Noßerle** 2 Jahr; 2 Töchter, die Älteste 15 Jahr, die Andere 5 Jahr, Wohnt in seinem Haus in der Vorstadt handelt mit Wolle, Weißgerber Leder, kauft bisweilen auch ein Pferd, ein oder anderes, Stuck Vieh zum Verkauft auf dem Jahrmarkt, gibt Schutzgeld jähr[lich] 6 fl., hat unter denen Bauern in der Mietung 22 Mutterschaf, bekommt hiervon 7 Lambeln und die Sommerwolle, hat auf ein ausgeschlagenen Weingarten von 9 Strich gehäufter Maus [!].

Nr. 26. **Sara Mark** Witwe alt 33 Jahr, gebürtig von Libochowitz, ihre jüdische Familia ist schon Wohnhaft allhier geg[en] 40 Jahr, hat 1 Sohn Jacob 9½ Jahr, wohnt bei ihrer Schwester **Bittele**, und gibt ihr jähr[lich]es Zins 2 si, hausieret in der Stadt Libochowitz mit Leinwand, Zwirn und Stirnbündeln.

Nr. 27 **Hinderle Marikin** Witwe alt 55 Jahr, gebürtig von Patek, hat 1 Sohn **David Mark** 20 Jahr alt, ist allhier Wohnhaft 40

[130 pers.]

[fol. 11]

Jahr, wohnt bei ihren Kindern im Herrschaft[liche]n Haus, gibt denen Kindern zu hilft auf den Zins 2 fl., Hausier auf der Herrschaft mit Gewürz, Zwirn, Schnürbändern, Spitzeln.

Nr. 28. **Zikerle Feishel** Witwer alt 34 Jahr, ist gebürtig von Libochowitz, ihr Eltern und jüdische Familia ist auf der Herrschaft schon 43 Jahr, wohnt bei ihren Brud[er] in dem Herrschaft[liche]n Haus, gibt zu hilft zum Zins 1 fl. 30 kr., hausieren auf der Herrschaft mit Gewürz, Zwirn, Schnüren, Spitzeln.

Nr. 29. **Berl Jacob** alt 36 Jahr gebürtig von Werschowitz [Vršovice, Praha 10 nebo Vršovice, okr. Louny], sein Weib **Blume** hat ein Sohn **Jacob** 3 Jahr, eine Tochter ½ Jahr alt, wohnt allhier ins vierte Jahr in dem Lederhaus in Compagnie der Juden Lohgerber, wann er aber nicht länger in der Compagnie bleibe sollte, so will er sich unter herrschaft[lichen] Schutz begeben, hat in der Stadt hausiert, mit Schleier, Tücheln, Spitzen, und bisweilen mit Stückeln Zeüch und Tuch, Federn, juchten Leder.

Nr. 30. **Salamon Jacob** alt 20 Jahr, ein lediger Jude, Vetter des Moyses Elis, die düdische Familia, wie Nr. 2. hausiert an der Herrschaft auf denen Dörfern mit Gewürz, Bündeln, Spitzen, und andere Schneiderei, wohnt bei seinem Schwager Mark Stroß.

Nr. 31. **Abraham Feishel** alt 20 Jahr ein lediger Jude, Brud[er] des Salamon Feishels, wohnet in dem Herrschaft[lichen] Haus bei seinen anderen Bruder **Höwel Feishel**, handelt mit Gewürz, Bäudern, Spitzen und andere Schneiderei.

Im übrigen ist wohl zu merken, dass die sämtliche Judenschaft in Libochowitz hat die Herrschaftliche Fleischbank in Libochowitz in Vermietung, und zahlen sämtlich, wie

[137 pers.]

[fol. 12]

schon oben in Sonderheit notiert, jährlichen 50 fl., in welcher Fleischbank auch ein Zimmer befindlich, vor welche sie Juden der Herrschaft[liche]n Haus Zins und Schutzgeld jährlich 10 fl, bezahlen, schlachten wöchentlich 1 Stuck Rindvieh, 10 bis 12 Stuck Schöpsens, von [St.] Bartholomi [24. August] bis St. Martii [11. November] kälber 40 Stuck, 20 Stuck jährlich.

5. centrální soupis židů z roku 1724

Konsignation derjenigen Juden, welche sich in der Stadt und Herrschaft Libochowitz befinden, Näm[lich]:

Anzahl der Juden Familien, welche sich Anno 1618. allda befunden: Es befindet sich keiner allhier der einige Weißhaft haben möchte stoß in Anno 1618 von Juden Familien da hier gestanden sei und jedoch vermöge der Judenaussage nach solle aus ihren Begräbnissen aus denen Grabsteinen Jüdisches Jahr Zahl 1585 ausgehauener sich befinden daher zu Muth mästen ist, dass schon vorhin und damals in Anno 1618 einige Juden da hier gewissen sein müssten

Anzahl der Judenfamilien, welche von Anno 1618. her sich allda befunden, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar: Vermöge alten Grundbuchs so Anno 1650 verlegen worden, haben Nachfolgende 6 Juden Familien sich allhier befindet als

Mauschliche

Leblowische

Joachimische

Joslische

Jacobische

Eliasiche

Dieser 6 Familien haben Anno 1650 allhier Hauser gehabt und da malen schon Sesshaft gewesen, ob mit oder ohne König[lichen] Konsens ist unbewusst.

Anzahl deren Synagoge, quo Anno solche ausgebaut worden und zwar: Gleicher gestalten

vermöge des alten Grundbuchs so Anno 1650 verleget worden ist die all hiesige Synagoge schon gestanden. Wann aber, oder in welchem Jahr selbst erhoben worden, ist unwissend.

[Dále transskripce sleduje grafickou úpravu originálu.]

[fol. 2]

Von welchem jetzt
gewohnten Familien
nachfolgende Jüdische [Familien]
allhier [sich] befinden

Anzahl der Juden-
schaft oder
Familien,
welche von A[nn]o
1618 her sich allda
befunden, quo Anno
sie sich Sesshaft
gemacht und zwar

mit / ohne
königlichen
Konsens

Anzahl der Ehe-
Leute, quo Anno
sie sich Sesshaft
gemacht
und zwar.

mit / ohne
Königlichen
Konsens

Anzahl ihrer Kin-
der und zwar wie
alt sie sind:

Männlich / Weiblich
Geschlechts
dann

verheiratet/ verheiratet/
ledig ledig
Jahr Jahr

Dienstboten

Männlich /
Weiblich
Geschlechts

Treiben Nahrung
oder Handlierung

VON DER MAUSCHLISCHEN FAMILIA

Simon Noßerle

1679

dessen Kinder

mit Bauern
Pferden und
der Wolle

Löbl

23

Mauschl

18

Abraham

16

David

12

Noßerle

9

Marie

20

Jüdtl

14

Snüdtl

5

Rachl

2

Samuel Noßerle

25

Löbl Noßerle

21

Salomon Noßerle

17

David Noßerle

15

Jacob Noßerle

13

Chalman

1723

Kind von diese

Zu Patek [Pátek, okr.
Louny] beim
Branntweinbrenner

[19 pers.]

Sarl

[fol. 3]

	Anzahl der Juden- schaft oder Familien, welche von A[nn]o 1618 her sich allda befunden, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar	Anzahl der Ehe- Leute, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar.	Anzahl ihrer Kin- der und zwar wie alt sie sind:	Dienstboten	Treiben Nahrung oder Handlierung
	mit / ohne königlichen Konsens	mit / ohne Königlichen Konsens	Männlich / Weiblich Geschlechts dann verheiratet/ ledig Jahr	Männlich / Weiblich Geschlechts verheiratet/ ledig Jahr	
VON DER LEBLOWISCHEN FAMILIA					
<u>Jacob Mareckh</u>		1705			
dessen Kinder					
Mathes			14		
Jacob			12		
Marekh			6		
Nathanl			4		
Majer			1		
Sara				16	
Galla				8	
<u>Abraham Mareckh</u>					
dessen Kind					
Marekh Löbl			1½		
<u>David Mareckh</u>		1721			
<u>Abraham Schneider</u>					mit dem Schneidhandwerk
dessen Kinder					
Marekh			10		
Gölle				12	
Sarl				5	
Hündlt				3	
<u>Sara</u> Witwe					mit Nähen

mit dem Leinwand zu
Zeiten auch mit
der Bauernwolle

	derer Kind							
[40 pers.]	Jakob Löbl	15						
		Anzahl der Juden- schaft oder Familien, welche von A[nn]o 1618 her sich allda befunden, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar	Anzahl der Ehe- Leute, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar.	Anzahl ihrer Kin- der und zwar wie alt sie sind:		Dienstboten	Treiben Nahrung oder Handlierung	
[fol. 4]				Männlich / Geschlechts dann	Weiblich	Männlich / Weiblich Geschlechts		
	MEHR VON DER LÖBLOWISCHEN FAMILIA	mit / ohne königlichen Konsens	mit / ohne Königlichen Konsens	verheiratet/ ledig Jahr	verheiratet/ ledig Jahr			
	<u>Abraham Peischl</u>	1719					mit Leinwand und Bauernwolle	
	dess Kind							
	Jüdtl	3						
	<u>Moyßes Peischl</u>	1724					mit dem Schneidhandwerk	
	JOACHIMISCHEN FAMILIA							
	<u>Abraham Joachim</u>	1711					} mit Viehhandel und Schlachten	
	dessen Kind							
	<u>Samuel</u>	1721						
	dessen Kinder							
	Gallmann	1 ¹ / ₄						
	Mareckh Abraham	23						
	Löbl Abraham	20						
	Jacob Abraham	16						
	Joachim	14						
	Noßerle	7						

[54 pers.]	VON DER JOBLISCHEN FAMILIA					
	Befindet sich keiner mehr von dieser Familia					
[fol. 5]	Anzahl der Juden- schaft oder Familien, welche von A[nn]o 1618 her sich allda befunden, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar	Anzahl der Ehe- Leute, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar.	Anzahl ihrer Kin- der und zwar wie alt sie sind:		Dienstboten	Treiben Nahrung oder Handlierung
	mit / ohne königlichen Konsens	mit / ohne Königlichen Konsens	Männlich / Geschlechts dann	Weiblich verheiratet/ ledig Jahr	Männlich / Weiblich Geschlechts	
VON DER JACOBISCHEN FAMILIA						
<u>Jacobin</u> Witwe		1650				mit Spezereiwaren und Leinethandel
<u>Mändl Abraham</u>		1712				Schulklepper all hier bei der jüdischen Gemeinde und zugleich Koscherer
dessen Kinder						
Marekh			15			
Abraham			10			
Fridl				16		
Jüditl				12		
<u>Mareckh Sabor</u>						
dessen Kinder						
Jacob			10			mit Schneidflickerei
Ester				16		
Ristka				5		
Chain				1		
			50			mit dem Schneiderhandwerk
<u>Moyßes Alexander</u> Witwer						
dessen Kinder						

[72 pers.]	Alexander			22				
	Jacob			14				
	Ristka					20		
	Juditl					15		
[fol. 6]		Anzahl der Juden- schaft oder Familien, welche von A[nn]o 1618 her sich allda befunden, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar	Anzahl der Ehe- Leute, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar.		Anzahl ihrer Kin- der und zwar wie alt sie sind:		Dienstboten	Treiben Nahrung oder Handlierung
					Männlich / Geschlechts dann	Weiblich	Männlich / Weiblich Geschlechts	
	MEHR VON DER JACOBISCHER FAMILIA	mit / ohne königlichen Konsens	mit / ohne Königlichen Konsens	verheiratet/ ledig Jahr	verheiratet/ ledig Jahr			
	<u>Salomon Isac</u>			1688				mit Botenlohn
	<u>Moyßes</u>							mit Federn nachher
	dessen Kinder							Sachßen
	Abraham				5			
	Juditl					4		
	Anna					¹ / ₄		
	<u>Salamon Herschl</u>			1712				
	Kinder				9			mit Gewürz,
	Herschl					4		Federn, und
	Ester							Häutehandel.
	<u>Zipperle</u> Witwe					45		mit Nadel
	derer Kinder							
	Jüditl					12		
	VON DER ELIASICHEN FAMILIA							
	<u>Mauschl Hauskenfresser</u> Witwer	1650			67			mit kurrenten
	dessen Kinder							Kramerei dann

[88 pers.]	Elias	1709							} Spezereien und Bauern Wollhandel mit hiesigen Brandwein Bestand, Led, und Bauern / Wollhandel
	dessen Kind				13				
	Jacob Löwl								
		Anzahl der Juden- schaft oder Familien, welche von A[nn]o 1618 her sich allda befunden, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar	Anzahl der Ehe- Leute, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar.		Anzahl ihrer Kin- der und zwar wie alt sie sind:		Dienstboten		Treiben Nahrung oder Handlierung
[fol. 7]					Männlich / Weiblich Geschlechts dann		Männlich / Weiblich Geschlechts		
	MEHR VON DER ELIASISCHEN FAMILIA	mit / ohne königlichen Konsens	mit / ohne Königlichen Konsens		verheiratet/ ledig Jahr	verheiratet/ ledig Jahr			
	<u>Nathan Moyßes</u>	1722					2	2	} mit Ausarbeitung der Häuten in dem Jüdischen Gerberhaus dann Pferd- und Wollhandel
	dessen kind								
	Löbl				10				
	Ristka						2		
	dessen Schwiegervater								
	<u>David Joachim</u> Witwer								} Tut des Nathans Moyßes seine Haushaltungsverseher
	<u>Aron Simon</u>	1709					2	1	} Juden Richter und Zugleich Jüdischer Steuereinnehmer des König[lichen] Leitmeri- czer Kreises, treibt die Nahrung mit der Leinwandt
	dessen Kind								
	<u>Löbl</u>				1723			1	

dessen Kind						unterschied[liche] zeig unter Schließung der Herrschaft[lichen] Wolle.	
Elias		1/4					
[98 pers.]							
[fol. 8]		Anzahl der Juden- schaft oder Familien, welche von A[nn]o 1618 her sich allda befunden, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar	Anzahl der Ehe- Leute, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar.	Anzahl ihrer Kin- der und zwar wie alt sie sind:		Dienstboten	Treiben Nahrung oder Handlierung
				Männlich / Geschlechts dann	Weiblich	Männlich / Weiblich Geschlechts	
MEHR VON DER ELIASISCHEN FAMILIA		mit / ohne königlichen Konsens	mit / ohne Königlichen Konsens	verheiratet/ ledig Jahr	verheiratet/ ledig Jahr		mit / ohne königlichen Konsens
Herschl		8					
Samson		5					
Rössl						11	
Sophia						4	
Rystka						1½	
Sara							
Moyßes Löwi		1724				mit der Wolle und Lederhandel	
Elias Jacob		1712				mit	
dessen Kinder						Schneiderhandwerk und Jüdische Schulmeister zugleich	
Jacob		9					
Joachim		½					
Belle						12	
Fruhme						4	
Salomon Jacob						mit der Marks	

[115 pers.]	dessen Kinder						Schneiderei
	Gelle					4	
	Ester					2	
[fol. 9]		Anzahl der Juden- schaft oder Familien, welche von A[nn]o 1618 her sich allda befunden, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar	Anzahl der Ehe- Leute, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar.	Anzahl ihrer Kin- der und zwar wie alt sie sind:		Dienstboten	Treiben Nahrung oder Handlierung
				Männlich	/ Weiblich Geschlechts dann	Männlich / Weiblich Geschlechts	
	FERNER VON DE ELIASISICHEN FAMILIA	mit / ohne königlichen Konsens	mit / ohne Königlichen Konsens	verheiratet/ ledig Jahr	verheiratet/ ledig Jahr		mit / ohne königlichen Konsens
	<u>Mareckh Stroß</u>	1712					Schulmeister bei der teplitzen Judengemeinde
	dessen Kinder						
	Jacob				15		
	Löbl				8		
	Vögerle					16	
	<u>Salamon Feischl</u>	1712					mit dem Fleischhacker- handwerk.
	dessen Kinder						
	Eimche				17		
	Feischl				9		
	Zacharias				1½		
	Schönl					15	
	<u>Löbl Joseph</u>	1712					mit dem Glaserhandwerk.
	dessen Kinder						
	Jüdtl					1½	
	<u>Chemnic Berl</u>		1664				ein alter Jude

[132 pers.]	dessen Kinder					wird bei der Gemeinde ausgehalten
	Juda Löbl	8				Treiben Nahrung oder Handlierung
[fol. 10]		Anzahl der Juden- schaft oder Familien, welche von A[nn]o 1618 her sich allda befunden, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar	Anzahl der Ehe- Leute, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar.	Anzahl ihrer Kin- der und zwar wie alt sie sind:	Dienstboten	
				Männlich / Weiblich Geschlechts dann	Männlich / Weiblich Geschlechts	
	MEHR VON DER ELIASISCHEN FAMILIA	mit / ohne königlichen Konsens	mit / ohne Königlichen Konsens	verheiratet/ ledig Jahr	verheiratet/ ledig Jahr	mit / ohne königlichen Konsens
	<u>Elias Chemnic</u>	1706				mit dem Fleischhandel Handwerk
	dessen Kinder					
	David	10				
	Ritzl					14
	Golde					8
	Ester					4
	Hindl					2
	ANDERE JUDEN					
	<u>Guttmann</u>	1709				bei hiesiger Judengemeinde
	dessen Kinder					Schulsinger und treibt zugleich Leimethandel
	Marekh	16				
	Abraham Löbl	6				
	Hanele					1½
	<u>Maria</u> Witwe	64				bei Ihrer Sohn Guttmann in der Aufenthalt
	<u>Löbl Bartl</u>					mit Botenlohn

[150 pers.]	dessen Kinder								
	Abraham					6			
	Wachmann					1			
	Rosa						4		
[fol.11]		Anzahl der Juden- schaft oder Familien, welche von A[nn]o 1618 her sich allda befunden, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar	Anzahl der Ehe- Leute, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar.		Anzahl ihrer Kin- der und zwar wie alt sie sind:			Dienstboten	Treiben Nahrung oder Handlierung
					Männlich / Geschlechts	Weiblich		Männlich / Weiblich Geschlechts	
					dann				
	MEHR ANDERE JUDEN	mit / ohne königlichen Konsens	mit / ohne Königlichen Konsens	verheiratet/ ledig Jahr	verheiratet/ ledig Jahr				mit / ohne königlichen Konsens
	<u>Worl</u> Witwe						65		arme Jüdin wird bei Gemein[de] ausgehalten
	<u>Edl Löwin</u> Witwer								
	deren Kinder								Hausweib bei ihres Sohn Moyse
	Aron					9			Löwi und treibet mit ihm die Handelschaft
	Lia						11		
	<u>Joachim Bartl</u>		1719						} mit kleiner Kramerei
	<u>Moyßes Jacob</u>		1704						
	dessen Kinder								
	Maneß					13			
	Juda Löbl					2			
	Hana						4		
	Zierl						8		
	Gele						1		
	<u>Berl Jacob</u>	1721						1	mit väterlichen Krämerwaren
	dessen Kinder								

[168 pers.]	Jacob				10		
	Schmule				4		
	Aron				2		
	Chaba						
[fol. 12]		Anzahl der Juden- schaft oder Familien, welche von A[nn]o 1618 her sich allda befunden, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar	Anzahl der Ehe- Leute, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar.	Anzahl ihrer Kin- der und zwar wie alt sie sind:		Dienstboten	Treiben Nahrung oder Handlierung
				Männlich / Weiblich Geschlechts dann		Männlich / Weiblich Geschlechts	
		mit / ohne königlichen Konsens	mit / ohne Königlichen Konsens	verheiratet/ ledig Jahr	verheiratet/ ledig Jahr		
	MEHR ANDERE JUDEN						mit / ohne königlichen Konsens
[174 pers.]	<u>Herschl Selig</u>		1709				Rabbiner bei der hiesigen Judengemeinde.
	dessen Kinder						
	Isac			8			
	Chana				1		
	Jached				¼		
	<u>Salamon Pollackh</u> ein Fremdling ^{dvii}						Schulmeister bei der hiesigen Judengemeinde, ist derselbe in 6 Wochen in Polen zuziehest intentioniert mit Leinwand und aller bei Kramereien nebst Viehschlachten
	IN DENEN DORFSCHAFTEN ALS: ZU SOLLAN						
	<u>Salamon Moyses</u>		1694				
	dessen Kinder						
	Moyses			20			
	Samuel			10			

^{dvii} „Ein fremdling“ psáno jiným inkoustem.

Herschl	8
Hündtl	18
Pessl	17
Malickhe	16
Gendl	14
Sarl	3

[fol. 13]

	Anzahl der Juden- schaft oder Familien, welche von A[nn]o 1618 her sich allda befunden, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar	Anzahl der Ehe- Leute, quo Anno sie sich Sesshaft gemacht und zwar.	Anzahl ihrer Kin- der und zwar wie alt sie sind:				Dienstboten		Treiben Nahrung oder Handlierung
			Männlich	/	Weiblich		Männlich / Weiblich		
			Geschlechts dann				Geschlechts		
MEHR IN DENEN DORFSCHAFTEN	mit / ohne königlichen Konsens	mit / ohne Königlichen Konsens	verheiratet/ ledig Jahr		verheiratet/ ledig Jahr				mit / ohne königlichen Konsens
DORF SOLLAN [SOLANY]									
<u>Abraham Isac</u>		1720					2		} mit dem Schneiderhandwerk
dessen Kinder									
Sarl							1½		
DORF LAUKOŘZAN [LOUKOŘANY]									
<u>Perutz Scheune</u>		1721							} mit dem Schneiderhandwerk
dessen Kinder									
David					1				
Susana							1¼		
Summa	15	20	2	62	1	60	8	6	

Dass Außer überschreibener Judenschaft Konsignierung keine andere Judenfamilien und Judenschafft, so wohl bei der Stadt als auch in der Herrschaft Lybochowitz dermalen sich befind[den], ihnen mit Eigener Handunterschrift und Petschaft in der Wahrheit hiermit bezeugen,
Actum Amt Lybochowitz den 7. Feruar Anno 1724

L. S. Wennzel Johann Twrznik, Hauptmann

6. Centrální soupis z roku 1733

LEITMERITZER KREIS
LYBOCHOWITZ

HERRSCHAFT

GEHORSAMSTER BERICHT

Von wegen deren auf ernannter fürst[lichen] Dietrichsteinischen Herrschafft und bei der Stadt Lybochowitz Wohnhaften Juden so folgender Massen sich befinden.

Bei der Stadt Lybochowitz

Simon Noßerle
Jakob Marek
Abraham Marek
David Marek
Abraham Schneider
Sara Witwe
Abraham Feischl
Moyses Feischl
Samuel Joachim
Marek Abraham
Jakobin Witwe
Mandl Markus
Mändl Abraham

[fol. 2]

Marek Faver
Moyses Alexander
Salomon Herschl
Elias Moyses
Nathan Moyses
Aron Simon
Lobl Aron
Salomon Jakob
Marek Stros
Witwe Salomonin
Elias Chemnic
Guttmann Schulsinger
Marek Guttmann
Löbl Bartl
Worl Witwer
Joachim Bartl

Moyses Jakob
Berl Jakob
Herschl Seelig Rabiner
Lobl Noßerle
Jakob Löbl Schulmeister

[fol. 3]

Mändl Abraham
Jakob Löbl
David Chemnic
Marek Guttmann
Mannes Moyses

In denen Dorfschaften als
zu Sollan [Solany] **Salomon Moyses**
Laukořzan [Loukořany] **Chalmon**

Summa 44

Ab Anno 1775 Neu aufgenom[m]enen Juden so allhier geheiratet haben, als
Abraham Samuel
Simon Wrbitschaner [Vrbičany]
Joseph Mändl
Aron Wolf

Das außer oberschriebener Judenschaft dann neu aufgenommene Juden, kein andere
mehr auf der Herrschaft sich befindeten. Tue in im Fidem hier mit bezeig. Act[um]
Amt Lybochowitz den 20. Febr[uar] Anno 1733

L. S.

Wenzel Joseph Twrznik
Wirtschaftshauptmann

7. Přehled vrchnostenských plateb z roku 1741

KONSIGNATION

Wieviel die gesamte Libochowitzer Judenschaft Schutzgeld und Hauszins (bei Steigerung) in die hochfürstlichen Rentamt zu St. Georgii [24. April] A[nno] 1741 abzuführen schuldig gewesen sind, als näm[lich]:

Aron Simon	2 fl. 15 kr.
Elias Moyses	9 fl.
Jakob Löbl Elias	4 fl.
Löbl Aron	4 fl.
Sökel Löbl	3 fl.
Herschl Aron	4 fl.
Nattel Moyses	4 fl. 30 kr.
Joachim Nattel	3 fl.
Simon Noßerle	3 fl.
Marekh Abraham	3 fl.
David Marek	2 fl.
Marekh Abraham Schneider	3 fl. 30 kr.
Sallomon Platschek	6 fl.
Isaak Sallomon	3 fl.
Abraham Schneider	2 fl. 30 kr.
Abraham Marekh	1 fl. 30 kr.
Aron Abraham	7 fl. 30 kr.
Moises Jakob	4 fl.
Marekh Jakob	2 fl.
Abraham Feischel	6 fl.
Abraham Feischel	1 fl. 15 kr.

[fol. 2]

Jacob Marekh	7 fl.
Simche Sallomon	2 fl. 30 kr.
Jakob Löbl	2 fl.
Sallomon Hirschl	2 fl.
Moises Sallomon	3 fl.
Jakob Altschul	2 fl. 30 kr.
Mändl Schulklöpfer [sic]	1 fl. 30 kr.
Jacob Kyve	1 fl. 30 kr.
Elias Jacob	2 fl.
Jacob Elias	2 fl.
Löbl Glaßer	2 fl.
Joachim Bartl	2 fl. 30 kr.

Marek Stroß	2 fl.
David Elias	2 fl. 30 kr.
Löbl Bartl samt sein Weib Bluma	3 fl.
Joseph Mändl	3 fl.
Löbl Simel	3 fl. 30 kr.
Wolf Patek	4 fl.
Moyses Löwi	3 fl.
Samuel Abraham	1 fl. 30 kr.
Markus Moyses	1 fl. 30 kr.
Abraham Kameyg [Kamýk n. V.]	2 fl.
Simon Wörbitschan [Vrbičany]	1 fl. 30 kr.
Elias Chemiek	1 fl. 30 kr.
Abraham Marekh	1 fl. 30 kr.
Effraim Moyses	2 fl.
Jacob Buntzl	4 fl.
Joachim Schneider	2 fl.
Samuel Schneider	2 fl.
von der Synagog	2 fl.
Sallomon Sollan [Solany]	10 fl.
die Gemeinde wegen Želowitz [Želevice]	2 fl. 30 kr.
Löbl Sserottin [Žerotín]	3 fl. 30 kr.
Aron Süchowitz [Čížkovice?]	3 fl. 30 kr.
Die Gemeinde wegen Lokořzan [Loukořany]	2 fl.
Summa	172 fl. 30 kr.

[fol. 3]

ארון סהמן^{dvii} [přitištěná sekretní pečeť] Aron Simon

^{dvii} Hebrejský podpis židovského rychtáře Arona Simona.

8. Soupis při výberu kontribuce a obecní přirážky roku 1753

Verhör der Lybochowitzer Judengemeind[e] auf der fürst[lichen] Amtskanzlei der 22. Juni 1753 was ein Juden A[nno] 1752 an Kontribution und an so benannten Gemeindezuschlage bezahlt zu haben bekennet und mit Quittung docieret.

HABEN BEZAHLT AN			
NAMEN DER EXAMINIERTEN JUDEN	KOTRIBU-TI ON ^{dviii}	GEMEINDE ZUSCHLAGE	IN SUMMA
Aron Simon und dessen Sohn Wolf gibt Extra Antrag weiß nichts.	25 fl.	10 fl. 50 kr. <i>10 fl. 37 kr.</i> <i>3d.^{dix}</i>	35 fl. 50 kr. <i>35 fl. 37 kr.</i> <i>3d.</i>
Elias Moyses <bekommet> separiert gibt 185 fl. Zuschag. Extra Zuschlag gibt es Viertel von der ganzen Gemeind[e]. Die Rechnung unterschrifteten [!], damit er frei haben soll.	—	43 fl. <i>42 fl. 30 kr.</i>	43 fl. 20 kr. <i>42 fl. 30 kr.</i>
Jakob <Löbl> Elias , bekennet Extra Zuschlag 0	2 fl. 30 kr.	— <i>42 fl. 30 kr.</i>	2 fl. 30 kr. <i>42 fl. 30 kr.</i>
Herschl Aron , gibt Von extra Antrag will nichts wissen. Die Rechnung nicht unterschrieben, weil er nicht zu Hause war.	12 fl.	5 fl. 12 kr. <i>5 fl. 6 kr.</i>	17 fl. 12 kr. <i>17 fl. 6 kr.</i>
Simon Nattel , Cassierer, gibt Extra Zuschlag <weiß ver> will von keinen wissen. Hat sich als Rechnungsführer nicht unterschreiben.	20 fl.	8 fl. 40 kr. <i>8 fl. 30 kr.</i>	28 fl. 40 kr. <i>28 fl. 30 kr.</i>
Moyes Levi	— <i>8 fl.</i>	— <i>3 fl. 24 kr.</i>	— <i>28 fl. 30 kr.</i>
[fol. 2]			
Jakob Bunzel sagt Extra Zuschlag weiß nicht gewiss. Bei der Berechnung ist nicht gewesen.	<20 fl.> 10 fl.	<8 fl. 40 kr.> 4 fl. 20 kr. <i>4 fl. 15 kr.</i>	<28 fl. 40 kr.> 14 fl. 20 kr. <i>14 fl. 15 kr.</i>
Nathel Moyses bekennt	6 fl.	2 fl. 36 kr.	8 fl. 36 kr.

^{dviii} V čístopise tohoto dokumentu, který se nachází ve stejném kartonu SOA Ltm, fond Velkostatek Libochovice, kt. 219, je rubrika specifikována jako „Keiserlichen Kontribution von abgeführt.“

^{dix} Částky zvýrazněné kurzívou jsou převzaty z čístopisu tohoto dokumentu. Ukazují pravděpodobně skutečnou výši vybraných plateb.

Extra Zuschlag weiß nicht gewiss. Bei der Berechnung war nicht zu Hause		2 fl. 33 kr.	8 fl. 33 kr.
Israel Straschitz [Strašnice, Praha 10]	— 6 fl.	— 2 fl. 33 kr.	— 8 fl. 33 kr.
Seelig Petschau , bekennt Extra Zuschlag will nicht wissen. Hat die Rechnung nur dessen wegen unterschrieben, weil solche die ander[e] Juden unterschrieben.	27 fl.	17 fl. 20 kr. 17 fl.	44 fl. 20 kr. 44 fl.
Wolf Zlonitz [Zlonice, okr. Kladno] Extra Zuschlag weiß er nicht. Bekommt keine Quittung. Zur Unterschreibung der Rechnung ist durch dem Solicitator durch Bedrohung bewog worden.	25 fl.	10 fl. 50 kr. 10 fl. 27 kr. 3d.	36 fl. 50 kr. 35 fl. 37 kr. 3d.
Lobl Siml , bekennt Extra Zuschlag weiß er nicht. Hat die Rechnung unterschreiben zur aus der Ursache, weil die große Kontribution sich unterschrieben haben, die Rechnung aber hatte sich nicht lösen wollen.	25 fl.	10 fl. 50 kr. 10 fl. 27 kr. 3d.	36 fl. 50 kr. 35 fl. 37 kr. 3d.
Marek Abraham gibt jährlich item am Zuschlag wenigstens	20 fl.	8 fl. 40 kr. 5 fl. 8 fl. 30 kr.	28 fl. 40 kr. 5 fl. 28 fl. 30 kr.
Jakob Emschie sagt er gibt Kontribu[ution] {Aus Zuschlag} könnt er nicht sagen, was er gibt, in dem er keine Quittung weder auf die Kontribution nach auf die andere Anlag {bekommen}. Dass er die Rechnung unterschrieben, ist Ursache, weil er mit der Exekution bedrohet worden, wann er nicht tun wollen.	— 25 fl.	— 10 fl. 27 kr. 3d.	— 35 fl. 37 kr. 3d.
[fol. 3]			
Chamen Baruch , bekommt An Zuschlag was er gibt, soll der Marek wissen. Gestehet, was der Abraham Mändl und Sallomon Schulsinger in der Repartition attestieret wurden ihm auch mit Exekution bedrohet. {Der Marek Abraham hatt[e] Quittung, dass Chamen Baruch vor geliegt und dem	20 fl.	8 fl. 40 kr. 8 fl. 30 kr.	28 fl. 40 kr. 28 fl. 30 kr.

Aron gezeugt, Vermöge welche bewiesen worden, dass selber nämlich Chamen Baruch A[nn]o 1752 anstatt 4. Quartalien, vor 5. Quartalien Kontribution dem Simon Natl Casierer bezahlet hatte, welcher 5. Quartal betraget 5 fl. Und weil die übrigen Juden keine Quittung bekommen, ist nachdenklich, ob solche übernahm vors 5. Quartal nicht von übrig Juden auch bezahlen sein.}^{dx}

David Elias , bekennt Aus Zuschlag konnte er nicht wissen, was er gibt, weil hierauf er keine Quittung hatt[e]. Erkennet die Berechnung vor gut.	15 fl.	6 fl. 30 kr. 6 fl. 22 kr. 3d.	21 fl. 30 kr. 21 fl. 22 kr. 3d.
Joseph Mändl , bekennt An Zuschlag <...> weis er nicht, was er geben hatte, hatte auch keine Quittung. Die Berechnung er erkennst er vor richtig. Meldet anbei, dass der Jude Joachim Abraham vorn Tabakhandel etwas meh[re]res geben wollte zu der Juden Subleration [!].	10 fl.	4 fl. 20 kr. 4 fl. 15 kr.	14 fl. 20 kr. 14 fl. 15 kr.
Simon Marx , bekennt An Zuschlag bei gleich[en] jähr[lichen] Hat die Rechnung nicht unterschrieben, weil er nicht dar zu berufen worden.	8 fl.	3 fl. 28 kr. 2 fl. 3 fl. 24 kr.	11 fl. 28 kr. 2 fl. 17 fl. 24 kr.
Abraham Feischl , bekennt An Zuschlag bei gleichen jähr[lichen] Ist zur Unterschrift der Rechnung mit der Exekution bezwung[en] und bedroht worden.	12 fl.	5 fl. 12 kr. 3 fl. 5 fl. 6 kr.	17 fl. 12 kr. 3 fl. 17 fl. 6 kr.
Meyer Guttman , bekennt Den Zuschlag weiß er nicht, keine Quittung geben wird. In der Berechnung ist er nicht berufen worden.	5 fl.	2 fl. 10 kr.	7 fl. 10 kr.
Samuel Abraham , bekennt An Zuschlag weiß er nicht was er gibt, weil keine Quittung gegeben wird. Ist zur Berechnung nicht berufen worden.	5 fl.	2 fl. 10 kr. 2 fl. 7 kr. 3 d.	7 fl. 10 kr. 7 fl. 7 kr. 3 d.
Salomon Jacob	—	—	—

^{dx} Tato vsuvka se v originálu dokumentu nachází na konci seznamu.

2 fl. 7 kr. 3d. 7 fl. 7 kr. 3d.

[fol. 4]

Nachem Schneider , bekennt Zuschlag weiß er nicht, halt auch keine Quittung. Die Rechnung hat er nicht unterschrieben, weil er nicht zu Hause worden.	6 fl.	2 fl. 36 kr. 2 fl. 33 kr.	8 fl. 36 kr. 8 fl. 33 kr.
Marx Schneider , bekennt An anderen Zuschlag weiß er nicht, was er gibt, weil keine Quittung geben wird. Zur Berechnung ist er nicht berufen worden. Saget, dass dem Aron vor 16 Jahren 8 fl. Discretion müssen, dass er ins herrschaftlichen Haus gewohnt. {Zur Berechnung auch nicht kommen}	5 fl.	2 fl. 10 kr. 2 fl. 7 kr. 3d.	7 fl. 10 kr. 7 fl. 7 kr. 3d.
Simon Löbl Meyer	<4 fl.> 5 fl.	—	—
Joachim Tachau [Tachov] An Zuschlag weiß er nicht, was er gibt. Zur Berechnung ist er nicht berufen worden.	4 fl.	1 fl. 44 kr. 1 fl. 42 kr.	5 fl. 44 kr. 5 fl. 42 kr.
Samuel Marx Zuschlag weiß er nicht. Zur Berechnung nicht berufen worden.	5 fl.	2 fl. 10 kr. 2 fl. 7 kr. 3d.	7 fl. 10 kr. 7 fl. 7 kr. 7d.
Jacob Altschul	—	— 2 fl. 7 kr. 3d.	— 7 fl. 7 kr. 7d.
David Marx , bekennt	— 2 fl. 30 kr.	—	— 2 fl. 30 kr.
[fol. 5]			
Jakob Salomon [Schneid] ^{dx} , bekennt Gibt aber jährlich nichts. Zur Berechnung nichts berufen worden.	5 fl. 4 fl.	—	5 fl. 4 fl.
Aron Chon [Cohn, Khon]	— 5 fl.	—	— 5 fl.
Simon David heute Wrbitschaner	—	—	—

^{dx} Tentýž má v kopii téhož seznamu uloženém v témže kartonu jako editovaný dokument jméno Jakob Schneid.

[Vrbičany] Gemeinde	2 fl. 30 kr.		2 fl. 30 kr.
Jacob {Löbl} Elias , <bekannt> separiert Extra Zuschlag bei gleichen weiß er nicht, hatt[e] aber seine Quittung zu Hause. Die Berechnung hatt[e] er dessentwegen unterschrieb, weil künftig eine bessere Richtigkeit zu machen verstraft worden.	— 2 fl. 30 kr.	43 fl. 20 kr. [!]	43 fl. 20 kr. [!] 2 fl. 30 kr.
Ephraim Levi , bekennet Zuschlag gibt nichts. Zur Berechnung nicht berufen worden.	2 fl. 30 kr. 2 fl. 30 kr.	—	2 fl. 30 kr. 2 fl. 30 kr.
Abraham Trebetisch [Třebíč]	— 12 fl.	—	— 12 fl.
Feischl Abraham	— 5 fl.	—	— 5 fl.
Löbl David , bekennet Extra Zuschlag 0 Zur Berechnung nicht berufen worden.	2 fl. 30 kr. 2 fl. 30 kr.	—	2 fl. 30 kr. 2 fl. 30 kr.
[fol. 6]			
Simon Schmaye , bekennet Extra Zuschlag 0 Zur Berechnung nicht berufen worden.	2 fl. 30 kr. 2 fl. 30 kr.	—	2 fl. 30 kr. 2 fl. 30 kr.
Abraham Kamik	— 2 fl. 30 kr.	—	— 2 fl. 30 kr.
Isak Herschl , saget, dass er jähr[lich] an Kontribution und Schutzgeld bezahlen musste { 10 fl. }, hatte auch sein Quittung darüber, dass Schutzgeld ist in der Konsignation nicht angesetzt. Zur Berechnung nicht berufen worden.	—	— 5 fl.	—
Samuel Marek , bekennet Extra Zuschlag sagt jähr[lich] bis 6 fl. zu gelten. Zur Berechnung ist nicht berufen worden.	5 fl.	2 fl. 20 kr.	7 fl. 10 kr.
Simon {David} Vrbitschan [Vrbičany], bekennet Extra Zuschlag 0. Zur Berechnung nicht berufen worden.	2 fl. 30 kr.	—	2 fl. 30 kr.

Summa der Einnahme 327 fl. 30 233 fl. 41 kr. 606 fl. 11 kr.
kr.

[*Item von denen Berdan Pachters 50 fl. Summa sommorum der Einnahme 656 fl. 11 kr.*]

9. Výkazy vrchnostenských plateb 1756–1763

VERZEICHNIS

Einiger aus findig gemachten Schutzgeldrepartitionen der Lybochowitzer Judengemeinde, nach welchen in und stehenden Jahren das auf 300 fl. aus gemäßen Pauschalquantum eingehoben und ins fürstliche Rentamt abgeführt worden. Nämlich:

Vermöge aus fündiger Repartition des spätesten 1750 Jahrs zeigt gezahlt zu haben.	1756 ohne Zuschlägen	1765	1775 samt Zuschlä- gen ob Gulden a 18 kr. durch- gehendes	1783 eine so 3 fl. einige ärmere aber 4 fl. zahlen ohne übrige jedoch alle mit Zuschlägen obrichen [!] Gulden à 7 kr.
	fl. kr. d.	fl. kr. d.	fl. kr. d.	fl. kr. d.
Jakob Elias Juden Richter	6			
dessen Vater Eliß	12			
Herschl Aron	5	5		
Natl	5			
Simon Natl	5	5		
Moyses Saar	4	4	5 12	
Jakob	5			
Aron Linal	6			
Jakob Löbl	3	9	6 30	4
Jakob Mendl	5	5	5 12	3
Lipman Heller	3	4		
David Chemdik	5	5		
Selig Petshau [Bečov n. T.]	5	5	6 30	4
Jakob Vemshen	4	5		
Samomon Platshek	4			
Mathes Mscheno [Mšeno, Mšené-lázně ?]	5	5		
Witwe Lila	4			
Marek Gutmann, dessen älteste Sohn samt Herrschaftlichen Wohnung	15			
Samuel Abraham, dessen älteste Sohn samt Herrschaftlichen	6 30	14		

Wohnung		ohne Wohnung		
Sand auch so	7 30		3 51	3
latus	115	66	27 18	14
				[fol 2]
Šimon Wrbitshan [Vrbičany], samt herrschaftlichen Wohnung	7 30	10		
Markus Schneider , samt herrschaftlichen Wohnung	17 15	16	17 12	
Israel Straschitz	4			
Salomon samt Wohnung	6 30			
Salomon	3	3		
Joachim Tachau [Tachov]	3	3		
Abraham Trebitsch [Třebíč]	6	6	7 48	
Markus Patz	4	4		
Joachim Schneider	4			
Witwer Abraham	3			
Abraham Kamaik [Kamík]	3	3		
Hirshl	3	4	5 12	
Abraham Hirshl	5			
Jakob Sneider	4	4	4 12	3
David Markus	3			
Löbl Wrbitshan [Vrbičany] samt der Wohnung	7	5		
Jakob Altschul	4 {Ohne Wohnung}	4 {Ohne Wohnung}		
Maniuns [?]	3	3		
Joachim Baruch	3			
Samuel Berl	3			
Wolf Aron	4	5		
Simon Marek samt Wohnung	10	11		
Jakob Marek in gleichem	11			
Siml Schneider	4	4	5 12	3
Löbl Lewi	4			
latus	233 15	154	67 54	20
				[fol. 3]
Jakob Elias	3	3		
Frei [?]	3			

Zichowitzer Jude [Čížkovice] {Ohne Zuschlage}	10	10	13	12
Žierotiner [Žerotín] {Ohne Zuschlage}	10	12	13	12
Wolf Katz	5	4		
Wolf Patek	6			
ZUGEREISTEN				
Joachim Lewi Heller		5	6 30	5 35
Jakob Marek		5		
Jakob Buntzl		5	6 30	
Markus Saar		4	6 30	5 35
Salomon Metz		5	6 30	4
Marek Joseph		4		
Aron Katz		3		
Simon Löbl samt Wohnung		12		
Witwe Elisin		5	6 30	4
Elias Löbl		3		
Jakob Efraym		3	3 54	3
Jakob Schöpfenthall		4		
Herschl Glaßer		4	5 12	4
Wolf David {Samt Brudern}		4	5 12	8
David Schimel samt Brüdern		4	10 54	12
David Natl samt Hauszins 7 fl.		4	}	
Isak Abraham		3		
Elischa Laipa		3		
Berl Joseph		4	6 30	5 35
latus	280 15	270	158 6	95 45
				[fol. 4]
Simon Schimek		3		
Baruch Moyses		3		
Isak Marek samt Wohnung		10		
Abraham Marek		3	5 12	
ZUWACHS				
Ziwia Witwe Wolfin			6 30	4
Witwe Frantl Jakob Markin			6 30	3
Witwe Schimkin Markin			12 12	

samt Hauszins				
David Lyboch samt Wohnung			11 12	} 12
David Saar samt 9 fl. Hauszins				
Moyses Chaim samt Wohnung			15 12	17 28
Witwe Bränel			5 12	
Abraham Plach			6 30	
Framet Witwe Katzin			5 12	
Witwe Manesin			3 54	
Abraham Sollan [Solany]			6 30	5 35
Moyses Laukorzan [Loukořany]			6 30	
Berl Laukorzan			6 30	
Natl Laukorzan			5	
Witwe Plachin				4
Abraham Gerber				5 35
Mayer Kish				4 28
Aron Lewi Heller				5 35
Schimek Gerber				5 35
latus	280 15	288	270 36	173 1
				[fol. 5]
Arko Lewi				4
Abraham, Schimek samt Wohnung				10
Feishl Abraham				3
Joseph Katz				3
Mayer Altschul				4
Elias Schimek				4 28
Salomon Löbl				5
Jakob Sandl				5
Jakob Hershl				4 28
Witwer Franzel				3
Joachim Katz				4 28
Schmaie Schimek				4 28
Markus Gerber samt Wohnung				16
Witwer Natl				3
Die Gemeinde hat zu zahlen vor 2 Wohnungen in				

Herschaffst Haus für die Rabiner und Schul Singer				
Schulsinger				12
Witwer Kryla				3
Simon Löbl				4
Wolf Feishl				3
Laukorzauer Jude [Loukořany]				5 35
Ziellenwitzer Jude [Želevice]				5 35
Sollaner Jude [Solany] füher sein Schutzgeld selbst in die Renten ab, weil se ohne Zuschlag ist.	20	20	20	20
<i>Summa</i>	300	308	290 36	300 3

Sig[ilum] Lybochowitz den 24. Januarii 1785

Johan Laud m. p., Oberamtmann

10. Výběr zemské kontribuce 1768–1785

[AŽM PRAHA, FASC. XXVII. Nr. 25.]

Der Landesjudenschaft Hauptkontributionsrolla pro a[nno] milit[are] 1768

Hersch Aron	124 fl.
Wolf Aron	124 fl.
Marcus Sohn	30 fl.
Joachim Marcus	165 fl.
Joachim Sohr	217 fl.
Marek Abraham et Eidam	223 fl.
Jacob Sneider	10 fl.
Jacob Löbel	26 fl.
Jacob Emshener	10 fl.
David Chemnic	27 fl.
Simsche nebst dessen Bruder	27 fl.
Berl Joseph	65 fl.
Jacob Bunzl	30 fl.
Joseph Berl	13 fl.
Witwe Elka	20 fl.
die übrige all dort	72 fl.

[Libochovice celkem 1189 fl. Pro srovnání : Lovosice 638 fl., Česká Lípa 1393 fl., Ústěk 227 fl., Teplice 3859 fl.; Litoměřicko celkem 9842 fl.; Zemské židovstvo celkem 124.750 fl.]

[AŽM PRAHA, FASC. XXVII. Nr. 30]

Hauptkontributionsrolla bei der Landesjudenschaft in dem Königreich Böhmeim

[Království české] aller 12 Kreisen pro annis 1771, 1772 et 1773. [údaje z roku 1770]

Herschl Aron et Eidam	40 fl.
Joachim Lewi Heller	295 fl.
Marcus Sohr	40 fl.
Jacob Buntzl	10 fl.
Marcus Abraham et Eidam	178 fl.
Joachim Marcus	130 fl.
Simche und zukünftige Eidam	27 fl.
Isaac Marcus	12 fl.
Berl und Vater	48 fl.
David Jacob Sohr	20 fl.
Moyses Elyas	12 fl.
Wolf David Kendtik	12 fl.
Jacob Löbel	20 fl.
Witwer Wolfin	12 fl.
Witwe Elike	15 fl.
Jacob Schneider	12 fl.
Baruch Aron	5 fl.
die übrige all dort	61 fl.

[Libochovice celkem 949 fl. Pro srovnání : Lovosice 339 fl., Ústěk 146 fl., Česká Lípa 1492 fl., Solany 140 fl. (dva plátci), Teplice 1155 fl., Budyně n. O. 307 fl., Roudnice n. L. 692 fl.; Litoměřicko celkem 8.441 fl., Zeské židovstvo celkem 108.110 fl.]

[AŽM PRAHA, FASC. XXVIII. Nr. 32]

Kontributionsrolla pro 1. Novembris 1774 (item 1775, 1776). [údaje z roku 1773]

Herrsch Aron et Eidam	18 fl.
Joachim Lewi Heller	497 fl.
Marcus Sohr	60 fl.
Jacob Buntzl	8 fl.
Marcus Abraham et Eidam	191 fl.

Joachim Marcus	130 fl.
Witwer Schrumet	130 fl.
Witwer Dudes et Sohn	12 fl.
Isaac Marcus	26 fl.
Berl Josef	106 fl.
dessen Vater Joseph Berl	4 fl.
David Sohr	8 fl.
Moyses Elyas	8 fl.
Wolf David	10 fl.
Jacob Löbel	5 fl.
Witwe Wolfen	13 fl.
Witwe Elka	28 fl.
Jacob Schneider	5 fl.
Baruch Aron	6 fl.
Abraham Bloch	30 fl.
Moyses Joachim	26 fl.
David Liboch	8 fl.
Nechemie Herschl	5 fl.
David Simon	5 fl.

[Libochovice celkem 1.339 fl., Litoměřicko celkem 8.441 fl.]

[AŽM PRAHA, FASC. XXIX. Nr. 35]

Kontributionsrolla pro anno 1780.

Joachim Lewi Heller	420 fl.
Katmann Ignatz	4 fl.
Marcus Sohr	20 fl.
Abraham Bloch	4 fl.
Abraham Simon	9 fl.
Berl Joseph	125 fl.

dessen Schwager Jacob Herschl	12 fl.
David Sohr	5 fl.
Moyses Elyas	5 fl.
Wolf David	10 fl.
Witwe Elka	8 fl.
Chiwa Schneider	4 fl.
Moyses Joachim	28 fl.
Dawid Simon	4 fl.
Witwe Isaac Markusin	5 fl.
Abraham Joachim und Mutter	132 fl.
Abraham Pereles	106 fl.
David Liboch	4 fl.
Elias Simon	6 fl.
Dalman Löbl	5 fl.
Joachim Markus	4 fl.
Chiwey Neuschul	5 fl.
Aron Löbl	6 fl.

[Libochovice celkem 921 fl. , Lovosice 569 fl., Ústěck 222 fl., Česká Lípa 1486 fl.,
Teplice 4370 fl., Litoměřicko celkem 7.512 fl.; Budině 495 fl., Roudnice 850 fl.;
Zemské židovstvo celkem 108.251 fl.]

[AŽM PRAHA, FASC. XXIX. Nr. 38]

Verzeichnisse deren in jeden Kreise befindlichen Juden und ihrer Kontribution von
Jahre 1780 bis 1785. Nr. 13 Leutmeritzer Kreis [Litoměřický kraj].

Leitmeritzer Kreis Konsignation über die individual Eingaben deren dort Kreises
befindlichen Juden, und ihr Kontribution als:

[následují jednotlivá panství]

HERRSCHAFT LYBOCHOWITZ

EIGENTLICHER NAME DER JUDEN	VERHEIRATET MIT KINDERN verheirathet ^{dxii}	KONTRIBUIERT JÄHRLICH	ANMERKUNG
Joachim Löwi Höller	4 Kinder	496 fl.	
Abraham Perelles	4 Kinder	96 fl.	
Berl Joseph	6 Kinder	130 fl.	
Abraham Jacob Marek	2 Kinder	100 fl.	
David Saar	3 Kinder	4 fl.	
Moyses Joachim	5 Kinder	24 fl.	
Marcus Jacob Saar	3 Kinder	24 fl.	
Aaron Pigmann	ohne Kinder	45 fl.	
Mayer Kish	ohne Kinder	12 fl.	
Jakob Moyses	ohne Kinder	4 fl.	
Jakob Löbl	3 Kinder	—	
David Lyboch	3 Kinder	4 fl.	
Abraham Schinek	2 Kinder	9 fl.	
Jacob Herschl	2 Kinder	—	kontrib[uiert] in Rakonitzer Kreis 8 fl. [Rakovnický kraj]
David Salomon	5 Kinder	4 fl.	
Elias Simon	3 Kinder	6 fl.	
Wolf Gemnik	4 Kinder	—	
Aron Löbl	ohne Kinder	6 fl.	
Herschl Löbl	4 Kinder	—	
Kalmon Löbl	1 Kind	5 fl.	
Jakob Sandl	2 Kinder	5 fl.	
Joachim Katz	1 Kind	4 fl.	
Feishl Abraham	4 Kinder	—	
Marcus Abraham	4 Kinder	4 fl.	
Jacob Efrin	3 Kinder	—	
Mayer Altshul	3 Kinder	—	
Schmayeh Simon	ohne Kinder	4 fl.	
Seelig Petshau	3 Kinder	—	
Moyses Elias	Ledig	5 fl.	
Sandl Marek	Witwer, ohne Kinder	—	Bettler
Joseph Mendl	Witwer, ohne Kinder	—	Bettler
Salamon Samuel	1 Kinder	—	Rabiner
Salomon Mayer	2 Kinder	—	Schullsing.
Joseph Katz	1 Kinder	—	Schlagvr. [?]
Marek Katz	ohne Kinder	—	Schullmeister

^{dxii} Kde není uvedeno jinak v tabulce, tam jsou všichni označeni „verheirathet“.

Isaak Mosehelles

ohne Kinder

Kontribuiert in Königgratzer Kreis
wohin er Schutz unterthänig ist

[celkem 147 pers.]

[dále následují čtyři plátci ze Solan, Lukošam a Želevic, Libochovice celkem 993 fl.]

11. Vrchnostenský soupis židovských rodin z roku 1786

DEREN AUF OBERNANNTEN HERRSCHAFT BEFINDLICHEN JUDENFAMILIEN [1786]

[A –] Haus Nummer / Herrschaft Lybochowitz / Dorf [pokud není uvedeno jinak, rozumí se vždy město Libochovice]; [B –] Hat dem Heirat Konsens erhalte als 1. 2. 3. geborener.

A	NAMEN DER JUDEN UND IHREN SOHN UND ALTER	VERHEIRATET ODER LEDIG	B	IST POSSESSIONIERET UND BESITZET	ERNÄHRET SICH MIT
I.	Abraham Jacob 28 1. Sohn Marek 6 2. Sohn Joseph 1	Verheiratet	1.	sein eigenes Haus	Lohegerberei
II.	Witwer Bloch 1. Sohn Abraham 5	Witwer	–	sein eigenes Haus	ernähret sich in Teplitz [Teplice] mit Nähen
	Šimel Löbl 26	Verheiratet	1.	in Herberge	Schneiderhandwerk
	Jacob Effrem 53	Verheiratet	1.	Herberge	mit Botengehen
III.	Joseph Mendl 72	Witwer	1.	ist bei seinem Sohn	wird von dem Sohn ernähret weil er ihm das Haus übergaben
	1. Sohn Joseph Berl 44 1. Sohn Mendl 17 2. Sohn Isak 16 3. Sohn Aron 10 4. Sohn Moises 6	Verheiratet Ledig Ledig Ledig	1.	sein eigenes Haus	handelt mit Schnittwaren und rohen Lederwerken
IV.	Abraham Simon 35	Verheiratet	1.	in herrschaftlichen	mit Fleischhackerhandwerk
	David Bender 37 1. Sohn Marek 4	Verheiratet	1.	Fleischbänken	mit sein Handel
V.	Witwe Selikin 1. Sohn Feibel 5	Witwe	–	ihr eigens Haus	ernähret sich mit Nähen
	Herschl Gundlfinger 25	verheiratet	1.	in Herberg	handelt mit erlaubten Spezerei waren
VI.	Levi Heller 53 2. Sohn Liebmann 17	verheiratet ledig	2.	sein eigenes Haus	In der Stadt Leitmeritz [Litoměřice] Tabakverlegen
	Aron Heller 25	verheiratet	1.	im Herberg	wohnet in Leitmeritz [Litoměřice] beim Vater und handelt mit Leder
	Aron Lebman Heller 25	verheiratet	1.	im Herberg	handelt mit auf ständiges erlaubten Waren
VII	Witwe Eliashin	Witwe	–	ihr eigenes Haus	handelt mit Schnittwaren
	1. Sohn Moises 46	Ledig	–		handelt mit Futterwerk
VIII.	Eine Brandstelle unbewohnt				

IX.	Archa Löbl 44	verheiratet	1.	sein eigenes Haus	handelt mit Spezereiwaren
	Samuel Herschl 25	verheiratet	2.	im Herberg	handelt mit Schnittwaren
X. [43 pers.]	Wolf David 47 1. Sohn David 15 2. Sohn Baruch 9 3. Sohn Herschl 9 4. Sohn Salamon 1	verheiratet	1.	eigenes Haus	Handelt mit alten Kleider
	Jacob Herschl 35 1. Sohn Wolf 7 2. Aron 2	verheiratet	1.	Inwohner	Viech Handel
	Berl Wolf 26	verheiratet	2.	Inwohner	Schnittwaren
XI.	eine Brandstelle unbewohnt				
XII.	David Simek 54 1. Sohn Moritz 27 Wolf 17 Jacob 12	verheiratet ledig ledig ledig	1	herrschaftliches Haus	mit Viehhandel
	Markus Abraham 46	verheiratet	2.		Gerber Geselle
XIII.	David Saar 43	verheiratet	3.	herrschaftliches Haus	Weinhandel
	Wolf Pinkas 1. Sohn Mark ½	verheiratet	2.		Schnittwaren
XIV.	Herschl Lazar 51 1. Sohn Josef 19 2. Jakob 11 3. Elias 7 4. Chiba 2	verheiratet	1.	Sein eigenes Haus im unten Stock	Glaserarbeit
	Feischl Abraham 61 1. Sohn Wolf 25 2. Abraham 20 3. Pinkas 12 4. Herschl 9	verheiratet	1.	sein eignes Haus im oberen Stock	Schneiderhandwerks
XV.	Markus Saar 27 1. Sohn Israel 27 2. Jakob 21	verheiratet ledig	1.	eigenes Haus	wohnet in Außig [Ústí n. L.] als Tabakverleger
XVI.	eine Brandstelle unbewohnt				
XVII.	Mayer Altschul 41	verheiratet	1.	eigene Wohnung	handelt mit Lederwerks
	Jakob Sandl 31 1. Sohn Jakob 6 2. Scheie 4	verheiratet	1.	eigene Wohnung	Schneiderhandwerk
	Marek Sandl 66	Witwer	–	Inwohner	Schneider Handwerks

[87 pers.] XVIII.	Kalmon Löbl 32 1. Sohn Manes 7 2. Wolf 3	verheiratet	1.	eigene Wohnung	Schneiderhandwerks [fol. 3]
	Joseph Katz 30 1. Sohn Markus 2	verheiratet	2.	sein eigenem Wohnung	Gemeinde Schlachten
	Joachim Katz 33 1. Sohn Marcus 7 2. Jakob ½	verheiratet	1.	eigene Wohnung	Schneiderhandwerk
XIX.	Abraham Pereles 54	verheiratet	1.	herrschaftliche Brandweinhaus Pachter	Branntweinbrenner und Eisenhandler
XX.	Jakob Löbl 59 1. Sohn Moises 31 2. Nathan 23 3. Schabsa 15	verheiratet ledig	1.	eigenes Haus	Roßhändlerei
	Marek Kish 35 1. Sohn Isak 2	verheiratet	3.	im Herberg in der Stadt Libochowitz Nr. 51	Handelt mit Spezerei
	Moises Joachim 47 1. Sohn Mayer 16 2. Herschel 11 3. Aron 10 4. Simon 4 5. Isak 1	verheiratet	2.	im Herberg in der Stadt Libochowitz Nr. 6	handelt mit Schnittwaren
	Schmayes Simon 36 1. Sohn Joachim 3	verheiratet	1.	im Herberg in der Stadt Libochowitz Nr. 108	handelt mit in bändischen Bändern ^{dxiii}
	Elias Simon 36	verheiratet	2.	im Herberg in der Stadt Lybochowitz Nr. 96	Viehhandel
	Witwe Isakin 1. Sohn Nathan 18	Witwe Ledig	–	In Budin [Budyně n. O.]	ernähret sich mit Koscherei
	Simon Jakob 27 1. Sohn Jacob 5 2. Sohn Moises 1	verheiratet	2.	In Leypa [Česká Lípa]	Spezereiwaren

^{dxiii}Modlitební řemínky.

[128 pers.]					
	Isac Moseles ^{dxiv}	verheiratet	1.	in der Stadt Libochowitz Nr. 59	Tabakverleger
	Rabiner vacirt 2. Sohn Samuel 24	Ledig		in Teresien Stadt [Terezín]	Tabaktrafikan
	Samuel Meyer 64 1. Sohn Isac 24	verheiratet ledig	1.	in herrschaftlichen Wohnung	Schulsinger
Zielewicz [Želevice]	Salomon Symon 1. Sohn Löbl 6 2. Sohn Wolf 2	verheiratet	3.	Inwohner	Viehhandle
Sollan [Solany]	Simon Katz 70	verheiratet	1.	in herrschaftlichen Wohnung	Wollhandle
	Ab[ra]ham Moises 44 1. Sohn Moises 16	verheiratet ledig	1	in herrschaftlichen Wohnung	handelt mit Häutewerk
Laukorzan [Loukořany]	Selic Isac 40 1. Sohn Wolf 1	verheiratet	1	in Herberg	in Schnittwaren
Zerotin [Žerotín]	Abraham Simon 43 1. [Sohn] Simon 13 2. [Sohn] Samuel 12	verheiratet	1.	in Herrschafter Wohnung	Brandweinerie und inländischen Schnittwaren
Cichowetz [Čížkovice?]	Joachim Samuel 40 1. Sohn Marcus 12 2. [Sohn] Lazar 8	verheiratet	1.	in Herberg	Schnittwaren

[148 pers.]

Nach Aussage der ältesten Juden {und ihren Vorfahren} sollen in der Stadt Lybochowitz 54 Familien existierten {von alters her} existierten. Sigl. Schloss Lybochowitz den 1. September A[nn]o 1786.

^{dxiv} V rubrice „Gehöret in Schutz nach“ jako u jediného neuvedeno „Libochowitz“ ale „zu Hořitz“ [do Hořice].

12. Soupis chudých židů z roku 1788

LEUTMERITZER KREIS – HAUPT TABELLE

Deren sich in diesen Kreise in Armen, Umständen befindlichen jüdischen Familien, Witwer und Weißen, welche nicht kontriburieren können, dann ob solche gebrechlich oder zur Handarbeit fähig, oder unfähig sind, wie folget:

[následuje seznam panství, na 5. straně panství a město Libochovice]

Namen der armen Familien, Witwer, Witwen, und Weißen überhaupt	Anzahl												Summa der Kinder				total Summa [der Erwach-senen]				Anmerkung der Gebrechen, oder der Ursachen, dass sie nicht zur Handarbeit tauglich sind.
	der alten Witwern und Witwen				ihren Kinder oder elterlosen Weißen																
	M		W		bis 5		bis 10		bis 15		bis 20		M		W		M		W		
	zur Handarbeit																				
	T	U	T	U	M	W	M	W	M	W	M	W	T	U	T	U	T	U	T	U	
Jacob Löbl		1	1						1		1	1	2		1			1	1		Der Vater kränklich, die Mutter ernährt Mann samt der Tochter Gölle , der Sohn Schabdas im sechs Woche in Hochzeitbedienung, der Sohn Nathan dient.
Salomon Schulsinger		1	1							2			2					1	1		Der Vater Schulsinger, die Mutter jüdische Hebame [?], der Sohn Jonas dient, der Sohn Isak ein Handschuhmacher.
[fol. 2]																					
Jacob Ephreim		1	1		1			2							3			1	1		Der Vater auf die Augen betroffen, die Mutter ernährt ihre unerzogene Kinder mit Obsthandel.
Witwe Sadl [Sádlová vdova]			1		1	1	1						2		1				1		Anlägest nach der Kontributionanlage verwitwen ernährt sich samt ihren unerzogenen Weißen nämlich Salomon , Jakob und Nathan mit Schmalzhandel.

[fol. 2]

Wolf David	1	1			2	2		1	1			1	2	1	2	1	1	Ernährt sich mit 6 Kinder samt Weib mit Viehe handel, die Tochter Fredel dient, der Sohn David , Baruch und Herschel und Tochter Breche samt Gütl sind zu Hause.	
Chemic Herschl		1	1			2		1				1	2				1	1	Der Vater kränklich, nährt sich samt der Weib und 2 Kinder Jakob und Eli mit Glaßer Arbeit der [dri]ten Sohn Josef Schneider Lehrjunge.
Witwe Rifska Alteshülin				1				1				1						1	Wegen ihren alter und gebrechlich ernährt sich doch mit ihrem Sohn Gutman , weiter er noch ein Schüller ist, mit Garn.
Witwe Rachel				1														1	Vermöge den Frischel gemein bedienten seiner Aussage ist selbe 60 Jahr alt, ernähret sich unter den Bauern mit wenig Zwirn und Spitzen.
Samuel Schneider		1		1													1	1	Wegen beiden ihren Alter und nährt sich mit Strümpfe nieten.
[fol. 3]																			
Witwe Chaile				1		1										1		1	Nach der Kontribution Antrage ernährt sich samt ihren unterziehenden Kinder mit einem kleinem Handel.
Josepfh Mendel		1																1	Wegen seinen 70 jährigen alter, von Sohn Bendl unterhalten.
Simel Löbel	1		1														1	1	Nährt sich mit Schneiderarbeit.
Witwe Ewa				1						1			1					1	Die Witwe wegen ihrer gebrechlichstes wird von ihren Eidam Hyrschl ernähren. Die Tochter Dietl dient bei demselben.
Witwe Elke				1														1	Wegen ihren 64 jährigen Alter ernährt sich doch bei ihren alten bekanten Bürger.
Witwe Bunzlin				1														1	Wegen ihren 60 jährig Alter, ernähret sich mit Nähen.

Frischl		1	1			2			2	2	2			1	1	Wegen seinen 61 jährigen Alter ernährt sich mit der Judengemeindebedingung und Weib nährt sich samt 2 Kinders Simon und Herschl mit 6 Wochen und Hochzeitbedienung, der große Sohn Wolf ernährt sich unter dem Bauern, der kleine Sohn Abraham dient.	
Moyse Altschul	1		1		1	2						1		2	1	1	Ernährt sich samt Weib und Kinder Jacob, Rilka, Bella mit botengehen.
[fol. 4]																	
Witwe Ridka Efraim				1												1	Wegen ihren 90 jährigen Alter und Betlagerung ernährt sich durch Menschenhilfe.
Witwe Judit Schneidin				1				2	1		1	2				1	Die Mutter wegen Gebrechlichkeit unterhältet sich von ihrem Sohn Abraham, die 2 Töchter Melka und Lia dienen und der Sohn Aron dient.
Witwe Esther Hellerin				1												1	Wegen ihren 70 jährigen Alter wird von ihrem Sohn Levi Heller behalten.
Witwe Fromet				1				1				1				1	Wird von ihrem Sohn Abraham verhalten, die Tochter Mika dient.
Seelig Petschau [Bečov n. T.]		1	1		1	2							2		1	1	Der Vater lautet in der Welt herum, ist wenig zu Hause, die Mutter ernährt sich in denen jüdischen Häusern zur Anhaltung, ihre kleiner unerzogenere Kinder, Sohn Feibel , Tochter Libusch und Rachel .
Rabiner Samuel	1		1						1		1			1		1	Wird von der jüdische Gemeinde erhalten, der Sohn Samuel nährt sich in Thersienstadt.
Joseph Katz	1		1		1	1						1		1	1	1	Wird von der Juden Gemeinde <Gemeinde> erhalten, als Schlachter und jüdischer Beglaubter, samt seien unerzogenere Kinder, Sohn Markus und Tochter Save .

Moyes Katz		1		1												1		1	Wegen ihren beenden 60 jährigen Alter, nähr t sich mit kleinen Kinder lehren.	
[součet]												12	10	6	12	5	9	12	12	

13. Vrchnostenský přehled z roku 1791

Consignation über der Herrschaft Libochowitz sämtliche Schutzjuden

HAUS NR.	NOMINA	ALTES	ANMERKUNG
I.	Abraham Lederer Weib Rebeka 1. Sohn Marek 2. [Sohn] Joseph 1. Tochter Anna 2. [Tochter] Ester Mutter Sara Lederin Schwester Magdalena	33 34 11 6 8 4 54 22	Lederhaus bestandener.
II.	Witib Blochin Sara Sohn Abraham	33 9	Wohnhaft mit dem Brud[er] in Töplitz [Teplice].
III.	Beer Brill Weib Judith 1. Sohn Markus 2. [Sohn] Isaac 3. [Sohn] Aaron 4. [Sohn] Moyßes	48 48 22 20 15 11	Handelt mit Schnittwaren.
III.	Fleischbank		Herrschaftl. Haus
V.	Wittib Barbara Steiner 1. Tochter Libuscha 2. [Tochter] Sara	36 11 8	Nährt sich mit ihre Handarbeit.
VI.	Joachim Heller Weib Rosa Sohn Philiph	58 51 22	Wohnet in Leitmeritz als Tabak Verleger
VII.	Hausinhaber Beer Brill	-	Brandstelle des Salomon Metz nach Dresden überzogen.
VIII.	Verstorbene Herschl Aaron	-	Brandstelle
IX.	Lewy Milaus Weib Magdalena	49 -	Hausiere mit Speceri. [fol. 2] [23 pers.]
X.	Wolf Polak Weib Barbara 1. Sohn Dawid 2. [Sohn] Bernard 3. [Sohn] Henoch 4. [Sohn] Salomon	52 43 20 14 14 6	Handelt mit Peindrich [?] in Diensten

	1. Tochter Helena	23	in Diensten
	2. [Tochter] Juditha	10	
	3. [Tochter] Rachel	8	
	4. [Tochter] Esther	1/4	
XI.	Verstorbener Moyßes Saar	-	Im Brandstelle
XII.	Herschaftlich. Haus	-	Erster Teil
XIII.	[Herschaftlich. Haus]	-	Zweiter Teil
XIV.	Wittib Sybilla Steinerin	36	In der Fremd auf der Wanderschaft Schneidergeselle in Collin [Kolín].
	Sohn Joseph	24	
	[Sohn] Jacob	16	
	[Sohn] Elias	12	
	[Sohn] Jonas	7	
2. Stock	Peter Kuch	66	ein Schneider
	Weib Sara	44	
	Sohn Paul	17	
	[Sohn] Hanoch	14	
			[fol. 3] [42 pers.]
XV.	Markus Saar	68	dermale Tabak Verleger in Außig
	Wein Juditha	55	[Ústí n. L.]
	Sohn Israel	31	verheiratet in Leippa [Česká Lípa]
	[Sohn] Jakob	25	
	Tochter Gitl	23	verheiratet in Leippa [Česká Lípa]
	[Tochter] Sara	21	
XVI.	Jakob Bunzlische	-	ein Brandstock
XVII.	Mayer Altschul	45	Dorf Hausierer
	Weib Katharina	37	
	Tochter Barbara	10	
	[Tochter] Rebeka	10	
	[Tochter] Elisabetha	6	
	[Tochter] Eva	1	
2. Familie	Jakob Neuschul	35	Handschuhmacher
	Weib Rachel	33	
	1. Sohn Joachim	10	
	2. [Sohn] Simon	8	
	3. [Sohn] Dawid	3	
	Tochter Sara	6	
	unter dessen Samuel Neuschul	70	Schneider zu Händen dessen
3. Familie	Samuel Getreuer	30	Handschuhmacher
	Weib Anna	29	
	Sohn Abraham Getreuer	2	
2. Teil	Jakob Kuh	36	Handschuhmacher
	Weib Eva	35	
	1. Sohn Moyßes	11	

	2. [Sohn] Wolf Herrmann Schemann	7 60	dessen Schwager
XVIII.	Joseph Katz Weib Maria Sohn Markus Tochter Eva 2. [Tochter] Sara Mutter dessen Weib Franzel	34 30 6 8 2 71	Schächter und Beglaubter [fol. 4] [75 pers.]
Oben Stock	Joachim Katz Weib Ester Sohn Marcus Jakob 2. [Sohn] Herschl	37 35 11 4	Schneider
XIX.	Abraham Pereles Weib Katharina Tochter Magdalena [Tochter] Apollona	54 50 22 13	Brandwein bestand Jude in Nr. 19.
XX.	Jakob Baumgarten Weib Maria 1. Sohn Moyses 2. [Sohng] Nathan 3. [Sohn] Salomon Tochter Katharina	57 50 35 27 19 28	Rosshändler In Ungarn Hier in Diensten bei Issac Moyses .
XXI.	Michael Kuch	-	Haus Inhaber in Lobositz [Lovosice] Wohnhaft ^{dxv}
	Aron Heller Weib Aphelia Tochter Rebecka	29 27 2	Wohnhaft in Leitmeritz [Litoměřice] mit Weib und Kindern.
	Aron Joachim Heller Weib Ester Sohn Simon Tochter Schenata [!] 2. [Tochter] Franzel	25 26 3 3 1	Inwohner in Nr. VI. handelt mit Schafleder. [fol. 5] [97 pers.]

	Abraham Schermer	39	Fleischhauer in der herschaftl.
	Weib Paula	30	Fleischbank Nr. IV.
	Tochter Libuscha	12	
	[Tochter] Lucia	5	
	[Tochter] Maria	1	
	dessen Mutter Juditha	50	
	dessen Sohn <Wittieber> Aron Schermer	23	In Diensten bei Abraham Pereles in Nr. 19.
	Tochter Magdalena	25	Verheiratet in Hudlitz [Hudlice, okr. Beroun]
	2. [Tochter] Libuscha	21	In Diensten in Nr. 19.
2. Familie	David Benda	44	In Nr. 4, arme Mann.
	Weib Elisabeth	37	
	Sohn Markus	8	
	Tochter Rosel	12	
	[Tochter] Demuth	6	
	[Tochter] Sara	1	
	Nephtaly Gundelfinger	29	Wohnhaft in Nr. 5. Handelt mit Granaten ^{dxvi} .
	Weib Rachel	28	
	Tochter Maria	4	
	[Tochter] Rachel	1 ½	
	Jakob Baluer	57	Wohnhaft in Nr. 2. Ein armer Mann.
	Weib Anna	45	
	Tochter Sara	15	
	[Tochter] Judita	12	
	[Tochter] Libuscha	12	[fol. 6] [121 pers.]
2. Familie	Jakob Fanta	39	Wohnhaft in Nr. II. Fleischhauer.
	Weib Barbara	35	
	1. Sohn Wolf	11	
	2. [Sohn] Aron	6	
	3. [Sohn] Joseph	4	
	4. [Sohn] Berl	1	
	Tochter Eva	9	
	Samuel Bloch	29	Wohnhaft in Nr. IX, handelt mit Feder.
	Weib Katharina	36	
	1. Sohn Isaak Bloch	3	
	2. [Sohn] Nepthal Bloch	2	
	Tochter Johanna	8	
	2. [Tochter] Eva	5	
	Samuel Rubin	28	Wohnhaft in einen Christen Haus

^{dxvi} Pravděpodobně s českými granáty, polodrahokamy, které se nachází v okolí nedalekých Třebenic.

	Sohn Wolf	2	Nr. 100, Hausierer.
	Mutter dessen Sara	55	
	Beer Phanta	30	Handelt mit Vieh, wohnhaft Nr. [?].
	Weib Maria	30	
	1. Sohn Isaak Phanta	5	
	2. [Sohn] Wolf [Phanta]	1	
	Tochter Sara	3	
	Markus Kisch	39	Wohnhaft in Nr. 18. Handelt mit
	Weib Ewa	30	Spezerei.
	Sohn Isaak	6	
	Tochter Elisabeth	4	
	Samson Kuch	40	Handel Arbeiter, Wohnhaft in Nr.
	Weib Katharina	31	XV.
	1. Sohn Joachim	7	
	2. Sohn Simon	4	
	Tochter Katil	2	[fol. 7] [151 pers.]
	Moyses Popper	51	Wohnhaft in christl. Haus Nr. 6,
	Weib Theresia	39	handelt mit Schnittwaren.
	1. Sohn Markus	20	
	2. [Sohn] Heinrich	15	
	3. [Sohn] Aron	14	
	4. [Sohn] Simon	8	
	5. [Sohn] Isaak	5	
	Elias Grünfeld	40	Wohnhaft in christl. Haus Nr. 96,
	Wieb Katharina	35	Fleischhauer.
	Sohn Simon Grünfeld	1	
	Tochter Rosalia	11	
	[Tochter] Magdalena	7	
	Witwe Sternin Libuscha	29	Wohnhaft in herrschaftl. Haus Nr.
	1. Sohn Markus	5	XIII., handelt mit Schnittwaren.
	2. [Sohn] Moyses	3	
	Tochter Paula	6	
	[Tochter] Rachel	1	
	David Almon	47	Weinhandler, Wohnhaft in oberen
	Weib Sara	35	Stock in herrschaftl. Haus Nr. XIII.
	Tochter Judita	18	
	Tochter Eva	4	
in	Isaak Schiler	28	Wohnhaft in diesen Haus.
unteren	Weib Bakail [!]	26	Handschuhmacher.
Stock	Sohn Nephtla Schiller	1	
	Salomon Schiller	68	Dessen Vater Schulsinger.
	Weib Rachel	60	

in oberen Stock	David Grünfeld	58	Wohnhaft in herrschaftl. Haus Nr.
	Weib Helena	53	II. Verhandlet sich [...] Kauf bei
	1. Sohn Hetroch	31	Militär.
	2. [Sohn] Wolf	21	beim Vater zu Händen, Schneider
	3. [Sohn] Jakob	16	[beim Vater zu Händen, Schneider]
	Tochter Sara	14	In Diensten bei Grudelsin in
	[Tochter] Rachel	11	Libochowitz [184 pers.]
in unteren Stock	Witwe Sara Betrein [?]	45	arm [fol. 8]
	Sohn Salomon	4	
	Tochter Rosalia	17	in Diensten in Schepental
	[Tochter] Johanna	12	[Schepfentahl v SRN, Durynsko?]
	[Tochter] Juditha	9	in Diensten in Libochowitz
	[Tochter] Maria	7	
in oberen Stock	Juda Beerr Stein	56	Wohnhaft in herrschaftl. Haus Nr.
	Weib Rachel	36	XIII, Rabbiner.
	Witwe Rebela Altschulin	64	In Nr. 11 [...]
	Witwe Sara Mayerin	35	In diesem Haus.
	Witwe Rachel Perelesin	60	In dessen Haus.
	Witwe Sybilla Hellerin	62	In Nr. V. Wohnhaft.
	Markus Menzl	30	Noten Handler
	Weib Sara	26	
	Sohn Aron	1	
	dessen Vater Salomon Thorsch	60	
	Wolf Kuh	29	Wohnhaft in Nr. XIII, Schneider.
	Weib Barbara	8	
	1. Sohn Abraham Kuh	4	
	Moyses Giled	51	Ledig, ernähret sich mit eigener Hand in Nr. XXI Wohnhaft.
	Phipip Lowy	26	Wohnhaft in christlichen Haus.
Den 1. Jänner 1791			[205 pers.]

[fol. 9]

Verzeichnis

Denjenigen Dienstleuten, welche sich hier in Libochowitz bei denen jüdischen Insassen befinden, und wie sie sich nennen.

HAUS NR. ^{dxvii}	NAME DES DIENSTHERREN	NÄMLICH	WEIBLICH	ANMERKUNG, GEBURTSORT
1	Abraham Lederer	Samuel Grünhuth, Instruktor		Aus Fürdin Tauch [?]
		Jonatan Breis		Ungarn
			Barbara Sara	Cheimchos [?] aus Polen
3.	Beer Brill	Josue Sterielist, Instruktor		aus Budin [Budině n.O.]
		Isaac Hesler, Dienst bei.		
			Barbara Köplin	
6.	Aron Joachim Heller	Michael Lederer, Instruktor		
			Petuka Stroßen	aus Hudlitz [Hudlice, okr. Beroun]
			Katel Busch	aus Prag [Praha]
14.	Witwe Sterin		Paula Franklin	Litschka [?]
17.	Jakob Neuschul	Jakob Ferleris		von Libochowitz
	Samuel Getreuer ^{dxviii}			

^{dxvii} Kromě posledních dvou Nr. se s největší pravděpodobností jedná o židovské domy, které bývaly většinou označovány římskými číslicemi.

^{dxviii} U osoby jsou dvě prázdné kolonky.

18.	Markus Kisch		Barbara Estreichin	Tschibblitz [Třebívlice, okr. Lioměřice]
10.	Markus Menzel		Magdalena Fleischerin	aus Budin [Budyně n.O.]
100.	Samuel Rubin		Eva Frischlin	Tczischkow. [Čížkovice]

[220 pers.]

14. Srovnání centrálních soupisů z let 1799 a 1811 se zaznamenáním změn do roku 1822

LEITMERITZER KREIS — LIBOCHOWITZER HERRSCHAFT^{dxix}

Auszug aus den Herrschaft Libochowitzer Juden- Familienverzeichnissen vom Jahre 1799 et 1811.

VON JAHRE 1799				VON JAHRE 1811		ABENDERUNG SEIT DEM JAHREN 1811
NR.	VOR UND ZUNAME DER JÜDISCHEN FAMILIANTEN	ANMERKUNG	NR. ^{dx}	VOR UND ZUNAME DER JÜDISCHEN FAMILIANTEN	ANMERKUNG	
1.	Peter Kuh <i>Heiratskonsens</i> 1773		2	Jakob Kuh 1. Sohn Moises verheiratet		
2.	Wolf Kuh <i>Heiratskonsens</i> 1786		19.	Wolf Kuh 1. Sohn Abraham	<i>Heiratskonsens 1833</i>	
3.	Jakob Baumgarten <i>Heiratskonsens</i> 1754		1.	Jak[ob] Baumgart[en] 1. Sohn Moises	<i>Heiratskonsens 1820</i>	
4.	David Grünfeld	Laut Dec[ret] von 10. Juli 1798 Nr. G. 22060 hat dessen erstgeborener Sohn Enoch an her den Ehekonsens erhalten.	3.	Enoch Grünfeld 1. Sohn Abraham		

^{dxix} Tužkou nadepsáno datum „5/6 23“ [patrně 5. července 1823].

^{dx} Nr. udává pořadí v originále soupisu. V soupisu z roku 1811 jsou čísla sestavena tak, aby odpovídla pořadí podle soupisu z roku 1799.

5.	Jakob Blauer	Laut Dec[ret] von 22. Juni 1799 Nr. G. 20842 Nr. P5346 hat Moises Aron Popper aus Libochowitz als adoptierten Sohn des Jakob Blauer aus Libochowitz den Heiratskonsens erhalten.	27.	Wittib Libuscha nach den verstorbenen Aron Popper , <i>Heiratskonsens</i> 1799, 1. Sohn Aron		
6.	Joachim Löwy Heller <i>Heiratskonsens</i> 1798	Im Jahre 1797 war Wohnhaft auf der Herrschaft Gyersberg [Letohrad] Königratzer Kreises [Hradecký kraj].	4	Aron Heller 1. Sohn Simon	<i>haltet sich dermal in Kollin [Kolín]</i>	
7.	Beer Brill <i>Heiratskonsens</i> 1793	Laut Dekret vom 8. Juni 1793 Nr. G. 17456 hat dessen erstgeborene Sohn Markus an her die Ehekonsens erhalten.	23	Markus Brill 1. Sohn Joseph 2. Sohn Abraham , <i>Ehekonsens in die entledigte Stelle des Enoch Grünfeld zu Libochowitz Gut Nr. 52797 A[nno] 1834</i>	Laut Dekret von 9. Oktober 1811 Nr. G. 36721 et S. Nr. 10016 hat derselben als Witwer neuerdings an her den Ehekonsens erhalten.	Laut De[kret] v[on] 2. Juni 1821 Nr. G. 23044 dem Sohn Joseph auf dieses Familiennummer den Ehekonsens erteilt.
8.	Wolf Pollak <i>Heiratskonsens</i> 1763	Laut Dek[ret] vom 9. [Okto]b[e]r Nr. G. 32225 et Nr. G. 8828 hat dessen erstgeborenen Sohn David an her den Ehekonsens erfahren.	5	Wolf Pollak 1. Sohn David		
9.	Markus Sauer	Im Jahren 1797 war	—			

		Wohnhaft in der Stadt Aussig [Ústí n. L.] Leitmeritzer Kreises [Litoměřický kraj]				
10.	Moises Popper <i>Heiratskonsens</i> 1768		31	Theresia Popper <i>nach dem Moises</i> <i>Popper ihr erster</i> <i>Sohn Heinrich</i> Joseph Lederer	Laut De[kret] von 8. [Dezem]ber 1811 Nr. G. 47717 et S. Nr. 11752 ist die Moises Aron Popperische Familie gänzlich aus gestorbener sind wurde dem Joseph Lederer in diese Familienstelle der Ehrkonsens erteilt. N[ota] b[ene] die Anmerkung gehört ad Noten S[upra].	Laut De[kret] von dem 2. [Okto]ber 1820 Nr. G. 50068 dem 3 geborener Sohn Isak Popper folge Familienstelle samt Ehekonsens erteilt.
11.	David Ullmann <i>Heiratskonsens</i> 1769		6	<i>Witwer Ullmann</i> <i>Erster Son David</i> <i>verheiratet</i>	<i>Heiratskonsens 1820</i>	L[aut] Dekret v[on] 9. Febr[uar] 1820 Z. 3866 diese Familienstelle dem erstgeborener Sohn Löbl Ullmann samt Ehekonsens erhielt.
12.	Paulina Benda Witwe 1. Sohn Markus Benda <i>Heiratskonsens</i>	Laut Dek[ret] von 14. April 1809 Nr. G. 8656 et Nr. G. 4185 wurde dieselben allhier ausgelöscht, weil ihr erstgeborener Sohn Markus an her den Ehekonsens	32			

	1809	erfahren hat.				
13.	Abraham Lederer <i>Heiratskonsens</i> 1775	Gemäß De[kret] v[on] 4. März 1803 Nr. G. 14479 et Nr. G. 4020 hat dessen erstgeborener Sohn Markus an her den Ehekonsens erhalten. Laut De[kret] v[on] 23. Febr[uar] 1806 Nr. G. 3881 at Nr. G. 1959 hat dieser Markus als Witwer neuerdings an her den Ehekonsens erhalten.	7			
14.	Sara Plochin nach dem verstorbene Abraham Bloch <i>Heiratskonsens</i> 1777	<i>haltet sich dermal in Töplitz [Teplice]</i>	34		Laut De[kret] v[on] 8. Juli Nr. G. 27201 et Nr. S. 8107 wurde der Abraham Bloch wegen nicht bezahlten Steuerrest des Landesschutzes und Familiennummerrest für Verlustig erklärt.	Als De[kret] von 6. Mai 1815 Nr. G. 18746 erhielt und diese Familienstelle Markus zweitgeborener Sohn des Simon Getreuer und Ehekonsens.
15.	Jakob Steiner <i>Heiratskonsens</i> 1803	Dieselben wurde hier ausgelöscht, weil Sohn Jakob , welcher durch Abtserben seinen ledig verstorbenen erstgeborenen Bruder Joseph in das Recht der Erstgeburt tritt, an her	30	Jakob Stein [!] 1. Sohn Hirschl <i>Heiratskonsens</i> 1834		

[fol. 2]

		gemäß Dekret von 16. März 1803 Nr. G. 13559 et Nr. G. 4032 den Ehekonsens erhalten hat.			
16.	Elias Grünfeld <i>Heiratskonsens</i> 1777		8	Elias Grünfeld 1. Sohn Simon <i>Heiratskonsens</i> 1815	Laut De[kret] v[on] 23. März 1810 Nr. G. 22495 et Nr. S. 5186 hat derselben als Wittwer neuerdings an her die Konsens erhalten.
17.	Joachim Katz <i>Heiratskonsens</i> 1777	Laut Dekret von 6. Juli 1799 Nr. G. 22573 et Nr. S. 5915 hat Markus Katz als erstgeborener Sohn des Joachim Katz aus Libochowitz den Heiratskonsens erhalten.	9	Joachim Katz 1. Sohn Markus ist gestorben und hinterließ den Sohn Elias Katz .	
18.	Moises Rapp <i>Heiratskonsens</i> 1808	Laut Dekret von 1. Augst 1805 Nr. G. 26010 et Nr. S. 6506 ist derselbe ohne Hinterlassung eines leiblichen Erben gestorben, und auf ausgelöscht worden. Laut Dekret von 26. März 1808 ist dem Rakonitzer kreisigen [Rakovnický kraj] Raudnitzer [Roudnice n. Labem] sich in Libochowitz in Libochowitz aufhaltenden Juden Moises Rapp als	35	Moises Rapp	

		erstgeborenen in die ausgestorbenen Löwy Welausekischen [!] Familie- nummer der Ehekonsens erteilt worden.				
19.	Markus Kiesch	<i>Heiratskonsens 1778</i>	10	Markus Kiesch		
20.	Joseph Katz <i>Heiratskonsens</i> <i>1779</i>	Laut Dekret von 13. Juni 1804 Nr. G. 18188 et Nr. S. 4670 hat dessen erstgeborener Sohn Markus der Ehekonsens erhalten.	11	Joseph Katz 1. Sohn Markus verheiratet		<i>Laut Nr. 45088 vom 18. Oktober 1815 hat der Sohn, als Witwer wieder verheiratet.</i>
21.	Jakob Neuschul <i>Heiratskonsens</i> <i>1779</i>	Laut Dekret von 9. August 1799 Nr. G. et Nr. S. 7140 hat Joachim Neuschul als erstgeborener Sohn des Jakob Neuschul aus Libochowitz den Heiratskonsens erhalten	12	Jakob Neuschul 1. Sohn Joachim verheiratet, <i>gestorben</i>	<i>3. Sohn David Neuschul, Heiratskonsens 1825</i>	
22.	Aron Löwy Heller <i>Heiratskonsens</i> <i>1782</i>		13	Aron Löwy Heller	<i>haltet sich dermal in Prag [Prahá]</i>	
23.	Samson Kuh <i>Heiratskonsens</i> <i>1782</i>		14	Samson Kuh 1. Sohn Simon	Laut De[kret] von 4. [Dezem]ber 1811 Nr. G. 45881 et P. 11690 hat dessen erstgeborener Sohn Simon an her des Ehekonsens erhalten.	[fol. 3]
24.	Markus Stern <i>Heiratskonsens</i>	Laut Dekret vom 3. April 1809 Nr. G. 10531 et Nr. S.	33	Markus Stern		

	1809	3403, wurde dieselbe hier ausgelöscht, weil der erstgeborener Sohn Markus an her den Ehekonsens erhalten hat.				
25.	Simon Getreuer <i>Heiratskonsens</i> 1783	Laut Dekret v[on] 13. April 1808 Nr. G. 9413 at Nr. S. 4529 hat dessen erstgeborener Sohn Abraham unter den Vornahmen Simon unter den Konsens erhalten.	15	Simon Getreuer 1. Sohn Abraham verheiratet		
26.	Nepthali Gundelfinger <i>Heiratskonsens</i> 1784		16	Nephtali Gundelfinger		Gemäß Dekret v[on] 28. Feb[u]r[uar] 1822 Nr. G. 400 erhält zweitgeborener Sohn Jakob Löbl diese Familienstelle samt Ehekonsens.
27.	Samuel Bloch <i>Heiratskonsens</i> 1785		17	Samuel Bloch 1. Sohn Herschl	Laut Dekret v[on] 17. Feber 1812 Nr. G. 3403 hat ihr erstgeboren Sohn Herschl an her den Ehekonsens erhalten.	
28.	Markus Menzel <i>Heiratskonsens</i> 1786		18	Markus Menzl 1. Sohn Aron	Laut Dek[ret] von 17. [Dezem]b[e]r 1812 Nr. G. 45014 hat dessen erstgeborener Sohn Aron den Ehekonsens an her	

				erhalten.	
29.	Jakob Schüller [Schiller] Heiratskonsens 1787		20	Jakob Schüller [Schiller] 1. Sohn Herschl	
30.	Philipp Löwy Heiratskonsens 1790		22	Philipp Löwy 1. Sohn Joachim	Inhalt Dekret von 26. April 1817 Nr. G. 17698 wurde diese Familienstelle und der Ehekonsens dem erstgeborenen Sohn Joachim erteilt.
31.	Beer Fanta				Gemäß Dekret von 3. Jänner 1820 Nr. G. 34535 hat der erstgeborene Sohn Isak in diese Familie- nummer der Ehekonsens erhalten.
32.	Mathes Bramer	Hat sich im Jahre 1786 auf der Herrschaft Tschischkowitz [Čížkovice] Leitmeritzer Kreises [Litoměřický kraj] aufgehalten.			Laut De[kret] v[on] 29. [Novem]ber 1819 Z. 51385 erhielt Elias Menzel zweitgeborener Sohn des Libochowitzer Juden Markus Menzel den Ehekonsens in diese Familie.
33.	Isak Röhr Heiratskonsens	Gemäß Dekret vom 6. März 1810 Nr. G. 36161 et Nr. S.	36	Isak Röhr 1. Sohn Moises	

	1774	2465 hat dessen erstgeborener Sohn Moises an her den Ehekonsens erhalten.		verheiratet		
34.	Samuel Rubin <i>Heiratskonsens</i> 1791		21	Samuel Rubin 1. Sohn Wolf	Wohnhaft auf der Herrschaft Gebetisch [Jevíčko] in Mähren.	
35.	Bernard Schalheim <i>Heiratskonsens</i> 1784		29	Bernard Schalheim 1. Sohn Philipp	Laut Dekret von 12. März 1812 Nr. G. et [Nr.] P. 3014 hat dessen erstgeborener Sohn Philipp an her den Ehekonsens erhalten. Laut Dekret von 26. Mai 1813 Nr. G. 19664 et Nr. S. 5915 wurde derselbe unter den Namen Beermann Schalheim hier ausgelöscht und bei der Rakonitzer Kreisen [Rakovnický kraj] Herrschaft Budin [Budyně n. O.] eingeschaltet.	[fol. 4]
36.	Abdaly Kohn	Hat sich im Jahre 1797 auf den Gut Patek [Pátek, okr. Louny] Rakonitzer Kreises [Rakovnický kraj] aufgehalten, und hat im Jahre 1747 den Ehekonsens in das Herrschaft Libochowitzer	—			Gemäß Dekret von 15. Juli 1822 Nr. G. 36170 hat diese Familienstelle samt Ehekonsens dessen erstgeborenen Sohn Moises Kohn erhalten.

		Dorf Žerotín [Žerotín] erhalten.				
37.	Markus Schiller <i>Heiratskonsens</i> 1799	Laut Dekret von 28. März 1788 Nr. G. 17467 et Nr. S. 4822 hat Samuel Schiller erstgeborener Sohn des Markus Schiller aus Brnky [ob. Zdiby, okr. Praha-východ] den Heiratskonsens an her erhalten.	28	Samuel Schiller 1. Sohn Isak		
38.	Jakob Sohr [!] <i>Heiratskonsens</i> 1801	Laut Dekret von 21. März 1801 Nr. G. 8047 et Nr. S. 3372 derselben als zweitgeborener hie[r]her den Ehekonsens erhalten.	38	Jakob Saar [!] 1. Sohn Philipp		
39.	Nathan Baumgarten <i>Heiratskonsens</i> 1808	Laut Dekret von 15. [Septem]bris 1800 Nr. G. 30697 et Nr. S. 9786 hat derselben als zweitgeborener hierher den Heiratskonsens erhalten, gemäß Intimation von 21. März 1803 Nr. G. 15217 et Nr. S. 3916 sich derselbe Kleinlochowitz [Lochovice ?, okr. Beroun] Ruschlauer Guts Pilsner Kreises ausgehalten, und ist von da entwischen.	37	Nathan Baumgarten		
40.	Jakob Flor <i>Heiratskonsens</i> 1801	Laut Dekret von 14. Juli 1801 Nr. G. 23699 et Nr. S. 8108 hat derselben als	39	Jakob Flor	<i>haltet sich dermal in Budschin [Budyně n. O.], Dorf verwahren Stadt</i>	[fol. 5]

		zweitgeborener hie[r]her den Heiratskonsens erhalten. laut Dekret von 12. März 1806 Nr. G. 6462 et Nr. S. 2191 hat derselbe als Witwer neuerdings an her den Ehekonsens erhalten.			<i>Rakonitzer Kreis</i> [<i>Rakovnický kraj</i>]	
				ANMERKUNG. Nachbenannte Juden wurden von dem Wirtschaftsamte in den neuen Familieneingabe von Jahr 1810 als herrschafter libochowitze jüdische Familiant angezeigt, die aber der dies fällige alten Judenfamilien Konsignation eingeschaltet nicht vorkommen als:		
			24	Joseph Berl <i>Heiratskonsens 1795, haltet sich dermal in Citow [Cítov], Rakonitzer Kreis</i>	Laut Dekret von 24. April 1796 Nr. G. 12523 wurde demselben den Ehekonsens als einer Libochowitzer Juden erhielt.	
			25	Jakob Gut <i>Heiratskonsens 1797</i> 1. Sohn Abraham Herschl	Laut Dekret von 27. Hornung ^{dxxi} 1797 Nr. G. 5213 hat derselben als ein Erstgeborener nach Libochowitz den Ehekonsens erhalten.	
			26	Nathan Lederer <i>Heiratskonsens 1797, haltet sich dermal in Kzřemeschnik</i>	Laut Dekret vom 4. Juli 1799 Nr. G. 19303 hat derselben ein Libochowitzer Jude den Ehekonsens erhalten.	[fol. 6]

^{dxxi} Hornung je straší název pro únor/Februar.

				[Křemešník, okr. Pelhřimov]	
		40	Moises Naloß ^{dxii} <i>Heiratskonsens</i> 1793 1. Sohn Lazar	Laut Dekret vom 5. Juni 1783 Nr. G. 17143 wurde demselben als einer Erstgeborener der seiner Zeit in die Familianten Num[m]er seines Vaters Abraham Naloß ein Zutreten hat der Ehekonsens erhielt.	Moises Naloß gestorben
		41	Izai[a]s Weinstein <i>Heiratskonsens</i> 1779 1. Sohn Wolf Laut Dekret von 12. September Nr. G. 32350 heißt erstgeboren Wolf und nicht Abraham .	Laut Dekret v[om] 31. [Okto]ber 1812 nr. G. 38860 et Nr. S. 11367 hat dessen erstgeborener Sohn Wolf an her den Heiratskonsens erhalten. <i>Haltet sich dermal in Kleinwunitz [Vojničky].</i>	
		42	Markus Schüller vorhin Mayer Salomon dessen 1. Sohn Samuel verheiratet	Hält sich dermal auf den Gut Brnky [ob. Zdiby, okr. Praha-východ] Kauřimer Kreises auf.	
		43	Israel Saar Dessen 1. Sohn	Laut Videat von 17. August 1812 Nr. G.	

^{dxii} *Jmeno Naloß nebo Nalos (zprava čteno jako Solan) je jméno židovské rodiny z vesnice Solany u Libochovic.*

				Markus ledig	30405 wurde derselben nachträglich an her einige schaltet.	
		44		Aron Brill	Gemäß Dekret von 26. März 1813 Nr. G. 19664 et Nr. S. 5915 wurde derselben bei den Rakonitzer Kreisigen Herrschaft Budin [Budyně'n. O.] gelöscht und allhier eingeschaltet.	[fol. 7]
				DAVON		
		29		Bernard Schalheim <i>Heiratskonsens</i> <i>1784</i> <i>1. Sohn Philipp</i> <i>verheiratet 1812</i>	{Durch Aron Brill besetzt.} <i>1. Sohn Isaac, verheiratet 1831</i>	
		34		Witwe Sara Bloch samt ihren erstgeborenen Sohn Abraham Bloch ^{dxixiii} , und der zum löschen angetragen.	{Durch Simon Getreuer besetzt.}	

^{dxixiii} V originále dokumentu je jméno a příjmení v opačném pořadí.

			28	Samuel Schüller [<i>Schiller</i>] <i>Heiratskonsens</i> <i>1799, erster Sohn</i> <i>Isaac</i>		
			So bleibt in der neuen Konsig[nation] der effektive Stand 41			

Von der K. K. Staatsbuchhaltung Prag am 11. April 1815 L. S.

Josef Lang m. p. Buchhalter

Müller m. p.

Johann Jelinek m. p.

Franz Schiffli m. p. Ingl.

Mit dem Originale gleichlautend Oberamt Libochowitz den 5. Juni 1823

Franz Scheinitzhausen

Oberamtmann

[fol. 8]

AUSWEIS. Gemäß Ausweis des Judenfamilienverzeichnis es de 1811 waren Familienstelle 41

HIERZU. Werden diejenigen Familienstellen hierzugeschlagen, welche in dem 1811 Verzeichnis nicht begriffen seit dieser zeit aber Konsense erhalten haben, als **Markus Getreuer** {erhielt die 14. Familienstelle}, **Isak Fanta** {Nr. 31}, **Elias Menzel** {Nr. 28}, **Moises Kohn** {Nr. 36}.

Zusammen 45. Libochowitz den 5. Juni 1823, Franz Scheinitzhausen, Oberamtmann

15. Maschafstbuch 1846

HAUS NR.	NAME DES FAMILIENHAUPTES / DESSEN ANGEHÖRIGEN	DER HAUS- UND AUSGEDINGLEUTE, WITWEN UND WAISEN, WANN DER FALL GEKOMMEN PERSONEN NAME	GEBURTSJAHR, TAG, MONAT	ANMERKUNG / VERÄNDERUN G HAT SICH ERGEBEN IM JAHRE
7	Leopold Getreuer, Handelszid Weib Maria Tochter Franziska		4. Juni 1815 11. Oktober 1814 31. Oktober 1845	
		Witwe Anna Brill	13. März 1786	
33	Witwe Maria Staschek		1786	
		Philipp Brill Glasermeister Ehewieb Amalia Sohn Emanuel [Sohn] Abraham Tochter Amalia	1807 1814 16. Mai 1843 8. Mai 1845 1838	
36	Hermann Steiner, Hausierjud Weib Cecilia Sohn Jakob [Sohn] Adolf Tochter Helena		1804 1803 17. Feber 1837 9. Septb. 1839 1842	
		Wolf Heitler, Fleischer Weib Anna Tochter Bembet	1815 1813 1845	
47	Joachim Bloch, Hausierjud Weib Karolina Sohn Emanuel [Sohn] Samuel Tochter Amalia [Tochter] Maria		1813 1812 9. 10. 1842 29. 8. 1844 1839 1840	

[23. pers.]

93/2	Joseph Grünfeld Rosa Günzburg Sohn David [Sohn] Abraham [Sohn] Leopold [Sohn] Elias Tochter Julie [Tochter] Katharina [Tochter] Rebeka [Tochter] Sara [Tochter] Eva		1789 1792 18. 10. 1826 12. März 1829 7. November 1837 19. April 1820 1820 1823 1822 1831 1839	
93/3	Rosalia Lederer Sohn Julius		1822 12. Dezember 1842	Übersiedelt nach Čížkowic.
94/3	Franz Kral	Theresia Kuh	1835	
96	Josef Laube	Simon Grünfeld Weib Esther [Tochter ?] Maria Mutter Grünfeld Sara Sohn Eduard	1790 1796 † 1827 1770 † 1857	6 Bunz [?]
103/1	Šturmische	Josef Fanta , Fleischer Weib Karolina	1787 1790	
105/1	Maria Bažant	Maria Brill	1782	
105/2	Franz Laube	Bernard Brill Weib Franziska	1815 1824	
108/2	Katharina Stupka	Markus Neuschul , Hausierer Ludmila [Neuschul], Wirtschafterin Sohn Jakob <[Sohn] Josef	1794 1801 10. November 1829 23. Mai 1829>	Getauft Karl Zima gestorben
108/3	Martin Wacek	Isak Popper Maria Koch , Wirtschafterin Sohn Isak Koch [Sohn] Elias Koch [Sohn] Jakob Popper [Sohn] Simon Popper [Sohn] Leopold Popper Tochter Franziska Popper	1794 1801 1825 1829 3. März 1830 24. Juni 1833 9. Febr 1843 1829	 [59 pers.]

108/4	[Martin Wacek]	Joachim Popper Karolina Stelner , Wirtschafterin [Sohn] David Popper [Sohn] Simon [Popper] [Sohn] Elias [Popper] [Sohn] Moises [Popper] [Sohn] Leopold Popper Tochter Rosalia	1791 1810 13. Dezmeber 1828 28. Februar 1830 14. September 1833 4. September 1840 27 Mai 1847 2. August 1836	
109/3	Wenzel Paneš	David Neuschul , Handeljud Weib Maria Sohn Jakob Tochter Rosalia	1787 1795 15. September 1826 1830	
128/1	Fürst von Dietrichstein	Joseph Weisberger Dessen Wirtschafterin Karolina Sik	1800 1815	Fürstlichen Brandweinha uspachter
131/1	Wenzel Wagner	Markus Getreuer Weib Elisabeth Sohn Wilhelm [Sohn] Emanuel [Sohn] Moriz Tochter Barbara [Tochter] Maria	1791 1794 15. März 1820 15. Mai 1829 15. April 1831 1822 1833	Hausierer
150/2	[Josef Kučera]	Karolina Getreuer	1829	
150/3	[Josef Kučera]	Klara Guth Sohn Moises Tochter Barbara	1803 1829 1835	
150/4	[Josef Kučera]	Leopold Röhr Weib Barbara Tochter Rosalia Tochter Elisabeth	1813 1818 1841 1844	
156/1	Kralische Erbe	Moises Kuh Weib Deunith Sohn [...] Philip [Sohn] Jakob [Sohn] Juda Tochter Magdalena [Tochter] Saara [Tochter] Elisabeth	1779 1776 September 1807 1809 18. September 1811 1808 1814 1816	

[96 pers.]

158/2	Anton Černý	Elias Fanta Weib Theresia Sohn Aron Tochter Maria [Tochter] Eva	1800 1797 7. Mai 1836 1834 1839
161/3	Anton Paneš	Moises Koehr Tochter Franziska	1787 1816
162/1	Josef Zimmermann	Markus Fanta Weib Franziska Sohn Joachim Wolf [Sohn] Leopold [Sohn] Jakob Tochter Maria	1797 1799 20. Jänner 1830 11. Jänner 1834 23. Mai 1837 1835
170/1	Josef Paneš	Abraham Brill Weib Franziska Sohn Moriz [Sohn] Emanuel Tochter Johanna	1800 1808 1. Mai 1838 29. Dezember 1831 1836
172/2	[Wenzel Widra]	Rachel Guth Tochter Barbara [Tochter] Rosalia [Tochter] Franziska	1769 1810 1812 1819
182/1	Anton Blahout	Nathan Lederer Weib Esther Sohn Nephtali	1765 1775 1808
183/1	Wolf Steiner , Schneider Weib Anna Sohn Jakob [Sohn] Maxmilian Tochter Helena		1807 1816 22. August 1840 27. Dezember 1844 1841
184/1	Winzenz Tröster	Michael Baumgarten Weib Anna Sohn Jakob Tochter Katharina [Tochter] Eva [Tochter] Elisabeth (Betr)	1808 1810 18. Feber 1838 1840 1842 1843

[132 pers.]

187/1	Elias Getreuer , Handschuhmacher Weib Karolina Sohn Abraham		1812 1811 9. März 1845	[135 pers.]
I/1	Leopold Lederer , Lederhandler Weib Karolina Sohn Emil Sohn Gustav Sohn Karl		1815 1818 4. Dezember 1841 8. Juni 1843 21. Oktober 1845	
I/2	[Leopold Lederer]	Eva Lederer , Witwe Sohn Simon [Sohn] Isak (Ignaz) Tochter Anna	1780 31. August 1822 17. August 1824 1817	
I/3	[Leopold Lederer]	Josefa Lederer , Witwe gest ^{dxiv} Sohn Elias [Sohn] Moric [Sohn] Jakob [Sohn] Abraham	16. Feber 1818 15. Mai 1820 19. Oktober 1824 20. Jänner 1827	nach Berlin ausgewandert <Finanz - Woche Aufseher in pest vide N C 1813/an[no] [1]854.> ^{dxv} Lehren in Totie [?] in Ungarn
I/4	[Leopold Lederer]	Abraham Guth Wirtin Karolina Jungmann Sohn Nathan [Sohn] Isak [Sohn] Isaias Tochter Josefa [Tochter] Eva	1802 1806 verheiratet 28. Juli 1828 27. Dezember 1837 22. Mai 1839 1835 1841	
II/1	Joachim Bloch	Bernard Bloch	8. Juli 1817	
III/1	Isak Brill , Handelsmann Weib Barbara Sohn Moises [Sohn] Abraham Löbel Tochter Apolonia [Tochter] Johanna		1801 1805 15. März 1835 27. Dezember 1841 1833 1836	[164 pers.]

^{dxiv} Není jisté, zda jde o zkratku německého slova „gestorben“ nebo české slovo „jest“.

^{dxv} Věta přeškrtnuta obyčejnou tužkou s poznámkou obyčejnou tužkou: „ausgetan“.

III/2	[Isak Brill]	David Benda Weib Monika Tochter Elisabeth	1812 1811 1843
IV.	Baustelle		
V/1	Markus Benda Hosennaher Weib Libuscha		1782 1784
		Verwandte Karolina Kramer	1827
V/2	Wenzel Widra ^{dxvii}	Isak Kuh Sohn David [Sohn] Abraham Tochter Josepha	1793 5. Juni 1824 16. August 1827 1826
VI/1	Erben des Philip Löwy Tochter Anna		1805
VI/2	Joachim Löwy , Prüfarzt Weib Rosalia		1790 1792
VI/3	Wolf Löwy , Handelsmann Weib Esther (Theresie) Sohn Adolph [Sohn] Philip Tochter Magdalena Tochter Emilia		1795 1814 14. Oktober 1826 7. Juli 1845 1837 1839
VI/4	Leopold Löwy , Seifensieder Weib Magdalena Tochter Karolina [Tochter] Maria Tochter Franziska		1800 1802 1825 1827 1834
[190 pers.]			

^{dxvii} Podle jména usuzují, že majitel domu byl křesťanem.

VII/1	Aron Menzel , Handelsmann Weib Elisabeth [Sohn] Jakob [Sohn] Wilhelm Tochter Josefa [Tochter] Maria [Tochter] Karolina [Tochter] Amalia		1790 1794 3. Mai 1820 11. März 1824 1818 1822 1827 1834	Elias Menzl , Handelsmann, gebohren 1796 Weib Rosalia , [geboren] 1799, Sohn Leopold Menzl [geboren] 24 April 1822 [Sohn] Wilhelm [geb.] 31. Oktober 1828 [Sohn] Sigmund [geb.] 18. Jänner 1831 Tochter Maria [geb.] 8. November 1823, [Tochter] Josefa [geb.] 14. Jänner 1827
VIII/1	Markus Brill . Brandsteller, dermal zwar ausgebunt, aber auch nicht bewohnt.			
IX/1	Jakob Gundelfinger			
		Aron Günzburg	1809	Local Rabbiner
IX/2	Jakob Gundelfinger	Josef Brill Weib Rosalia Sohn Abraham Tochter Amalia	1798 1798 22. März 1828 1824	Hausierer
IX/3	[Jakob Gundelfinger]	Löwy Baumgarten Weib Katharina Sohn Nathan [Sohn] Jakob Tochter Rosalia [Tochter] Karolina	1819 1808 4. März 1839 28. Feber 1843 1841 1845	
IX/4	[Jakob Gundelfinger]	Mutter der Vorbenamten: Katharina Baumgarten Sohn Isak	1773 1814	
IX/5	[Jakob Gundelfinger]	Leopold Lederer Weib Katharina Sohn Moises [Sohn] Josef Tochter Rosina	1806 1812 9. Jänner 1843 14. März 1845 1844	

X/1	Kuhische Erben	Simon Katz Weib Paulina Sohn Markus	1808 1808 31. Dezember 1844
X/2	[Kuhische Erben]	Wolf Kuh , Witwer Tochter Franziska	1783 1813
XI/1	Moises Rass , jüdische Strechner [?] Weib Elisabeth Tochter Johanna		1782 1789 1823
XI/2	Franz Schránil	Sigmund Rass Weib Josefa Tochter Wilhemina	1825 1818 1843
XII/1	Erben des Abraham Getreuer Weib Eva Sohn Mose [Sohn] Isaias Simon [Sohn] Jakob		1784 5. Jänner 1814 18. Juni 1819 17. August 1825
XIII/1	Jakob Gundelfinger Weib Esther Sohn Alexander Tochter Julia [Tochter] Emilia [Tochter] Anna [Tochter] Karolina [Tochter] Elisabeth		1798 1800 6. April 1827 1829 1832 1833 1838 1839
XIII/2	Nephtali Gundelfinger gest. Tochter Klara		1801
XIV/ 1	Isak Popper Weib Rosalia Sohn Moses Tochter Markus		1785 1796 17. September 1822 1825

XV/1	Herschl Bloch , Hausierer Weib Rosalia Sohn Markus [Sohn] Isak Tochter Franziska deren Kinder Moric Karolina		1790 1789 27. Juli 1815 2. März 1821 1820 8. Mai 1845 1843	Aus Nr. 155 für legitim erklärt
XVI/ 1	Brandstelle unbewohnt.		[262 pers.]	
XVII/ 1	Erben des Jakob Steiner Weib Ewa Tochter Elisabeth		1782 1823	
XVII/ 2	[Erben des Jakob Steiner]	Löbel Steiner Weib Ludmila	1815 1815	
XVII/ 3	Weit Kuh , Geldpächter Weib Sabina		1815 1814	
		Schwestern der Olga Sibila Karolina	1817 1820	
XVIII /1	Nephtali Sohr , Schumacher Weib Anna Tochter Mathilda		1811 1817 1842	
XVIII /2	Sohrische Erbe Witwe Saara Sohr Sohn David		1782 1808	
XIX/ 1	Simon Kuh , Handelsmann Weib Theresia Sohn Joachim [Sohn] Samson [Sohn] Moric [Sohn] Moses Tochter Karolina		1786 1790 21. Juni 1816 25. Mai 1818 3. April 1829 1. Dezember 1830 1826	Hausierer
XX/1	Simon Neuschul , Hausierer Weib Judith		1782 1805	

[illegible]

XXII/ 1	Löbel Ulmann gest. Weib Maria Sohn David [Sohn] Ignaz [Sohn] Bernard Tochter Maria [Tochter] Lotta [Tochter] Rosalia [Tochter] Karolina { Katti }		1792 14. Juli 1820 22. April 1828 1832 1822 1824 1836 1839	[321 pers.]
XXIII	<Fürst Dietrichstein Brandwienbrennerei> Potaschensenderei des Rohn			
XXIV .	Markus Katz , Schenkman, Wittwer Sohn Leopold [Sohn] Wilhelm [Sohn] Joachim		1783 23. November 1816 11. Oktober 1818 29. Jänner 1824	
	Tochter Aloisia		1821	[326 pers.]

JMENNÝ A MÍSTNÍ REJSTŘÍK K TEXTOVÉ PŘÍLOZE

Aaron, 155, 206
 Aaron Arme Jude, 156
 Aaron Pigmann, 198
 Aaron Simon, 155
 Abraham Moises, 202
 Abdaly, 221
 Abdaly Kohn, 221
 Abraham, 155, 156, 158, 162, 163, 164, 168, 170, 171, 172, 176, 180, 181, 182, 183, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 194, 195, 198, 199, 200, 205, 206, 213, 214, 219, 224, 227, 231, 232, 233
 Abraham Bloch, 196, 216, 225
 Abraham Brill, 230
 Abraham Faishl, 156
 Abraham Feichl, 155
 Abraham Feishel, 165
 Abraham Feischel, 182
 Abraham Feischl, 180, 186
 Abraham Gerber, 192
 Abraham Getreuer, 207, 234
 Abraham Guth, 231
 Abraham Herschl, 223
 Abraham Hirshl, 190
 Abraham Isac, 179
 Abraham Jacob, 199
 Abraham Jacob Marek, 198
 Abraham Joachim, 161, 170, 197
 Abraham **Kamaik**, 190
 Abraham **Kamayk**, 157
 Abraham **Kameyg**, 183
 Abraham **Kamik**, 188
 Abraham **Kemeyk**, 156
 Abraham Kuh, 211
 Abraham Lederer, 206, 212
 Abraham Löbel, 232
 Abraham Löbl, 176
 Abraham Mareckh, 169
 Abraham Marek, 156, 180, 191
 Abraham Marekh, 182, 183
 Abraham Mark, 161
 Abraham Marks, 157
 Abraham Möndl, 155
 Abraham **Naloß**, 223
 Abraham Peischl, 170
 Abraham Pereles, 197, 201, 208
 Abraham Perelles, 198
 Abraham Plach, 192
 Abraham Schermer, 208
 Abraham Schinek, 198
 Abraham Schneider, 169, 180, 182

Abraham Simon, 196, 199, 202
 Abraham Slume, 164
 Abraham **Sollan**, 192
 Abraham **Trebetisch**, 188
 Abraham **Trebitsch**, 157, 190
 Adalbert, 236
 Adolf, 227
 Adolf Grünfeld, 236
 Adolph, 232
 Alexander, 154, 158, 163, 171, 180, 234
 Alexander Moyses, 163
 Almon, 210
 Aloisia, 237
 Alteshülin, 204
 Altshul, 198
 Altschul, 155, 157, 182, 187, 190, 192, 200, 205, 207
 Altschulin, 211
 Amalia, 227, 233
 Anička, 163
 Anna, 172, 206, 207, 209, 227, 230, 231, 232, 234, 235
 Anna Brill, 227
 Annl Samel, 161
 Antschka, 163
 Aphelia, 208
 Apollona, 208
 Apolonia, 232
 Arko Lewi, 192
 Aron, 154, 157, 177, 180, 182, 184, 189, 190, 194, 195, 196, 199, 200, 201, 205, 209, 210, 211, 214, 215, 219
 Aron Abraham, 182
 Aron Brill, 224, 225
 Aron Günzburg, 233
 Aron Heller, 199, 208, 214
 Aron Chan, 157
 Aron Chon, 187
 Aron Joachim Heller, 208, 212
 Aron Katz, 157, 191
 Aron Lebman Heller, 199
 Aron Lewi Heller, 192
 Aron Linal, 189
 Aron Löbl, 197, 198
 Aron Löwy Heller, 218
 Aron Menzel, 233
 Aron Popper, 214
 Aron Schermer, 208
 Aron Simon, 157, 159, 173, 180, 182, 183, 184
 Aron **Süchowitz**, 183
 Aron Wolf, 181
Aushe viz **Úštěk**

Außig viz **Ústí n. L.**
Aussig viz **Ústí n. L.**
 Bakail, 210
 Baluer, 209
 Barbara, 206, 207, 209, 211, 212, 229, 230, 232, 236
 Barbara Köplin, 212
 Barbara Steiner, 206
 Barthl, 154, 158, 163
 Barthl **Nikolspurger**, 162
 Bartl, 155, 156, 157, 176, 177, 180, 182, 183
 Baruch, 156, 185, 190, 200, 203
 Baruch Aron, 195, 196
 Baruch Moyses, 191
 Baumgarten, 213
 Baumgarten, 208, 213, 222, 231, 233
Bečov n. T., 155, 157, 185, 189, 198, 205
 Beer Brill, 206, 212
 Beer Fanta, 220
 Beer Phanta, 209
 Beermann Schalheim, 220
 Bella, 205
 Belle, 174
 Bembet, 227
 Benda, 209, 215, 232, 236
 Bender, 199
 Bendl, 204
 Berl, 162, 175, 190, 194, 195, 196, 199, 209, 223
 Berl Jacob, 165, 177
 Berl Jakob, 181
 Berl Josepf, 196
 Berl Joseph, 191, 194, 196, 198
 Berl **Laukorzan**, 192
 Berl Wolf, 200
 Bernard, 164, 206, 236
 Bernard Bloch, 232
 Bernard Brill, 228
 Bernard **Schalheim**, 220, 225
Berutz viz **Peruc**
 Betrein, 210
 Bietiß, 162
 Bittel, 164
 Bittele, 165
 Blauer, 214
 Bloch, 196, 199, 209, 216, 219, 225, 227, 232, 234
 Blochin Sara, 206
 Bluma, 183
 Blume, 165
Böhmische Leipe viz **Česká Lípa**

Brämel Chemych, 162
 Bränel, 192
 Breche, 203
 Breis, 212
 Brill, 206, 212, 214, 225, 227, 228, 230, 232, 233
Brnky, ob. Zdiby, okr. Praha-východ, 224
Budin viz **Budyně n. O.**
Budschin viz **Budyně n. O.**
Budyně n. O., 160, 161, 164, 201, 212, 220, 222, 224
 Buntzl, 157, 183, 191, 195
 Buntzlau, 155
Buntzlau viz **Mladá Boleslav**,
 Bunzl, 194
 Bunzlin, 204
 Bunzlische, 207
 Busch, 212
 Cäcilia, 236
 Casierer, 185
 Cecilia, 227
Cichowetz viz **Čížkovice**
Cítov, 163, 223
Cítow viz **Cítov**
 Cohn, 187
Česká Lípa, 162, 164, 191, 201, 207
Čížkovice, 183, 190, 202, 212, 220
 Dalman Löbl, 197
 David, 157, 162, 164, 168, 176, 179, 187, 188, 191, 196, 197, 200, 203, 214, 227, 232, 235, 236
 David Almon, 210
 David Altschul, 157
 David Benda, 209, 232
 David Elias, 156, 183, 186
 David Grünfeld, 210, 213
 David Chemdik, 155, 189
 David Chemnic, 181, 194
 David Jacob Sohr, 195
 David Joachim, 173
 David Kendtik, 195
 David **Liboch**, 196, 197
 David **Lyboch**, 192, 198
 David Mareckh, 169
 David Marek, 156, 180, 182
 David Mark, 165
 David Markus, 157, 190
 David Marx, 187
 David Natl, 191
 David Neuschul, 229
 David Noßerle, 168
 David Popper, 229
 David Saar, 192, 198, 200
 David Salomon, 198
 David Schimel, 191
 David Simek, 200
 David Simon, 196
 David Sohr, 196
 David **Vrbitschan**, 188
 Dawid, 160, 206, 207
 Dawid Simon, 197
 Demuth, 209
 Deunith, 229
Dresden/Dráždany, BRD, 156, 206
 Edele, 164
 Edl Löwin, 177
 Eduard, 228
 Effraim Moyses, 183
 Effrem, 199
 Efraim, 205
 Efraym, 191
 Efrin, 198
 Efroyim Löbl, 156
Eglestein [?], 163
 Eimche, 175
 Eli, 204
 Elias, 154, 156, 157, 158, 161, 167, 172, 173, 182, 183, 184, 186, 187, 189, 190, 198, 200, 207, 228, 231
 Elias Fanta, 230
 Elias Getreuer, 231
 Elias Grünfeld, 210, 217
 Elias Chemiek, 183
 Elias Chemnic, 162, 176, 180
 Elias Jacob, 174, 182
 Elias Jakob, 161
 Elias Katz, 217
 Elias Koch, 228
 Elias Löbl, 191
 Elias Menzel, 226
 Elias Menzl, 233
 Elias Moyses, 155
 Elias Moyses, 157, 160, 180, 182, 184
 Elias Platschek, 155
 Elias Schimek, 192
 Elias Simon, 197, 198, 201
 Eliashin, 199
 Elike, 195
 Elis, 155, 159, 160
 Elisabeth, 209, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236
 Elisabeth (Betr), 231
 Elisabetha, 207
 Elischa Laipa, 191
 Elisin, 191
 Eliß, 189
 Elka, 194, 196, 197
 Elke, 204
 Elyas, 195, 196, 197
 Emanuel, 227, 229, 230
 Emil, 231
 Emilia, 232, 234
 Emsheuer, 194
 Emschie, 185
 Enoch, 213
 Enoch Grünfeld, 213, 214
 Enoch Löbl, 157
 Ephraim Levi, 188
 Ephreim, 203
 Ester, 164, 171, 172, 174, 176, 206, 208
 Esther, 206, 228, 230, 232, 234
 Esther Hellerin, 205
 Estra, 154
 Estreichin, 212
 Eva, 163, 207, 208, 209, 210, 228, 231, 232, 234
 Eva Bietiß, 162
 Eva Frischlin, 212
 Eva Jacob, 163
 Eva Lederer, 231
 Evi Haber, 160
 Ewa, 209, 235
 Faishl, 156
 Fanta, 209, 220, 226, 230
 Faver, 180
 Fawer, 158
 Feibel, 199, 205
 Feishel, 164, 165
 Feishl, 154, 155, 162
 Feishl Abraham, 155, 157, 192, 198
 Feischel, 158, 182
 Feischl, 175, 180, 186
 Feischl Abraham, 188, 200
 Ferleris, 212
 Feyschls, 158
 Fleischerin, 212
 Flor, 222
 Framet, 192
 Franklin, 212
 Frantl Jakob Markin, 191
 Franzel, 192, 208
 Franziska, 227, 228, 230, 233, 234, 235, 236
 Fredel, 162, 203
 Fridl, 171
 Frischel, 204
 Frischl, 204
 Frischlin, 212
 Fromet, 205
 Fruhme, 174
 Galla, 169
 Gallmann, 170

Gebetisch viz Jevičko

Gele, 177
Gelle, 174
Gemnik, 198
Gendl, 178
Gerber, 192
Getreuer, 207, 216, 219, 225,
226, 227, 229, 231, 234

Giled, 211

Gitl, 207

Glaßer, 155, 182, 191, 204

Golde, 176

Gölle, 169, 203

Groß-Meseritz viz Velké**Meziříčí**

Grünfeld, 210, 213, 214, 217,
227, 228, 236

Grünhuth, 212

Gtreuer, 212

Gundelfinger, 209, 233, 234

Gundlfinger, 199

Günzburg, 227, 233

Gustav, 231

Gut, 223

Guth, 229, 230, 231

Gütl, 203

Gutman, 204

Gutmann, 189

Guttmann, 156, 176, 180, 181,
186

Güttmann, 156

Guttmann Schulsinger, 180

Gyersberg viz Letohrad

Haber, 160

Hana, 177

Hanele, 176

Hanoch, 207

Hauskenfresser, 172

Heinrich, 210, 215

Heitler, 227

Helena, 206, 210, 227, 231

Heller, 189, 191, 192, 195, 196,
199, 208, 212, 214

Hellerin, 205, 211

Henoch, 206

Hermann, 236

Hermann Steiner, 227

Herrmann Schemann, 207

Hersch Aron, 195

Hershel, 163

Hershl, 192

Hersch Aron, 194

Herschel, 201, 203

Herschl, 157, 172, 174, 178,
180, 188, 196, 198, 200, 204,
208, 219, 223

Herschl Aaron, 155, 206

Herschl Aron, 157, 182, 184,
189, 195

Herschl Glaßer, 191

Herschl Lazar, 200

Herschl Löbl, 198

Herschl Seelig, 181

Herschl Selig, 178

Heschl, 172

Hesler, 212

Hetroch, 210

Hinderle Marikin, 165

Hindl, 176

Hirshl, 190

Hirschl, 216

Hischl, 182

Höller, 198

Hořic viz Hořice**Hořice, 201****Hořitz viz Hořice**

Höwel Feishel, 165

Hudlice, okr. Beroun, 208, 212

Hudlitz viz Hudlice

Hündlt, 169

Hündtl, 178

Hyrschl, 204

Chaba, 177

Chaile, 204

Chaim, 192

Chaim Baruch, 156

Chain, 171

Chalman, 168

Chalmon, 181

Chamen Baruch, 185

Chan, 157

Chana, 164, 178

Cheile, 164

Chemdik, 155, 189

Chemic, 158

Chemic Herschl, 204

Chemiek, 183

Chemnic, 154, 162, 176, 180,
181, 194

Chemnic Berl, 175

Chemnic Bernard, 164

Chemych, 162

Chiba, 200

Chiwa Schneider, 197

Chiwey Neuschul, 197

Chone, 162

Ignatz, 196

Ignaz, 231, 235, 236

Isaac, 206, 225

Isaac **Dreßen**, 156

Isaac Hesler, 212

Isaac Marcus, 195, 196

Isaac Markusin, 197

Isaac Possenmacher, 156

Isaak, 209, 210

Isaak Bloch, 209

Isaak Mosehelles, 198

Isaak Phanta, 209

Isaak Sallomon, 182

Isaak Schiler, 210

Isac, 163, 172, 178, 179, 202

Isac Moseles, 201

Isaias, 231, 236

Isaias Simon, 234

Isak, 199, 201, 203, 221, 231,
233, 234

Isak Abraham, 191

Isak Brill, 232

Isak Fanta, 226

Isak Herschl, 157, 188

Isak Koch, 228

Isak Kuh, 232

Isak Marek, 191

Isak Popper, 215, 228, 234

Isak Röhr, 220

Isakin, 201

Israel, 200, 207

Israel Saar, 224

Israel Sohr, 236

Israel **Straschitz**, 185, 190

Israel **Strastitz**, 155

Issac Moyses, 208

Izaias Weinslein, 224

Jacob, 156, 161, 163, 164, 165,
167, 169, 171, 174, 175, 177,
182, 186, 199, 200, 201, 205,
207

Jacob Löbl Elias, 187

Jacob Abraham, 170

Jacob Altschul, 187

Jacob Buntzl, 157, 183, 195

Jacob Bunzl, 194

Jacob Effrem, 199

Jacob Efrin, 198

Jacob Elias, 182

Jacob Emshener, 194

Jacob Ephreim, 203

Jacob Herschl, 196, 198, 200

Jacob Kyve, 182

Jacob Löbel, 194, 195, 196

Jacob Löbl, 203

Jacob Löwl, 172

Jacob Mareckh, 169

Jacob Marek, 161, 198

Jacob Marekh, 182

Jacob Meheno, 156

Jacob Noßerle, 168

Jacob Saar, 198

Jacob Schneider, 195, 196

Jacob Schulsinger, 163

Jacob Sneider, 194

- Jacob Sohr, 195
 Jacobin, 171
 Jached, 178
 Jakob, 161, 180, 181, 182, 189, 200, 201, 203, 207, 210, 213, 216, 227, 228, 229, 230, 231, 233, 234, 235
 Jakob Altschul, 155, 182, 190
 Jakob Aron, 154
 Jakob Baluer, 209
 Jakob Baumgarten, 208, 213
 Jakob Blauer, 214
 Jakob Buntzl, 191
 Jakob **Buntzlau**, 155
 Jakob Bunzel, 184
 Jakob Bunzliche, 207
 Jakob Efraym, 191
 Jakob Elias, 154, 157, 161, 184, 189, 190
 Jakob Elis, 155
 Jakob Emschie, 185
 Jakob Fanta, 209
 Jakob Ferleris, 212
 Jakob Flor, 222
 Jakob Gundelfinger, 233, 234
 Jakob Gut, 223
 Jakob Hershl, 192
 Jakob Kuh, 207, 213
 Jakob Löbl, 169, 181, 182, 189, 198, 201, 219
 Jakob Löbl Elias, 157, 182
 Jakob Marek, 156, 180, 190, 191
 Jakob Mendl, 189
 Jakob Moyses, 198
 Jakob Neuschul, 207, 212, 218
 Jakob Placžek, 155
 Jakob Popper, 228
 Jakob Saar, 222
 Jakob Salomon, 187
 Jakob Sandl, 192, 198, 200
 Jakob Schöpfenthall, 191
 Jakob Schüller, 219
 Jakob Sneider, 190
 Jakob Sobrten, 156
 Jakob Sohr, 222
 Jakob Stein, 216
 Jakob Steiner, 216, 235
 Jakob Vemshen, 155, 189
 Jakobin, 158, 180
Jevičko, 220
 Joachim, 161, 167, 170, 173, 174, 196, 197, 198, 201, 207, 209, 218, 219, 232, 235, 237
 Joachim Abraham, 186
 Joachim Bartl, 155, 177, 180, 182
 Joachim Baruch, 190
 Joachim Bloch, 227, 232
 Joachim Heller, 206
 Joachim Katz, 192, 198, 201, 208, 217
 Joachim Lewi Heller, 191, 195, 196
 Joachim Löwi Höller, 198
 Joachim Löwy, 232
 Joachim Marcus, 194, 195
 Joachim Markus, 197
 Joachim Nattel, 182
 Joachim Neuschul, 218
 Joachim Popper, 229
 Joachim Samuel, 202
 Joachim Schneider, 155, 183, 190
 Joachim Sohr, 194
 Joachim **Tachau**, 155, 157, 187, 190
 Joachim Wolf, 230
 Johanna, 209, 210, 230, 232, 234
 Jonas, 203, 207
 Jonatan Breis, 212
 Josef, 200, 228, 234
 Josef Brill, 233
 Josef Fanta, 228
 Josef Lederer, 235
 Josef Schneider, 204
 Josefa, 232, 233
 Josefa Lederer, 231
 Josepf, 196
 Joseph Mendel, 204
 Joseph, 175, 191, 194, 196, 198, 199, 206, 207, 209, 214, 216
 Joseph Berl, 194, 196, 199, 223
 Joseph Grünfeld, 227
 Joseph Katz, 192, 198, 201, 205, 208, 218
 Joseph Lederer, 215
 Joseph Mändl, 156, 181, 183, 186
 Joseph Mendl, 198, 199
 Joseph Möndl, 155
 Joseph Weisberger, 229
 Josepha, 232
 Josl, 167
 Joßl, 170
 Josue Sterielist, 212
 Juda, 230
 Juda Beerr Stein, 211
 Juda Löbl, 175, 177
 Juden Noßerle, 158
 Judit Schneidin, 205
 Judita, 209, 210
 Judith, 206, 235, 236
 Judith Jacob, 163
 Juditha, 163, 206, 207, 208, 210
 Juditl, 171, 172
 Jüditl, 171, 172
 Jüdtl, 168, 170, 175
 Julia, 234
 Julie, 228
 Julius, 228
 Kalmon Löbl, 198, 201
Kamayk viz Kamýk n. V.
Kameyg viz Kamýk n. V.
Kamik viz Kamýk n. V.
Kamík viz Kamýk n. V.
Kamýk n. V., 156, 157, 162, 183, 188, 190
 Karl, 231
 Karolina, 227, 228, 231, 232, 233, 234, 235, 237
 Karolina Getreuer, 229
 Karolina Kramer, 232
 Karolina Sik, 229
 Karolina Stelner, 229
 Katel Busch, 212
 Katharina, 207, 208, 209, 210, 228, 231, 233, 236
 Katharina Baumgarten, 233
 Katil, 209
 Katmann Ignatz, 196
 Kattel, 163
 Katz, 155, 157, 191, 192, 198, 201, 202, 205, 208, 217, 218, 234, 236, 237
 Katzin, 192
Kemeyk viz **Kamýk n. V.**
 Kendtik, 195
Khaledau viz **Koloděje**
 Khon, 187
 Kiesch, 218
 Kish, 198, 201
 Kisch, 209, 212
 Klara, 234
 Klara Guth, 229
Kleinloschowitz viz **Lochovice**
Kleinwunitz viz **Vojničky**
 Koehr, 230
 Kohn, 221, 226
 Koch, 228
Kolín, 164, 207, 214
Kolin viz **Kolín**
Kollin viz **Kolín**
Koloděje, 164
 Köplin, 212
 Kramer, 232
 Krämpe Siml, 156
 Kryla, 193
Křemešník, 223

Kuh, 207, 211, 213, 218, 228, 229, 232, 234, 235
 Kuch, 208, 209
 Kyve, 182
 Kywe Schneider, 156
Křemeschnik viz **Křemešník**
Laipa viz **Česká Lípa**
Laukorzan viz **Loukořany**
Laukorzauer Jude, 193
Laukořzan viz **Loukořany**
 Lazar, 202, 223
 Lebel, 161
 Lebl, 167
 Lebman Heller, 199
 Lederer, 206, 212, 215, 223, 228, 230, 231, 233, 235
Leitmeritz viz **Litoměřice**
 Leopold, 228, 230, 237
 Leopold Getreuer, 227
 Leopold Lederer, 231, 233
 Leopold Löwy, 232
 Leopold Menzl, 233
 Leopold Popper, 228
 Leopold Röhr, 229
Letohrad, 214
 Levi, 184, 188
 Levi Heller, 199
 Lewi, 190
 Lewi Heller, 191, 192, 195, 196
 Lewy Milaus, 206
Leypa viz **Česká Lípa** 201
 Lia, 177, 205
Liboch, 196, 197
 Libusch, 205
 Libuscha, 206, 208, 209, 210, 214, 232
 Lide David, 162
 Lide Jacob, 161
 Liebmann, 199
 Liede Jacob, 161
 Lila, 189
 Linal, 189
 Lipman Heller, 189
Litoměřice, 199, 208
 Löbel, 194, 195, 196, 204, 232
 Löbel Katz, 236
 Löbel Mayer, 157
 Löbel Steiner, 235
 Löbel Ulmann, 236
 Löbl, 156, 157, 168, 169, 173, 175, 177, 181, 182, 189, 191, 192, 193, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 219
 Löbl Abraham, 170
 Lobl Aron, 180
 Löbl Aron, 182
 Löbl Bartl, 156, 176, 180, 183
 Löbl David, 157, 188
 Löbl Elias, 157, 182
 Löbl Glaßer, 155, 182
 Löbl Joseph, 175
 Löbl Lewi, 190
 Löbl Meyer, 187
 Lobl Noßerle, 181
 Löbl Noßerle, 168
 Löbl Simel, 183
 Lobl Siml, 185
 Löbl Siml, 155, 157
 Löbl **Sserottin**, 183
 Löbl Stroß, 155
 Löbl Ulmann, 215
 Löbl **Wrbitschan**, 190
 Löbl Elias, 187
Lobositz viz **Lovosice**
Lochovice, okr. Beroun, 222
 Lotta, 236
Loukořany, 179, 181, 192, 193, 202
Lovosice, 208
 Löwel, 161, 162
 Löwel Barthl, 163
 Löwel Feishel, 164
 Löwi, 174, 177, 183
 Löwi Höller, 198
 Löwin, 177
 Löwl, 172
 Lowy, 211
 Löwy, 156, 217, 219, 232
 Löwy Baumgarten, 233
 Löwy Heller, 218
 Lucia, 208
 Ludmila, 228, 235
Lyboch, 192, 198
 Lyde Moysishen, 159
 Magdalena, 206, 208, 210, 230, 232
 Magdalena Fleischerin, 212
 Majer, 169
 Malickhe, 178
 Mandel Barthl, 163
 Mändl, 156, 181, 182, 183, 186
 Mandl Abraham, 158
 Mändl Abraham, 171, 180, 181
 Mandl Markus, 180
 Mändl Schulklöpfer, 182
 Manel Abraham, 162
 Manes, 201
 Manesin, 192
 Maneß, 177
 Maniuns, 190
 Mannes Moyses, 181
 Marcus, 157, 161, 194, 195, 196, 201, 202
 Marcus Abraham, 156, 195, 198
 Marcus Jacob Saar, 198
 Marcus Jakob, 208
 Marcus Sohn, 194
 Marcus Sohr, 195, 196
 Mareckh, 169
 Mareckh Abraham, 170
 Mareckh Sabor, 171
 Mareckh Stroß, 175
 Marek, 154, 156, 158, 161, 180, 182, 188, 190, 191, 198, 199, 206
 Marek Abraham, 155, 180, 185, 194
 Marek Faver, 180
 Marek Gutmann, 189
 Marek Guttman, 180, 181
 Marek Güttmann, 156
 Marek Joseph, 191
 Marek Katz, 198
 Marek Kish, 201
 Marek Löwel, 162
 Marek Sandl, 200
 Marek Schneider, 155
 Marek Stros, 180
 Marek Stroß, 158, 161, 182
 Marek Stutz, 155
 Marekh, 169, 171, 176, 182, 183
 Marekh Abraham, 182
 Marekh Abraham Schneider, 182
 Marekh Jakob, 182
 Marekh Löbl, 169
 Maria, 163, 176, 208, 209, 210, 227, 228, 229, 230, 233, 236
 Maria Brill, 228
 Maria Koch, 228
 Maria Rosenstock, 236
 Marie, 163, 164, 168
 Marikin, 165
 Mark, 161, 164, 165, 174, 200
 Mark Stroß, 165
 Markin, 191
 Marks, 156, 157
 Markus, 157, 163, 180, 190, 197, 201, 205, 206, 208, 209, 210, 215, 216, 218, 224, 234
 Markus Abraham, 200
 Markus Benda, 215, 232
 Markus Brill, 233
 Markus Fanta, 230
 Markus Gerber, 192
 Markus Getreuer, 226, 229
 Markus Katz, 217, 237
 Markus Kiesch, 218
 Markus Kisch, 209, 212
 Markus Menzel, 212, 219, 220
 Markus Menzl, 211

Markus Moyses, 183
 Markus Neuschul, 228
 Markus Patz, 190
 Markus Saar, 191, 200, 207
 Markus Schiller, 221
 Markus Schneider, 157, 190
 Markus Schüller, 224
 Markus Stern, 218
 Marx, 186, 187
 Marx Schneider, 187
 Mates **Wrany**, 157
 Mathes, 161, 169
 Mathes Bramer, 220
 Mathes **Mscheno**, 189
 Mathes **Wranay**, 156
 Mathias Benda, 236
 Mathilda, 235
 Mauschl, 167, 168
 Mauschl Elias, 154, 158
 Mauschl Hauskenfresser, 172
 Maxmilian, 230
 Mayer, 157, 198, 201, 224
 Mayer Altschul, 198
 Mayer Altschul, 192, 200, 207
 Mayer Guttmann, 156
 Mayer Kish, 192, 198
 Mayer Pfauster, 164
 Mayerin, 211
 Mehen, 156
 Melka, 205
 Mendel, 204
 Mendl, 189, 198, 199
 Menzel, 212, 219, 220, 226, 233
 Menzl, 211, 233
 Metz, 191, 206
 Meyer, 187, 202
 Meyer Guttmann, 186
 Michael Baumgarten, 231
 Michael Kuch, 208
 Michael Lederer, 212
 Mika, 205
Mikulov, 162
 Milaus, 206
 Mirel, 162
Mladá Boleslav, 155
 Moises, 155, 199, 201, 202, 213, 220, 229, 232, 233
 Moises Aron, 215
 Moises Aron Popper, 214
 Moises Dröben, 156
 Moises Faishl, 156
 Moises Jakob, 182
 Moises Joachim, 201
 Moises Koehr, 230
 Moises Kohn, 221, 226
 Moises Kuh, 229
 Moises Naloß, 223
 Moises Popper, 229
 Moises Rapp, 217
 Moises Rass, 234
 Moises Sallomon, 182
 Moises Solicitor, 155
 Möndl, 155
 Möndl Schul Klepper, 156
 Monika, 232
 Moric, 231, 235, 236
 Moritz, 200
 Moriz, 229, 230
 Mose, 234
 Moseles, 201
 Moses, 234, 235
 Moyses, 157, 160, 163, 164, 178, 180, 181, 182, 183, 184, 191, 198, 208, 210
 Moyses Alexander, 154, 158, 163, 180
 Moyses Altschul, 205
 Moyses Elias, 198
 Moyses Elis, 159, 160
 Moyses Elyas, 195, 196, 197
 Moyses Feischl, 180
 Moyses Giled, 211
 Moyses Chaim, 192
 Moyses Jacob, 163
 Moyses Jakob, 180
 Moyses Joachim, 196, 197, 198
 Moyses Katz, 205
 Moyses **Laukorzan**, 192
 Moyses Levi, 184
 Moyses Löwi, 177, 183
 Moyses Popper, 210
 Moyses Saar, 189
 Moyßes, 172, 173, 206, 207
 Moyßes Alexander, 171
 Moyßes Jacob, 177
 Moyßes Löwi, 174
 Moyßes Peischl, 170
 Moyßes Saar, 207
Mscheno viz **Mšeno**
Mšené-lázně, okr. Litoměřice 189
Mšeno [?], 189
 Nachem Schneider, 187
 Nachim Schneider, 157
Nalos, viz **Solany** 223
Naloß, viz **Solany** 223
 Nanneh Moises, 155
 Natel Moyses, 160
 Nathan, 201, 203, 208, 231, 233
 Nathan Baumgarten, 222
 Nathan Lederer, 223, 230
 Nathan Moyses, 157, 180
 Nathan Moyßes, 173
 Nathanl, 169
 Nathel Moyses, 184
 Natl, 189, 191, 192
 Natl Casierer, 185
 Natl **Laukorzan**, 192
 Natl Moises, 155
 Nattel, 182, 184
 Nattel Moyses, 182
 Nechemie Herschl, 196
 Nephtali, 230
 Nephtali Gundelfinger, 234
 Nephtali Sohr, 235
 Nephtaly Gundelfinger, 209
 Nephtla Schiller, 210
 Nepthal Bloch, 209
 Nephtali Gundelfinger, 219
 Neuschul, 197, 207, 212, 218, 228, 229, 235, 236
Nikolspurger viz **Mikulov**
 Noßerle, 154, 158, 164, 168, 170, 180, 181, 182
Nürnberg, SRN, 163
 Olga, 235
Patek viz **Pátek n. O.**
Pátek n. O., 155, 168, 183, 191, 221
Patekh viz **Pátek n. O.**
 Patz, 190
 Paul, 207
 Paula, 208, 210
 Paula Franklin, 212
 Paulina, 234
 Paulina Benda, 215
 Peischl, 170
 Pereles, 197, 201, 208
 Perelesin, 211
 Perelles, 198
 Peruc, 163
 Perutz Scheune, 179
 Pessler, 161
 Peßerl Dawid, 160
 Pessl, 178
 Peter Kuh, 213
 Peter Kuch, 207
Petshau viz **Bečov n. T.**
Petschau viz **Bečov n. T.**
 Petuka Stroßen, 212
 Pfauster, 164
 Phanta, 209
 Philip, 230, 232
 Philipph, 206
 Philipp, 220, 225
 Philipp Brill, 227
 Philipp Löwy, 219
 Phipip Lowy, 211
 Pigmann, 198
 Pinkas, 200
 Placžek, 155, 156

Plach, 192
 Plachin, 192
 Platschek, 155, 182
 Ploch, 216
 Polak, 206
 Pollackh, 178
 Pollak, 214
Polná, 162
Polna viz Polná
 Popper, 210, 214, 215, 228, 234
 Possenmacher, 156
Prag viz Praha
Praha, 212, 218
 Ptatshek, 189
 Rachel, 204, 205, 206, 207, 209, 210, 211
 Rachel Guth, 230
 Rachel Perelesin, 211
 Rachl, 168
 Rapp, 217
 Rass, 234
Raudnitz viz Roudnice n. L.
 Rebecka, 208
 Rebeka, 206, 207, 228
 Rebeka Neuschul, 236
 Rebela Altschulin, 211
 Ridka Efraim, 205
 Rifska, 204
 Rilka, 205
 Ristka, 171, 173
 Ristke, 163
 Ritzl, 176
 Röhr, 220, 229
 Rosa, 176, 206
 Rosa Günzburg, 227
 Rosalia, 210, 229, 230, 232, 233, 234, 236
 Rosalia Katz, 236
 Rosalia Lederer, 228
 Rosel, 209
 Rosenstock, 236
 Rosina, 234
 Rössl, 174
 Rosyna Barthl, 163
 Rosyna Simon, 163
Roudnice n. L., 164
 Rubin, 209, 212, 220
 Rystka, 174
 Saar, 189, 191, 192, 198, 200, 207, 222
 Saara, 230
 Saara Sohr, 235
 Saaz, 160
 Sabina, 235
 Sadl, 203
 Sachßen, 172
 Salamon, 164, 200
 Salamon Feishl, 162
 Salamon Feischl, 175
 Salamon Herschel, 163
 Salamon Herschl, 172
 Salamon Isac, 163
 Salamon Jacob, 156, 165
 Salamon Moyses, 178
 Salamon Pollackh, 178
 Salamon Samuel, 198
 Salamon Schulsinger, 156
 Sallomon, 182
 Sallomon Hischl, 182
 Sallomon Platschek, 182
 Sallomon **Sollan**, 183
 Salomon, 187, 190, 198, 203, 206, 208, 210, 211
 Salomon Feishel, 164
 Salomon Herschl, 180
 Salomon Isac, 172
 Salomon Jacob, 174, 186
 Salomon Jakob, 180
 Salomon Löbl, 192
 Salomon Mayer, 198
 Salomon Metz, 191, 206
 Salomon Moyses, 181
 Salomon Noßerle, 168
 Salomon Placzek, 156
 Salomon Schiller, 210
 Salomon Schneider, 154
 Salomon Schulsinger, 203
 Salomon Symon, 202
 Salomonin, 180
 Samel, 161
 Samomon Ptatshek, 189
 Samosh, 163
 Samson, 174, 235
 Samson Kuh, 218
 Samson Kuch, 209
 Samuel, 161, 162, 170, 178, 198, 202, 205, 220, 224, 227
 Samuel Abraham, 156, 183, 186, 189
 Samuel Berl, 190
 Samuel Bloch, 209, 219
 Samuel Getreuer, 212
 Samuel Grünhuth, 212
 Samuel Herschl, 200
 Samuel Joachim, 180
 Samuel Marcus, 157
 Samuel Marek, 188
 Samuel Marx, 187
 Samuel Meyer, 202
 Samuel Neuschul, 207
 Samuel Noßerle, 168
 Samuel Rubin, 209, 212, 220
 Samuel Schiller, 221
 Samuel Schneider, 183, 204
 Samuel Schüller, 225
 Sandl, 192, 198, 200
 Sandl Marek, 156, 198
 Sara, 169, 174, 206, 207, 208, 209, 210, 211, 212, 228, 235
 Sara Betrein, 210
 Sara Bloch, 225
 Sara Blochin, 206
 Sara Grünfeld, 228
 Sara Lederin, 206
 Sara Mark, 165
 Sara Mayerin, 211
 Sara Plochin, 216
 Sarel, 164
 Sarl, 168, 169, 178, 179
 Save, 205
 Seelig, 181
 Seelig **Petschau**, 198
 Seelig **Petschau**, 155, 185, 205
 Selic Isac, 202
 Selig, 178
 Selig **Petschau**, 189
 Selik **Petschau**, 157
 Selikin, 199
 Schabdas, 203
 Schabsa, 201
Schalheim, 220, 225
 Scheie, 200
 Schemann, 207
 Schenata, 208
 Schepental, 210
Schepfentahl v SRN, Durynsko [?], 210
 Schermer, 208
 Scheune, 179
 Schiller, 210, 219, 221, 225
 Schimek, 191, 192
 Schimek Gerber, 192
 Schimel, 191
 Schimkin Markin, 191
 Schinek, 198
 Schmaie Schimek, 192
 Schmaye, 188
 Schmayeh Simon, 198
 Schmayes Simon, 201
 Schmaze, 157
 Schmule, 177
 Schneid, 187
 Schneider, 154, 155, 156, 157, 169, 180, 182, 183, 187, 190, 195, 196, 197, 204
 Schneidin, 205
 Schön, 175
 Schöpfenthall, 191
 Schrumet, 196
 Schul Klepper, 156
 Schüller, 219, 224, 225

- Schulsinger, 156, 163, 180, 192, 203
 Sibila, 235
 Sigmund, 233
 Sigmund Rass, 234
 Sik, 229
 Simel, 183
 Simel Löbel, 204
 Simeon, 173
 Simche, 195
 Simche Sallomon, 182
 Siml, 155, 156, 157, 185
 Siml Schneider, 155, 190
 Simon, 155, 159, 162, 163, 180, 182, 184, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 204, 207, 208, 209, 210, 214, 217, 218, 219, 231, 234
 Simon David **Vrbitschan**, 188
 Simon David, 157, 187
 Simon Getreuer, 216, 219, 225
 Simon Grünfeld, 210, 228
 Simon Jakob, 201
 Simon Katz, 202
 Simon Kuh, 235
 Simon Löbel Mayer, 157
 Simon Löbl, 156, 191, 193
 Simon Löbl Meyer, 187
 Simon Löwy, 156
 Simon Marek, 155, 190
 Simon Marks, 156
 Simon Marx, 186
 Simon Natl, 155, 189
 Simon Natl Casierer, 185
 Simon Nattel, 184
 Simon Neuschul, 235
 Simon Noßerle, 158, 164, 168, 180, 182
 Simon Popper, 228, 229
 Simon Salomon, 156
 Simon Schimek, 191
 Simon Schmaye, 188
 Simon Schmaze, 157
 Simon **Wörbitschan**, 183
 Simon **Wrbitschan**, 157
 Simon **Wrbitschaner**, 181
 Simsche, 194
Slavětín, okr. Louny, 164
Slawietín viz **Slavětín**
 Slume, 164
 Sneider, 190, 194
 Snüdtl, 168
Sobothén, 163
Sobotka, 164
 Sobrten, 156
 Sohn, 194
 Sohr, 194, 195, 196, 222, 235, 236
 Sökel Löbl, 182
Solany, 158, 179, 181, 183, 192, 193, 202, 223
 Solicitator, 155
Sollan viz **Solany**
Sollaner Jude, 193
 Sophia, 174
Sserottin viz **Žerotín**
 Stein, 211
 Steiner, 206, 216, 227, 230, 235
 Steinerin, 207
 Sterielist, 212
 Sterin, 212
 Stern, 218
 Sternin, 210
 Sternin Libuscha, 210
Straschitz viz **Strašnice**
Strastitz viz **Strašnice**
Strašnice, okr. Praha 10, 155, 185, 190
 Stromel, 158
 Stros, 180
 Stroß, 155, 158, 161, 165, 175, 182
 Stroßen, 212
Stržibelitz viz **Stříbrnice**
Stříbrnice, okr. Jičín, 161
 Stutz, 155
Süchowitz viz **Čížkovice**
 Susana, 179
 Sybilla Hellerin, 211
 Sybilla Steinerin, 207
 Symon, 202
 Šimel Löbl, 199
 Šimon Bartl, 157
 Šimon **Wrbitschan**, 156, 190
 Šprýmař, 156
Tachau, 157, 160, 187, 190
Tachov, 155, 157, 160, 187, 190
Tczischkow viz **Čížkovice**
Teplice, 175, 199, 206, 216
Teplitz viz **Teplice**
Teplitz viz **Teplice**, 175
Teresien viz **Terezín**
Terezín, 202
 Theresa Samuel, 162
 Theresia, 210, 230, 235, 236
 Theresia Kuh, 228
 Theresia Popper, 215
 Theresie, 232
 Thorsch, 211
 Töchter, 164
 Tonenbaum, 158
Trebetisch viz **Třebíč**
Trebetitsh viz **Třebíč**
Trebitsch viz **Třebíč**
Třebíč, 155, 157, 188, 190
Třebívlice, okr. Litoměřice, 212
Tschiblitiz viz **Třebívlice**
Tschischkowitz viz **Čížkovice**
 Ulmann, 215, 236
Ústí n. L., 200, 207, 214
Úštěk, 160
Velké Meziříčí, 159
 Vemshen, 155
 Venshen, 189
 Vögerle, 175
Vojničky, 224
Vraný, 156, 157
Vrbičany, 156, 157, 181, 183, 187, 188, 190
Vrbitschan, 188
Vrbno [?], 164
Vršovice, okr. Praha 10 nebo okr. Louny, 165
 Wachmann, 176
 Weinslein, 224
 Weisberger, 229
 Weit Kuh, 235
 Wele, 155
Werschowitz viz **Vršovice**
 Wilhelm, 229, 233, 237
 Wilhemina, 234
 Wolf, 157, 181, 200, 201, 202, 204, 207, 209, 210, 220, 224, 230
 Wolf Aaron, 155
 Wolf Aron, 190, 194
 Wolf David, 191, 196, 197, 200, 203
 Wolf David Kendtik, 195
 Wolf Feishl, 193
 Wolf Gemnik, 198
 Wolf Heitler, 227
 Wolf Katz, 191
 Wolf Kuh, 211, 213, 234
 Wolf Löwy, 232
 Wolf **Patek**, 183, 191
 Wolf **Patekh**, 155
 Wolf Phanta, 209
 Wolf Pinkas, 200
 Wolf Pollak, 214
 Wolf Steiner, 230
 Wolf **Zlonitz**, 155, 157, 185
 Wolfin, 191, 195, 196
Wörbitschan viz **Vrbičany**
 Worl, 177, 180
Wrany viz **Vraný**
Wrbitschan viz **Vrbičany**
Wrbitschan viz **Vrbičany**
Wrbitschaner, 181

Wrbno viz Vrbno

Zacharias, 175

Zerotin viz Žerotín

Zielewitz, 202

Ziellenwitzer Jude, 193

Zierl, 177

Zichowitzer Jude, 190

Zikerle Feishel, 165

Zipperle, 172

Zittow viz Cítov 163

Ziwia, 191

Zlonice, 155, 157, 185

Zlonice, okr. Kladno, 185

Zlonitz viz Zlonice

Žatec, 160

Želevice, okr. Litoměřice 183,
193, 202

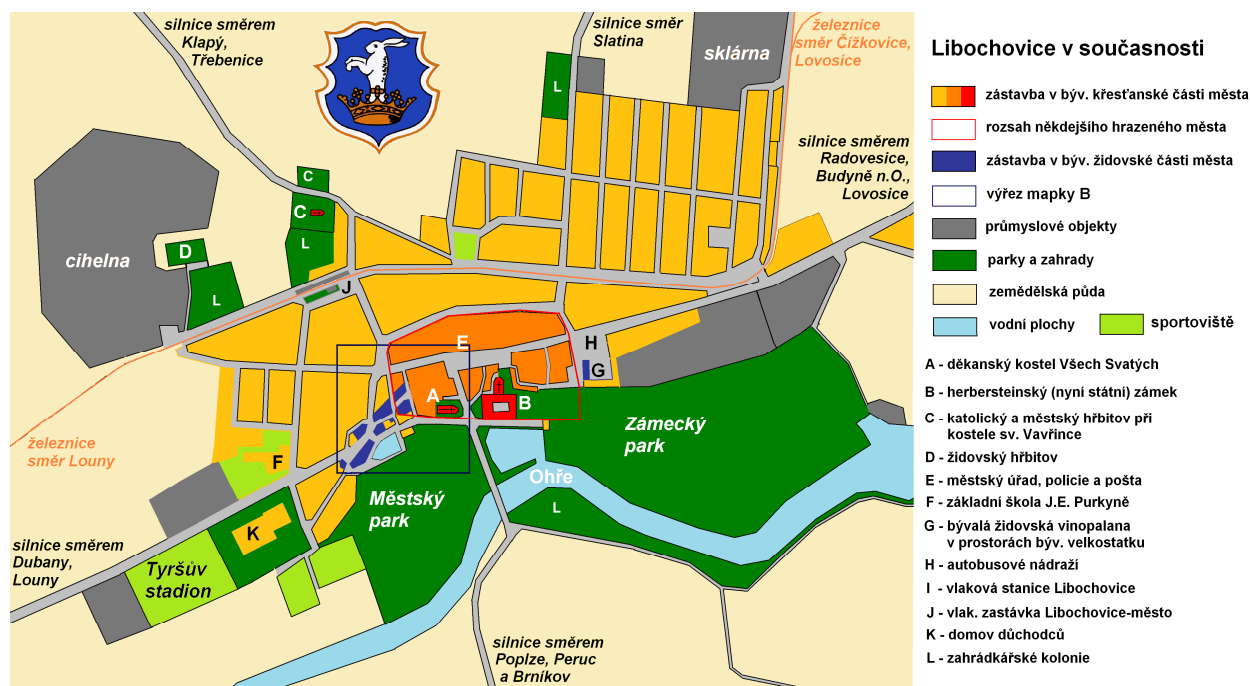
Želowitz, 183

Žerotín, okr. Louny, 183, 191,
202

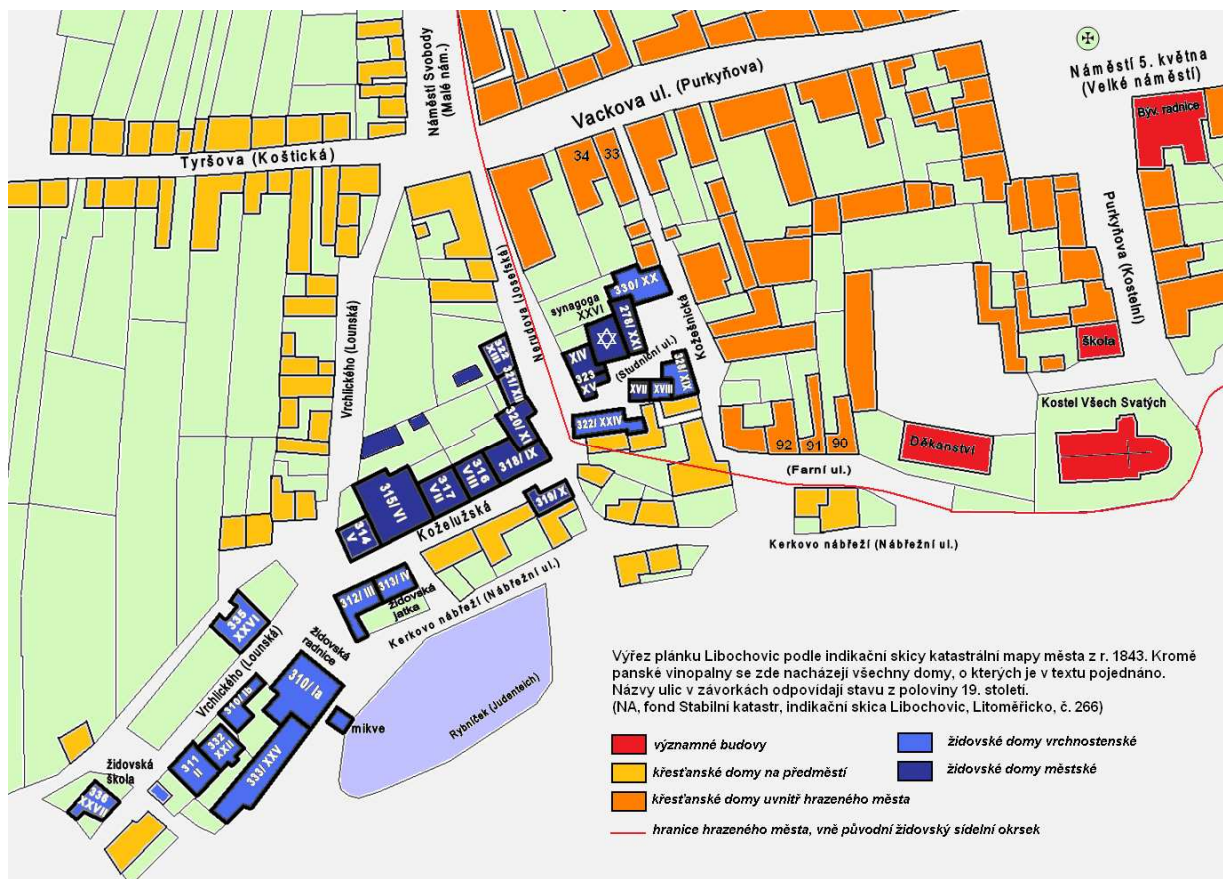
Žierotiner, 191

GRAFICKÁ PŘÍLOHA

Mapka A

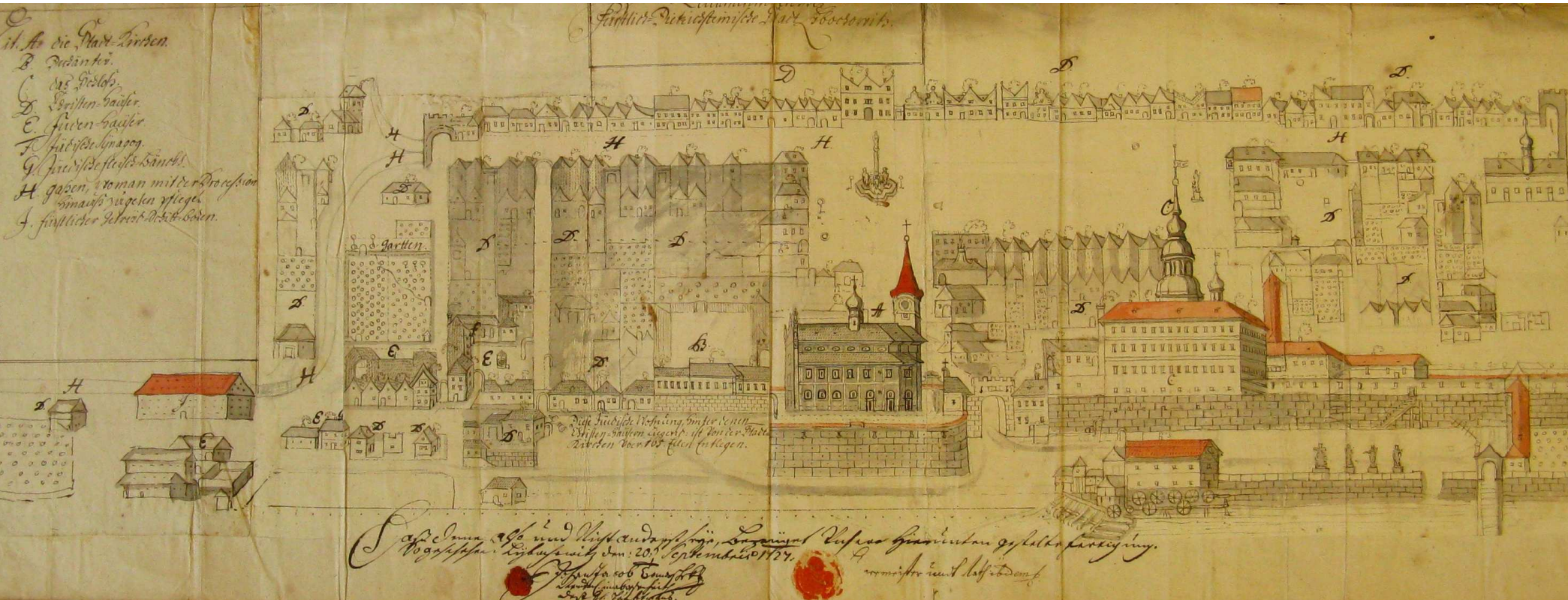

Mapka B

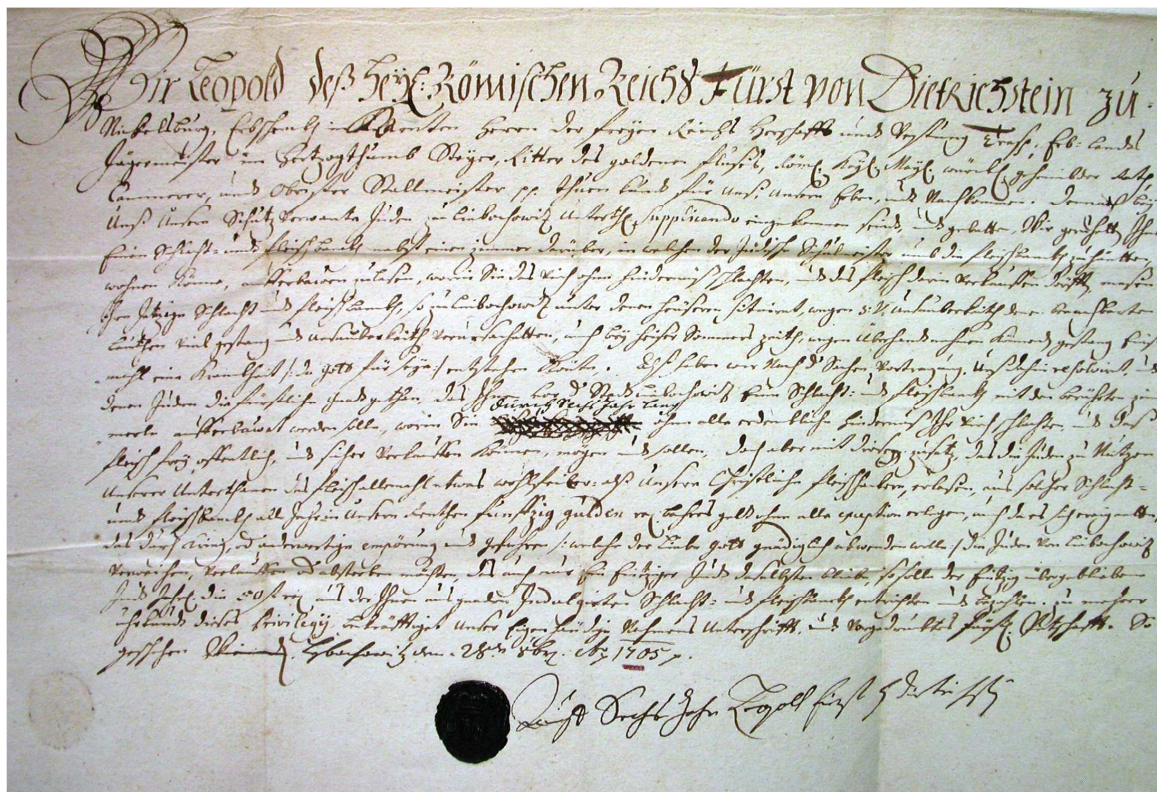
Obrázek č. 1

Plán Libochovic z roku 1727 vytvořený v souvislosti s translokačním reskriptem Karla VI. Pod písmenem E jsou zřetelně označeny židovské domy – brankami uzavřený sídlení okrsek se studnou. (Zde je písmenem F označena synagoga se dvěma výraznými okny.) Tři další židovské domy východně od původního sídelního okrsku (dva domy – č. p. VI/315 a dům na místě pozdějších dvou domů č. p. VII/317 a č. p. VIII/316 – měly po dvou štítech, zatímco č. p. IX/318 jeden štít). Ve stejné ulici (pozdější Koželužská ul.) jsou další dva židovské domy č. p. III/312 a č. p. IV/313 (židovská jatka – označena písmenem G). Třetí skupina židovských domů zachycená před stavbou monumentálního č. p. I/310 je situována na západním břehu rybníka. Zde je patrný také malý domeček v popředí – židovská lázeň (mikve). Písmenem A je označen farní kostel Všetech Svatých, B – děkanství, C – zámek, D – ostatní křesťanské domy, H – cesty, kudy se chodí při procesích, J – panský sýpka. Nápis mezi kostelem a židovskými domy: „*Diese Jüdische Wohnung, hinter denen Christen Häusern legend: ist von der Stadt Kirchen über 165 Eilen entlegen. – Tato židovská obydlí ležící vedle křesťanských domů jsou od městského kostela vzdálena více jak 165 stop.*“ (NA, fond Sběrka map a plánů, sig. F-X-18, inv. č. 1095, 100 x 37 cm, kolorováno; kopie vystavena ve stálé expozici Židovského muzea v Praze v Meiselově synagoze.)

Obrázek č. 2

Mandát knížete Leopolda z Dietrichsteinu z roku 1705, kterým povoluje libochovickým židům zřítit nová jatka na předměstí. (SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XIII.E.1, kart. 218.)

Transliteration:

WIR LEOPOLD DES HEYL. RÖMISCHEN REICHS FÜRST VON DIETRICHSTEIN ZU Nikolsburg, Erbshenk in Kerten herrn des freyer Reichs Herschaft und Vestung Terasp: Erb: lands Jägermeister im Herzogtumb Steyer, Ritter des goldenen flußes, Röm. Keyl. May. würckl. geheimbter Rats Cammerer, und Oberister Stallmeister etc.

thuen kundt für unß unsern Erben undt Nachkommen dennoch bey Uns Usern Schutz Verwante Juden zu Liebochowitz Unterth. Suplicando eingekommen seind, und gebette, Wir geruhett Ihnen Einen Schlacht- und fleissbank nebst einem zimmer darüber in welchem der Jüdische Schulmeister und die fleysbank zuhüedten, wohnen könne auferbauen zulaßen, worin Sie das Vieh ohne hindernuß shlachten, undt das fleish derin Verkaufen düfft., mußen ihre jetzige Shlacht undt fleissbanks, so zu Liebochowitz unter denen heüsern Situieret wegen S. V. Unsauberkeith denen benachbarte leithen viel gestang und ursauberkeith Veruraschetten auch bey heißer Sommers zeitl., wegen Überhandt nehmen Könedt gestang Einsmahl eine krannkheit (Da Gotd für seye) entstehen könnte.

Als haben wir Nach d Sachen Vortragung. Uns dahien resoluieret, und denen Juden die fürstliche gnatd gethan, das Ihnen vor der Stadt Liebochowitz Eine Schlacht: und fleishbank mit der berüheten zimmerle auferbauet werden solle, worin Sie ^{durch sechs Jahr lang} ohne alle ordentliche hindernus Ihr Vieh shlachten, und daß fleish frey öffentlich undt siher Verkauffen können, mögen und sollen. das aber mit diessen zusatz, das die Juden zu

nutzen unserer Unterthanen das fleiss allemahl etwas wohlteiler: als unsern Christliche fleisshackern, erlaßen, aus solcher Schlaht und fleishbank. alle Jehr in Unsern Renther funfzig gulden re. behms geldt ohne alle exception erlegen auch da es sich ereignete das durch Krieg, od anderwertige empörung undt gefahren (welche der Liebe Gott gnädiglich abwenden wolle) die Juden von Liebochowiz Verweißen, Verlaufen od absterben möchten, das auch nur ein Enziger Judt dasselbstn blieb, so solle der einzig übergebliebene Zins Jehrl. die 50 fl ri. und der Ihnen aus gnaden Indulgierte Schlacht- und fleissbanck entrichten und bezahlen.

zu mehrer Urkundt dieses Privilegii bekräftige unser Eigen händen Nahmens Unterschrift undt Vorgeprägtes fürst. Petschaft. So geschehen Lybochowitz den. 28.^{en} 8ber An. 1705.

L. S. Auf Sechs Jahr Leopold fist z Dietrihsst

Překlad do současné češtiny

MY LEOPOLD, SVATÉ ŘÍMSKÉ ŘÍŠE KNÍŽE Z DIETRICHSTEINU a na Mikulově. Dědičný číšník v Korutanech, pán svobodného říšského panství a hradu Terasp, dědičný zemský lovčí ve vévodství Štýrském, rytíř [řádu] zlatého rouna, skutečný tajný rada majestátu římského císaře a nejvyšší štolba atd.

Známo činíme pro naše dědice a nástupce, že totiž u nás v naší ochraně milí libochovičtí židé k nám s poníženou suplikou, a prosí, abychom jim ráčili [povolit zříditi] jatka a masné krámy, kde by mohli bez jakýchkoliv překážek dobytek porážet a dále maso prodávat, společně se světničnou pro židovského učitele, kde může bydlet, a zmiňovaná jatka sřežít. My jim to vystavět dovolujeme [s tou podmínkou, že] musejí zrušit dosavadní jatka a masné krámy, které se nacházejí mezi jejich domy v Libochovicích, a které kvůli hluku, smradu a nečistotě, který se šíří zejména v letním období, z kterého nejdnou může vzniknout různá nemoc (Pán Bůh chraň).

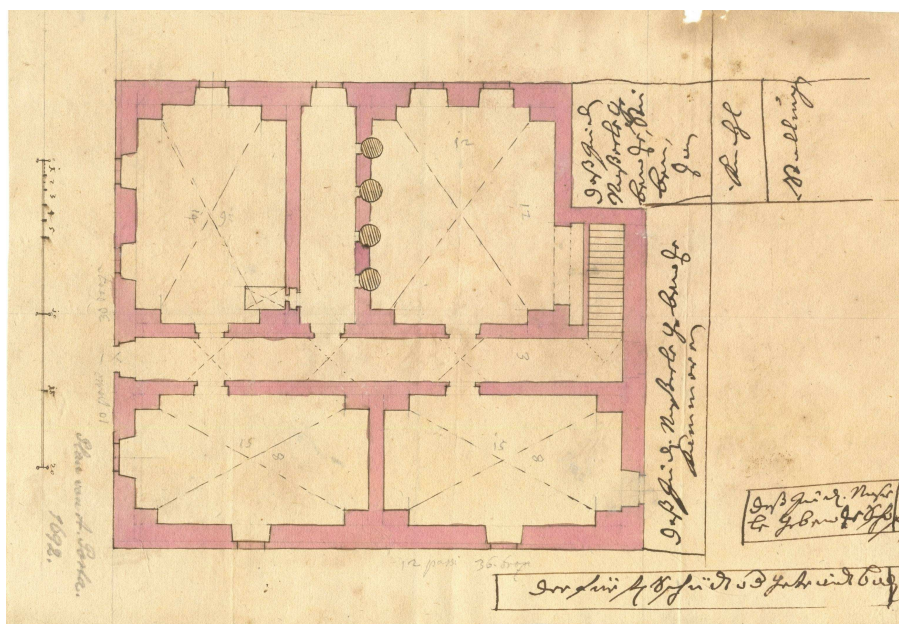
Jak jsme tedy v této věci [nadepsali], tak také prikazujeme, a těmto židům udílíme naší knížecí milost, aby před městem Libochovice jatka a masné krámy se jmenovanou světničkou si mohli vystavět, kde šest let bez žádných překážek svůj dobytek mohou porážet, a kde maso svobodně, veřejně a bez obav mohou, smí a musí prodávat. To [vše] ale s tou podmínkou, že židé budu našim podaným prodávat maso vždy o něco levněji, než prodávají naši křesťanští řezníci a ustavujeme aby z jatek a masných krámů každoročně do našeho důchodu odváděli padesát zlatých rýnských české měny bez jakékoliv výjimky, byť by se stalo, že kvůli válce či nepokojům (kteréž od nás milý Bůh milostivě odvrátí) židé v Libochovicích byly znesvěceni, vyhnáni nebo pomřeli [a] zůstal zde jen jediný žid, [i] tak bude muset sám odvádět a platit daň 50 zl. rýnských z milostivě dovolených jatek a masných krámů.

K většímu pojištění listiny tohoto privilegia přidáváme náš vlastnoruční podpis a přitisknutou knížecí pečeť. Stalo se v Libochovicích 28. října roku 1705.

L. S. Na šest let Leopold kníže z Dietrichsteinu

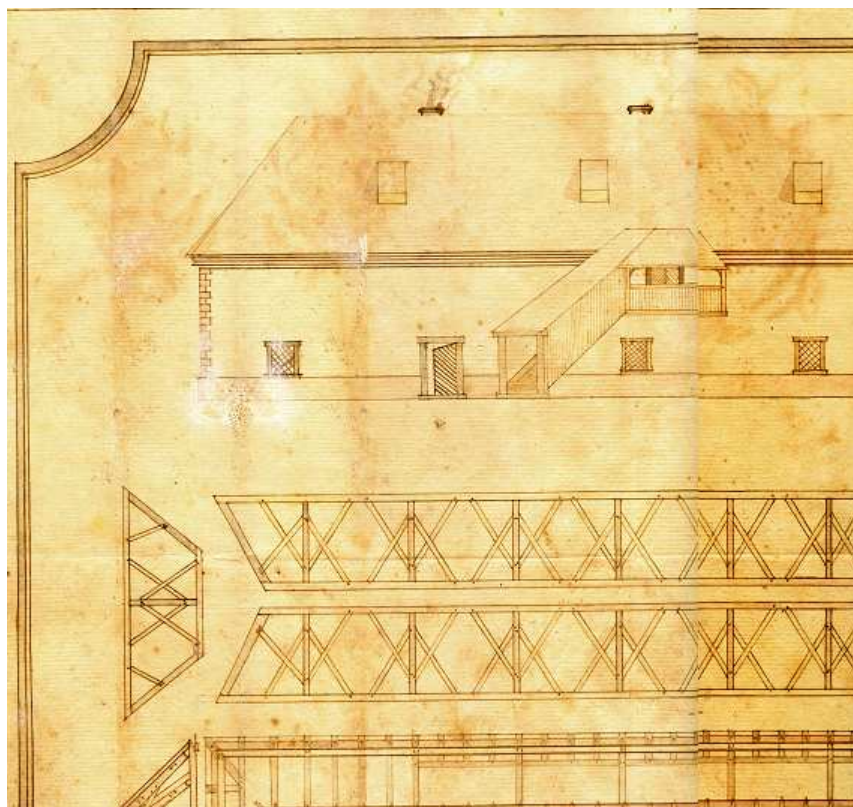
Obrázek č. 3

Půdorysný návrh na stavbu vinopalny, která měla stát v sousedství domu č. p. I/310. Antonio della Porta, 1691. Projekt nebyl realizován. (SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XII.E.c., kart. 195, Vinopalna.)

Obrázek č. 4

Západní část budovy v prostorách panského dvora č. p. XXIII (kat. č. 295), kde měli židé pronajímanou vinopalnu. Náčrt opravy krovy z r. 1777. (SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sign. XII.E.c., kart. 195, Vinopalna.)

Obrázek č. 5 (vlevo)

Fotografie domu č. p. XIX/328 z doby okolo r. 1915. Nalevo od domu je patrná studna (resp. pumpa), podle které nesla spojovací ulička mezi dnešní Nerudovou a Koželužskou ulicí název Studniční ulice.

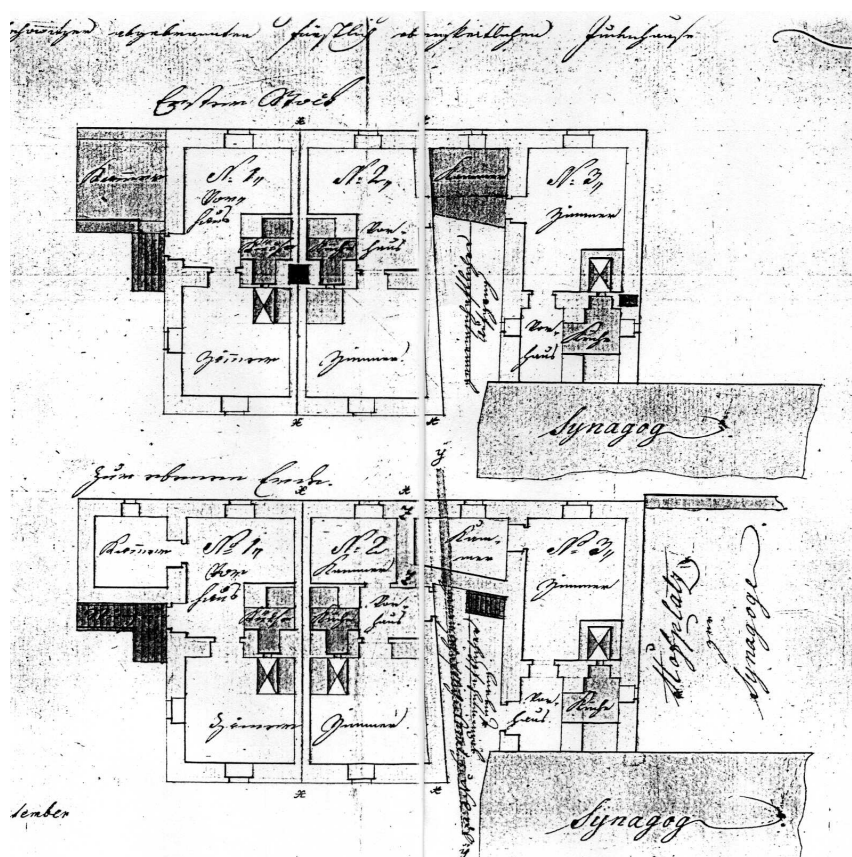
Obrázek č. 6 (vpravo)

Dům č. p. XIX/328 v roce 2008. (Foto JVZ.)

Obrázek č. 7

Plánek domu č. p. XIV* a č. p. XV/323, který od konce 17. stol. sloužil jako židovský špitál, resp. chudinský dům pro šest rodin. Ve dvou podlažích zakresleno šest dvoupokojových bytů. (SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, kart. 217, sign. XIII.D.)

Obrázek č. 8 (vlevo)

Domy č. p. IX/318 a č. p. VII-VIII/317-316 (vpravo) a schodiště domu č. p. X/319 v dnešní Koželužské ulici. (Foto JVZ 2007.)

Obrázek č. 9 (vpravo)

Původní balkon ve dvoře domu č. p. VIII/316. (Foto JVZ 2007.)

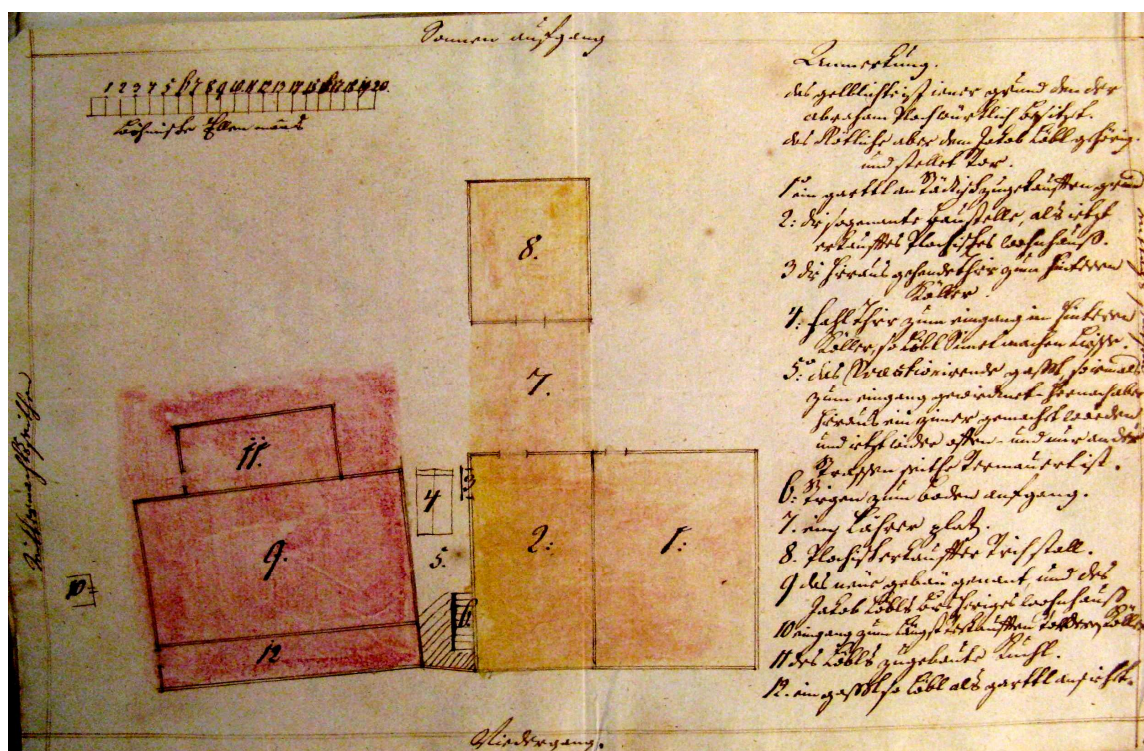
Obrázek č. 10

Pohled na někdejší dům č. p. V/314* z Vrchlického ulice směrem k východu. Po pravé straně č. p. I/310. Srovnej s obr. č. 12 na následující straně. Neznámý malíř, 1953. (Zapůjčeno panem Bořikem Škuthanem.)

Obrázek č. 11

Půdorysný náčrt domů Jakoba Löbla č. p. II/311 (červený) a Abraham Plocha č. p. XXII/332 (žlutý) z roku 1773. Překlad legendy: „1 – zahrada na pozemku zakoupeném od města, 2 – místo, kde je Plochův dům, 3 – dveře naproti sklepu, 4 – padací dveře u vchodu do sklepa, které nechal zhotovit Löbl Siml, 5 – sporná ulička, která byla původně určená ke vchodu, ze které byla vybudovaná další místnost. Nyní je znovu otevřená a zazděná jen směrem k silnici. 6 – schody do lázně, 7 – volné místo, 8 – Blochovy zakoupené maštale, 9 – takzvaná nová budova dosud obývaná Jakobem Löblem, 10 – vstup do vzdálenějšího zakoupeného sklepa, 11 – Löblova přistavěná kuchyně, 12 – ulička, kterou Löbl používá jako zahradu.“ Jih se nachází v horní části plánu. (SOA Litoměřice, Vs. Libochovice, sig. XIII.D.5, kart. 217.)

Obrázek č. 12

Domy (zprava) č. p. II/311, XXII/332 a I/310 od západu z Vrchlického ul. (Foto JVZ 2007.)

Obrázek č. 13 (vlevo)

Dům č. p. I/310 (vpravo) a na něj navazující č. p. XXV/333. Oba byly přestavěny v 60. letech 18. stol. na místě starších židovských domů židovským vinopalem Jakobem Markem v reprezentativní vilu. Současně zde sídlila správa židovského města, škola a soud. Dnes v havarijním stavu. Před domem se nacházela budova židovské lázně, z níž se dnes dochovala jen zanesená nádrž. Pohled od jihozápadu. (Foto JVZ 2007.)

Obrázek č. 14 (vpravo)

Nápis na jižní straně domu č. p. I/310, který říká, že v domě sídlí židovský rabínský soud (Bejt din). Interpretace Jaroslava A. Heidlera.

Obrázek č. 15

Dům č. p. I/310 od dnešní Vrchlického ulice, vlevo část domu č.p. III/312. (Foto JVZ 2007.)

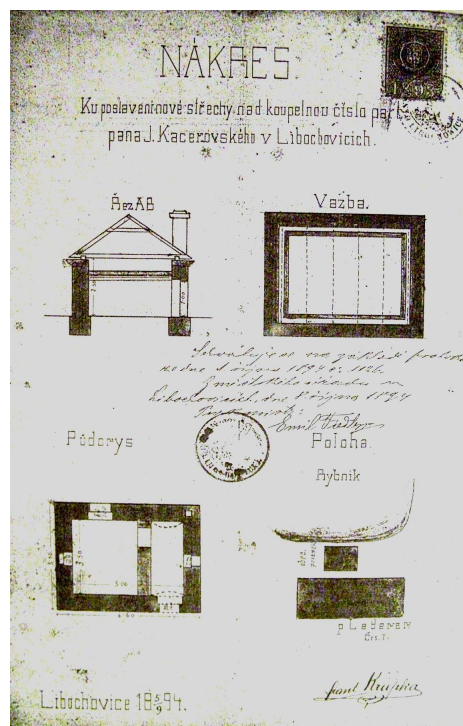

Obrázek č. 16 (vlevo)

Pohled na nádrž židovské rituální lázně (mikve) v současnosti. Ve spodní části patrné původní vyzdění pískovcovými kvádry se schodištěm. V pozadí pohled na jižní stranu domu č. p. 310/10 a vpravo dům č. p. III/312. (Joto JVZ 2008.)

Obrázek č. 17 (vpravo)

Plánek domku nad židovskou rituální lázní (mikve) z doby přeplánovanou přestavbou r. 1891. (Spisovna Stavebního úřadu Libochovice.)

Obrázek č. 18

Pohled od Rybníčka na skupinu bývalých židovských domů v čele s č. p. I/310, před kterým se nacházela židovská mikve. (Foto JVZ 2008.)

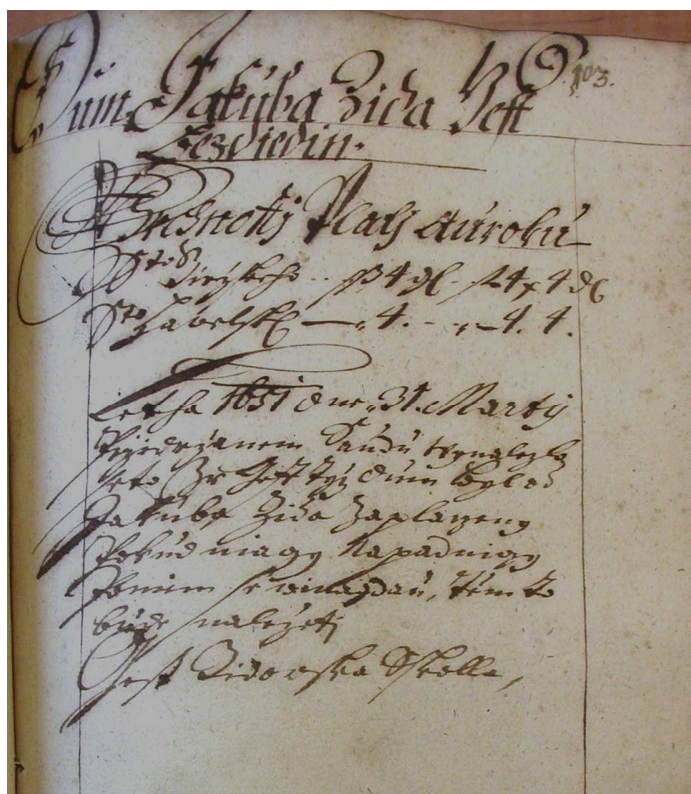

Obrázek č. 19

Nejstarší zápis z r. 1651 dokládající synagogu v Libochovicích. (SOkA Ltm, AM Libochovice, Gruntovní kniha z r. 1651, inv. č. 83, fol. 103a.)

Transkripce textu: Dům

Jakuba žida jest bez dědin/
Vrchnosti platí úroku /
Svatojiřského: 4 gr. 24 kr. 4 d./
Svatohavelského: 4 gr. 24 kr. 4 d./
Léta 1651, 31. martii při
drženém soudu vynalezlo se to,
že jest týž dům bylo Jakuba žida
/ zaplacený. Pokud náci
nápadníci po něm se vynajdou,
tém to bude náležeti. / Jest
židovská škola.

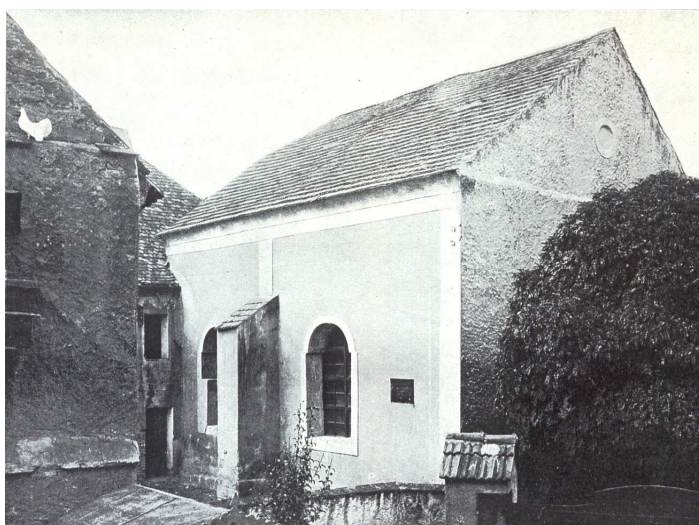

Obrázek č. 20 (vlevo)

Obrázek synagogy přibližně ze 20. let 20. stol. (Převzato z Die jüdische Denkmäler in der Tschechoslowakei, Prag 1933)

Obrázek č. 21 (vpravo)

Pohled na vstup do synagogy v r. 1941 z dnešní Nerudovy ulice. (AŽMP, negativ č. 2.134)

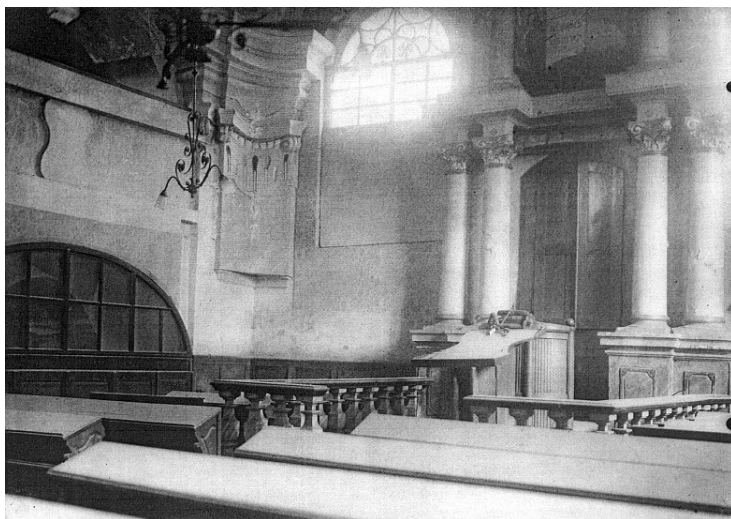

Obrázek č. 22 (vlevo)

Pohled do interiéru synagogy v r. 1941 s pohledem na klasicistní Aron ha-kodeš v synagoze – místo uložení textu Tóry. (AŽMP, negativ č. 19.734)

Obrázek č. 23 (vpravo)

Pohled do interiéru synagogy v r. 1941. Vlevo patrná část boční galerie určená pro ženy. (AŽMP, negativ č. 2.193)

Obrázek č. 24 (vlevo)

Pohled na synagogu z jihu v 70. letech 20. stol. Vpravo na fotografii roh již zbořeného domu č. p. XVII.

Obrázek č. 25 (vpravo)

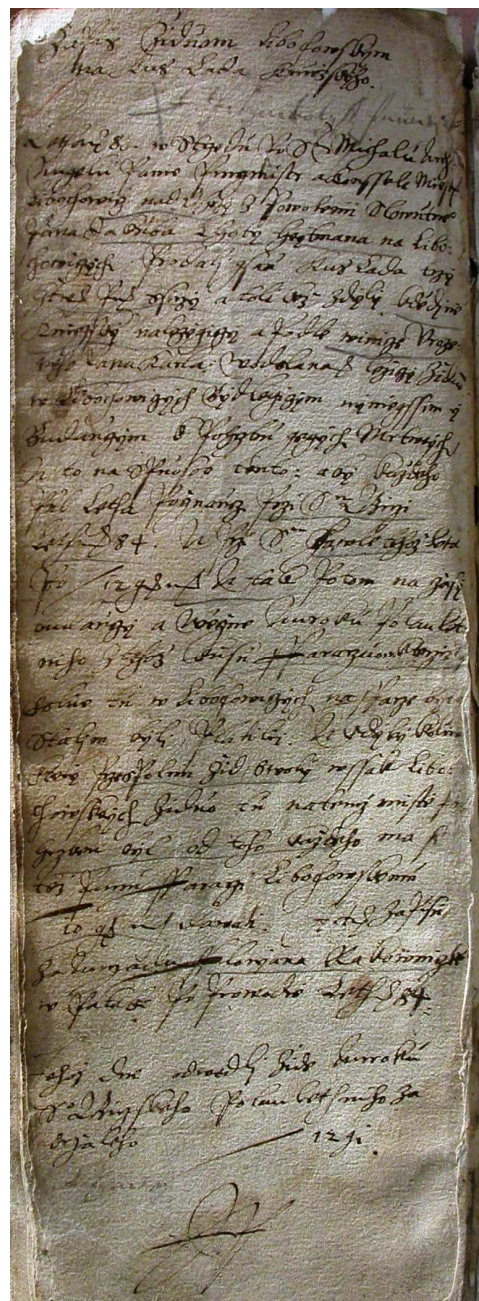
Pokladnička z libochovické synagogy (Depozitář Židovského muzea v Praze, inv. č. 10.712)

Obrázek č. 26

Zápis o pronájmu zádušního pozemku za účelem zřízení židovského hřbitova z 5. října 1583,

(SOkA Ltm, AM Libochovice, Manuál trhových smluv od r. 1554, inv.č. 49, nefoliováno). Traskripce textu na s. 28.

Obrázek č. 27 (vlevo)

Pohled na skupinu náhrobků na židovském hřbitově po jeho vyklučení. V pozadí brána rekonstruovaná podle dobových dokladů v r. 2004. (Foto JVZ 2005.)

Obrázek č. 28 (vpravo)

Nejstarší náhrobek na libochovickém židovském hřbitově (č. j-16). Označuje hrob Rut Gitl, dcery Mojžíše. Zemřela 14. Tamuz 5372 od stvoření světa/ 15. července 1611 po Kr. Přepis a překlad textu na s. 30. (Foto Zdeňka Vostrá 2001.)

Obrázek č. 29 (vlevo)

Barokní náhrobek (č. e-06) z roku 1731. Přepis a překlad textu Překlad a přepis textu na s. 103. (Foto Jaroslav A. Heidler 2002.)

Obrázek č. 30 (vpravo)

Náhrobek č. g-09 (na fotografii vlevo) Mayera Strossa z rodu Lewy. Zemřel 10. Adaru 5503 od stvoření světa / 6. března 1743 po Kr. Ve vrcholu kamene je zřetelně vidět symbol levitský symbol – konvice. (Foto Jaroslav A. Heidler 2002.) Překlad a přepis textu na s. 59.

Obrázek č. 31 (vlevo)

Symbol kohenských a koruny dobrého jména. (Foto Jaroslav A. Heidler 2002.)

Obrázek č. 32 (vpravo)

Symbol věnce (symbolizující vítězství nad smrtí a víru ve věčný život) ve vrcholu náhrobku. (Foto Jaroslav A. Heidler 2002.)

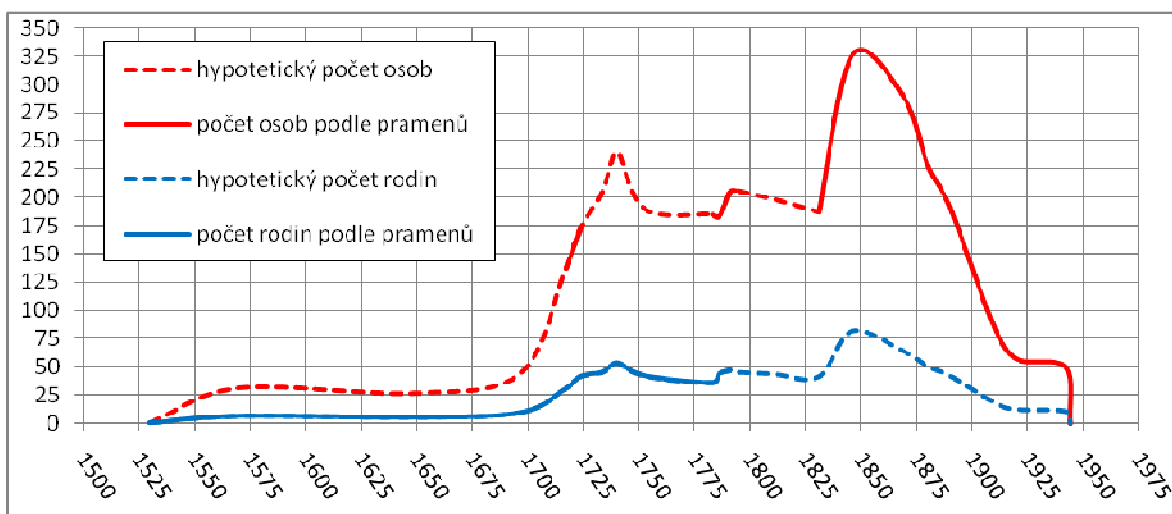
Graf č. 1 Vývoj židovské populace v Libochovicích 1530–1945

rok	počet osob	počet rodin
1530	1	1
1570	<i>31</i>	7
1650	<i>27</i>	6
1697	<i>45</i>	10
1717	137	31
1724	174	42
1733	<i>207</i>	46
1739	<i>238</i>	53
1741	<i>238</i>	53
1753	<i>189</i>	42
1783	185	36
1786	183	44
1791	205	47
1793	206	<i>45</i>
1811	<i>198</i>	44
1831	187	<i>41</i>
1846	326	82
1869	289	<i>64</i>
1880	228	<i>50</i>
1890	191	<i>42</i>
1910	85	<i>18</i>
1920	57	<i>12</i>
1942	50	<i>11</i>
1944	0	0

Graf přehledně ukazuje početní vývoj libochovické židovské minority. Vychází ze soupisů židovských rodin a osob, které jsou blíže popsány v textu práce, resp. v textové příloze – edici soupisů libochovických židů. Z početních údajů byly eliminovány informace o židech na vesnicích libochovického panství. V případě soupisů, které popisují jen počet rodin, byl počet osob stanoven násobkem 4,5 osob na jednu rodinu. Zvolený násobek odpovídá průměrnému počtu osob na rodinu v těch soupisech, které udávají jak počet osob, tak počet rodin. „Rodinou“ se rozumí také bezdětné páry a ve většině případů samostatně žijící osoby mimo manželství nebo osoby ovdovělé. V tabulce jsou údaje podle pramenů zvýrazněny tučně, zatímco čísla hypotetická kurzívou.

Graf názorně zobrazuje stagnaci židovské populace až do třetí čtvrtiny 17. století, rozvoj židovské obce po zakoupení panství Dietrichsteiny (r. 1676), nárůst židovské populace až do vydání familiantského zákona (r. 1726), opětný mírný nárůst v době Josefských reforem. Dále rozvoj židovské obce do roku 1848 a její následný pokles až po období stagnace v první polovině 20. století a holocaust, který libochovickou židovskou obec zlikvidoval.

Pozoruhodnou shodou okolností dvě období, které nacionalistická historiografie považovala za dobu největšího útlaku (doba „temna“ a doba předbřeznová) byla pro libochovické židy časem největšího početního rozvoje.

Grafy č. 2. Přehled způsobů obživy libochovických židů ve vybraných soupisech

Tabulka s hodnotami, na jejichž základě byla vypracována skupina grafů, je na s. 90.

